

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

VILÁGKONFERENCIA A VILÁGHÁLÓN A KÖNYVTÁRAKRÓL:
A KÖNYVTÁRHASZNÁLAT VÁLTOZÁSAI 2006 ÉS 2012 KÖZÖTT
MAGYARORSZÁGON A STATISZTIKAI FORRÁSOK TÜKRÉBEN

TRENDEK AZ EURÓPAI KÖNYVTÁRÜGYBEN

ISKOLAI KÖNYVTÁRAK AZ EURÓPAI ORSZÁGOKBAN
(ÁLTALÁNOS HELYZETKÉP)

NEMZETKÖZI DOKUMENTUM-ELLÁTÁS AZ OSZK-BAN

BIBLIOTERÁPIÁS MŰHELY: FOGLALKOZÁS BABAVÁRÓKKAL

A TUDÁSSZERVEZÉS ELŐTT ÁLLÓ KIHÍVÁSOK
ÉS A KÖNYVTÁRTUDOMÁNY

SZELLEMI ÉRTÉKEINK VÉDELME – KORSZERŰ PLÁGIUMKERESÉS

FÜLÖP GÉZA EMLÉKKONFERENCIA

OLVASÁS ÉS SZABADIDŐ. VIZSGÁLAT A BOLYAI FARKAS
ELMÉLETI LÍCEUM ÉS A REFORMÁTUS KOLLÉGIUM
11. OSZTÁLYOS DIÁKJAI KÖRÉBEN

KÖNYVMŰVÉSZET ÉS BIBLIOFÍLIA A KÉT VILÁGHÁBORÚ
KÖZÖTTI KIÁLLÍTÁSOKON

A SZOVJET KÖZKÖNYVTÁRAK
A 2. VILÁGHÁBORÚIG (1928–1941) 2. RÉSZ

KÉZIKÖNYV A KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNY
ELMÉLETI ALAPJAIRÓL, A DIGITÁLIS KÖNYVTÁRAKRÓL ÉS A
DIGITÁLIS KÖNYVTÁROSOK KÉPZÉSÉRŐL

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2013/4

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2013/4

Ⓜ INFORMÁCIÓS MŰVELTSÉGGÉP. ELMÉLET ÉS HAZAI KUTATÁSI EREDMÉNYEK Ⓜ A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR SZOCIOLÓGIAI GYŰJTEMÉNYÉNEK TÍZ ÉVÉRŐL (2003–2013) Ⓜ EGYETEMI TECHNOLÓGIAI KUTATÁSOK A K2 KÍSÉRLETI MŰHELY RENDEZVÉNYÉN: OPEC ACCESS ÉS OSZTÁLYOZÁS; DIGITAL SIGNAGE MEGOLDÁSOK ; TANYÁK INTEGRÁLÁSA AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOMBA ; VIRTUÁLIS KÖNYVTÁRAK A FELHŐBEN)Ⓜ A HAJDÚ-BIHAR MEGYEI HELYISMERETI BIBLIOGRÁFIA (TÉNYLEG VÉGE?)Ⓜ KOVÁCS MÁTÉ ERŐFESZÍTÉSEI A KÖNYVTÁROSKÉPZÉS MEGSZILÁRDÍTÁSA ÉS FEJLESZTÉSE ÉRDEKÉBEN Ⓜ A SZTÁLINI ÖNKÉNYURALOM ÁLDOZATA: A SZOVJET KÖZKÖNYVTÁRAK A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚIG (1928–1941) 1. RÉSZ Ⓜ A NYÍLT HOZZÁFÉRÉS ELKERÜLHETETLEN.Ⓜ

A TARTALOMBÓL:

---

23. (59.) ÉVFOLYAM, 2013. 4. SZÁM

FELELŐS SZERKESZTŐ: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

⌘ **Szerkesztőbizottság elnöke:** Hegyközi Ilona

⌘ **Szerkesztőbizottság:** dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes, dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.

⌘ **Borítóterv:** Gerő Éva ⌘ **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ⌘ **Szerkesztőség:** OSZK Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4–6. (Budavári Palota F. épület) ⌘ **Telefon:** + 36-1-224-3795 ⌘ **Fax:** +36-1-224-3875. ⌘ **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu ⌘ **Megjelenik:** negyedévente. ⌘ **Egy szám ára:** 1500.-Ft + 5% áfa.

⌘ **Éves előfizetés:** 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség ⌘ **Külföldi előfizetés:** 100 euró ⌘ **Terjeszti:** az OSZK Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár ⌘ **Előfizethető:** a szerkesztőség címén. ⌘ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár ⌘ **Felelős kiadó:** dr. Szemerei Péter ⌘ **Nyomda:** Nalors Grafika Kft., Vác ⌘ **Felelős vezető:** Szabó Gábor ⌘ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa),

Library Literature and Information Science Full Text (Wilson),

LISA (Library and Information Science Abstracts)

LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO)

*A folyóirat megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.*

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

<http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma>

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
<http://ki.oszk.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői: BARTON Dávid (egyetemi hallgató, ELTE, Bp.), CSELENKÓ Vera (egyetemi hallgató, Kaposvári Egyetem), DÖMSÖDY Andrea (Oktatókutató és Fejlesztő Intézet Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Bp.), ELBE István (OSZK, Bp.), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), HEGEDŰS Szabina (egyetemi hallgató, Szegedi Tudományegyetem), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), JÓNÁS Károly (az Országgyűlési Könyvtár ny. munkatársa, Bp.), KARBACH Erika (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Bp.), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Kar, Könyvtártudományi Tanszék, Jászberény), MOHOR Jenő (az ELTE Kari Könyvtár ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtár ny. osztályvezetője, Bp.), NAGY Anikó (az OSZK ny. osztályvezetője, Bp.), PAJOR Enikő (Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Felnőttképzési Intézet, Könyvtártudományi Tanszék, Szeged), PÁL Vanda (egyetemi hallgató, ELTE, Bp.), POLERECZKI Anett (egyetemi hallgató, Szegedi Tudományegyetem), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), SONNEVEND Péter (ny. főiskolai tanár, Bp.), TÓTH Gyula (ny. főiskolai tanár, Szombathely), TÓTH Máté (Könyvtári Intézet, Bp., Pécsi Tudományegyetem FEEK Könyvtártudományi Intézet, Pécs), VILLÁM Judit (Országgyűlési Könyvtár, Bp.), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. munkatársa, Bp.).

Abstracts	653
-----------------	-----

TANULMÁNYOK

DÖMSÖDY Andrea: Információs műveltségkép. <i>Elmélet és hazai kutatási eredmények</i>	659
KARBACH Erika: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szociológiai Gyűjteményének tíz évéről (2003–2013)	683

MŰHELY

TÓTH Máté: Egyetemi technológiai kutatások a K2 kísérleti műhely rendezvényén	697
BARTON Dávid – PÁL Vanda: Open access és osztályozás	700
POLERECZKI Anett: Digital signage megoldások	710
HEGEDŰS Szabina: Tanyak integrálása az információs társadalomba	721
CSELENKÓ Vera: Virtuális könyvtárak a felhőben	731
NAGY Anikó: A Hajdú-Bihar megyei helyismereti bibliográfia (tényleg vége?)	742

MŰLTUNKBÓL

TÓTH Gyula: Kovács Máté erőfeszítései a könyvtárosképzés megszilárdítása és fejlesztése érdekében	751
--	-----

PERSZONÁLIA

Dr. Somkuti Gabriella (1929–2013) (<i>Elbe István</i>)	777
Dr. Balázs Sándorné dr. Veredy Katalin (1934–2013) (<i>Villám Judit</i>)	779
Posztumusz interjú Veredy Katalinnal (<i>Jónás Károly</i>)	781

KITEKINTÉS

- SONNEVEND Péter:** A sztálini önkényuralom áldozata: a szovjet közkönyvtárak a második világháborúig (1928–1941) *I. rész* 785
- LEWIS, David W.:** A nyílt hozzáférés elkerülhetetlen *(Töm.: Mohor Jenő)* 801

KÖNYVSZEMLE

Az Esterházy-gyűjtemény kötetei a moszkvai könyvtárakban. A visszaadott könyvek katalógusáról hat évvel megjelenése után

- Bücher aus der Sammlung der Fürsten Esterházy in Moskauer Bibliotheken. Knigi iz sobraniâ knâzej Estergazi v moskovskih bibliotekah. Katalog [A. Dimitrieva i dr.]. Moskau, Rudomino, 2007. *(Ism.: Murányi Lajos)* 805

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ
(REFERÁTUMOK)

- Könyvtár- és információtudomány 811
- Könyvtár- és tájékoztatásügy 813
- Könyvtárak és tájékoztatási intézmények 824
- Munkafolyamatok és szolgáltatások 837
- Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek 849
- Vezetés, irányítás 850
- Felhasználók és használat 853
- Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés 858
- Könyvtárgépesítés, könyvtárápület 860
- Kapcsolódó területek 863

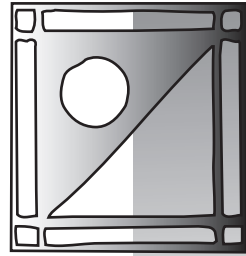
Köszönet a lektoroknak

Szerkesztőségünk megköszöni a Könyvtári Figyelő 2013. évi számaiban végzett önzetlen lektori munkáját a következő kollégáknak: dr. Amberg Eszter; dr. Gerő Gyula, dr. Hajnal Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes, dr. Koltay Tibor, Ládi László, dr. Kovács Ilona, dr. Murányi Lajos, Rác Ágnes, Pogány György, Pogányné dr. Rózsa Gabriella, dr. Sipos Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.

Munkájukra a következő évben is számítunk!

A számot szerkesztette: Kovács Katalin, Feimer Ágnes, Murányi Lajos

STUDIES

The landscape of information literacy. Theory and the findings of Hungarian research

DÖMSÖDY *Andrea*

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 29. (59.) 2013. no. 4. pp. 659 – 682.

It is essential to get acquainted with the views on information literacy within the framework of a constructivist approach to library pedagogy. Hungarian cognitive science research has not addressed this area so far.

It was found in a survey that the concept of information literacy is not present in the minds of 13-year-olds. Related information is elusive to them in general terms, but they are positive about it. In contrast, their answers related to libraries and the internet indicate richer motives. These pertain to information functions as well, however, are full of prejudice. Their positive and unconditional attitude towards the internet deserves attention. Negative attitude towards libraries can be observed in high proportion, but there is a clearly detectable group of people who think in a more nuanced way about their role.

Based on a factor analysis dealing with information seeking, libraries and the internet, the research identified three types of views on information literacy. The first

focuses exclusively on the *internet*. The second one is *interpretive* and information-centred, approaches information functions in an open and prudent way. The third one concentrates on *methods and tools*, with the information content remaining in the background.

It is important to detect and interpret the differences between the views of certain groups (pupils, students, librarians and teacher-librarians), and it is advisable to design the broader and narrower learning and library environment, as well as the activities to develop information literacy accordingly.

Ten years of the Metropolitan Szabó Ervin Library's Sociology Collection (2003-2013)

KARBACH Erika

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 29. (59.)
2013. no. 4. pp. 683 – 698.

The Metropolitan Szabó Ervin Library's (FSZEK) Sociology Collection celebrates the 40th anniversary of its foundation this year. On this occasion, the study provides an overview of the most important efforts and achievements of the last ten years, also citing earlier articles about the first thirty years of the department. The author describes their collecting principles and presents international databases, e-materials and online reference works subscribed. The article analyses the situation of bibliographic work having been carried out from 1970s, presents the online database called *Socioweb*, as well as the plans for unifying it with its successor, the sociological bibliography being built from 2007 in the library's Corvina catalogue, and the results of digitisation activity in the past more than ten years. The reconstruction of the building of FSZEK's Central Library, completed in 2001, has created not only new opportunities, but resulted in an increased interest and document turnover, as documented by statistical data and user surveys. The Collection's website greatly promotes the Collection's central role in information on sociology in Hungary. Most services on the website are remotely accessible, and the website offers further reference sources. The same goal is achieved through regular user training.

On the occasion of the Collection's anniversary, a virtual Festschrift was published on the website (<http://www.fszek.hu>) with the department's heads, former colleagues and sociologists, researchers recalling their memories of the past forty years.

Workshop

IT research at universities. Introduction to K2 papers

TÓTH Máté

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 29. (59.)
2013. no. 4. pp. 697 – 699.

At the K2 (i.e. Library 2.0) event organised by the Hungarian Library Institute students of Hungarian LIS schools presented their research findings on technology applications in libraries and other public collections. The four papers below deal with diverse subjects, and they all discuss new problems and topics. For similar papers published in *Könyvtár Figyelő* earlier, see issue 2012. 1.

Open access (OA) and classification

BARTON Dávid – PÁL Vanda

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 29. (59.)
2013. no. 4. pp. 700 – 709.

The theme of the study can be considered a basis for the freedom of information: it is about the library classification of academic resources generated by open publishing initiatives, which are available for free, and include institutional repositories and OA journals. The article presents, through practical examples, the technological solutions currently used in the subject retrieval of the content of OA publications. These are structures applied by Dublin Core, Extensible Markup Language (XML) and the OAI-PMH protocol ensuring joint search in various repositories. The overview presents federated search engines, OAIster, OpenDOAR, and the practice of archiving in Hungarian OA repositories. The study shows that, through the classification functions of these technologies, free publications make up a system, which may be part of the surface web, and is accessible both to research and to education at different levels.

Digital signage solutions

POLERECZKI Anett

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 29. (59.)
2013. no. 4. pp. 710 – 720.

The study provides a comprehensive picture about the digital signage (display) system as an informa-

tion service and marketing tool. First, it deals with the operation terminology, followed by the display devices and technologies. There are already implementations generating special interactions, such as touch screens or systems driven by movements, and there are experiments with scents as mediators as well. These solutions are used in commerce and advertising, catering, public transport, museums, exhibitions, or in high-traffic areas and public spaces. The Intelligent Advertising Framework (IAF) may be considered as the advertising system of the future, as it can purposefully convey information to a target audience. To this end, it uses data mining algorithms and anonymous viewer analytics. Information overload is a typical problem of our days. Having analysed this phenomenon in a related survey for this study, various proposals for solution were suggested. The other goal of the survey was to shed light on the difference between transmitting digital and analogous information.

Integrating farms into the information society

HEGEDŰS Szabina

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 29. (59.)
2013. no. 4. pp. 721 – 730.

It is the aging and the rural, farm population that benefits the least from the advantages of the spread of ICT. For developing rural areas it is essential to enhance information infrastructure and to speed up the flow of information. The author's research examined the existing digital divide resulting from the disadvantages of living on farms, and shows how network culture could contribute to improving the quality of life in areas where the majority of the population lives on the periphery of communities. The study was carried out in Zákányszék, a small settlement near Szeged (Csongrád County). Although social inequalities have already declined as a result of the successful operation of the farm manager network, digital literacy and adequate infrastructure would further reduce disparities. Extended access and high-speed internet would be needed to link farm dwellers with each other and with inner areas. Development efforts should include training farm managers to use the web. In the long term, the disadvantages arising from the place of living could be reduced by telecommuting, e-administration, e-learning, and a variety of advisory services via videoconferencing, etc.

Virtual libraries in the cloud

CSELENKÓ Vera

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 29. (59.)
2013. no. 4. pp. 731 – 741

This review of cloud computing models wishes to demonstrate the significance of technology for libraries, especially for virtual libraries. After describing the concept of cloud computing and reviewing the applicability of models in library practice, the author presents a SWOT analysis focusing on opportunities and risks for libraries. She describes some EU projects related to the standardisation of cloud-based systems, as well as research results related to the topic from the business sector. Nowadays, during the application of cloud computing models in library practice, the main uncertainty is not caused by the lack of technical conditions, but by the complex problems arising and to be clarified, such as protecting personal data stored in the cloud and sharing data on the web while keeping to copyright regulations. The future expansion of cloud technology in libraries is greatly affected by the answers to these controversial issues and by the trends in international standardisation.

The Hajdú-Bihar County local history bibliography (has it really finished?)

NAGY Anikó

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 29. (59.)
2013. no. 4. pp. 742 – 750.

The article provides a summary on the series of local history bibliographies launched in 1975 by Miklós Bényei under the title *Local knowledge publications on Hajdú-Bihar County*. The bibliography appeared annually for a period of 35 years. The aim of the series of bibliographies was to inform researchers and interested readers about items published in and about the county. As the bibliography lists books published locally from the 90s as well, the series serves not only as a source for local history, but also contributes to the analysis of local publishing history. There were 36 volumes published, with a total of 16,646 items on 3530 pages. In the post-2000 years it became more and more difficult for the county library as publisher to cover expenses from the support of local administration, thus the last two volumes were financed by the editor himself. This series is an important and respectable part in Bényei's oeuvre. Users need local resources on Hajdú-Bihar County in the future as well, no matter in what format.

From our past

Máté Kovács' efforts to consolidate and develop library education

TÓTH Gyula

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 29. (59.)
2013. no. 4. pp. 751 – 776.

Máté Kovács (1906-1972) was the Head of the Department of Library Science at the Eötvös Loránd University between 1956 and 1972. At this post he had to fight with professional and academic colleagues to maintain and develop library education. His oeuvre on library education is relatively well-explored, however, publications describe the achievements and do not address the details. Using diverse and so far unknown or less known sources, i.e. his manuscripts in the National Széchényi Library, the author undertakes to supplement, correct and deepen what we know about the image of Máté Kovács. His analysis relies on discussing the various phases of Kovács' activities as head of department from 1961. The years of 1971-1972 constitute a new era with plans to develop the department into a training centre. In these phases, his ideas and goals generated several conflicts. The sources analysed indicate his personal struggles, his forward thinking, commitment, and willingness to compromise. The author presents the professional foundations of Kovács' ideas using a critical analysis of texts, and reconstructs the evolution of his thinking and concepts. (Comments in the notes add further information to the study.)

Personalia

Dr. Gabriella Somkuti (1929-2013). Obituary

ELBE István

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 29. (59.)
2013. no. 4. pp. 777 – 778.

Gabriella Somkuti was a librarian of the National Széchényi Library from 1961 to her retirement. Initially, she worked in the field of central services, later in the Newspaper Library, then as Head of the Administrative Department and in the Central Archive of the institution. Her main research area was the history of the national library. Her research was summed

up in 2002 in a monograph. She initiated the creation of a museum of the national library. For the library's 190th anniversary, she compiled a travelling exhibition, which was later presented in many of Europe's major cities. She was a member of the Association of Hungarian Librarians and contributed to various professional forums. She received several awards, for the last time in 2009, when she was awarded the title *Bibliothecarius Emeritus* of the national library.

Dr. Katalin Balázs-Veredy (1934-2013). Obituary

VILLÁM Judit

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 29. (59.)
2013. no. 4. pp. 779 – 780.

Dr. Katalin Balázs-Veredy was a librarian of the Parliamentary Library from 1958 until her retirement in 1989. She started as a cataloguer, later became Head of the Information Department. She was editor of the *Current bibliography of Hungarian literature on political science and law*. In 1983 she was appointed Director-General of the Parliamentary Library. It was under her leadership that the library became modern, high-quality public collection. She organized a special reading room, later an Information Department for the use of MPs, launched the automation of documentation and information services on world politics. In 1998 she initiated a current awareness service (the *Pressdok* database) covering the Hungarian press, which was distributed on floppy disks. She took leading positions in the Association of Hungarian Librarians, and acted as a board member of IFLA' Section of Parliamentary Libraries. From 1986 she was a member, and from 1992 to 1995 chairperson of the Board of Directors of IALL. She supported and co-authored the volume *History of the Parliamentary Library 1870-1995*. Her merits were acknowledged by several prizes and awards of the profession and the association.

Posthumous interview with Dr. Katalin Balázs-Veredy

JÓNÁS Károly

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 29. (59.)
2013. no. 4. pp. 781 – 784.

Abridged and edited version of two interviews with Dr. Katalin Balázs-Veredy from the period 2002 to 2008, intended for the internal newsletter of the

Parliamentary Library and unpublished. The author recalls Balázs-Veredy's personal confessions and remembers her as a colleague of 40 years.

From abroad

A victim of Stalinist totalitarianism: Soviet public libraries till World War II (1928-1941). Part 1.

SONNEVEND Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 29. (59.) 2013. no. 4. pp. 785 – 799.

This study first describes the major political events of the period covered, and briefly discusses issues of education development and some processes of intellectual life (state of the art of book and magazine publishing). It presents in more detail the operation of the censorship office created in 1922, as especially characteristic of the restrictive system as a whole. It interprets library policy as part of the party-state's agitprop system: public libraries are directly in charge for conveying current party goals to masses. In the period in question the library network significantly improved, while its library services gradually narrowed down to offering publications from the last six to ten years, in particular to brochures reflecting the party-state's ideology. The attrition of the collection was also caused by continuous "cleansing": at its peak, around 1936, annually 15% of the entire holdings of public libraries fell victim of what was called "ideological amortization".

Former articles by the same author: *Librarianship and reading culture in the Russian Empire (1830-1916)*; *Public libraries serving the Bolshevik proletarian dictatorship in the Soviet Union (1918-1928)*. In: *Könyvtári Figyelő*, 2012. 2. and 3.

The inevitability of open access

LEWIS, David W.

(College and Research Libraries), vol. 73. 2012. no. 5. pp. 493-506.)

(Reviewed by Jenő Mohor)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 29. (59.) 2013. no. 4. pp. 801 – 804.

Open access (OA) is an alternative business model for the publication of scholarly journals. It makes articles freely available for readers on the Internet and covers the costs associated with publication through means other than subscriptions. This article argues that Gold OA, where all of the articles of a journal are available at the time of publication, is a disruptive innovation as defined by business theorist Clayton Christensen. Using methods described by Christensen, we can predict the growth of Gold OA. The analysis suggests that Gold OA could account for 50 percent of the scholarly journal articles sometimes between 2017 and 2021, and 90 percent of articles as soon as 2020 and more conservatively by 2025. (Original abstract)

Book reviews

Volumes of the Esterházy collection in Moscow libraries. About the catalogue of restituted books in six years after its publishing

Bücher aus der Sammlung der Fürsten Esterházy in Moskauer Bibliotheken. / Knigi iz sobraniâ knâzej Estergazi v moskovskih bibliotekah. Katalog. A. Dimitrieva [i. dr.] Moskau, Rudomino, 2007.

(Reviewed by Lajos Murányi)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 29. (59.) 2013. no. 4. pp. 805 – 809.

From foreign library and information science journals (abstracts)

A Norvég Nemzeti Könyvtár teljes gyűjteménye az interneten

Teljes gyűjteményét digitalizálni fogja a Norvég Nemzeti Könyvtár (<http://www.nb.no>), hogy a nemzet „memóriabankjaként” archiválja és mindenki számára elérhetővé tegye a lehető legtöbb digitális tartalmat – olvasható a könyvtár portálján.

A digitalizált tartalmakat metaadatokkal, azaz a könyvekre és a gyűjtemény egyéb darabjaira vonatkozó információval és azonosítókkal látják el, hogy növeljék az archiválás és a felhasználás lehetőségeit. A tartalmat vonzó formában kívánják közzétenni.

A Norvég Nemzeti Könyvtár megállapodik a kiadókkal, hogy a lehető legtöbb tartalom digitális formájú tárolását biztosítsa, és szerződik a jogtulajdonosokkal, amennyiben a tartalom nem áll köztulajdonban. A könyvtár gyűjteménye a keresőmotorok és a legfontosabb portálok számára látható lesz, a számítógépes keresést mind a metaadatok, mind a tartalom szerint biztosítják. A könyvtár lehetővé teszi, hogy a kiadók elektronikus formában közvetlenül elhelyezhessék kiadványaikat és az azokról szóló információt az archívumban.

A Norvég Országos Levéltár a szerzői jogok által már nem védett digitális tartalmakat – középkor-gyűjteményétől kezdve – mindenki számára elérhetővé teszi. A teljes elektronikus gyűjteményt a könyvtár helyiségeiben kutatási és dokumentációs célokból lesz lehetőség használni.

(Forrás: Google Értésítő, 2013. dec. 7.

<http://www.hir24.hu/kultura/2013/12/07/a-teljes-norveg-nemzeti-konyvtar-elerhető-lesz-az-interneten>)

Braille-írást Bibliákat kapott a Katona József Könyvtár

2013. december 7-én Braille-írást Bibliákat adott át Magyar né Balogh Erzsébet, a Református Misszió Központ Vakmissziójának lelkész-igazgatója Ramháb Máriának, a kecskeméti Katona József Könyvtár igazgatójának. A sajtótájékoztatóval egybekötött rendezvényen elhangzott, hogy az országban a kecskeméti az első olyan közkönyvtár, ahol a vak és látássérült emberek ilyen köteteket olvashatnak.

A Református Misszió Központ és a Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár közös célja, hogy minél több fogyatékkal élőknek megmutathassák a könyvek világát, az olvasás szépségét, a gondolatok teremtő erejét. A könyvtáradás lehetőséget kínál arra, hogy a látássérült emberek is megismerhessék a Szentírás tanításait. Mák Kornél alpolgármester köszöntőjében arra hívta fel a figyelmet, hogy város könyvtárának vezetése mindenki felé nyitott, így a fogyatékkal élők felé is. Hozzátette, hogy a Református Misszió Központ Vakmissziója részéről rendkívül nemes gesztus, hogy a világon talán legtöbbet forgatott könyv, a Szentírás kötetével ajándékozza meg a könyvtárat, és így a vak, illetve gyengénlátó olvasókat. Pontírástos könyvek 2008 óta érkeznek Magyarországra a Nemzetközi Biblia Társulat programjának keretében. A Szentírásnak összesen hatvanhat könyve van, ezek közül most húszat kapott meg a Katona József Könyvtár. A misszió vezetője szólott arról is, hogy 2008-ban elindítottak egy programot, amelynek a neve is jelképes: Érintve láss! A pontírást ugyanis érintve olvassák a vak és látássérült emberek. A Braille-írástos kötetek mellett gyengénlátók számára készült nagybetűs köteteket is átvehettek a megyei könyvtár igazgatója.

(Forrás: Google Értésítő, 2013. dec. 9. http://kecskemetiv.hu/sa_hirek)

Digitalizált élettörténetek

A Békéscsabai Evangélikus Egyház, a Békés Megyei Szlovák Önkormányzat és a Békés Megyei Könyvtár közös munkájának eredményeképpen digitalizált formában is elérhetőek a megyeszékhelyi lutheránus gyülekezet anyakönyvei. Dr. Csicsely Ilona, a megyei szlovák önkormányzat elnöke elmondta, hogy szervezetük számára nagyon fontosak az értékmegőrző és -teremtő kezdeményezések, ezért is támogatták a projekt létrejöttét.

Rakonczás Szilviától, a megyei könyvtár vezetőjétől megtudtuk, hogy a könyvtár munkatársai eddig 17 ezer oldalt digitalizáltak. Az adatok feldolgozása során számos nehézséggel találkozottak (pl. az anyakönyveket sokféle aláírással és természetesen több nyelven töltötték ki).

(Forrás: Google Értésítő, 2013. dec. 5. Molnár Pál Márton híre alapján <http://www.beol.hu/bekes/kultura/digitalizalt-elettortenetek-528496>)

Információs műveltségkép. Elmélet és hazai kutatási eredmények

DÖMSÖDY Andrea

Kutatásunkat sokrétű célrendszer mozgatja, melynek középpontjában egy konstruktivista megközelítésű könyvtár-pedagógia felépítése áll. Az ehhez vezető út egyik alapvető állomásának gondoljuk a könyvtárról való gondolkodás megismerését. Ahogy már előző tanulmányunkban¹ kifejtettük, a nézetek meghatározó szerepet töltenek be a gondolkodásban és a tanulásban. Így egy konstruktivista könyvtár-pedagógia alapkérdése az, hogy a potenciális és valós könyvtárhasználók milyen előzetes nézetekkel lépnek be, vagy éppen nem lépnek be a könyvtári szolgáltatások világába. A könyvtárak működését viszont alapjában határozzák meg az információk, így a könyvtárakról alkotott lehetséges nézetrendszerek feltérképezéséhez az információs műveltség felől közelítettünk.

Anélkül, hogy elmélyednénk a fogalom definiálásában, közöljük, hogy kutatásunk során úgy értelmeztük, az *információs műveltség* tudásunk azon része, melynek segítségével eligazodunk az élet minden területéhez kapcsolódó információk között, s melynek segítségével hasznosítjuk azokat. Konkrétabban: melynek segítségével felismerjük, felmérjük az informá-

ciósükségletet, megkeressük és megszerezzük a szükséges információforrásokat, kinyerjük, feldolgozzuk, felhasználjuk és közvetítjük az információkat, és amelynek segítségével reflektálunk a folyamatra.

A hazai gondolkodáskutatások eddig nem foglalkoztak sem az információs műveltséggel, sem az ahhoz szorosan kapcsolódó általunk kiemelt három fogalommal, az *információval*, a *könyvtárral* és az *internettel*. Jelen tanulmányban a korábbi, az elméleti kereteket bemutató írásunkra építve kutatási eredményeink közül e három kiemelt fogalomnak a gondolkodásban betöltött szerepével és az információkereséssel kapcsolatos eredményeinket mutatjuk be. A könyvtárképekre vonatkozó kutatási eredményeinket egy későbbi tanulmányban fogjuk közreadni.

1. Kutatási módszerek

A kutatás 2004 és 2011 között három szakaszban folyt. Az egyes fejlődési szakaszok után részben új megközelítéssel „kezdődött újra”. Teljes mértékben jellemző volt a *Hammersley* és *Atkinson* által leírt progresszív fókuszálásnak az az esete, amikor is „*a kutatásban előrehaladva bontakozik ki, hogy a kutatás valójában miről is szól*”.² Ennek megfelelően a módszerek és az alkalmazott eszközök is különbözőek voltak.

Az első, a kutatást előkészítő szakasz egy rövid, nyitott kérdéseket tartalmazó kérdőívből állt. A válaszok elemzése azt a koncepciót nyújtotta, hogy a következő kérdőívet több alrészre célszerű osztani (információ, könyvtár, internet), és azokon belül ugyanazokat a kérdéseket feltenni. Így a 2. szakasz kérdőívének fő része 3x17 kérdésből állt.

A második szakasz végére kifejlesztett elmélet-hez a szakaszban nyert adatok nem szolgáltattak elegendő szövegbizonyítékkal. A 2. szakasz adat- és szakirodalmi elemzése során megalkotott elméletek, gondolkodási keretleírások viszont jó hátteret, alapot adtak egy attitűdskálás kérdőív – bipoláris Likert-skála – összeállításához, mely a 3. kutatási szakasz alapját képezte.

Az adatfeldolgozáshoz kvalitatív (Atlas.ti, QDA Miner) és kvantitatív (SPSS) adatelemző szoftvereket használtunk.

1.1 A kutatás mintái

Az 1. minta egy fővárosi és egy vidéki városi iskola 93 hatodikos és 19 harmadikos tanulóiból állt, összesen öt osztályból. Az osztályok hozzájáruláson alapuló mintaválasztás alapján 2005-ben kerültek két könyvtár-pedagógus közreműködésével a kutatást előkészítő szakaszba.

A kvantitatív és kvalitatív jellegű 2. kutatási szakasz adatfelvételére hozzájáruláson alapuló mintaválasztás alapján 2006-ban egy budapesti VIII. kerületi általános iskola egyik hetedikos osztályában került sor (n=21).

A 3. szakaszban nagyobb mintán dolgoztunk, de az ebben a szakaszban „használt” minta sem tekinthető reprezentatívnak számos fontos szempontból. Ezen a ponton a cél a korábban kialakított elméletek kipróbálása és az egyes csoportok közötti különbségek megragadása volt. Ennek megfelelően rétegzett kényelmi stratégiát alkalmaztunk a minta kiválasztása során. Ez több szakaszban folyt 2010 februárja és 2011 augusztusa között. A 647 fős minta négy részmintából állt: tanulók (49,3%), hallgatók (30%), könyvtárostanárok (10%), egyéb könyvtárosok (7,6%).

2. Az információs műveltség jelentősége a gondolkodásban

2.1 Az információs műveltség jelenléte

Az előzetesen felvetett kérdésre (*A gyermekeket mennyire foglalkoztatják az információ, információkeresés, információs műveltség témakörök?*) röviden azt válaszolhatjuk, hogy semennyire. Összességében megállapítható, hogy a második kutatási szakaszban vizsgált hetedikesek nem értik az információs műveltség fogalmát, és jellemzően nem foglalkoztatja őket az információs műveltség, az információ világa.

Ez nem meglepő, és feltételezhető, hogy ez más általános iskolásokra is jellemző. Így utólag is igazolódott, hogy az egyes részterületekre kell koncentrálni a kutatás során. A válaszok tartalomelemzése azt mutatja, hogy 71 százalékuk a tudás nagy mennyiségét kapcsolja a kifejezéshez, 61 százalékuknál az intelligencia (okosság) fogalma (is) társult. Ezek alapján azt sejtethetjük, hogy a műveltség szóba „kapaszkodtak” a kifejezés értelmezésekor.

Kiinduló hipotézisünk csak részben igazolódott: az általánosan feltett kérdésekre adott válaszokban valóban nem jelentek meg könyvek, könyvtárak és más információs intézmények, viszont feltételezésünkkel ellentétben a média sem. Az elektronikus források, a számítógépek jelen vannak, de nem túl magas arányban. A(z iskolai szituációban) feltett kérdésekre adott válaszok alapján gondolataik elsősorban az iskolához köthetők, továbbá meghatározó a pénz és a munka világa.

2.2 Az információs műveltség szerepe, jelentősége

Következő kutatási kérdésünkre már direkterben kerestük a választ: *A felvetett fogalmakat mennyire tartják fontosnak, nélkülözhetetlennek, hasznosnak?* A válaszok alapján az állapítható meg, hogy az információt általában szükségesnek, hasznosnak tartják, de ezt a vélekedésüket ritkán támasztják alá konkrétan, logikusan, így az elsősorban prekonceptiójukból fakad. Ez állapítható meg sok tanuló esetében az internet nélkülözhetetlenségével kapcsolatban is.

A 2. kutatási szakaszban közvetlenül is feltettük mindhárom részterülettel kapcsolatban az alábbi kérdéseket:

- *Hasznosság: Hozzájárultak-e a ...-k a társadalom és a tudományfejlődéséhez? Miben? Miért?*
- *Szükségesség: Mi lenne, ha nem lenne ...? Miért?*

A kapott válaszok értékelésének eredményét összefoglalóan az 1. ábra táblázatán mutatjuk be.

	Hasznosság			Szükségesség		
	inf.	kv.	net	inf.	kv.	net
igen	14	11	18	21	12	12
nem	1	8	1	0	7	1

1. ábra

A hasznosság és szükségesség megítélésének aránya a 2. kutatási szakasz osztályában (N=21)

Az információval kapcsolatban az első kérdésre adott válaszok általában pozitívak, de indoklásuk jellemzően nincs. Négy tanuló a tudásban betöltött szerepére utal. Az információval kapcsolatban mind a 21 tanuló úgy nyilatkozott, hogy probléma lenne, ha nem lenne. Hárman értékeli drasztikus problémának, a többség viszont a tudást (7 fő) vagy valamely tevékenységet (tájékozódás, dolgok elvégzése, híradó, internetezés) hiányolná az információ hiányában.

Az információ fogalma e válaszok szerint is nehezen megfogható a tanulók számára. Bár mindegyikük szükségesnek ítélte, elvontan általában véve egyikük sem gondolkodik róla.

A két konkrét információs intézményt már jobban meg tudják ragadni, így többet tudhatunk meg vélekedéseikről. Az 1. ábra táblázatán látható, hogy az osztály tanulói a fejlődésben jelentősen nagyobb arányban tulajdonítanak szerepet az internetnek, sőt majdnem egyharmaduk szerint a könyvtárak nem is járultak hozzá a fejlődéshez. Bár mindkettőt egyforma arányban tartják szükségesnek, de a könyvtárat szükségtelennek gondolók aránya jóval nagyobb.

A könyvtárakkal kapcsolatban 11 fő adott igent választ az első kérdésre. Indoklasként az információhoz való hozzáférés, néhányuknál az ingyenes hozzáférés motívuma szerepel, míg egy tanuló az információ megőrzését emeli ki. Nyolcan adtak egyértelműen nemleges választ, közülük ketten indokolták is: „*Szerintem nem, mert ami a könyvtárakban van, azt már tudja a társadalom.*” (T-10) „*Szerintem az emberek nagy része a netről szerzi be az információt.*” (T-12)

A könyvtárak hiányát heten egyáltalán nem tartanak problémának, szerintük semmi nem vál-

tozna. A tanulók között hárman nem tartják a könyvtárat sem hasznosnak, sem szükségesnek. Különösen fontos információ, hogy válaszaikat nem is indokolják, vagyis előítéletük mélyen gyökerezik. Közülük ketten több negatív attitűdöt tartalmazó választ fogalmaztak meg, egyiküknek pedig nincs is a könyvtárakkal kapcsolatban pozitív tartalmú válasza; hatan mind a két kérdésben a könyvtárak mellett foglaltak állást, de csak négyen indokolták válaszaikat, kiemelve a könyvtár valamely funkcióját. A könyvtárak léte/fontossága mellett állást foglalók (12 fő) az (ingyenes) kölcsönzést, az olvasóhelyet hiányolnák. Egy tanuló szerint nem is olvasnának az emberek, három tanuló szerint az információ- és tudásszerzés szenvedne csorbát, sőt egy tanuló szerint információ sem lenne. Egy tanuló adott a könyvtár valódi funkciójától elütő választ: „Nehéz lenne elhelyezni a könyveket” (T-13). A részleteket tekintve kevesebb motívum került elő válaszaikból, mint az előkutatás során, de a 2. ábra táblázatán bemutatott főbb vélekedések – a kifejezetten felesleges állásfoglalás kivételével – jelen vannak.

Az internet 18 tanuló szerint járul hozzá a fejlődéshez (1. ábra), és csak egy tanuló vélekedik úgy, hogy nem. A hat, indoklást is író tanuló a fejlődés támogatását az internet gyorsaságában, frissességében, az elérhető információ mennyiségében és helyhez nem kötöttségében látja. Az internet hiányát 12 fő érzékelné problémának. Közülük öten ezt a helyzetet a világ végével

azonosítják. Ketten semleges álláspontra helyezkednek: „*Más információforrásokat is igénybe kellene vennünk.*” (T-9), „*Többen járnának könyvtárba, mert csak ott lehet ugyanezeket megtalálni.*” (T-16) Mindkét vélemény nagyon fontos témánk szempontjából. Egy tanuló szerint semmi nem változna, mert az internet nem létfontosságú.

2.2.1 A könyvtárak szükségessége

Az első, tájékozódó kutatási szakaszban is érdekesnek tartottuk már ezt a problémát, így a *Mi lenne, ha nem lenne ...?* kérdést már akkor is feltettük. A könyvtárakkal kapcsolatban 106 fő válaszolt a kérdésre. A válaszok csoportosításával a 2. ábra táblázatán olvasható motívumokat leltük. Egy olyan választ is kaptunk, mely nemcsak nélkülözhetőnek, hanem kifejezetten rossznak tartja, hogy léteznek könyvtárak. 12 tanuló szerint semmi nem lenne, vagyis nem tartják nélkülözhetetlennek. Többen ezt a számítógéppel való helyettesítéssel magyarázzák. A többség viszont valamilyen ok miatt szükségesnek gondolja a könyvtárakat. Ezek a gondolatok túlnyomó többségben a könyvtár valamely szoroson vett, hagyományos, papírközpontú értelmezés³ szerinti szolgáltatásához kötődnek. Emellett viszont egyértelműen jelen vannak a könyvtár funkcióját elvontabban, komplexebben értelmezők is (pl.: információszolgáltatás, tanulás támogatása).

Vélekedés	Motívumcsoport	Konkrétabban
felesleges, rossz	Jó	nem lenne unalom
nélkülözhető	Semmi	Általában nem kölcsönzés, nem olvasás nem gond mert van számítógép
szükséges	Baj	Általában nem lehetséges
szükséges a hagyományos könyvtári funkciók miatt	Venni kellene a könyveket	Általában szociális megközelítés de nem lehet mindent megvenni

A táblázat folytatódik ...

... a táblázat folytatása

Vélekedés	Motívumcsoport	Konkrétabban
szükséges a hagyományos könyvtári funkciók miatt	nem lehetne kölcsönözni	
	olvasás helyzetének romlása	nem olvasnának
		kevesebbet
		rosszabbat
nem lennének könyvek		
hasznos, szükséges könyvtárakon túlmutató okok miatt	nem találnánk információt	kevesebb információhoz lehetne jutni
		nehezebb lenne tájékozódni
	nem lehetne kommunikálni	
	nehezebb lenne tanulni	
	buták lennének az emberek	Általában
		kevesebbet tudnánk
nem ismernénk a múltat		
rendetlenség		

2. ábra

A könyvtár szükségességével kapcsolatban felmerült motívumok az 1. kutatási szakaszban

2.2.2 Az internet szükségessége

A kutatás 3. szakaszában három olyan állítást használtunk attitűdskálás kérdőívünkön, melyek a számítógép, az internet jelentőségére, szükségességére vonatkoztathatóak. A könyvtár fogalmával kapcsolatban egyáltalán nem szerepeltek ide vonatkozó állítások:

- Nagyon fontos, hogy a technikát, a számítógépet jól kezeljük.
- Nem tudnám elképzelni az életet internet nélkül.
- Ma már az internet mozgatja a világot.

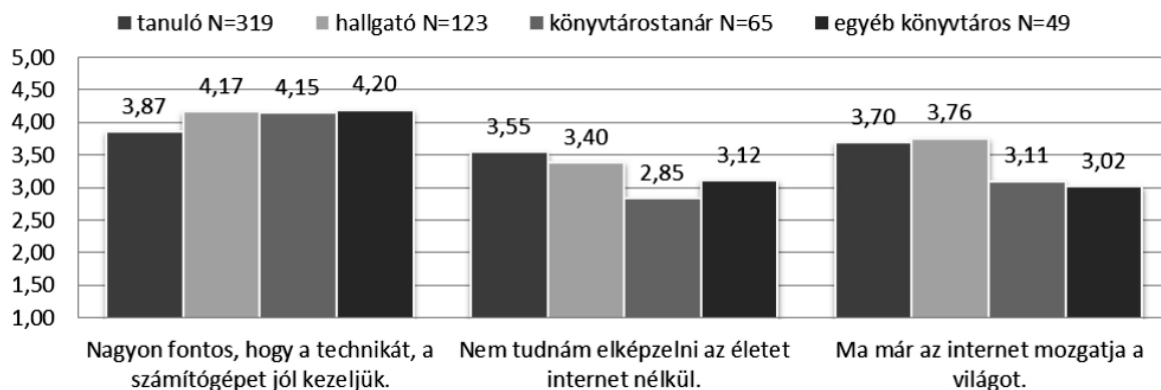
Az állításokat ötfokozatú skálán kellett a válaszadóknak értékelniük (3. ábra). A megkérdezettek abban általában egyetértettek, hogy az információs folyamatokhoz számítógépre szükség van. Ezen a területen a szórás a tanulók közt a legnagyobb. 4 százalékuk az információkeresési folyamatot számítógép nélkül is el tudja képzelni.

Az internet szükségességét egy általánosabb és szélsőségesebb kifejezés segítségével vizsgáltuk, ami látható, hogy jobban megosztja a

mintát. A könyvtárosok ezzel kevésbé értenek egyet, sőt: a könyvtárostanárok kis mértékben el is utasítják, hogy az internet nélkülözhetetlen lenne. A diákok szükségesebbnek gondolják, de átlaguk nem ért ezzel egyet kimagaslóan. A szórás viszont minden almintában nagyobb, mint az előző állításnál (s=1,3-1,5). A vélemények az egyes mintákon belül is nagyon megoszlanak. A könyvtárosok mintáiban 40% körüli, a diákok mintáiban 50% feletti azok aránya, akik négyes vagy nagyobb értéket adtak az állításra. A diákok ugyan általában véve nem tartják feltétlenül szükségesnek a világhálót, viszont a szükségességénél nagyobb befolyást tulajdonítanak annak. Ez kis mértékben a könyvtárostanárokra is jellemző.

3. ábra

A számítógép és az internet szükségességének, fontosságának megítélése a 3. kutatási szakaszban

2.2.3 Ami ebből következik

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy az osztály hasznosabbnak és szükségesebbnek is tartja a világhálót, mint a könyvtárakat. Ezt a véleményüket attitűdjük befolyásolja. Az idevonatkozó adatok közül igazán figyelemre méltó, hogy heten-nyolcan kifejezetten haszontalannak és szükségtelennek tartják a könyvtárakat. A mögötte meghúzódó indoklás abból ered, hogy a könyvtárakat számítógéppel helyettesíthetőnek gondolják. Azok, akik fontosnak tartják a könyvtárakat, többféle funkciójához kötik indoklásukat. Ezek között egyértelműen elkülöníthető a könyvtár hagyományos (olvasás, kölcsönzés) szolgáltatásaihoz kapcsolás és a lényegi funkciók említése (információszolgáltatás, tudásbázis).

A számítógépek és az internet megítélésével kapcsolatban a 2. és a 3. szakasz eredményei is azt mutatják, hogy a technikát fontosnak tartják. A nélkülözhetetlenség tekintetében viszont nem lehet homogénnek tekinteni sem a diákokat, sem a könyvtárosokat.

Eredményeink semmilyen tekintetben sem reprezentatív mintából származnak, így célunk nem az általánosítás, hanem a figyelemfelhívás és szempontok bevezetése. Az információs műveltség fejlesztése, a könyvtárhasználóvá nevelés vagy akár egy új szolgáltatás bevezetése során tudatosan kell reflektálni az ebben a kérdésben a diákok közötti, valamint a diákok

és a könyvtárosok közötti gondolkodásbeli különbségekre.

2.3 Az információs műveltség egyes elemeinek viszonya a nézetekben

A hasznosságra, szükségességre vonatkozó elemzés már előrevetíti, hogy a diákok könyvtárról és az internetről való gondolkodása jelentősebben eltér. Már ott is találkozhattunk a kettőt szembeállító véleményekkel. A két intézmény gondolkodásbeli viszonyára csak a 2. kutatási szakaszban fókuszáltunk, így elsősorban elemzési szempontokat, módszereket tudunk bemutatni. Az eredmények viszont ráirányítják a figyelmet a lehetséges nevelési, oktatási problémaforrásokra.

2.3.1 Információhordozók, információs funkciók szerint

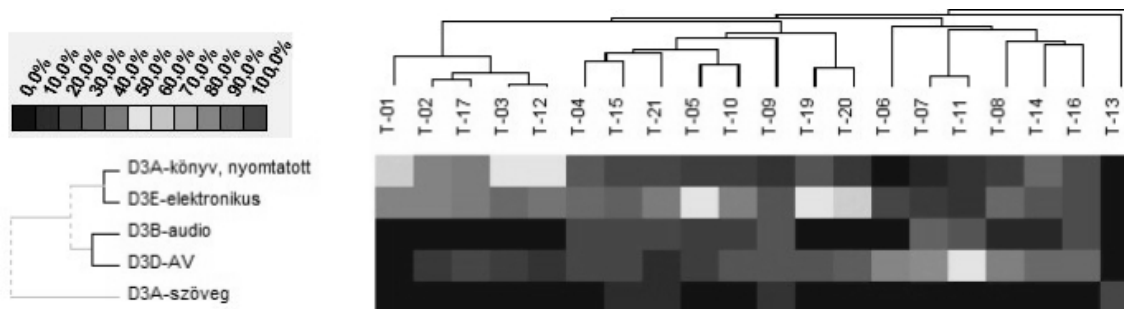
A 2. kutatási szakaszban a témánként ismétlődő kérdések közül a tanulók először az információra vonatkozókat kapták meg. Ekkor még nem sejtették, hogy a további kérdések a könyvtárakra és az internetre fognak vonatkozni, és azt sem tudhatták, hogy a kérdező könyvtáros. Így különösen érdekes, hogy az információra vonatkozó nyitott kérdésekre adott válaszokban az információ mely hordozói jelennek meg.

A 4. ábra szemléletesen mutatja, hogy az összes

részkérdést vizsgálva a tanulók – egy kivétellel – nyomtatott és elektronikus forrásokat is említenek. Legkevésbé az auditív források vannak jelen. Az osztály klaszteranalízissel előállított hőtérképe (4. ábra) alapján három nagyobb csoportra osztható. Az elsőben lévő öt tanuló elsősorban nyomtatott és elektronikus forrásokban gondolkodik, a többiekre jobban jellemző, hogy az információt más dokumentumtípusokhoz is kötik, a források szélesebb körében gondolkodnak. Ez utóbbi csoport egyik felének (első 8 fő) gondolkodásában jelentősebb szerepet kapnak az elektronikus, míg a másik csoportban az AV-források (6 fő). Összességében egy tanulót (T-13) leszámítva *nem nevezhetjük egyoldalúnak* gondolkodásukat ebből a szempontból, de az arányok tekintetében egyértelmű csoportok mutathatók ki.

kesebbnek mondják az internetet. Négy tanuló az információ mennyiségében adja meg a különbséget. A gyorsaság három tanulónak fő különbségképző tényező. Három tanuló szerint az internetet könnyebb használni. Öt tanuló szerint a különbség az, hogy az internet számítógépen van, a könyvtárban pedig könyvek vannak, kölcsönözni kell. Két tanuló adott összetettebb választ: egyikük szerint a könyvtárban több könyvet is el kell olvasni, míg az interneten mindent megtudunk, másikuk szerint a könyvtár használatához kell tudás is, míg az internethez csak gép. Az öt semleges választ leszámítva láthatjuk, hogy az osztály tanulóinak többsége szerint az *internet hasznosabb*, jobb, mint a könyvtár.

A 2. szakasz további kérdőívei már ismétlődő feladatokat tartalmaztak külön az információval, a könyvtárral és az internettel kapcsolatban.

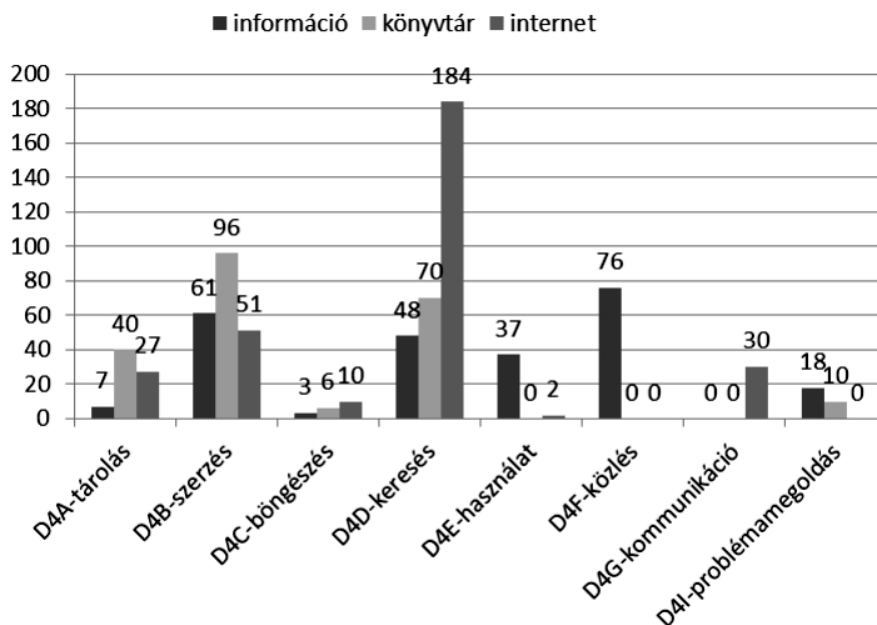

4. ábra

A dokumentumtípusok megjelenése szerinti hőtérkép az információra vonatkozó válaszok alapján

Egy célzott feladatban a tanulóknak a könyvtárról és az internetről kellett hasonlóságokat és különbségeket megnevezniük. A hasonlóság rubrikában 13 tanulónál az információátvitel, információszerezés motívuma jelent meg, két tanulónál pedig a tudásszerzés motívuma; egy a fontos, egy pedig az érdekes dolgokat emelte ki. Másik két tanuló szerint ugyanazok az információk vannak bennük. Vagyis 19 fő a *hasonlóságot az információs funkcióban*, annak is tárolási, hozzáférési szempontjában látja. Egy tanuló fontosnak tartja megemlíteni a könnyű hozzáférést, egy pedig az olvasásfejlesztést. Három tanuló nem talált hasonlóságot. A különbségek vizsgálata már többféle motívumot mutat. Öten általánosan jobbnak, érde-

A három kiemelt részterületet az előforduló információs funkciók mentén összehasonlítva (5. ábra) jelentős eltolódásokat találunk. Az osztály szintjén az információval kapcsolatban látjuk a legkomplexebb képet, hét szempont is felbukkan. A passzivitás (tárolás, szerzés) kimagaslóan a könyvtárakhoz kötődik. Az internettel kapcsolatban kiugró a keresés motívuma, amit aktív tevékenységként értékelünk, de mind a könyvtárak, mind az internet esetében szinte teljesen hiányoznak gondolkodásukból az információhoz jutás utáni cselekvések. Különösen kevés a problémamegoldással kapcsolatos válasz, vagyis azok a gondolatok, melyek mindezt valamilyen célhoz, feladathoz kötik.

5. ábra

Az információs funkciókhoz kötődő szavak száma a három részterületen

Ilyen gondolkodási környezetben egy tudatos és önálló ismeretszerzésre és információhasználatra alapozó feladat jelentős gondolkodásbeli és feltehetően ismeretbeli előkészítést igényel, hogy a tanulók a célnak megfelelően tudjanak eszközt és forrást választani, majd a megszerzett információkkal dolgozni.

2.3.2 A részterületek tematizálásbeli különbségei

A nyitott kérdéseket elemző kódrendszerünk tíz nagyobb tematikus motívumcsoportból állt. A vizsgált osztály tanulóinak válaszaiban (mint ahogyan a hasonlóságokat kutató kérdésre adott válaszok esetén is) mindhárom területen a legnagyobb arányt az *információs funkciók* teszik ki (információ: 39%, könyvtár: 36%, internet: 31%). Emellett magas az általánosan megfogalmazott jellemzés aránya, különösen az internet kapcsán.

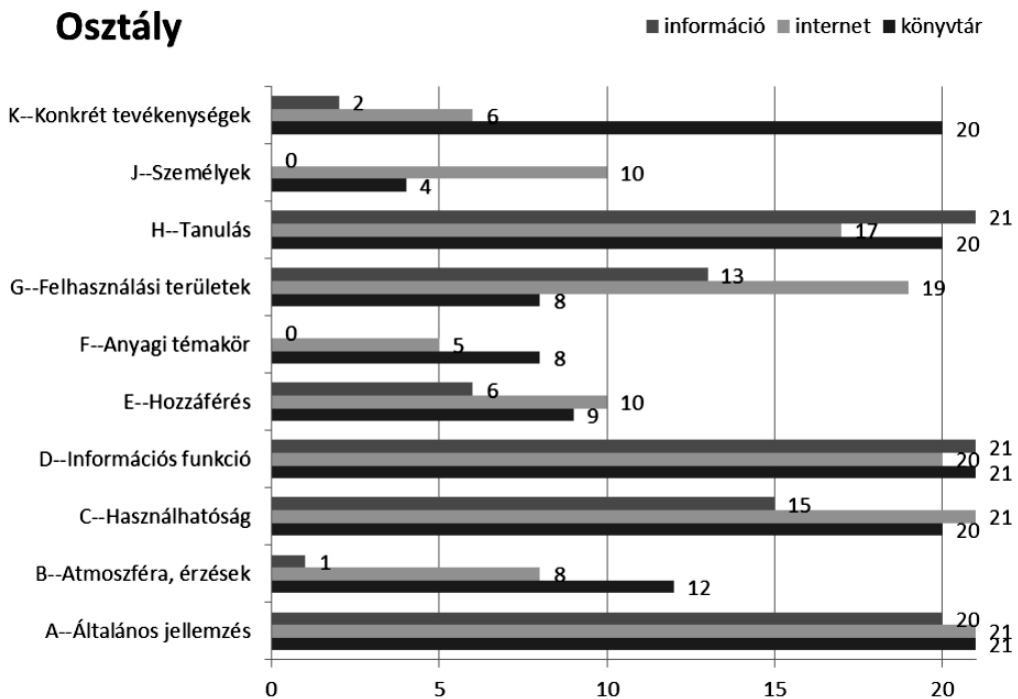
Fontos különbség a három területről való gondolkodásuk terén, hogy az információhoz nem kapcsolnak konkrét tevékenységet. Míg a könyvtárak esetén válaszaik 15%-a vonatkozik vala-

mely konkrét cselekvésre, addig az internettel kapcsolatban ez az arány csak 2%.

A témakörök tanuláshoz kapcsolásában is jelentős eltérések vannak. Míg általában az információról megfogalmazott gondolataik 21%-a kötődik ehhez a motívumhoz, addig a könyvtárról 13%, az internetről szóló kérdésekre adott válaszokban csak 7%.

Más motívumcsoportokkal dolgozó kutatócsoporttól eltérően vizsgáltuk a nem vagy kevésbé tematizált területeket is. Mindhárom fogalommal kapcsolatban elenyésző mértékben foglalkoztatja őket a hozzáférés témaköre, az anyagi és az emberi vonatkozások.

Az osztályon belüli különbségeket mutatja a 6. ábra grafikonja, melyen azt láthatjuk, hány tanulónál bukkant fel akár csak egyszer is az adott motívum. Itt például látható, hogy egy tanuló az internettel kapcsolatban semmilyen információs funkciót nem említ. Figyelemre méltó az az eredmény, hogy a könyvtárhoz csak 8 tanuló kapcsol felhasználási területeket, funkciókat.

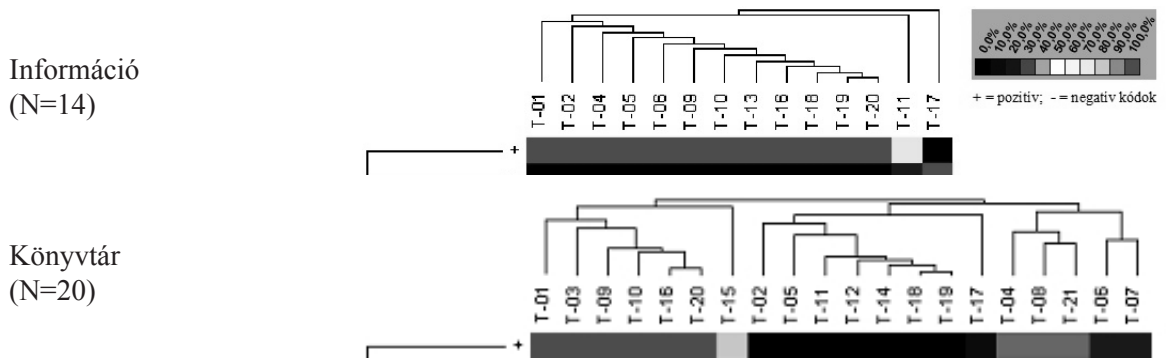
6. ábra

A motívumcsoportok megjelenése a három témakörben az egyes tanulóknál (N=21)

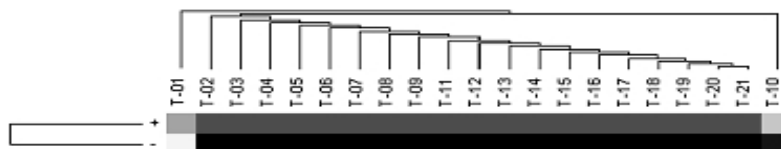
Ha az említett felhasználási területeket (G motívumcsoport, mely a tanulást nem tartalmazza) részletesebben is megvizsgáljuk, akkor láthatjuk, hogy egyik vizsgált részterülethez sem kötnek kulturális tevékenységeket, funkciókat. Az internettel kapcsolatban a legjellemzőbb a kikapcsolódás – abszolút értékben és a többi részterülethez viszonyítva is –, de még ezt sem említi minden tanuló.

2.3.3 A három téma attitűdbeli különbségei

Az összes információra, könyvtárra és internetre vonatkozó (3x17) nyitott kérdésre adott válaszokat külön kódoltuk aszerint is, hogy tartalmaznak-e negatív vagy pozitív viszonyulást a tárgyhoz. Ezekben a vizsgált osztály pozitív/negatív véleménye a 7. ábra hőtésképein szemléltetett módon oszlik meg (a semleges válaszok nélkül).

Könyvtár
(N=21)

7. ábra

A 2. szakasz tanulóinak attitűdje szerinti hőmérképek a három résztermében

Az információval és az internettel kapcsolatban két-két tanulót leszámítva nem jelennek meg negatív megfogalmazások (a negatív említések aránya 0%, vagyis fekete). Ez a két-két tanuló az, akik nem kizárólag pozitív vagy negatív válaszokat adnak, de ez nem feltétlenül takar árnyaltabb gondolkodást. T-11 információra vonatkozó válaszai ebből a szempontból ellentmondóak. Az internetre vonatkozóan viszont T-10, de különösen T-01 válaszai árnyalt attitűdöt mutatnak.

A könyvtárról alkotott vélemény (attitűd) már egyértelmű csoportokra osztja az osztályt. Vannak, akik kizárólag pozitívan, vannak, akik kizárólag negatívan fogalmazznak, ha minősítést is tartalmaz válaszuk. De vannak heten, akik nem „feketén-fehéren” látják a témát. Közülük különösen érdekes T-17, aki nyolc általánosan lekicsinylő megnyilvánulása (pl. „gagyí”, „ramaty”) ellenére elismeri, hogy a társadalom fejlődéséhez a könyvtárak az utazások, felfedezések támogatásával járultak hozzá. A pozitív megfogalmazások a többi, árnyaltabban válaszoló tanuló esetében is a társadalmi haszonhoz kapcsolódnak, mégsem tartják a könyvtárakat jónak, szükségesnek.

2.3.4 Összefoglalva: a kiválasztott részterületek az információs műveltségképben

A 2. szakaszba bevont osztály vizsgálata rámutatott, hogy a tanulók között ezen a területen markáns különbségek vannak. A helyzetkép ugyan nem olyan szélsőséges, mint gondoltuk, hiszen az elektronikus hordozóknak az információról való gondolkodásban betöltött szerepe közel sem jellemző. Látni kell viszont, hogy vannak tanulói csoportok, akiknek a gondolkodásában valamilyen hordozó erőteljesebben van jelen.

A vizsgált tanulók a könyvtár és az internet közti fő hasonlóságot az információs funkcióban látják, vagyis nagyon pesszimista volt az a kezdeti feltételezésünk, mely szerint a tanulók nem látják a funkcionális hasonlóságokat. Az eredmény azt mutatja, hogy a közös funkciók megértéséhez szükséges alapvető értelmezést a tanulók kimondva birtokolják, a különbségeket pedig különbözőképpen, de nem funkcionális szempontból közelítik. Az internet a túlnyomó többségből nem vált ki negatív attitűdöket, a könyvtárral kapcsolatban viszont három csoportra oszthatók: a pozitív, a negatív és az összetettebb viszonyulásokat mutatókra.

Figyelemre méltó jellemzője még gondolkodásuknak, hogy az információval kapcsolatban megfogalmazott tevékenységek közt szinte nincs is jelen az információ felhasználása. A könyvtárral kapcsolatban nagyrészt használói szempontból passzív tevékenységek, míg az internettel kapcsolatban az aktívak vannak jelen gondolkodásukban.

A motívumgazdagság egyik területet sem jellemzi, de az internet kapcsán gyakrabban fogalmazznak meg konkrét felhasználási területeket, és ezek közt is a legnagyobb arányban a kikapcsolódáshoz köthetőeket. Vagyis mindegyik részterülettel kapcsolatban jelentős tudásfejlesztés szükséges, hiszen jelentősen szűknek látják mind a könyvtárak, mind az internet funkcióját.

Ezen a területen különösen fontos az önmagunk és a tanulók, használók nézeteinek felmérése, tudatosítása. Különös figyelmet igényelnek a nemcsak nézeteikben, hanem attitűdjükben is eltérő gondolkodásmódok.

Az információs műveltséggel kapcsolatos gondolkodás megismerésének több más mellett *három elemzési szempontját* látjuk kiemelkedően

hasznosnak. A szabadon megfogalmazott tevékenységeket többféle megközelítésből érdemes elemezni:

1. Mennyire konkrétak?
2. Az információs problémamegoldási folyamat mekkora/mely szeletét fedik le?
3. Aktívak vagy passzívak?

2.4 A lehetséges nézetek tanuláshoz való kapcsolódása

A konstruktivista pedagógia kidolgozása során nemcsak a lehetséges nézeteket szükséges vizsgálnunk, hanem azok tanuláshoz való kapcsolódását is. Fontos látnunk a diákok, könyvtárosok, pedagógusok nézeteit, vélekedéseit a forrásalapú tanulási helyzetekkel kapcsolatban, hiszen alapjaiban határozzák meg azok hatékonyságát. A személyre szabott, rugalmas, interaktív tanulást ösztönző, biztosító tanulási környezet fontos elemeit alkotják a különböző információforrások, így a nyomtatott és elektronikus források, valamint azok intézményesült szolgáltatói. A konstruktivista megközelítésekben mind a tanároknak, mind a tanulóknak fontos szerepe van az eredményes tanulást segítő tanulási környezet kialakításában, fenntartásában.

Vizsgálatunk alapján elmondhatjuk, hogy az információhoz, információkereséshez általában kötődik az emberek gondolkodásában a tanulás, a tudás. Ebben viszont a tanulók közt jelentős különbségeket találhatunk. Nem elenyésző azok aránya, akiknek gondolkodásában ez nem kapcsolható össze. Ennek fényében különösen fontos szempontokra hívják fel figyelmünket a 2. kutatási szakasz eredményei.

Láthatóvá vált, hogy a 2. szakaszban részt vett tanulók gyakrabban kötik a tanulást a könyvtárhoz, mint az internethez; többet és komplexebben írnak a könyvtárról, miközben az internettel kapcsolatos nézeteik sokkal pozitívabbak, és a könyvtári információszerzésnél fontosabbnak tartják az internetet mind a tanulásban, mind a munkában, mind a hétköznapi életben. Könyvtárképük hagyományosabb, mint az internetről alkotott nézeteik, de ez utóbbiakban is hang-

súlyosak a hagyományos elemek. Vagyis a tanuláshoz való kapcsolódás problémakörében megfogalmazódott hipotézisünk csak részben igazolódott. Valóban és határozottan kimutatható az a csoport, mely elsősorban a könyveket, a tudós könyveket kapcsolja a tanuláshoz. Ez viszont gyakran negatív viszonyulással jár együtt. Nem találtunk viszont a kellemest a hasznossal összekötő megközelítést, melyben a tanulók a kedvelt internetet a tanulóval kapcsolnák össze akár túlélési stratégiaként, akár a hatékonyság növelése érdekében.

Ezekből arra következtethetünk, hogy az adott osztályban a tanulás és a tanulási környezet fogalmának elméleti/szakmai változását, melyben a tanulás a tudás forrása nagyon sokféle lehet, nem követi a gyerekek gondolkodása. A tanulás ellentmondásosan kapcsolódik az információforrásokhoz, intézményekhez, de ezen belül jelentős egyéni különbségeket figyelhetünk meg. Felmerül a kérdés, mennyire tudják ezek a tanulók a tanításra, a tanárra koncentrálni konkrét tanulási környezetben az információforrásokat és információs eszközöket tanulást támogató, eredményességet növelő környezetként kezelni. A tanulók ezzel kapcsolatos nézeteinek szélesebb körű feltárása, megértése segítheti a pedagógusokat, könyvtárostanárokat, informatikatanárokat abban, hogy támogassák a tanulókat a forrásalapú tanulási környezetben való hatékony tanulásban.

2.4.1 A diákok és a könyvtárosok tanulásképe

A kutatás harmadik, nagyobb mintára építő szakaszában nem volt kiemelt cél a tanuláshoz való viszony vizsgálata, de a paradigmák leírásának vannak a tanuláshoz, tudáshoz köthető szempontjai, így van néhány kérdés, mely támpontokat ad arra nézve, hogy résztémáinkkal hogyan hozzák kapcsolatba a tanulást.

A következő vélemények kifejezetten a tanulás motívumát hordozzák:

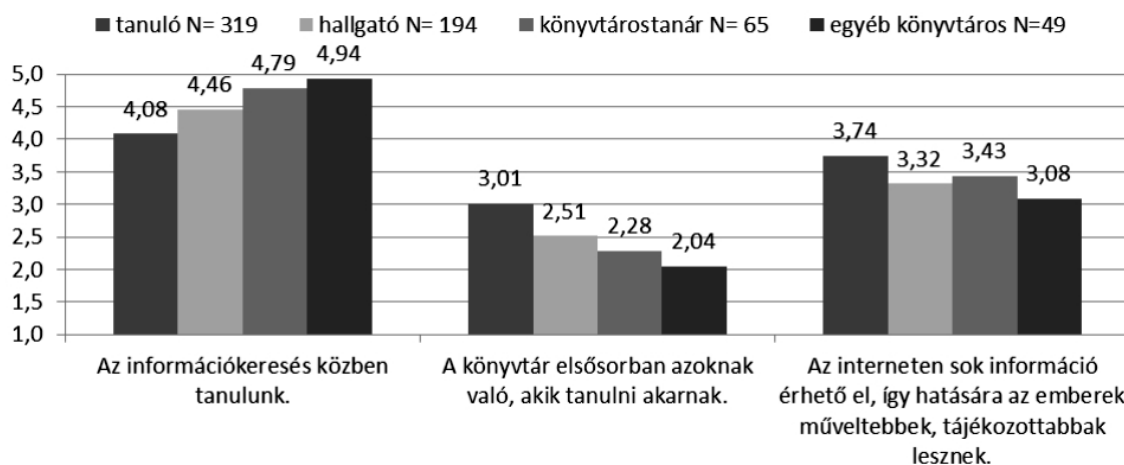
– *Már az információkeresés közben is nagyon sokat fogok tanulni IV. Béla koráról.*

- Az információkeresés önmagában is tanulás.
- A könyvtár elsősorban azoknak való, akik tanulni akarnak.
- Az interneten sok információ érhető el, így hatására az emberek műveltebbek, tájékozottabbak lesznek.

A foglalkozásonkénti eltéréseket a Kruskal-Wallis-próba szignifikánsnak mutatja ($p=0,000$). Láthatjuk (8. ábra), hogy az információkeresést általában tanulásként (is) értelmezik a megkérdezettek. Ez viszont a könyvtárosokra, köztük is kifejezetten az egyéb (nem könyvtárostánár) könyvtárosokra fokozottan jellemző. Figyelmet kell viszont szentelni a tanulók azon 17,9%-ának, akik ebben a tekintetben semleges vagy elutasító álláspontot képviselnek. (Még az egyetemisták körében is 9,3% ez az adat.)

az állítást legalább négyesre. Az egyéb könyvtárosok semleges érték körüli átlaga nem a nagy szórásból adódik, hanem abból, hogy 47%-uk kifejezetten az „egyet is ért, meg nem is” álláspontra helyezkedett, mert feltehetően differenciáltabban látja a problémát. A könyvtárostánárok véleménye inkább megoszlik.

A könyvtárra vonatkozó állítás jelentősen más megközelítésű az előző kettőhöz képest. Ennek eredményében inkább azt tudjuk vizsgálni, hogy a nagyobb mintán mennyire mutatkozik meg, hogy a könyvtárat inkább és kizárólagosan a tanulóhoz kapcsolják gondolataikban, mint bármi máséhoz (pl.: kikapcsolódás, munka, művelődés). Láthatjuk, hogy ezt az álláspontot a tanulók kivételével az egyes csoportok inkább elutasítják. Ez különösen jellemző az egyéb könyvtárosokra. A tanulók átlaga inkább semleges ebben

8. ábra

Az egyes részelemek tanulóhoz kapcsolása 3. kutatási szakasz kérdőívének eredményei szerint

A grafikonon (8. ábra) harmadikként megjelent kérdés az internetre vonatkozik, és nem annyira direkt megfogalmazású, mint az információkeresés kapcsán: a tanulás szót nem is tartalmazza. Az átlagot tekintve egyik csoport sem utasítja el, hogy az interneten lehet művelődni, tanulni, de nagyon határozottan nem is képviselik ezt a nézetet. *A legnagyobb arányban a tanulók vélekednek úgy, hogy a világháló szolgálhatja a tanulást (is): 63,2% értékelte ezt*

a tekintetben, de 38,9% nagyrészt vagy teljesen egyetért az állítással. Ezt az eredményt háromféleképpen lehet értelmezni: vagy egyáltalán nem is gondolják a könyvtárat a tanulóhoz köthetőnek – ezt az állítást a korábban bemutatott adatok és tapasztalataink fényében elvethetjük –, vagy komplexebben, nemcsak a tanulásban látják annak funkcióját, esetleg teljesen más hangsúlyokban is gondolkodnak. Reálisnak ez utóbbi két interpretációt tartjuk.

Ezek az eredmények különös figyelmet érdemelnek egy olyan időszakban, amikor a szakmai és a könyvtárpolitikai dokumentumok, pályázati források tényként kezelik a könyvtárat mint az egész életen át tartó tanulás fontos terepét. Látni kell, hogy az ennek érvényesüléséhez szükséges gondolkodásmód még a könyvtárosok vélekedéseit sem maradéktalanul határozza meg.

3. Nézetek az információkeresésről

Korábbi tanulmányunkban⁴ részletesen bemutattuk, hogy az információkeresésre vonatkozó gondolkodásról a nemzetközi szakirodalmat felhasználva milyen elméletet alkottunk, mely nézetrendszerekkel gondoljuk jellemezhetőnek/jellemezendőnek a tanulók, az emberek gondolkodását. Erre építve alkottuk meg a 3. kutatási szakasz kérdőívének vonatkozó részét.⁵ Így a felvett adatok alapján az egyik legfontosabb kérdésünk az volt, vajon a megalkotott három nézetrendszer (*Mechanikus, Optimalista/Objektív, Elemző/Megértésre törekvő*)⁶ egyértelműen kimutatható-e. A kutatás során pedig az is kérdésként merült fel, hogy a válaszok alapján milyen más elméletek alkothatók meg az információkeresésről alkotott gondolkodási kategóriákról. Így először többféle összefüggésvizsgálat segítségével elemeztük adatainkat.

3.1 A nézetrendszerek

Az attitűdskálás kérdőívvel szerzett adatainkat ordinálisnak tekintjük, így a több változók összefüggés-vizsgálatára alkalmazható elemzést, a kategorikus főkomponens-elemzést (CATPCA) végeztük el először. A 2-3-4 dimenzióra való felosztásos vizsgálatok nem adtak olyan eredményt, melyben a dimenziók jól elválaszthatók lettek volna. A dimenziók vagy túl sok vagy túl kevés elemet tartalmaztak, és 23–33% közötti varianciahányadot magyaráztak. Így az értelmezést, továbblépést segítő – annak ellenére, hogy változóinkat ordinálisnak tekintjük – a hasonló kérdőívek elemzésénél leggyakrabban alkalmazott faktorelemzést is elvégeztük.

A főkomponens-elemzés (principal component) először lefuttatása tíz olyan faktort mutatott, melynek saját értéke egy felett volt: ezek együttesen a varianciahányad 51%-át magyarázták. Variamax rotáció után a tizből 8 faktort tudtunk értelmezni, ami 43%-ot magyaráz. Ezek mindegyike kapcsolható valamely előzetesen megállapított gondolkodási kategóriához, de nagyon elaprózottak, csak egy, esetleg két szempontot / eredeti változót ragadnak meg belőlük.

A kis változószámú faktorokból arra is következtethetünk, hogy a gondolkodás jellemzése kevésbé komplex kategóriákkal tehető meg, de a gondolkodási kategóriák használatához kevésbé speciális, kevésbé elaprózott kategóriarendszert láttunk szükségesnek, így a főkomponensek számát kezelhető mennyiségűre redukáltuk.

A Variamax rotáció után három közepes (6–11) változó számú faktort és egy kételemű faktort kaptunk, melyeket eredeti kategorizációink alapján, annak kisebb módosításával ugyan, de jól tudtunk értelmezni (9. ábra).

Az *elsőben*, melyet *Módszeres fejlesztőnek* neveztünk el, a kilenc változó közül négyet eredetileg az Elemző kategóriához (c) soroltunk, hármat az Optimalistához (b) és kettőt a Mechanikushoz (a). Ez látszólag ellentmond az eredeti elméletnek, de értelmezésünk szerint mégsem: inkább sajátos szempontokra hívja fel figyelmünket, melyek segítenek az egyes eredeti állítások értelmezésében. A technika használatára vonatkozó kérdést azért fogalmaztuk meg a Mechanikus gondolkodást jelző változóként, mert azt gondoljuk, hogy abban a szemléletben az emberek elsősorban a technikai megvalósításra, semmint a tartalomra koncentrálnak. Az eredmények láttán viszont azt gondoljuk, hogy feltehetően az emberek általában azt gondolják, hogy a számítógépek segítenek, szükségesek a magas színvonalon elvégzendő munkában. Az Elemző gondolkodásmódban fontos a minőség, így nem ítélnék jó különbségtevő változónak. A legjobb forrásokra vonatkozó állítás pedig nem elég egyértelmű, a „legjobb” alatt túl sok mindent érthetünk. Az Optimalista gondolkodás jellemzőjeként megfogalmazott három állítás ebben a

kontextusban más hangsúlyt kap. Értelmezésünk szerint az információrendszerezés fontossága hangsúlyosabb az Optimalista megközelítésben, de szükséges elem az Elemző gondolkodásban is, mégsem oda soroltuk, mert ott más

hangsúlyokat tartunk fontosnak. A válogatás és a saját vélemény kialakításának igényét pedig az eredeti besorolástól függetlenül az Elemző szempontokat, hangsúlyokat kereső gondolkodás egy sajátos jellemzőjének látjuk most.

Változók	Faktorok			
	1. Módszeres fejlesztő	2. Optimalista	3. Minimalista	4. Széles látókörű
b Nagyon fontos, hogy rendszerezük az összegyűjtött információkat.	,711			
c Már az információkeresés közben is nagyon sokat fogok tanulni IV. Béla koráról.	,699			
c Az információkeresés gyakorlatilag tanulás .	,670			
c Azért kell a feladathoz információt keresni, hogy minél több szempontból mutathassam be a gyerekek életét.	,596			
b Ki kell alakítani a témával kapcsolatban a saját véleményemet .	,507			
a-c Nagyon fontos, hogy a legjobb forrásokat , dokumentumokat, könyveket használjuk fel.	,505			
c Fontos, hogy az információkat mások javára használjam, mások is tanuljanak a kiselőadásomból.	,505			
a Nagyon fontos, hogy a technikát , a számítógépet jól kezeljük.	,469			
b Ha sok információt találunk, akkor muszáj válogatni , nem kell mindent felhasználni.	,446			
b Az információkeresésnek van egy tökéletes lépéssora , amit ha követek, biztosan jó eredményre jutok.		,556		
c-a Az információkeresést csak akkor lehet abbahagyni, ha a témát minden szempontból körbejártuk , elemeztük.		,553		
b Arra kell törekedni, hogy minden a témához kapcsolódó információt megtaláljunk, összegyűjtsünk.		,540		
c Meg kell keresni a témával kapcsolatos legkorábban megjelent műveket, mert azokra érdemes építeni a munkát.		,530		
b Először meg kell keresni az összes használható információt, majd neki lehet állni a feladat megoldásának.		,502		
b Ha az információnak egy kicsi köze is van IV. Béla udvarához vagy a gyerekek életmódjához, akkor fel kell használni .		,497		
a Az információ független a hasznától. Egy konkrét információ mindenki számára ugyanazt jelenti .		,489		
b-c Az információkeresésben az a lényeg, hogy minél több információt találjak meg a témában.		,454		
b Az eredeti, korabeli források az igazán fontosak, így elsősorban azokat kell megtalálni.		,443		
a-c A feladathoz tartozó minden részkérdést sorra kell venni és egyesével megválaszolni.		,415		
a-c Elsődleges feladat, hogy találjak egy olyan művet, amiben benne van, hogy mi volt a legrosszabb a gyerekeknek akkoriban.		,401		

Változók	Faktorok			
	1. Módszeres fejlesztő	2. Optimalista	3. Minimalista	4. Széles látókörű
a A túl sok információ összezavar.			,596	
a-b Információból annyit szabad összegyűjteni, amennyit egyben átlátunk .			,570	
a-b Ha sok információt találtunk, akkor nem kell mindent megkeresni.			,553	
a Ha tudok valamilyen választ adni a kérdésre a talált információk alapján, akkor készen vagyok a feladattal.			,494	
a-b Nem szabad az információkeresésre túl sok időt fordítani.			,488	
a Ha nem találok több információt, akkor abba kell hagyni a keresést.			,431	
b-c Az információ csak akkor hasznos, ha közvetlenül IV. Béla király udvaráról szól.				-,463
c Az igazán fontos információ az, ami új szempontokat , ötleteket ad a kiselőadáshoz.				,435
Saját érték	3,837	3,645	2,129	1,594
A magyarázott variancia %-a	10,962	10,415	6,083	4,554
A magyarázott variancia kumulatív %-a	10,962	21,377	27,461	32,015

9. ábra

Az információkeresésre vonatkozó kérdőív rész rotált faktorsúly-mátrixa

(A kérdések előtti betűjelek az elméleti kategóriákra utalnak: a = Mechanikus; b = Optimalista; c = Elemző.)

Az eredeti Elemző megközelítésben kiemelkedően fontosnak tartott jellemző, a sok szempont feldolgozása és értelmezése egy külön, kis elemszámú faktorban (*negyedik*) jelenik meg.

A *második* faktorban – melyet *Optimalistának* neveztünk el – a 11 változóból hatot eredetileg is az Optimalista gondolkodásmód (b) jellemzésére fogalmaztunk meg. A két, eredetileg az Elemzőbe sorolt állításban a módszeresség, a teljesség hangsúlyos, így már látjuk, hogy jobban illik az Optimalista nézőpontba. Az eredetileg a Mechanikus kategória jellemzésére alkotott változók közül az egyikben a módszeresség (sorra kell venni), a másikban az objektivitás (ugyanazt jelenti) a megragadható. Meglepő viszont, hogy a harmadik ebbe a faktorba esik – még ha a legkisebb faktorsúllyal is szerepel –, hiszen a konkrét válasz keresése eredeti elméletünkben meghatározóan a Mechanikus gondolkodásmódhoz tartozik, és most sem gondoljuk átsorolan-

dónak. Emellett viszont figyelmet kell fordítani erre a keveredésre.

A *harmadik* faktorban csak olyan változók vannak, melyeket eredetileg a Mechanikus nézetrendszerhez (a) fogalmaztunk meg. Közülük is azok maradtak egyben, melyek a munka, a keresés minimalizálására való törekvést fejezik ki, így a faktort *Minimalistának* neveztuk el.

A változók viselkedését tovább elemzendő, gondolkodásunkat segítő klaszteranalízist is végeztünk. Ez elsőként hat klasztert mutatott, de összevonások után végül itt is négy értelmezése vált szükségessé. Ezek közül az első az Elemző megközelítés, a második az Optimalista kategória állításainak zömét tartalmazza, és kialakult egy olyan klaszter is, mely az ezekből kimaradókat foglalja magában, de itt is felbukkan egy egyértelműen Mechanikus állításokat tartalmazó csoport.

Vagyis láthatjuk a különböző összefüggés-vizs-

- gálatokból, hogy vannak állítások, melyek
- az elméletileg kialakított kategóriáknak eléggé határozottan megfelelnek;
  - az eredeti kutatói szándéktól eltérő jelentésük felszínre került, így a változót átsoroltuk egy másik kategóriába;
  - nem használhatóak a gondolkodási kategóriákhoz tartozás azonosítására;
  - annak ellenére fontosak egy nézetrendszer azonosításában, hogy rendre másik gondolkodásmóddhoz csapódnak a vizsgált személyek gondolkodásában.

A fentieknek megfelelően újra csoportosítottuk az információkeresésről való gondolkodásról szóló kérdőív rész változóit, és pontosítottuk a definíciókat. Ezek alapján az eredetileg Limberg⁷ kategóriára felépített nézetrendszeireket pontosítottuk, és igyekeztünk található neveket is adni.

I. Minimalista

Nem a problémát, nem a felmerült kérdést, nem a gondolkodást tartja szem előtt, hanem a feladatot. Azon belül az információkeresés egy részfeladat, ami a gondolkodásban nem alkot szerves egészet a kiinduló problémával, az elérendő céllal. Az információs műveltség, az információt igénylő problémamegoldás kapcsán az adatok mennyiségével foglalkozik. Ők azok, akik feltehetően közvetlenül, leírva keresik a választ kérdéseikre. *Vagyis a lehető legegyszerűbb választ keresik, és nem a válaszhoz szükséges információkat.*

II. Módszeres maximalista

Szélesebb látókör jellemzi, talán túl széles is. A probléma megoldását egy jól, hatékonyan, optimálisan vezérelt folyamat végén látja. Ennek a folyamatnak részeként szerezte meg kell vizsgálni a témához közvetlenül kapcsolódó minden információt pro és kontra is, majd a rendszerezés, az elemzések, a mérlegelés után meg lehet adni a tökéletes, az objektív, az optimális

választ. A folyamat során törekszik a megértésre is, hiszen az a rendszerezéshez, elemzéshez elengedhetetlen. *Vagyis módszeresen keresi az információk teljességét a minél tökéletesebb, optimálisabb válaszhoz.*

III. Elemző

Az információs problémamegoldás középpontjában a probléma komplex megértése, és ezáltal az *(ön)fejlesztés* áll, vagyis nem csupán a konkrét feladat megoldása a cél, hanem a tanulás, az egyéni fejlődés, sőt mások haszna, a társadalom fejlődése is. Mindehhez nem az információk mennyisége, sőt nem is azok minősége az elsődleges számára, hanem egyéni, a közlő szándéka szerinti megközelítésmódja, újszerűsége. Az információkeresésnek abban kell támogatnia az egyént, hogy többféle nézőpontot megismerjen, minél komplexebb megvilágításba helyezhesse a problémát, minél átfogóbb személyes tudást szerezhessen a témáról. *Vagyis az információk segítségével megismerni, megérteni akarja a témát, hogy saját álláspontot tudjon kialakítani, és úgy tudjon választ adni.*

3.2 A nézetrendszerek jelenléte

A Friedmann-próba a teljes minta és a kiemelt foglalkozási csoportok tekintetében is szignifikánsnak mutatja az információkeresés elméleti kategóriái közti különbségeket.

A teljes minta átlagait vizsgálva (10. ábra) azt látjuk, hogy az információs problémamegoldás folyamatáról való gondolkodás három elméleti kategóriája közül az Elemző 0,7 pontos különbséggel közepesen kiemelkedőnek tekinthető. Hipotézisünkkel ellentétben már a tanulókat is elsősorban ez jellemzi (13. ábra).

	Nézetrendszer	Átlag	Szórás	Átlagos rangpontszám
Teljes minta N=647 p=0,000	Minimalista	2,9647	,67598	1,44
	Maximalista	3,3791	,58297	1,83
	Elemző	4,0978	,55698	2,73

10. ábra

A teljes minta átlagértékei az IM gondolkodási kategóriákban

Azt is láthatjuk, hogy a Minimalista gondolkodásmód átlagosan a legkevésbé jellemző, és inkább semleges, de a szórás ezen a területen a legnagyobb a teljes mintában és minden foglalkozási részmintában is. A Minimalista és a Maximalista kategória átlagai között kisebb az eltérés a teljes mintában.

Az egyes gondolkodási kategóriák közti különbségeket párokban vizsgálva a Wilcoxon-próba a teljes mintán és a foglalkozások szerinti részmintákban is megerősíti; minden kiemelt részmintában szignifikáns különbségeket mutat. Mind a teljes, mind a részminták kevésbé értenek egyet a Minimalista állításokkal, mint a többivel, az Elemző megközelítés pedig jelentősen elfogadottabb a többihez képest.

A Spearman-féle rangkorrelációs együttható (r_s) a teljes mintán minden kategória között gyenge, de szignifikáns összefüggést mutatott ki. Negatív rangkorrelációs összefüggés van a Minimalista és az Elemző gondolkodási kategóriák között ($r_s = -0,089$). Vagyis minél inkább egyetért valaki az egyik nézettel, annál kevésbé gondolkodik a másik szerint. Azonban a négy kiemelt foglalkozási csoportban ez az evidensnek tekinthető jelenség nem mutat szignifikáns összefüggést.

A teljes mintában pozitív rangkorrelációs összefüggés van a Maximalista és az Elemző, és a Minimalista és Maximalista kategóriák között is. A foglalkozásonkénti rangkorrelációs elemzés viszont kevés szignifikáns összefüggést mutat. Közepesen erős pozitív összefüggést ($r_s = 0,458$) láthatunk a tanulók gondolkodásában a Maximalista és az Elemző kategóriák tekintetében. Ugyanez gyengébben a másik három csoportban is megfigyelhető.

A fenti próbák és tesztek azt mutatják, hogy az egyes gondolkodási kategóriák között egyértelmű különbség mutatható ki.

3.3 Diákok és könyvtárosok gondolkodása

A II. ábra táblázatán a 3. kutatási szakasz eredményeit mutatjuk be mind a teljes mintára, mind

az egyes foglalkozási csoportokra vetítve.

A Kruskal-Wallis-próba is egyértelműen mutatja, hogy az egyes foglalkozások szerint vizsgált részminták között szignifikáns különbség van a keresésről való gondolkodásban.

A Minimalista szemlélet nemcsak hogy legjobban a vizsgált tanulók gondolkodását ($x=3,1$) jellemzi, de a teljes ellenpontnak tekinthető Elemző kategória rájuk jellemző a legkevésbé ($x=3,97$) – miközben ez a tanulói mintán belül egyértelműen magasabb átlagot mutat, mint a Minimalista. Vagyis a tanulók átlagáról az nem mondható el, hogy túlnyomóan Minimalista keret szerint gondolkodnak, de a többi csoporthoz képest ez az ő gondolkodásukban a legjellemzőbb, ők nem utasítják el. A Minimalista gondolkodásmód legkevésbé az egyéb könyvtárosokat jellemzi ($x=2,61$).

A részminták közül a Maximalista megközelítés is a tanulókat ($x=3,59$) jellemzi a legjobban, legkevésbé pedig szintén az egyéb könyvtárosokat jellemzi ($x=3,16$).

Az Elemző kategória szerinti gondolkodás a könyvtárosokat – közülük is a könyvtárostanárokat ($x=4,37$) – jellemzi a legjobban, a tanulókat pedig a többiekhez képest jelentősen kevésbé vezérli ez a gondolkodásmód.

A páronként való összehasonlításban a Mann-Whitney-próba a legtöbb foglalkozásnál is szignifikáns különbségeket mutat az egyes gondolkodási kategóriákban. A tanulók minden kategóriában minden csoporttól egyértelműen különböznek. A hallgatók a Minimalista gondolkodás mértékében nem kimutathatóan különböznek a könyvtárostanároktól, a Maximalista gondolkodásban pedig az egyéb könyvtárosoktól. Az Elemző megközelítésben a két könyvtáros csoport mutatkozott hasonlóan.

Ha azt is megvizsgáljuk, hányat soroltunk legmagasabb értékkel az egyes gondolkodási kategóriákhoz, akkor azt is látjuk, hogy a teljes minta 10,7 százaléka a Minimalista gondolkodási kategóriában érte el a legmagasabb átlagértéket. Arányuk a tanulók között a legnagyobb (13,8%). Azoknak a hallgatóknak az aránya, akik inkább ebbe a kategóriába tartoznak, ha-

sonló (10,8%). A könyvtárosokra pedig elenyészően jellemző, bár a könyvtárostanárok között van három fő (4,6%), aki elsősorban ebben a legegyszerűbb és mindenképpen fejlesztendőnek gondolt megközelítésben hisz (13. ábra).

A Maximalista gondolkodásmód is alacsony arányban van jelen, és szintén a tanulók között a legnagyobb arányban (18,8%). A teljes mintában és minden foglalkozási csoportban is elsősorban az Elemző gondolkodásmódhoz sorolható személyek száma a legnagyobb arányú (13. ábra).

	A teljes minta	tanuló	hallgató	könyvtáros-tanár	egyéb könyvtáros	Általában
Általában	Egyiket sem utasítják el. Van szignifikáns különbség a kategóriák között. Nincs olyan kategória, melyben minden csoport szignifikánsan különbözne.	Mindenkitől minden kategóriában különböznek.	Minimalistában a könyvtárostanárokhoz hasonlóak. Maximalistában az egyéb könyvtárosokhoz hasonlóak.	A Minimalizmus-ban a hallgatókhoz hasonlóak.	Az Elemzőben a könyvtárostanárokhoz hasonlóak., a Maximalistában a hallgatókhoz.	
Minimalista	Legkevésbé jellemző. 11% elsősorban ezt képviseli.	Legalacsonyabb, de semleges, nem elutasító. Rájuk a legjellemzőbb. 14% elsősorban ezt képviseli. ①	Elutasítják. 11% elsősorban ezt képviseli.	Minimálisan elutasítják. 5% elsősorban ezt képviseli.	Elutasítják. Senki nem képviseli kiemelkedően.	Elemzővel gyenge negatív, Maximalistával gyenge pozitív rangkorreláció. Legnagyobb az átlagok szórása.
Maximalista	Nem utasítják el, de nem is képviselik egyértelműen. 11% elsősorban ezt képviseli.	Rájuk a legjellemzőbb. 19% elsősorban ezt képviseli. ①	Inkább semlegesek. Rájuk kevésbé jellemző. 4% elsősorban ezt képviseli.	3% elsősorban ezt képviseli.	Semleges. Rájuk a legkevésbé jellemző. 2% elsősorban ezt képviseli.	Elemzővel és a Minimalistával is gyenge pozitív rangkorreláció
Elemző	Legjellemzőbb. 78% elsősorban ezt képviseli. ●	Legjellemzőbb önmagukon belül, de nem kimagasló. Rájuk a legkevésbé jellemző. 67% elsősorban ezt képviseli. ●	Képviselik. 85% elsősorban ezt képviseli. ●	Képviselik. Rájuk a legjellemzőbb. 92% elsősorban ezt képviseli. ●	Képviselik. Rájuk eléggé jellemző. 98% elsősorban ezt képviseli. ●	A Minimalistával gyenge negatív rangkorreláció.

11. ábra

Az információkeresésről alkotott nézetek az egyes foglalkozási csoportokban az egyes vizsgálatok eredményei szerint

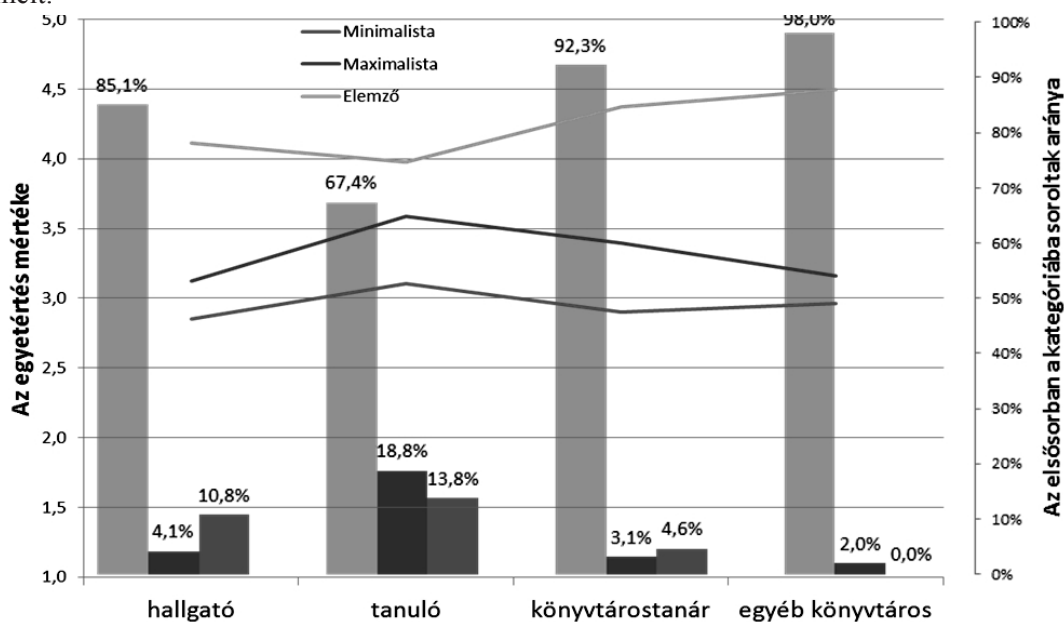
● = a csoportra túlnyomóan jellemző; ● = legjellemzőbb; ① = figyelmet igényel)

A vizsgált nézetrendszerekben a tanulók gondolkodása tér el a legjobban a csoporton belül és a többi csoporthoz képest is. Köztük mindenképpen figyelembe veendő arányban vannak, akik a Minimalista, és akik a Maximalista gondolkodást általában vagy elemeiben képviselik.

Ezek az egyes tanulókra vonatkozó jelentősebb gondolkodásbeli különbségek különös figyelmet igényelnek a forrásalapú tanulói tevékenységek tervezése során. Erre Limberg kutatási következtetései is felhívják a figyelmet, hiszen eredményei szerint a tartalom megértése összefügg az információhasználat módjával.⁸ Különösen a Minimalista nézetrendszert birtoklókról feltételezhetjük, hogy egy forrásalapú feladatmegoldás során a témával kapcsolatban kismértékű tanulás, tudáskonstruálás megy végbe.

Mindkét könyvtáros csoport túlnyomóan az Elemző kategóriát képviseli. Az egyéb könyvtárosok közt ezt erőteljesebben, tisztábban, kiemelkedőbben tapasztalhatjuk. A könyvtárostanárok kevésbé utasítják el a másik két kategória egyes elemeit.

Abból, hogy a könyvtárosok Elemzőként gondolkodnak, Kuhlthau könyvtárhasználati képzési modelljeit felhasználva⁹ arra is következtethetnénk, hogy az oktatásban a folyamat- és az információközpontú képzési módszereket alkalmazzák. Az az eredmény viszont, hogy a két alacsonyabb tanulási/tanítási szintet képviselő nézetrendszert nem utasítják el határozottan, azt a tapasztalatot, feltételezést támasztja alá, hogy oktatási programjaik inkább eszközközpontúak és/vagy útkeresők. A tantervek és a tankönyvek is elsősorban a könyvtári forrásokra és azok megtalálására, mint egy téma lényegének, struktúrájának feltérképezésére koncentrálnak. Sajnálatos módon kevés gyakorlatot és módszertani segédletet látunk arra nézve, hogyan lehet elmozdulni az egyébként nélkülözhetetlen eszközhasználati alapokra építve a nem könyvtár-, hanem probléma- és használó-központú képzési formák felé.*

12. ábra

Az információkeresésről való gondolkodási kategóriák foglalkozásonkénti átlagértékei (vonal), és az egyes nézeteket elsősorban képviselők aránya (oszlop)

* A felsőoktatásra példa Dömsödy Andrea Az információs műveltségről alkotott nézetek c. tanulmánya (ld. 1. jegyzet), de az eredmények szerint is nagyobb szükség lenne a közoktatásban módszertani segítségre.

4. Nézetrendszerek az információs műveltségről

Ha a 3.1. fejezetben bemutatott információkeresésre vonatkozó lehetséges nézetrendszerek megjelenését együtt vizsgáljuk a könyvtárakkal és az internettel kapcsolatos gondolkodás vizsgálatára kidolgozottakkal,¹⁰ akkor megalkothatunk egy átfogóbb jellemzési keretet is.

A 3. kutatási szakasz mintájában azonosított információkeresésről alkotott nézetek, a könyvtárképek és az internetkép alapján a fentebb már leírt módokon elvégzett statisztikai vizsgálatok szerint a faktorsúly-táblázat alapján azt állapíthatjuk meg, hogy olyan komplexebb, az információs műveltségre vonatkozó nézetrendszereket nem látunk, melyek egyértelműen tartalmaznak mindhárom kiemelt részterületünkből elemeket. Variamax rotáció után viszont már 1–2 könyvtárképhez rendelhetünk internet- és keresésfelfogást is (14. ábra).

Az 1. komponensben azt láthatjuk, hogy a vizsgált minta gondolkodásában az internethez rendelt különböző nem negatív állításokat tartalmazó megközelítések oly erősen vannak jelen, hogy a más tartalmi egységekre vonatkozó nézetrendszerek szinte nem is látszódnak. A

faktorban a következő legnagyobb faktorsúlyval (0,275) a Szociális könyvtárkép szerepel, vagyis ez elég erősen *internetközpontú* gondolkodásmódot mutat.

A 2. komponens olyan nézetrendszert képvisel, amit a többihez képest a legmodernebbnek tekinthetünk. Az információkeresés és a könyvtárak tekintetében is tartalmazza a legmagasabb fejlődési szintként értékelt nézetrendszert (Elemző és Információközpontú). Ehhez viszont kapcsolódik a könyvtárakra vonatkozóan a Dokumentumközpontú könyvtárkép (melyről más elemzésekből is látható, hogy az Információközpontúval pozitívan korrelál). Az internetről való gondolkodás tekintetében nem túl magas faktorsúlyval, de érzékelhetően van jelen a Tudásmegosztó nézetrendszer, mely nem a legújabb fejlődési szintet képviseli, de mindenképpen olyan gondolkodásmódot mutat, melyben a tartalom, az információ és annak körültekintő felhasználása tölti be a központi szerepet. Az így gondolkodókról feltételezhetjük, hogy már most az információs társadalom aktív polgárai, vagy azok lehetnek, ha a feltételeik adottak. Feltételezhetően *értik az információ funkcióit, nyitottan és körültekintően közelítenek egy információs problémához.*

Változók	Komponensek			
	1. Netközpontú	2. Információ- központú, nyitott, értő	3. Eszközköz- pontú, maradi	4.
N - Minőségi ugrás	,785			
N – Demokrácia csodaszere	,750			
N – Önmegvalósító	,719			
N – Tudásmegosztó	,632	,487		
I – Elemző		,837		
K – Dokumentumközpontú		,698		
K – Információközpontú		,651		

Változók	Komponensek			
	1. Netközpontú	2. Információ- központú, nyitott, értő	3. Eszközköz- pontú, maradi	4.
K – Papírközpontú			,733	
I - Módszeres maximalista			,657	
I – Minimalista			,620	
N – Veszélyforrás			,556	
K – Szociális			,484	
K – Nevelő				,789
K – Liberális				,715
Össz.	2,352	2,266	2,128	1,570
A magyarázott variancia %-a	16,802	16,183	15,199	11,214
A magyarázott variancia kumulatív %-a	16,802	32,985	48,184	59,397

13. ábra

*Az összes nézetrendszerre vonatkozó állítás rotált (Variamax) faktoranalízisének faktorsúlytáblázata
4 faktor esetén 0,4 sajátérték felett (I = információkeresés, K = könyvtár, N = internet)*

A 3. komponens pedig egy maradibb, inkább *eszköz- és módszer- és kevésbé tartalomközpontú* gondolkodásmódot mutat. Az internetben elsősorban a problémákat látják, a könyvtárban a könyvet, a keresés tekintetében az egyszerűbb megoldások és a módszerek hangsúlyosak.

A 4. komponensben két, a könyvtári szerepfelfogásokra vonatkozó nézetrendszer jelenik meg, melyek ezek alapján igazán más komponensekhez nem kapcsolódnak.

A Spearman-féle rangkorrelációs együtthatókat áttekintve arra is választ kaphatunk, hogy a témakörök egyes nézetrendszerei mely más témakörhöz tartozó nézetrendszerrel korrelálnak. Ennek egyszerűbb áttekintéséhez a 14. ábra táblázatában bejelöltük, hogy az egyes nézetrendszerekkel a többi résztema mely nézetrendszerei korrelálnak a legerősebben. Ezek nem túl erős,

de szignifikáns összefüggések. (A néhány 0,4 feletti korrelációs értéket vastagítással jelöltük.) Az információkereséssel kapcsolatos megközelítésekről azt mondhatjuk, hogy a Minimalista nézetrendszer leginkább egy Papírközpontú könyvtárképpel és egy Önmegvalósító internet-felfogással jár együtt. Ezek részben mutatják a faktorelemzés harmadik komponensét. A szintén ebben a komponensben megjelenő Maximalista nézetrendszer is a Papírközpontú könyvtárképpel, de (valamivel erősebben) inkább a Minőségi ugrással korrelál. Az Elemző gondolkodásmód leginkább egy Dokumentumközpontú Liberális könyvtárképpel és egy Tudásmegosztó Internetképpel jár együtt, mely szinte teljesen lefedi a faktorelemzés 2. komponensét.

Résztermék	Nézetrendszerek													
	Minimalista	Maximalista	Elemző	Papír-központú	Dokumentum-központú	Információ-központú	Nevelő	Liberális	Szociális	Tudásmegosztó	Önmegvalósító	Veszélyforrás	Demokrácia csodaszere	Minőségi ugrás
inf.keresés	Minimalista			x							x			
	Maximalista			x										x
	Elemző				x			x		x				
Könyvtár	Papírközpontú		x						x		x			
	Dokumentumközpontú			x		x		x		x			x	
	Információközpontú			x		x		x		x			x	
	Nevelő						x	x				x		
	Liberális			x		x		x					x	
	Szociális						x				x			x
Internet	Tudásmegosztó			x			x				x			x
	Önmegvalósító	X			x				x	x				x
	Veszélyforrás				x			x						
	Demokrácia csodaszere						x		x		x			x
	Minőségi ugrás		x		x					x		x		x

14. ábra

A Spearman-féle rangkorreláció során szignifikáns és legalább $r_s=0,2$ értéket mutató a sorokat tekintve legerősebb pozitív összefüggések

A könyvtárról való gondolkodásban a Papírközpontú értelmezést egy szociális egészíti ki, ami inkább a Maximalista információkeresésről alkotott képpel és egy Önmegvalósítási helyszíneként értelmező internet-értelmezéssel jár együtt. A Dokumentum- és az Információközpontú könyvtárképhez egyaránt a Liberális könyvtári szerepfelfogás és a Tudásmegosztó Demokráciát biztosító világháló-értelmezés kapcsolódik. A szerepfelfogás felől viszont azt mondhatjuk a könyvtárképekről, hogy a nevelő gondolkodást számunkra meglepő módon egyszerre jellemzi a Liberális Információközpontú felfogás, amelyet egy az internetet Veszélyforrásként látó megközelítés egészít ki. A Liberális könyvtárakról való gondolkodást pedig a fent túl egy Elemző keresésértelmezés és az internetet

a Demokrácia csodaszereként való felfogás jellemzi. A Szociális könyvtári szerep nem kötődik egyik kereséssel kapcsolatos nézetrendszerhez sem. Ebben a gondolkodásmódban fontos viszont az internet mint az Önmegvalósítás és az életMinőség növelésének az eszköze. Ha az internet-értelmezések felől közelítünk, akkor azt láthatjuk, hogy a Tudásmegosztóknak fontos a tudás minősége is, hiszen Elemzően közelítenek és a könyvtárakban is inkább információforrást látnak. Az internetképük is kiegészül a Minőségi ugrás képpel, de jelen van benne az Önmegvalósítás is. Miközben az internet Önmegvalósításként való értelmezése inkább jár együtt egy Minimalista, a könyvtárakat pedig nagyon leegyszerűsítően elképzelő gondolkodásmóddal, amiben viszont a Szociális funkciók

fontosak. Az internet Veszélyeit hangsúlyozók a könyvtárat inkább egy *nevelő könyvek tárának* látják. Az internet Demokratikus oldalát kiemelők számára a Tudásmegosztás is fontos, a könyvtárat is eszerint, egy mindenkire az összes Információval kiszolgáló, vagyis Liberális intézményként értelmezik. A internetben a Minőség eszközt látók számára az Önmegvalósítás és a Demokrácia is fontos, ezt a minőséget egy módszeres maximalizmussal egészítik ki, melyben valamiért a könyvtár egy eléggé maradi intézmény.

5. Következtetések

Eredményeink egyértelműen megerősítették azt a kutatói döntést, mely szerint a könyvtárpedagógia, és azon is belül különösen a könyvtárhasználó-képzés nem vizsgálható és nem fejleszthető a szűkebben vett könyvtár és könyvtártudomány keretein belül. Ez a terület nem választható el az információs problémáktól, az információs műveltségtől. Ez a komplexebb – az információs műveltséget a középpontba helyező megközelítés – új szempontokat ad mind a kutatáshoz, mind a gyakorlatban tapasztalt helyzetek értelmezéséhez és a gyakorlati könyvtári, pedagógiai, könyvtár-pedagógiai munkához.

Az egész életen át tartó tanulás könyvtári támogatásának gondolata, elvárása napjainkban is hangsúlyosan van jelen a könyvtártudományban és a könyvtárpolitikában. Ezt evidenciaként is értelmezhetjük, hiszen a források keresése és a forrásokkal, információkkal való munka valóságos, életszerű kutatómunka, mely egyben szükségszerűen gondolkodást és tanulást eredményez. Egy konstruktivista paradigma szerinti megközelítésben ez nem is nagyon lehet másképpen. Mégsem tekinthetünk minden könyvtárat, minden forrásalapú tanulási feladatot konstruktivista megközelítésűnek és egyformán hatékonynak. Ennek az az oka, hogy a konstruktivista tanulási környezetértelmezés nemcsak a fizikai környezetet és a tanulói feladatokat tekintve a környezet részének, hanem alapvetően

meghatározónak tartja a szemléleti környezetet is, mely azokat használja, használtatja. Ebben a tekintetben felértékelődnek kutatási eredményeink. Mind a kidolgozott nézetrendszerek, mind a vizsgálati eredmények a valóban hatékony tanulás támogatásának új szempontjaira hívják fel a figyelmet, és segítséget adnak a felvetett problémák megoldásához.

Kutatásunk során az információkeresésről alkotott nézetrendszerek területén sok szignifikáns különbséget találtunk tanuló, hallgatók és könyvtárosok között, de a legtöbb területen az egyes foglalkozási csoportok sem homogének. Így a könyvtári szolgáltatásfejlesztéshez, a könyvtárhasználat oktatásához sem adhatók nagyon konkrét, kész receptek. Az szükséges inkább, hogy feltárják a (potenciális) használók előzetes ismeretein kívüli nézeteit is. Fontos látni az aktuális csoportok közötti különbségeket, majd azokat értelmezve célszerű megtervezni a tágabban és szűkebben értelmezett tanulási és könyvtári környezetet, és az abban végzett információs műveltség fejlesztésére irányuló tevékenységet.

A fenti munkához kétféle vizsgálati módszert alkalmaztunk és ajánlunk: a témánként ismétlődő nyitott kérdések a mélyfűrást segítik, míg az attitűdskálás kérdőíveink a gyorsabb, összehasonlításra is alkalmas feltárás lehetőségét nyújtják.

Miközben alapvetően fontosnak tartjuk a gondolkodási sokszínűséget, azt is valljuk, hogy bizonyos nézetrendszerek birtoklása nem segít a minőségi és hatékony munkavégzésben. A gondolkodásmódok és a tevékenységek hatékonysága közti összefüggések még kutatásra várnak; vannak nézetrendszerek, melyekről azt gondoljuk, hogy nem támogatják sem a hatékony keresést, sem a hatékony tanulást. Így például az információkeresés területén az Elemző nézetrendszerről gondoljuk, hogy a leghatékonyabb. A Maximalista lehet célravezető, a Minimalista viszont nem eredményezhet minőségi munkát és mélyreható tanulást. Eredményeinket nemcsak a diákok és más könyvtárhasználók támogatása, szolgálata szempontjából tartjuk fontosnak.

A könyvtárosokra vonatkozó konkrét adatok a könyvtáros(tanár)képzők számára is problémákat kell, hogy felvessenek. Egyrészt kérdés, hogyan lehet a leendő vagy éppen továbbképzésben részt vevő könyvtárosok gondolkodását fejleszteni saját munkájukról, céljaikról, másrészt milyen módszerek és eszközök adhatók a kezükbe saját önfejlesztésükhöz és saját tanítványaik fejlesztéséhez. Az ezt célzó tananyagok, kurzusok kidolgozása fontos lehet az egyik következő lépésként.

Jegyzetek

1. DÖMSÖDY Andrea: Az információs műveltségről alkotott nézetek = Könyvtári Figyelő, 21. (57.) évf. 2011. 1. sz.. 40–58. p.
2. Idézi SZOKOLSZKY Ágnes: Kutatómunka a pszichológiában, Metodológia, módszerek, gyakorlat, Bp. : Osiris, 2004. 402. p.
3. A lehetséges könyvtárképekre vonatkozó elméletekről bővebben DÖMSÖDY, i. m. 50. p.
4. DÖMSÖDY, I. m. 42-48. p.; részletesebben DÖMSÖDY Andrea: Az információs műveltségről való gyermeki gondolkodás. Doktori (PhD) értekezés. Bp. : ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola, 2012. 40–50. p.; URL: nevelstudomany.phd.elte.hu/wp-content/uploads/2012/10/Domsody_Andrea_doktori_ertekezes.pdf (Utolsó letöltés: 2013. jan..15.)
5. DÖMSÖDY Andrea: Az információs műveltségről való ... 220–225. p.
6. DÖMSÖDY Andrea: Az információs műveltségről alkotott ... 46–47. p.; DÖMSÖDY Andrea: Az információs műveltségről való ... 49. p.
7. LIMBERG, Louise: Experiencing information seeking and learning: a study of the interaction between two phenomena = Information Research, 1999. 1. sz. URL: <http://informationr.net/ir/5-1/paper68.html> (Utolsó letöltés 2013. aug. 6.
8. LIMBERG i. m.
9. KUHLETHAU, Carol Collier: Seeking Meaning, A process approach to library and information services, 2. ed., Westport, Libraries Unlimited, 2004. 264 p.
10. A könyvtárakról és az internetről megalkotott nézetrendszerekről bővebben: DÖMSÖDY Andrea: Az információs műveltségről való ... 50–64. p.

Beérkezett: 2013. szept. 2.

Mostantól akár éjszaka is vissza lehet vinni a könyveket a bécsi közkönyvtárakba

2013 novemberében üzembe helyezték az osztrák főváros első könyvvisszavételi pontját, amely éjjel-nappal fogadja a kölcsönkönyveket. Ha megtelt, sms-t küld a könyvtárosoknak.

Mostantól akár éjszaka, hajnalban vagy ünnepnapon is vissza lehet vinni a kölcsönkönyvet a bécsi közkönyvtárakba. A nonstop könyvtáros szerepét egy automata játssza, amely az Urban-Loritz-Platzon, a Bécsi Főkönyvtárba (Hauptbücherei) vezető lift előtt várja a kuncsaftokat. Az akadálymentesen megközelíthető automatába a Bécsi Könyvtárak (Büchereien Wien) mind a 39 fiókjából származó könyvet, dvd-t, cd-t vissza lehet adni. Ehhez csupán a szkener elé kell tartani az olvasójegyet, majd a szabaddá váló nyílásba helyezni a könyvet.

Mivel a Bécsi Könyvtárak teljes állománya – mintegy ötmillió dokumentum – RFID-címkével van ellátva, a rendszer automatikusan felismeri a visszaadott dokumentumot. Amennyiben az olvasó kéri, a gép természetesen bizonylatot is ad a visszavitt médiumokról. Ha a nyílás mögött sorakozó könyvtári kocsik megtelnek, az automata sms-ben értesíti a dolgozókat.

*További információ: Bauer Krisztina Compress – Bécs Város Képviselői Irodája
(E-mail: krisztina.bauer@compresspr.hu)*

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szociológiai Gyűjteményének tíz évéről (2003-2013)

KARBACH Erika

Az osztály megalapításának 40. évfordulója alkalmából.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) *Szociológiai Gyűjteménye* 2013-ban ünnepli megalapításának 40. évfordulóját.

1973. május 22-én hagyta jóvá a Fővárosi Tanács egy új, önálló osztály létrehozását a FSZEK Központi Könyvtárán belül. A szervezeti egység neve *Szociológiai Dokumentációs Osztály* lett. Működését július 1-jével, első vezetőjének, dr. *Remete Lászlónak* a kinevezésével kezdte meg.¹ A Szociológiai Gyűjtemény nevet az osztály 2000-ben kapta a FSZEK többi szakgyűjteményi osztályának mintájára. A szociológiai állomány, mely a könyvtár 1904-es alapítása óta könyvtáros nemzedékek szisztematikus munkája révén folyamatosan épült, a Központi Könyvtár állományának szerves része, nem különgyűjtemény.

Az 1960-as években a FSZEK szociológiai állományának és szolgáltatásainak vizsgálatára a Művelődési Minisztérium és a Fővárosi Tanács neves szociológusokat kért fel. 1964-ben *Hege-dűs András*t, majd 1966-ban *Heller Ágnes*t és *Szelényi Ivánt*. Részben az ő pozitív értékelésük hatására, hosszú előkészületek és viták után jelölték ki könyvtárunkat 1968-ban a szociológia országos szakkönyvtárává.^{1,2}

2003-ban, a 30 éves évforduló kapcsán már vázlatos történeti áttekintést adtam az osztály 1973–2003 közötti időszakáról a FSZEK évkönyvében. (A tanulmány honlapunkon olvasható³.) Az osztály történetének egy másik met-szetéről, a szociológiai bibliográfiai feltárásról 2009-ben itt, a Könyvtári Figyelőben írtam.⁴ A szociológiai állomány és az osztály életének

alakulásáról olvashatnak még *Katsányi Sándor* és *Tóth Gyula* FSZEK történetét feldolgozó két kötetes művében.²

A 40. évforduló alkalmából a Gyűjtemény honlapján létrehoztunk egy *virtuális Emlékkönyvet*⁵, melyben olyan szociológusok és kutatók osztották meg emlékeiket rólunk, akik a 40 év során intenzív kapcsolatba kerültek osztályunkkal. Megszólintattuk az osztály eddigi vezetőit, és azokat a régi kollégákat, akik hosszabb-rövidebb ideig munkatársaink voltak. Az osztályról válogatott bibliográfia készült teljes szövegű tanulmányokkal.⁶

A következőkben a 40. évforduló alkalmából az utóbbi tíz év legfontosabb törekvéseit és eredményeit tekintem át.

Új stratégiák

2001-ben a FSZEK Központi Könyvtárának épületrekonstrukciója után az új környezet, a korszerű technikai, infrastrukturális és informatikai feltételek teljesen új fejlődési pályára állították a könyvtárat, s új lehetőségeket teremtettek a Szociológiai Gyűjtemény számára is.

Az új könyvtár szinte mindenből más nagyságrendet, más tempót, más igénybevételt diktált. A szociológiai kézikönyvtár az addiginál négyszer nagyobb, 200 m² alapterületű, 40–50 férőhelyes, galériás terembe került, ahol az addigi 2500 kötet helyett 7500 kötetet helyezhettünk el. (A kézikönyvtár jelenleg tízezer kötetes.) Az olvasótermi szaktájékoztatót régebben két lokális számítógép biztosította, a rekonstrukció után olvasóink tíz multimédiás gépen használhatták a katalógust. A külföldi szakirodalmi tájékoztatásban a legfontosabb nemzetközi adatbázisok eleinte a 90-es években bevált CD-ROM formában voltak csak elérhetőek, melyek nyelvterületi megoszlása lefedte a nemzetközi szakirodalmi információs kínálatot (Sociological Abstract a Sociofile CD-ROM-on, WISO III., FRANCIS). Az internet és az online adatbázisok olvasótermi gépeken történő közvetlen elérésére, illetve azok távoli szolgáltatására csak később került sor. A

könyvtár megváltozott nagyságrendje és korszerűsítése az olvasóforgalom addig nem látott mértékű növekedését hozta magával.

Nem csak az olvasóforgalom lett ugrásszerűen nagyobb a réginél. Egyre növekedett a feldolgozandó, átnézendő, megrendelendő, pótlendő, sejtetendő dokumentumok száma. Nagy változás következett be az olvasói, használói igényekben is, rohamosan nőtt a teljes szövegű, internetes elérésű szakirodalmi információ iránti kereslet. Ebben az új helyzetben az új lehetőségekkel és új körülményekkel számolva a Gyűjteménynek újra kellett fogalmaznia feladatait az információfeldolgozás és -szolgáltatás terén.

2003 és 2004 folyamán megkezdődött a legfontosabb stratégiai célok tisztázása. Hozzáfogtunk a régi gyűjtőköri elvek újragondolásához. Az új információtechnológiai kihívásokra válaszul elkészült a FSZEK és benne a Szociológiai Gyűjtemény 2003–2007 közötti digitalizálási koncepciója. Megkezdődött a Központi Könyvtár fejlesztési terveinek kidolgozása, előbb a 2004–2007 közötti, majd a 2008–2013-as időszakokra.^(7.)

A Szociológiai Gyűjtemény stratégiai tervének sarkalatos pontjait a következőkben foglaltuk meg: *„A Központi Könyvtár országos szakkönyvtárként a magyar és külföldi szociológia – bármely hordozón rögzített – szakirodalmi információit gyűjti, feldolgozza és szolgáltatja a szociológia tudományos eredményei és a társadalmi kérdések iránt érdeklődő legszélesebb olvasóközönség számára – az elérhető legkorszerűbb könyvtári és információs technológia segítségével. A Szociológiai Gyűjtemény a szakkönyvtári szerepkörből adódó egyes feladatok közvetlen végrehajtásán kívül azok koordinálását és szakmai irányítását végzi.”*⁷⁷ A Szociológiai Gyűjtemény alapfeladatának tekintjük a magyar és külföldi dokumentumok gyűjtését, analitikus bibliográfiai és tartalmi feltárását, az elektronikusan elérhető szakterületi információk gyűjtését, az alapvető szociológiai adatbázisok elérését és mindezek szolgáltatását.

A szociológiai állomány

Gyűjtőkörü elvek

Legfontosabb gyűjtőkörü elveink a 2004-ben elkészült Gyűjtőkörü szabályzatunk alapján:

- 1) A szociológia jellegzetességeiből következően – elméletében és módszereiben inter-, transz- és multidiszciplináris jellegű tudomány, melyet nem annyira a tárgya, mint a szemléletmódja különböztet meg a többi társadalomtudománytól – rendkívül sok ponton érintkezik a többi tudománnyal, elsősorban a társadalom- és a humán tudományokkal. Ezért a gyűjtésnél figyelembe vesszük a vele határos tudományokat és hagyományainkhoz híven a vele szorosan összefüggő szociálpolitikát. A gyűjtésben különös jelentőséget tulajdonítunk az eredeti nyelvnek, ill. egyes művek bizonyos kiadásainak.
- 2) A magyar szakirodalom gyűjtésében a könyvtár teljességre törekszik. Kiemelten kezeli a hungarika szociológiai irodalmat. A gyűjtésből nem zár ki egyetlen dokumentumtípust sem, jóllehet bizonyos dokumentumtípusok szisztematikus és teljességre törekvő gyűjtését jelenleg nem vállalhatja. Célunk, hogy fokozatosan megteremtjük az elektronikus dokumentumok minél teljesebb gyűjtésének és regisztrálásának feltételeit a magyar szociológia területén.
- 3) A külföldi szakirodalom esetében a szociológia klasszikusainak és a legkiemelkedőbb szociológusok munkásságának minél teljesebb gyűjtésére, a kortárs szociológia legfontosabb eredményeinek reprezentativitására törekszünk. Különös gondot fordítunk a külföldi szakirodalmi tájékoztató források beszerzésére nyomtatott és elektronikus formában egyaránt. Hagyományainkhoz híven kiemelten gyűjtjük azokat a külföldi szociológiai műveket, amelyek valamely magyarországi szociológiai kutatás vagy aktuális, nagy jelentőségű társadalmi probléma megismeréséhez járulhatnak hozzá.

Állománygyarapítás

A Szociológiai Gyűjtemény munkatársai az országos szociológiai szakkönyvtári szerepkör sajátos szempontjainak érvényesítésére törekszenek a szerzeményezésben és a feldolgozásban egyaránt. Bibliográfiai és tájékoztató munkájuk során rendszeresen figyelik a magyar és a külföldi szociológiai irodalmat, javaslatot tesznek a beszerzésre, a példányszámra, a központi könyvtár tereiben való elhelyezésre és a szakcsoport jelzetére.

A szociológiai gyarapításra egyre több időt kell fordítani. Nőtt a szociológiai kutatások száma, szélesedett a szociológiai tematika, és egyre több nyomtatott és elektronikus dokumentum jelent meg. Az internet révén sokkal több információ jut el hozzánk a megjelent dokumentumokról.

A FSZEK-ben a szerzeményezés 2005 óta központosítottan működik, melyet 2007-től a Corvina integrált rendszer beszerzési moduljának a segítségével végzünk. A közbeszerzéssel működő dokumentumbeszerzés alapja a szociológiai műveket nagy számban megjelentető, fontosabb kiadók listája, melyet évente frissítünk. Szakgyűjteményünknek azonban az átlagosnál jóval több esetben van szüksége a könyvkereskedelmi forgalomba nem kerülő művekre, kisebb kiadók, kutatóintézetek, egyetemek, múzeumok, alapítványok, civil szervezetek kiadványaira, antikvár vásárlásra, s ez kívül esik a központosított beszerzés keretein. Ezekhez a kiadványokhoz szakmai kapcsolataink mozgósításával, levelezéssel, s gyakran ajándékok révén jutunk.

Szerzeményezési feladataink 2007-től megsokszorozódtak, amikor a könyvtár személyzeti megszorító intézkedései miatt az osztály plusz feladatként kapta a szociológiai állomány gondozásán kívül az 1-es és a 3-as szakok (filozófia, pszichológia és az összes társadalomtudományi ágazat, azaz 12 nagy tudományterület) állományának gondozását is. Ez a FSZEK Központi Könyvtárának alapvetően humán- és társadalomtudományi gyűjtőköre miatt a szakirodalmi állománynak körülbelül a fele. 2007-től a Szociológiai Gyűjtemény munkatársai döntenek

ezen szakterületek legfontosabb és legfrissebb, magyar és külföldi irodalmának beszerzéséről, s feladatuk közé tartozik a kivonás, a példányszámok forgalmának ellenőrzése és a fölőspéldány-jegyzékek áttekintése is.

Kézikönyvek, folyóiratok

Kibővített állománygondozási feladatunk kiterjed az évek során csaknem 10 000 kötetesre duzzadt szociológiai kézikönyvtárunk fejlesztésén kívül a Bölcséleti és a Társadalomtudományi olvasóterem együttesen szintén több mint 10 000 kötetes állományának gyarapítására.

Magyar és külföldi kurrens folyóiratainkat az új könyvtárban a Szociológiai olvasóterem fölötti galérián helyeztük el. A szociológiai, társadalomtudományi folyóiratok rendelkezésére fontos szempont a választék kialakításában és a példányszám megállapításában a folyóiratok online hozzáférése.

Tapasztalataink szerint azoknál az újonnan megjelenő magyar folyóiratoknál, amelyek az interneten is hozzáférhetőek, szükség van a nyomtatott példány figyelemfelkeltő hatására is.

Nyomtatott külföldi folyóirat-kínálatunk egyrészt anyagi okokból, másrészt az online elérések megteremtődésével az évek folyamán fokozatosan szűkült. 2004-ben és 2006-ban nagyobb arányban kellett lemondanunk olyan folyóiratokat is, amelyek – országos szakkönyvtár lévén – már csak hozzánk jártak az országban. 2012-től a legfontosabb 30 folyóirat kurrens számai a könyvtáron belül print+online érhetőek el, s folyamatosan dolgozunk azon, hogy adatbázisainkhoz és elektronikus tájékoztató kiadványainkhoz hasonlóan biztosítsuk a távoli hozzáférést is. A kurrens folyóiratszámok elérésével kiegészíthetjük a JSTOR és teljes szövegű adatbázisunk folyóirat-kínálatát. (Jelenleg a Suweco szolgáltatja külföldi és határon túli magyar folyóirataink online változatát, de ezek párhuzamosan a legnagyobb kiadóktól is elérhetőek a Szociológiai Gyűjtemény honlapján összegyűjtött lista alapján.)

Szintén a Szociológiai Gyűjtemény weblapján tájékoztatjuk olvasóinkat a kurrens szociológiai és társadalomtudományi folyóiratszámok beérkezéséről és online elérhetőségéről.

Nemzetközi adatbázisok

Az online nemzetközi szociológiai, társadalomtudományi adatbázisok rendszerének kialakítására, és éveken át folyamatos, kiszámítható szolgáltatására törekszünk. 2004 óta évről évre bővítettük az online adatbázisok körét, nagy hangsúlyt fektetve arra, hogy az adatbázisok nyújtotta lehetőségek egészítsék ki egymást. Természetesen fontos szempont a teljes szövegű dokumentumok elérhetősége, és hogy regisztrált olvasóink lehetőleg távolról is elérjék ezeket a szolgáltatásokat. Az adatbázisokat egyrészt saját költségvetésből, másrészt az EISZ keretében szereztük be.

A *Sociological Abstracts* és a *Social Services Abstracts* című adatbázisokat eredetileg még nyomtatott formában kezdtük járni a 60–70-es években, majd CD-ROM-on, *Sociofile* néven a 80-as években. 2004-ben az országban elsőként fizettük elő az online változatot. A távoli elérés bevezetése után a használati statisztika 1300 belépésről 2005–2006-ra 6000, ill. 10 000-es belépési számra ugrott. (Az adatbázis szolgáltatója eleinte a Cambridge Scientific Abstracts – CSA –, majd a Proquest nevű cég lett.)

Az *International Bibliography of the Social Sciences* (IBSS) nemzetközi társadalomtudományi bibliográfia szociológiai ágazati bibliográfiájának nyomtatott változata szintén nagyon régóta, már 1959-től járt könyvtárunkba. 2005-től ezt is sikerült online változatban megrendelni. Jóllehet az IBSS csak bibliográfiai adatokat közöl, de több mint száz országra kiterjedő nemzetközi információs forrásra támaszkodik, angol nyelvű ugyan, de forrásai széleskörű nyelvi lefedettségéről árulkodnak, ezért kiváló kiegészítése a nagyjából angol nyelvű, amerikai orientációjú többi adatbázisnak. (Szolgáltatója az évek folyamán változott: CSA, EBSCO, Proquest.)

2005-ben, másfél éves várakozás után az EISZ nemzetközi adatbázisaival tudtuk bővíteni a választékot: elsőként a *Web of Science*-szel, s benne az eddigi adatbázisainktól eltérő filozófiára épülő *Social Sciences Citation Index*-szel. A JSTOR több, humán-és társadalomtudományi folyóiratok archívumából álló csomagja, valamint a prioritási listánkon lejjebb szereplő *Project MUSE* számunkra 2011-től váltak elérhetővé. Az EISZ adatbázisok mind a mai napig csak lokálisan érhetők el a könyvtárban.

Az EBSCO legfontosabb teljes szövegű adatbázisait 2003-tól az OKM finanszírozta nemzeti konzorcium révén kaptuk (Academic Search Complete, MasterFILE Premier). 2008-ban ezek kiegészítéseképpen a Szociológiai Gyűjtemény számára megrendeltük az EBSCO szociológiai adatbázisát, a *SocIndexet*. 2009-től látványos elmozdulás volt tapasztalható a használati statisztikában a kiváló szakmai minőséget képviselő Sociological és Social Services Abstracts vetélytársa, a SocIndex javára, s ez a különbség az EBSCO hatalmas teljes szövegű archívuma, piaci szerepe és közismertsége miatt folyamatosan nő.

Minőségi változást jelentett, hogy 2013 folyamán a FSZEK megrendelte az *EBSCO Discovery Service*-t (EDS), amely a könyvtár által előfizetett adatbázisoknál sokkal több nemzetközi adatbázishoz, teljes szövegű elektronikus forráshoz biztosít elérést. Közös keresőfelületen kereshetők az EBSCO adatbázisain kívül a könyvtár által előfizetett más adatbázisok (pl. JSTOR, Web of Sciences), a szociológia és a társadalomtudományok számára fontos egyéb adatbázisok és e-dokumentum archívumok, nagy könyvtári katalógusok (pl. Science Direct, SOLIS – Sozialwissenschaftliche Literatur, SOFIS – Sozialwissenschaftliche Forschungsinformationen, PsycARTICLES, PsycBOOKS, Persée – Portail, de revues scientifiques en sciences humain et sociales, British Library Document Supply Centre). Ezekon kívül több nyílt hozzáférésű adatbázis és e-gyűjtemény: Directory of Open Access Journals, OAPEN (Open Access Publishing in European Networks)

online library, SSOAR – (Social Science Open Access Repository) stb.

A keresőfelület rendelkezik az EBSCO adatbázisokban már megszokott előnyökkel, elsősorban a nagy mennyiségű teljes szövegű dokumentummal, és a használó munkáját segítő, az EBSCO-nál megszokott egyéb szolgáltatásokkal. (Pl. a '*sociology*' kulcsszóra kiadott 3 millió 400 ezer találatnak csaknem a fele teljes szövegű dokumentum, és mindössze ennek kb. csak a negyed része származik EBSCO-s adatbázisokból.)

Javaslatunkra a FSZEK 2012-től távoli eléréssel szolgáltatja a *Berg Fashion Library* című adatbázist, mely a nevével ellentétben nem csak a 'divat' témában fontos tájékoztató eszköz. Anyaga néprajzi, kulturális antropológiai és gender (társadalmi nem) témában gazdag és folyamatosan növekvő e-könyvgyűjteményt is tartalmaz. (Jó használati mutatói alapján a könyvtár 2013-ra is megrendelte.)

Online adatbázisainkat – az EISZ-es adatbázisok kivételével – már a legkorábtól, 2005-től távoli eléréssel is szolgáltatjuk. Regisztrált olvasóink olvasójegyük vonalkódjával azonosíthatják magukat a távoli eléréshez.

E-dokumentumok

Az e-dokumentumok tömeges megjelenése számunkra is nagy kihívást jelentett. Eleinte elsősorban a külföldi kézikönyvek beszerzésénél törekedtünk az e-könyvek számának folyamatos és szisztematikus növelésére. A központi könyvtár e-dokumentumokra érvényes kölcsönzési és szolgáltatási politikájának kialakításáig a Szociológiai Gyűjtemény az elektronikus tájékoztató kiadványok – enciklopédiák, lexikonok, kézikönyvek – előfizetésében és online szolgáltatásában gondolkodik.

2009 óta szisztematikusan építjük idegen nyelvű elektronikus referenz könyvtárunkat, mely nemcsak a szociológia, hanem a társadalomtudományok különböző területeit is reprezentálja. A *Gale Virtuale Reference Library* (GVRL) kollektiót a kezdeti tízről 2011-ig húszra bővítettük.

(A kollekciónban a társadalomtudományok két hatalmas terjedelmű, és nagy jelentőségű enciklopédiája férhető hozzá: a 9 kötetes *International Encyclopedia of the Social Sciences*, és a 26 kötetes *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*.) E-referenz könyvtárunkat 2012-ben két újabb nagyon fontos művel egészítettük ki, melyeket a Sage kiadótól rendeltünk. (Egyikük egy akkortájt frissen kiadott politikatudományi enciklopédia volt.)⁸ 2013-ban az EBSCO-tól rendeltünk további hat elektronikus kézikönyvet. A könyvtár által előfizetett, általános referenz célokat kielégítő *Oxford Reference Online* több, számunkra is fontos társadalomtudományi kézikönyvet kínál. A kézikönyvcsomagok nagy előnye, hogy az előfizetett teljes kollekciónban adatbázisszerűen is lehet keresni. A könyvek a katalóguson és a honlapon keresztül is elérhetők. Távoli elérésüket a kezdetektől biztosítjuk könyvtárunk beiratkozott olvasói számára.

Bibliográfiai feltárás

A magyar szociológiai irodalom bibliográfiai adatbázisa

SzocioWeb

A szociológiai irodalom adatbázisát a 80-as évektől egyetlen lokális gépen, egy DOS-os programmal, a TEXTAR-ral készítettük. Az adatbázis CD-ROM változatát az anyag folyamatos bővítésével 1999-től jelentettük meg. A *Szociológiai Információ* webes változatának, a *SzocioWeb*nek a megjelenése 2005-ben a FSZEK új honlapjának kialakításával esett egybe. Hungarika jellegű adatbázisunk 1970-2003 közötti anyagát, 110 000 bibliográfiai tételt az Arcanum Databases által kialakított webes keresőfelületbe töltöttük át.⁹

A honlapunkon máig elérhető SzocioWeb előnye az internet adta publicitáson kívül a könnyebb kezelhetőségben rejlik. Tezaurusz, hiperlinkek és flexibilis, angol nyelvű verzióval is ellátott keresőfelület támogatja a hatékonyabb keresést.

Jelenleg a SzocioWeb a magyar szociológiai irodalom 1970–2006 közötti anyagát reprezentálja több mint 134 000 bibliográfiai tétellel. (Csaknem 100 000 folyóiratcikk és cikksorozat, több mint 20 000 könyv és 37 500 könyvben szereplő tanulmány.)

2008-tól megkezdtük a bibliográfiai tételek forrásainak kiegészítését a teljes szövegű dokumentumra utaló linkekkel.

A DOS-os adatbázis lezárására a 2006-os impresszumú dokumentumok retrospektív feldolgozásának befejezésével 2010 végén került sor, a 2007-es impresszumú dokumentumokat már a Corvina analitikus moduljában dolgozzuk fel.

A magyar szociológiai irodalom bibliográfiája a Corvinában

Az integrált rendszerben végzett analitikus feltáró munkát a Corvina analitikus modulja tette lehetővé, melyet azonban hosszú tesztidőszak után csak 2007-től tudtunk használni. Az általunk kijelölt cikkek, tanulmánygyűjtemények címeírása a könyvtár Központi feldolgozó osztályán készül, a tartalmi feltárást a Gyűjtemény munkatársai végzik. A legfontosabb folyóiratok és könyvek teljes tartalmát analitikusan dolgozzuk fel.

A Corvinában végzett feldolgozás éves átlaga jóval meghaladja azt az átlagot, amit 2010-ig az egy munkahelyes gépen végeztünk (3000, ill. a Corvinában 4–5000 rekord). De a bibliográfiai feldolgozás még így is állandó lemaradással küzd, hiszen a tárgyév anyagának tartalmi feltárása jelen viszonyaink között 3–4 évig tart. A munka- és időigényesebb tárgyi feltárás nehezen tud lépést tartani a Feldolgozó osztály által végzett formai feltárással, ezért a szociológiai bibliográfia anyagában még sok a nem tárgyszavazott tétel. A feldolgozásra kijelölt tételek száma – az elektronikus dokumentumok nélkül is – évről évre nagyságrendileg nő. (Pl. 2010 és 2011 között a feldolgozásra kijelölt könyvek és könyv részdokumentumok mennyisége két és félszeresére, 4.400 tételre ugrott, és akkor még a folyóiratcikkekről nem beszéltünk.) Jelenleg

a Corvinában a Szociológiai bibliográfia több mint 35 000 rekordból áll. (Kb. 6700 könyv, 19 000 könyv részdokumentum, 9000 cikk, és 350 elektronikus dokumentum. A teljes szövegű dokumentumra utaló linkek száma a bibliográfiában: 2657. A tárgyszavazott tételek száma a címleírtaknak csak a fele: kb. 17 000.)

Fontos törekvésünk, hogy a szociológiai bibliográfia lehetőségeink szerinti naprakészségét megteremtsük, s hogy az informatikai fejlesztés során a Corvina Webopac-ja legalább annyira alkalmas legyen a differenciált tematikus keresésekre, mint a már retrospektívnek számító SzocioWeb.

Az adatbázis 2008-ban megkezdett full-textes bővítését, a teljes szövegre mutató url-ek hozzátkapcsolását a rekordhoz a Corvinában tovább folytattuk. Szükség lenne azonban az url-kapcsolatok folyamatos ellenőrzésére.

Sajnos, jelenleg még csak szórványos és nem szisztematikus az adatbázisban az elektronikus dokumentumok bibliográfiai számbavétele. Ezeket egyelőre csak a honlap e-könyvtárában lehet megtalálni. (Ld. később.)

Régi adósságunk a magyar szociológiatörténeti irodalom retrospektív feltárásának folytatása. „A magyar szociológiai irodalom bibliográfiája” című, 1970–1986 között megjelent többkötetes bibliográfiánk hiányzó periódusainak /1930–45, 1948–69/ feltárására csak alkalmas pályázati finanszírozással tudnánk sort keríteni. A bibliográfiai feltárás hiányát némileg pótolja néhány szociológiatörténeti mű és bibliográfiai sorozat digitalizálása, mely honlapunkon és a katalóguson keresztül is elérhető.

A Köztaurusz revíziója és adaptálása a bibliográfia céljaihoz

A magyar szociológiai irodalom több évtizedes feldolgozása során kialakult egy szociológiai tárgyszó-rendszer az egyes tárgyszavak közötti utalókkal. Mivel a Corvina analitikus modulját a FSZEK-ben három szakterületi adatbázis is használja (Irodalmi, Budapest- és Szociológiai bibliográfia), célszerűnek látszott, hogy egy kö-

zös, lehetőleg általános szókinccsel rendelkező tezausz alapján készüljön a tartalmi feltárás. A könyvtár döntése a Köztauruszra esett. 2005-ben megkezdtek a Köztaurusz társadalomtudományi tárgyszavainak felülvizsgálatát, a rendelkezésünkre álló nemzetközi szociológiai tezauszokkal, szótárakkal, és lexikonokkal való összehasonlítását, melynek eredményeképpen a Szociológiai Gyűjtemény javaslatot tett a Könyvtári Intézet égisze alatt működő szerkesztőségnek a szociológiai-társadalomtudományi szókészlet kibővítésére és revíziójára (kb. 5000, definícióval bővített tárgyszó, viszonylatrendszerbe ágyazva). A Köztaurusz főszerkesztőjével, *Ungváry Rudolf*tal történő hosszas egyeztetés után végül, kölcsönösen elfogadható kompromisszumok árán 2008 novemberében készült el az a verzió, amit a szociológia és a társadalomtudományok számára elfogadható szókészletnek tartottunk.

Bár a Köztaurusz mind a mai napig nem került betöltésre a Corvinába, a tárgyszavazást 2010-től a mindenkori legfrissebb Köztaurusz verzió tárgyszavait tartalmazó Relex tezauszkezelő segítségével végezzük. A tervek szerint a Köztaurusz betöltése után az adatbázis régi tárgyszavait az általunk készített konkordancia jegyzék segítségével lecseréljük a Köztaurusz egyezményes kifejezéseire.

A szociológiai bibliográfia 1970-2006-os anyagának betöltése a Corvinába

2010-ben könyvtárunk nyertes TÁMOP pályázata¹⁰ révén, melynek céljai között az adatbázis-bővítés és a katalógus modernizálása is szerepelt, felkészültünk az 1970–2006 közötti anyagot tartalmazó, régi, DOS-os adatbázisunk áttöltésére a Corvina katalógusába. A konverzió lehetővé teszi, hogy a szociológiai irodalom bibliográfiája egy egységes adatbázisban jelenjen meg, s a szintén későbbi fejlesztések eredményeképpen remélhetőleg fejlettebb, s akár saját, egyedi keresőfelülettel. 2011 folyamán megtörtént az áttöltés a Corvina tesztadatbázisába, és megkezdődött a hosszú egységesítési folyamat: a ret-

rospektív adatbázis nem szabványos adatainak, authority fájljainak lecserélése szabványosra és a tárgyszavak lecserélése részint a Köztaurusz tárgyszavaira, részint authority fájlokra. A szociológiai adatbázis megjelenése az éles adatbázisban még várat magára.

A TÁMOP fejlesztési projekt után is szükség van a szociológiai adatbázis keresési és szolgáltatási funkcióinak további fejlesztésére, az adatbázis önálló megjelenésének, angol verziójának, sűgójának és kiadványszerkesztőinek a kidolgozására. Célunk, hogy a magyar szociológiai szakirodalom adatbázisát a nemzetközi adatbázisokban megszokott színvonalhoz igazítsuk, és hogy megteremtsük a nemzetközi adatcserle lehetőségét a legnagyobb társadalomtudományi adatbázisokkal.

Mivel jelenleg a FSZEK szakirodalmi adatbázisainak tartalma és az abban való keresés módja között óriási a minőségi különbség, 2012 végén felmerült, hogy az online katalógus keresési, szolgáltatási hiányosságait kiküszöböljük az EBSCO Discovery Service (EDS) nevű közös keresőfelület adaptálásával, azaz a FSZEK szakadatbázisainak, ill. katalógusának betöltésével az EDS-be, de ez végül nem valósult meg. (Egy másik verzióját fizettük elő 2013-ra, mely nemzetközi adatbázisaink többségének közös keresőfelülete lett.)

Digitalizálás

A Szociológiai Gyűjteményben folyó digitalizálási tevékenység több mint 10 évre tekint vissza. A FSZEK-nek a 2003–2007-es időszakra készített digitalizálási tervével összhangban készítettük el a Gyűjtemény digitalizálási tervét, melynek sarkalatos pontjai a következők voltak: a magyar szociológiatörténeti művek digitalizálása, a leggyakrabban használt, oktatási célú, nagy publicitású, s ezért veszélyeztetett kortárs művek állományvédelmi digitalizálása, és távlatilag a magyar szociológiai bibliográfiai adatbázis teljes szövegű, jogtiszta dokumentumokkal történő fokozatos kiegészítése.

2003-ban indultunk az Informatikai és Hírközlési Minisztérium (IHM) „24. óra. Kulturális örökségünk védelmében” pályázatán a Magyar Társadalomtudományok Digitalizált Archivumának (MTDA) létrehozásával, melynek anyagát *Reisz László* kollégánk digitalizált szociológiatörténeti archívuma alkotta. Könyvtárunk állománya és szociológiatörténeti bibliográfiai alapján – a művek fizikai veszélyeztetettségét, tudományos színvonalát, a használat gyakoriságát, az egyetemi oktatás igényeit, valamint a szerzői jogi rendelkezéseket figyelembe véve – állt össze az a 44 műből álló lista, mely reprezentatív válogatást nyújt a szociológiatörténet magyar klasszikusainak a műveiből. A művek szerzői többek között: *Ágoston Péter, Beksics Gusztáv, Beöthy Leó, Concha Gyöző, Geöcze Sarolta, Giesswein Sándor, Hunfalvy Pál, Pulszky Ágost, Somló Bódog, Szabó Ervin*. A művek terjedelme több mint 6000 oldal. A kezelőszoftvert az Arcanum Databases készítette. Az archívum egyszerre jelent meg CD-ROM-on és online, először az Arcanum, majd 2004-ben a FSZEK honlapján.^(11., 12.) 2005 decemberében az MTDA-val csatlakozott könyvtárunk a Nemzeti Digitális Archivumhoz. 2006-tól a könyvtár OPAC-jának új verziójában a digitalizált anyagok webes elérhetősege is megoldódott, így azok a katalóguson keresztül is elérhetők az olvasók számára.

2007 után nem készült újabb digitalizálási terv, de nyilvánvalóvá vált, hogy a központi könyvtár terveiben inkább a nagy volumenű és pályázatokon alapuló, külső céggel végeztetett digitalizálás szerepelt. Ezért a dr. Reisz László magánkezdményezésén alapuló MTDA – a fent említett, pályázat alapján készített 44 mű kivételével, melyet Szociológiatörténeti Digitális Archivum néven teszünk közzé – 2008-tól már nem a FSZEK honlapjáról érhető el.

Új irányt kellett adni az osztályon folyó szociológiatörténeti digitalizálásnak. A Szociológiai Gyűjtemény és a könyvtár témába vágó, gazdag bibliográfiai tevékenységének megörökítése, szociológia- ill. társadalomtudomány-történeti bibliográfiák, repertóriumok, könyvsorozatok, ill. életmű-bibliográfiák digitalizálása mellett

döntöttünk. Honlapunkon 2009 óta fokozatosan elérhetővé tesszük a Gyűjtemény által az 1970–80-as években összeállított magyar szociológiatörténeti bibliográfia köteteit, melyek az 1900–1929-es és az 1945–1947-es időszakot tárják fel.¹³ Honlapunkon tettük közzé a nagy magyar szociológusok életrajzi bibliográfiai sorozatának köteteit: *Szende Pál, Mannheim Károly, Polányi Károly, Jászi Oszkár* műveinek bibliográfiáját. Elektronikus formában is publikáltuk az ELTE-vel közös kiadásban megjelent *Magyar Szemle*, és *Társadalomtudomány* című folyóiratok repertóriumait. 2012-ben elkészült a Fővárosi Könyvtár egyik híres, 1910–1942 között megjelent, 54 számból álló bibliográfia sorozata, az *Aktuális kérdések irodalma*. (Köztük a *Hamvas Béla* szerkesztette világválságról szóló összeállítás)¹⁴.

Honlapunk *Évfordulók* és *In memoriam* rovatában - a megemlékezések kapcsán készített válogatott bibliográfiákat – saját digitalizálású művekkel egészítettük ki (*Émile Durkheim, Max Weber, Szabó Zoltán, Szalai Sándor, Angelusz Róbert, Somlai Péter* egyes művei). Nagyobb volumenű digitalizálási munka folyt a Szociális Munka Digitális Archívuma projekt részeként, melyben a szociálpolitika hazai nagy alakjainak legfontosabb műveit digitalizáltuk.

Az általunk digitalizált dokumentumok a Gyűjtemény weblapjának e-archívumában, a Magyar szociológiai e-könyvek rovatban és a katalógusban egyaránt hozzáférhetők. A digitalizálási és közlési engedélyt, ahol szükséges volt, megszerztük.

A következő években a szociológiatörténeti digitalizálásba bevonjuk a FSZEK állományában hozzáférhető szociológia-, ill. társadalomtudomány-történeti és kurrens folyóiratokat, a védett kéziratállományként nyilvántartott szociológiai kandidátusi és doktori disszertációkat. Ez utóbbiak digitalizálása jelenleg is folyamatban van, s a jogok tisztázása után ezeket is hamarosan publikáljuk a honlapon.

Az egyre növekvő mennyiségű állományvédelmi és szociológiatörténeti digitalizált dokumentumállománynak a használata, beillesztése a

szolgáltatások körébe a FSZEK Digitális Archívumának kialakításától függ. Az archívumkezelő programnak a digitalizált anyagok visszakeresésén kívül meg kell oldania a jogosultságok kérdését is, kezelnie kell a hozzáférés különböző szintjeit. Az archívum kialakítása része a könyvtár informatikai fejlesztési tervének.

A Szociológiai Gyűjtemény honlapja, internetes szolgáltatások

2000-ben, a könyvtári rekonstrukcióval együtt járó informatikai fejlesztés során jelent meg a FSZEK, és benne a Szociológiai Gyűjtemény első, kezdetleges honlapja. Már akkor is az volt a törekvésünk, hogy a Szociológiai Gyűjtemény weboldalát szociológiai portállá alakítsuk, hogy szolgáltatásaink jó része a honlapon keresztül folyamatosan távolról is elérhetővé váljon, és hogy a honlap információtartalmával „ugrődeszkát” adjunk használóinknak a további tájékozódáshoz.

2001 folyamán, a könyvtári honlapokon akkoriban szokásos ’hasznos linkek gyűjteménye’ mellett elindítottunk egy internetes folyóirat-tartalomjegyzék-szolgáltatást a legfontosabb magyar szociológiai vonatkozású lapokból az akkor késedelmes szociológiai bibliográfiai feltárás ellensúlyozására. A FSZEK honlapja, weblapunkkal együtt 2003 második felében lekerült az internetről, hogy 2004-ben új szerkezetben, korszerűbb keresőfelülettel jelenhessen meg.

Adatbázisok távoli elérése

2005 nagy áttörést hozott az adatbázisok online elérésében. Óriási jelentőségű volt, hogy magyar szociológiai bibliográfiai adatbázisunk, a SocioWeb kikerült az internetre, s tudomásunk szerint az országban elsőként biztosítottunk távoli elérést a Sociological és Social Services Abstracts című nemzetközi adatbázishoz, melyek addig csak a könyvtáron belül CD-ROM-on voltak elérhetők. Ezt később további távoli

elérésű adatbázisok, illetve referenz-könyv archívumok követték, melyeket regisztrált olvasóink bárholnan elérhetnek (EBSCO, GVRL, Sage, etc).

E-dokumentumok linkgyűjteménye

2006 és 2007 folyamán a Szociológiai Gyűjtemény weblapja szerkezetileg és tartalmában is tovább bővült. Az MTDA anyaga mellett újdonságként megjelent számos linkgyűjtemény, valamint az új magyar és külföldi szociológiai szerzemények tematikus csoportokba rendezett, digitalizált képekkel illusztrált rovata. Újdonságként megkezdtük egy szociológiai e-könyvtár kialakítását, melyben az egyre növekvő számú, interneten megjelenő elektronikus dokumentumok url-címét közöltük, majd ennek a Magyar szociológiai e-könyvek rovatnak a mintájára, – a számunkra mindig fontos hungarika szempont figyelembe vételével –, létrehoztuk a magyar vonatkozású, idegen nyelvű e-dokumentumok linkgyűjteményét (E-books about Hungarian society rovat). A dokumentumokban a tájékozódást az első szerző neve, a cím és a téma szerinti keresés segíti. Hamarosan éppen ezek lettek a szociológiai portál leglátogatottabb oldalai. A Magyar szociológiai e-könyvtárban összegyűjtött dokumentumok száma 2013-ra a hungarika anyaggal együtt már csaknem 3000.

Szociális Szakma Digitális Archívuma projekt

2007-ben és 2008-ban nagy volumenű munkával készült el, és a Gyűjtemény honlapján került publikálásra a Szociális Szakma Digitális Arcképcsarnoka, ill. Archívuma.¹⁵

A Szociális Innováció Alapítvány és a Szociális Szakmai Szövetség (3Sz) 2007-ben közös projektet indított „A Szociális Szakma Arcképcsarnoka” címmel, melyhez közreműködő partnerként a Szociológiai Gyűjteményt kérték fel. A projekt célja az volt, hogy a Magyarországon akkor 20 éves szociális szakma felmutassa addigi eredményeit, bemutassa legjelentősebb, már

nem élő alakjait, többek között *Csalog Zsoltot*, *Diósi Ágnes*t, *Illyés Sándort*, *Levendel Lászlót*, *Solt Ottiliát*. Az életművekről készített bibliográfiát és internetes információkat munkatársaink gyűjtötték és egészítették ki teljes szövegű e-dokumentumokkal, valamint saját digitalizálású anyagokkal, melyek így, elektronikus formában az interneten bárki számára elérhetővé váltak.

A projekt sikerére való tekintettel a Szociális és Munkaügyi Minisztérium meghívásos pályázatán elnyert támogatásból tovább folytatódott a projekt, melynek célja a Szociális Szakma Digitális Archívumának kialakítása volt. Ennek során a szociális szakma magyarországi történetének dokumentálásához felhasználtuk és továbbfejlesztettük az előző projektben kialakított teljes szövegű, digitalizált anyagokkal bővített dokumentációs formát. Ezúttal a szociális szakma ma is élő kiemelkedő személyiségeit mutattuk be, és néhány égető szociális kérdés szakirodalmát gyűjtöttük egybe. *Ferge Zsuzsa*, *Gayer Gyuláné*, *Gönczöl Katalin*, *Ritoók Magda* és *Szalai Júlia* szakmai életútjának bemutatása mellett a gyermek- és családvédelem, az idősgondozás, a fogyatékosok szociális ellátása, a mentálhigiéné és a hajléktalanság témakörében végeztünk szakirodalmi gyűjtést, és adtunk közre interneten elérhető, ill. digitalizált anyagokat a honlapon. A Szociális Szakma Arcképcsarnoka projektet az I. Szociális Expón mutattuk be.

A honlap jelenlegi szerkezete

2011-ben a FSZEK honlapja ismét megújult, ami maga után vont a Szociológiai Gyűjtemény weblapjának újabb szerkezeti átalakítását. Honlapunk *Tankó Tünde* szerkesztésében további ötlettel, rovatokkal és információgazdag összeállításokkal bővült. Az Évfordulók, a Fókuszban és az In memoriam rovatok összeállításait feltöltöttük teljes szövegű dokumentumokra utaló linkekkel és saját digitalizálású anyagokkal.

2013-ban honlapunk legfontosabb rovatai: Aktualitások (benne állandó rovatként: Bemutakozás és Új magyar és külföldi könyveink); SzocioWeb (magyar szociológiai adatbázis

1970–2006); Külföldi adatbázisok; Online kézikönyvek, Szociológiatörténet (benne Szociológiatörténeti Digitális Archívum); Folyóiratok, online folyóiratok, Magyar és magyar vonatkozású szociológiai e-könyvek, Digitális politikatudományi gyűjtemény, In Memoriam, Évfordulók, A Szociális Szakma Digitális Archívuma. A honlap-rovatok népszerűségének változását nehéz összehasonlítani a különböző portál verziók különböző statisztikája miatt. Annyit biztosan elmondhatunk, hogy a Szociológiai Gyűjtemény internetes látogatottsága az utóbbi 3 évben átlagosan 60–80 000 megtekintés között volt. A Google Analytics alapján legnépszerűbb rovataink továbbra is azok, amelyekben gazdag teljes szövegű tartalom jelenik meg. Ebben az utóbbi években is vezet a Magyar szociológiai e-könyvek rovat, amelyet pl. 2010–2012 között egyre növekvő mértékben, 23 000–27 000 alkalommal kerestek föl. Az Évfordulók rovat népszerűsége is ugrásszerűen emelkedett, amint megjelentek benne a teljes szövegű anyagok. (2011–2012 közötti látogatottsága: 2500–5400 látogatás.) Ezekben a rovatokban gazdag összeállításokat találnak az olvasók *Émile Durkheim*, *Max Weber*, *Georg Simmel*, a magyar szociológusok közül *Bibó István*, *Szende Pál*, *Féja Géza*, *Erdei Ferenc*, *Szalai Sándor* munkásságáról.

Olvasóforgalom, használóképzés

Az olvasótermek forgalma

Az új könyvtár megnyitásakor a központi könyvtár forgalma rendkívüli módon megnőtt. A könyvtár tereinek szabad átjárhatósága miatt a Szociológiai olvasóterem látogatottsági adatai nem adnak hű képet a szociológiai kézikönyvek olvasóinak létszámáról. A könyveket, – így a kézikönyveket is –, az olvasók szabadon használják a könyvtár egész területén. A szociológiai kézikönyvtár dokumentumforgalma valamivel biztosabb jelzőszám, bár ez sem fedi le a teljes forgalmat.

Regisztrált adataink szerint 2003 és 2004 kö-

zött 25%-os növekedés volt tapasztalható a kézikönyvtár dokumentumforgalmában. (2003: 22 000, 2004: 32 831 dokumentum, 2003-ban és 2004-ben 800, ill. 1094 érdemlegesebb szak-tájékoztatást igénylő kérdést tettek fel nekünk.) 2004–2007 között a Szociológiai olvasóterem olvasó- és könyvforgalma folyamatosan csökkent, majd 2008-ban 10%-os növekedés indult meg, ami folytatódott 2009-ben és 2010-ben is. 2011–2012-ben az olvasóterem könyvforgalma ismét visszaesett, (2010: 35 000 könyv, 2011: 34 000 könyv, 2012: 31 000 könyv), és tovább csökkent a helyben feltett munkaigényesebb tájékoztató kérdések száma (2010: 5300, 2011: 4800, 2012: 3800).

Ezek a jelenségek magyarázhatók a szociológiai stúdiumokat hallgatók létszámának hullámzásával, az interneten teljes szöveggel megtalálható dokumentumok mennyiségi növekedésével, a távhasználat fejlődésével és az egyetemi hallgatók anyaggyűjtési szokásainak változásával. A dokumentumhasználattal ellentétben az olvasóterem telítettségének növekedése azt tükrözi, hogy nagyon sokan nem a szociológiai kézikönyvekért ülnek be a Szociológiai olvasóterembe, hanem tanulószobaként használják azt. Mivel olvasóink döntő többsége egyetemi hallgató, a dokumentumforgalom a vizsgaidőszakban dönt csúcsokat, míg a szorgalmi időszakra inkább a tájékoztató kérdések, témakeresések a jellemzők.

A központi könyvtár nem kézikönyvtári anyagának forgalmáról – szakterületi bontásban – sajnos nincsenek adataink.

Közönségkapcsolatok

Szolgáltatásainkban az évek során egyre erőteljesebben érvényesül a szakmai közönség felé való nyitás, igényeik egyre aktívabb figyelembe vétele. (Felhasználóképzés, a legfontosabb nemzetközi szociológiai adatbázisok távoli elérésének biztosítása, teljes szöveges bővítések, a honlapon elérhető folyóirat-nyilvántartás, egyre bővülő linkgyűjtemények, elektronikus referenz-könyv gyűjtemény, szociológiai e-do-

kumentumok közreadása.) Alapvetően fontosnak tartjuk, hogy a szolgáltatások többségét a portál szociológiai weblapján keresztül is elérjék az olvasók. A honlapot közönségkapcsolataink egyik meghatározó eszközének tekintjük, mely kitágítja lehetőségeinket országos szakkönyvtári szerepkörünk betöltésében. Munkánkat visszaigazolni látszik a honlap egyre növekvő látogatottsága.

Rendszeres kapcsolatot tartunk fent az egyetemek szociológiai tanszékeivel, a szociológiai, társadalomtudományi doktori iskolákkal, a Magyar Szociológiai Társasággal és különböző szekcióival, a szociológiai lapok szerkesztőségével, szociológiai web-helyekkel, a legfontosabb társadalomtudományi kiadókkal, civil szervezetekkel.

Lehetőségeinkhez képest rendszeresen tartunk különböző tudományos rendezvényeket. A könyvtár 100 éves jubileuma alkalmából 2004-ben konferenciát szerveztünk Társadalomtudományi gyűjtemények Magyarországon. – Hagyomány és korszerűség – címmel. 2003-ban és 2004-ben a Magyar Szociológiai Társaság nálunk tartotta éves konferenciáját és közgyűlését. 2005-ben a Magyar Tudomány Napja alkalmából A magyar nőtörténet forrásai címmel tartottunk konferenciát. 2008-ban a Szociális Expón mutattuk be a Szociális Szakma Digitális Archívumát. 2010-ben a Szegénység és kirekesztés elleni küzdelem európai éve alkalmából részt vettünk a Civil Sziget programjában, melynek során a téma neves kutatói és szociális munkások, közismert személyiségek – Ferge Zsuzsától Herczog Márián át Hajós Andrásig – küldtek pár perces videó-üzenetet a Civil Szigeten részt vevő fiataloknak a szegénységről és a kirekesztésről. Az évek során fontos szociológiai művek bemutatójának adtunk otthont, és sok könyv kiadásához járultunk hozzá bibliográfiai anyaggyűjtéseinkkel.

2010 novemberében a Szociológiai Gyűjtemény megjelent a Facebookon, elsősorban azzal a céllal, hogy szolgáltatásainkat így is népszerűsítsük, s olvasóinkkal rendszeres kapcsolatot tudjunk fenntartani. (Jelenleg több mint ötszáz

„ismerőssel” tartjuk a kapcsolatot.) Tapasztalatunk azt mutatja, hogy a bármilyen fontos és látványos egyszeri megmozdulásoknál sokkal több olvasót, használót és elismerést hoz a szisztematikus, következetes szakmai munka. Ezt igazolják vissza használati és portálstatisztikáink is.

Könyvtárhasználói felmérések

2004-ben és 2009-ben két könyvtárhasználói felmérésre is sor került a FSZEK-ben. Osztályunk mindkét vizsgálat lebonyolításában képviseltette magát, ill. a 2009-es, megismételt, összehasonlítható jellegű felvételt osztályunk tervezte és értékelte szakmailag. A vizsgálat a FSZEK könyvtári hálózatára, ill. a különböző tagkönyvtári típusok sajátosságaira koncentrált. (A felmérések eredménye a könyvtár honlapján olvasható.)¹⁶

Bár mindkét felvétel reprezentatív mintán alapult, a minta nagysága (2500, ill. 1500 fő), és a kérdőív terjedelmi korlátai csak a legáltalánosabb kérdésekre vonatkozhattak, s nem tették lehetővé differenciáltabb következtetések levonását, különösen nem a szakgyűjtemények egyenként 100 fős mintája alapján. Mivel a felvétel a könyvtárba betérő olvasók körében zajlott, nem tudtunk képet alkotni azokról, akik jellemzően inkább távolról használják pl. a Szociológiai Gyűjtemény szolgáltatásait.

A felmérés legfontosabb megállapításai a Központi Könyvtárra vonatkozóan: a Központi Könyvtár olvasóinak 60%-a 18–30 év közötti, és szintén 60%-a 'rendszeres olvasónak' tekinthető. Az olvasók döntő többsége értelmiségi: egyetemista és felsőfokú végzettségű (50+40%). A Központi Könyvtár „rendszeres olvasói” körében az egyetemisták aránya a FSZEK átlagánál jóval magasabb, 60 %.

A Központi Könyvtár olvasóinak 90%-a olvas helyben, 84%-a kölcsönöz, 47%-a fénymásol.

A Központi Könyvtár olvasói kimagaslóan elégedettek a könyvtárosok segítőkészségével és jártasságával, a tájékoztatással, a könyvtár külső és belső körülményeivel és a nyitva tartással. (80% 4-es-5-ös osztályzatot adott!)

A szakgyűjtemények olvasóinak vizsgálatára 2004-ben nem, csak a 2009-es vizsgálatban került sor. E szerint a Szociológiai Gyűjteményt használja a legtöbb diák, egyetemi hallgató (60%), használói körében a 18–29 éves korosztály van túlsúlyban (70%), s a Gyűjteményt főleg tanulás, kutatás céljából keresik fel.

Használóképzés

A Szociológiai Gyűjtemény használóival kapcsolatban nagyon nagy jelentőségűnek tartjuk olvasóink bevezetését a könyvtár és a szakirodalmi források használatába. Az évek során két használó-képzési formát alakítottunk ki, az alapvető könyvtári ismereteket átadó, a FSZEK Központi Könyvtárát és Szociológiai Gyűjteményét bemutató könyvtári bevezető órát és az online társadalomtudományi adatbázisok használatát megismertető, nagyobb lélegzetű, gyakorlással egybekötött foglalkozást. (Ez utóbbit 2005-től, a nemzetközi adatbázisok elterjedése óta tartjuk.) Mindkét használó-képzési forma 2009-ben bekerült a könyvtár TÁMOP-pályázatának egyik alprojektjébe, s azóta ennek keretében folyik az oktatás.¹⁰ (A projekt lezárása óta is van dokumentálással egybekötött oktatási kötelezettségünk.)

A könyvtári bevezető órát elsősorban I. évfolyamos egyetemi hallgatóknak tartjuk, melynek során a Központi Könyvtárral, annak szolgáltatásaival és a legalapvetőbb szakirodalmi információs forrásokkal ismerkednek meg. Évente átlagosan négy-öt alkalommal, másfél óra időtartamban tartjuk ezeket a foglalkozásokat húsz-harminc fős csoportoknak. A foglalkozások ingyenesek. Az *Online társadalomtudományi adatbázisok* foglalkozást évente két ciklusban tartjuk, a szemeszterek elejéhez igazítva. Ezt a képzési formát elsősorban szociológiára és társadalomtudományi stúdiumokra szakosodott MA- és PhD-hallgatók, valamint kutatók, oktatók körében hirdetjük meg. Ingyenes tanfolyamunk eleinte két napos, 12 órás volt, de személyzeti viszonyaink miatt 2011 óta a képzés egy naposra csökkent (6 óra). A képzés során a hallgatókkal

megismertetjük a szakirodalmi kutatásuk során szóba jöhető magyar társadalomtudományi adatbázisokat, valamint az általunk előfizetett nemzetközi társadalomtudományi adatbázisokat. Elsősorban az EBSCO, a Proquest Sociological és Social Services Abstracts, a WOS Social Sciences Citation Index, valamint a JSTOR használatát ismertetjük és gyakoroltatjuk. Használóképzésünk egyre népszerűbbé vált, voltak évek, hogy két doktori képzésben is kötelezővé tették a hallgatók számára.

A képzésekben az utóbbi tíz év leforgása alatt több mint ezer fő vett részt.

Személyzeti helyzet

Az osztály fennállásának 40 éves jubileuma alkalmából ünneprontás lenne arról beszélni, hogy az utóbbi évtizedben, különösen 2007 óta a Központi Könyvtár egyre súlyosbodó személyzeti helyzete milyen nehéz feladatok elé állította a Szociológiai Gyűjteményt, mely a könyvtár legkisebb létszámú szakmai osztálya. A humán- és társadalomtudományok terén kapott tetemes plusz feladatok, majd később a többnyire szociológiai végzettségű, gondosan kialakított munkatársi gárda más irányú szakmai igénybevétele, s a 2011-es létszámcsökkentés jócskán megnehezíti, hogy az osztály az eddig leírt sokrétű feladatait színvonalasan ellássa. A Gyűjtemény munkatársainak száma a vezetővel együtt jelenleg hat fő. Helytállásukért köszönet illeti őket.

Jegyzetek, bibliográfia

[A hivatkozások utolsó megtekintése: 2013. okt. 21.]

1. REMETE László döntéselőkészítő tanulmánya az osztály létesítéséről és más dokumentumok honlapunkon, a Gyűjtemény története rovatban olvashatók: http://www.FSZEK.hu/konyvtaraink/kozponti_konyvtar/szociologiai_gyujtemeny/bemutakozas/a_gyujtemeny_tortenete/?article_hid=21514

2. Részletek KATSÁNYI Sándor-TÓTH Gyula: A fővárosi könyvtárának története című művének 2. kötetéből. (1945–1998. Bp., FSZEK, 2008.) A részletek teljes szöveggel elérhetők a honlapon, a Gyűjtemény története rovatban. http://www.FSZEK.hu/konyvtaraink/kozponti_konyvtar/szociologiai_gyujtemeny/bemutakozas/a_gyujtemeny_tortenete/?article_hid=21478
3. KARBACH Erika: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szociológiai Gyűjteményének 30 éve (1973–2003). In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 28. 2002–2003–2004. Bp., FSZEK 2008. 174–193. p. Teljes szöveggel elérhető itt: http://www.FSZEK.hu/konyvtaraink/kozponti_konyvtar/szociologiai_gyujtemeny/bemutakozas/a_gyujtemeny_tortenete/?article_hid=21539
4. KARBACH Erika: A magyar szociológiai bibliográfiái feltárás 40 éve. Hagyomány és megújulás = Könyvtári Figyelő, 55. évf. 2009. 4. sz. 647–658. p. Teljes szöveggel elérhető itt: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00073/pdf/kf_00143_2009_04_647-657.pdf [2013. 10. 21.]
5. Emlékkönyv. 40 éves a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szociológiai Gyűjtemény. [Elektronikus dokumentum.] Bp., FSZEK, 2013. http://www.FSZEK.hu/szociologia/emlekkonyv/index.html#/Chapter_1
6. Válogatott bibliográfia a FSZEK Szociológiai Gyűjteményéről. http://www.FSZEK.hu/konyvtaraink/kozponti_konyvtar/szociologiai_gyujtemeny/bemutakozas/a_gyujtemeny_tortenete/?article_hid=21512
7. A stratégiai tervezetek kéziratban, a FSZEK központi könyvtárának irattárában található. „A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár stratégiai fejlesztési terve 2008–2013” a FSZEK honlapján: http://www.FSZEK.hu/rolunk/szervezet/strategiai_terv
8. International encyclopedia of the social and behavioral sciences [Elektronikus dokumentum] Ed.: Neil J. Smelser-Paul B. Baltes. Philadelphia : Elsevier, Inc., [2007], cop. 2001., International encyclopedia of the social sciences [Elektronikus dokumentum] Ed.: William A. Darity, [Detroit], Macmillan Reference, 2008.; International encyclopedia of political science. Ed.: Bertrand Badie [et al.] Sage, 2011. http://www.FSZEK.hu/konyvtaraink/kozponti_konyvtar/szociologiai_gyujtemeny/online_kezikonyveink
9. MURÁNYI Péter: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szociológiai adatbázisáról egy kívülálló szemével. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve 28. 2002–2003–2004. Bp., FSZEK, 2008. 195–211. p. http://www.FSZEK.hu/konyvtaraink/kozponti_konyvtar/szociologiai_gyujtemeny/bemutakozas/a_gyujtemeny_tortenete/?article_hid=21512
10. Új Magyarország Fejlesztési Terv Társadalmi Megújulás Operatív Program, „Tudásdepó Expressz” pályázati támogatásból „Összehangolt könyvtári szolgáltatásfejlesztés és az olvasáskultúra népszerűsítését támogató programsorozat lebonyolítása a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár által” (TÁMOP 3.2.4-0811/KMR-2009-0007) projekt
11. Szociológiatörténeti Digitális Archívum http://www.FSZEK.hu/konyvtaraink/kozponti_konyvtar/szociologiai_gyujtemeny/szociologiatortenet/digitalis_archivum
12. REISZ László: A digitalizálás és a Magyar Társadalomtudományok Digitális Archívuma. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve, 28. évf. 2002–2003–2004. Bp., FSZEK, 2008. 212–225. p. http://www.FSZEK.hu/konyvtaraink/kozponti_konyvtar/szociologiai_gyujtemeny/bemutakozas/a_gyujtemeny_tortenete?tPath=/view/&documentview_type=save&documentview_site=5802&documentview_id=9406
13. A magyar szociológiai irodalom bibliográfiája. Bp., MTA Szociológiai Kutató Intézet – FSZEK, 1970–1986. 1-5. köt. http://www.FSZEK.hu/konyvtaraink/kozponti_konyvtar/szociologiai_gyujtemeny/szociologiatortenet/bibliografiai/?article_hid=2713
14. A világválság. Szerk. Hamvas Béla. Bp., Fővárosi Könyvtár, 1938. 69 p. (Aktuális kérdések irodalma, 53.) http://www.FSZEK.hu/konyvtaraink/kozponti_konyvtar/szociologiai_gyujtemeny/szociologiatortenet/bibliografiai/?article_hid=14541
15. A Szociális Szakma Digitális Archívuma <http://www.FSZEK.hu/szociologia/szsza/>
16. Könyvtárhasználói felmérés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban 2004–2009. http://www.FSZEK.hu/rolunk/szervezet/konyvtarhasznaloi_felmeresek/?article_hid=2392

Beérkezett: 2013. aug. 26.

Egyetemi technológiai kutatások a K2 kísérleti műhely rendezvényén

TÓTH Máté

A következőkben néhány fiatal egyetemista írását közli a Könyvtári Figyelő, amelyek eredetileg a K2 kísérleti műhely június 6-i *Egyetemi technológiai kutatások* című rendezvényén hangzottak el. A rendezvény előtt arra kértük a hazai könyvtárosképző intézmények vezetőit, hogy ajánljanak nekünk olyan fiatalokat, akik rendelkeznek saját kutatási eredményekkel és azokat készek is bemutatni a nagyközönség előtt. Egyetlen kritériumot határoztunk meg: a kutatás legyen a könyvtárakban vagy közgyűjteményekben is használatos technológiákkal kapcsolatos.

A rendezvény előzménye egy két évvel ezelőtt megtartott hasonló program volt, ahol igen felkészült leendő szakembereket ismerhettünk meg. Ők azóta már munkahelyükön kamatoztatják

tudásukat és szorgalmukat. A rendezvényt követően Nagy Gyula¹ és Molnár Sándor² (Szegedi Tudományegyetem) írásait közölte a Könyvtári Figyelő.

Már akkor úgy gondoltuk, hogy valamilyen formában folytatni kellene ezt a kezdeményezést, hiszen a fiataloknak nem egyszerű felhívni magukra a figyelmet, a könyvtáraknak pedig szintén nem könnyű meglátni az iskolapadban érlelő, a jövőre nézve ígéretes tehetségeket. Az egyetemek és főiskolák újra partnerek voltak és szívesen közreműködtek az előadók kiválasztásában. Az előadók listája és az előadások rövid tartalmi kivonata a K2 blogon érhető el.

A neveket böngészve arra lehetünk figyelmesek, hogy néhányukat már korábban is ismerhették azok, akik figyelemmel kísérik a hazai szaksaj-

tót, vagy a nemzetközi konferenciák magyar előadásait. *Jávorka Brigitta* (Pécsi Tudományegyetem) az internetes könyves közösségi terek kapcsán több felmérést is végzett, amelyeknek publikálta is az eredményeit. Korábban a Könyvtári Figyelőben³ és a Tudományos és Műszaki Tájékoztatásban⁴ is találkozhattunk a nevével. *Szalacsi Alexandra* (Pécsi Tudományegyetem) az elektronikus könyvekkel kapcsolatos kutatásaival hívta fel magára a figyelmet a nemzetközi BOBCATSSS konferenciákon 2012-ben Amszterdamban⁵, majd egy évvel később Ankarában⁶. A nemzetközi konferenciákon bemutatott eredményeit szintén olvashatták már e folyóirat hasábjain.⁷

A következő összeállításban elsősorban olyan hallgatókat szerepeltetünk, akik ezzel az írásukkal lépnek a szélesebb nyilvánosság elé. Az első – lektorált folyóiratban közzétett – publikáció különösen becses, főleg ha valaki már egyetemistaként lehetőséget kap erre. Ugyan az írások önmagukért beszélnek, érdemes néhány szóval méltatni a szövegek aktualitását.

Hegedűs Szabina (Szegedi Tudományegyetem) a tanyák információs társadalomba való bevonásának lehetőségeit vizsgálja. Magyarországon 2003 óta kiemelt kérdésként kezeljük a legkisebb településeken élők könyvtári ellátásának javítását. A vidéken rejlő gazdasági potenciál kiaknázása és az ott élők esélyegyenlőségének biztosítása egymással összefüggő kérdések, amelyeknek egyik kulcsa az információs infrastruktúrához való hozzáférés. Mi, könyvtárosok hiszünk abban, hogy a könyvtár nem az egyetlen, de az egyik legjelentősebb szereplője a vidék felzárkóztatásának. A könyvtári rendszer a publikált tudás teljességéhez való hozzáférés kínálásával igyekszik hatékony választ adni az információgazdagok és információszegények között tátongó szakadék áthidalására. Hegedűs Szabina az alföldi tanyavilágot testközelből ismerve a kérdést a fent leírtaknál sokkal komplexebben közelíti meg és a jellemző problémák leírását követően megoldási lehetőséget is vázol. *Polereczki Anett* (Szegedi Tudományegyetem) a közszolgáltatásokban széles körben használatos

digital signage megoldásokat vizsgálja. A téma újszerűségét jelzi, hogy az információ iránti, elmúlt évtizedekben folyamatosan növekvő igény mutatkozik. A mindennapokban egyre inkább elvárás lett, hogy pontos tájékoztatást kapjunk a bennünket körülvevő világ történéseiről. Tudni szeretnénk, hogy pontosan merre jár velünk a vonat, pontosan mely ország felett repülünk, pontosan mikor fog érkezni a következő busz, pontosan hány parkolóhely van a mélygarázsban és pontosan hány fő várakozik előttünk a banki ügyintézés során. Sokan szívesen vesszük a számunkra többé-kevésbé irreleváns reklámokat közvetítő képernyőket is a patikákban vagy a postahivatalokban, vagy egy fárasztó nap után képesek vagyunk üres tekintettel bámulni a napi hírekkel sokkoló kivetítőket a metróállomásokon. A digital signage megoldások nagyon széles körben elterjedtek, így itt az idő, hogy a közgyűjtemények is nagyobb figyelmet fordítsanak a technológiákban rejlő lehetőségekre.

Barton Dávid és *Pál Vanda* (Eötvös Loránd Tudományegyetem) tanulmánya a nyílt hozzáférésű publikációkat tartalmazó repozitóriumok interoperabilitásának kívánalmára és a technológiai megvalósítás lehetőségeire valamint korlátaira hívja fel a figyelmet. Míg néhány évtizede a közös katalógusok megvalósítása is komoly kihívásnak bizonyult, ma a használók az olyan szolgáltatásokat kedvelik, ahol egyetlen felületen a legkülönbözőbb forrásokból származó információkat láthatják. A szemantikus web technológiák lehetőséget biztosítanak a tartalmak szemantikai alapon történő együttműködésére, amelyhez azonban a tudásszervezési rendszerek egységesítése elengedhetetlen. A tanulmány olyan megválaszolásra váró kérdéseket tartalmaz, amelyekkel előbb vagy utóbb szembesülnie kell a szakmának.

Cselenkó Vera, a Kaposvári Egyetem idén végző hallgatója *Virtuális könyvtárak a felhőben* című gazdagon illusztrált tanulmányában a virtuális könyvtárra fókuszálva mutatja be a számítási felhő (cloud computing) modelleket. E rendszerek elemzésével a papír alapú gyűjtemények, a hagyományos könyvtárak figyelmét szerette volna

felhívni az új technika nem csak másodlagos – alternatív adattárolási, levelezési irodái – feladatok elvégzésére alkalmas lehetőségeire, továbbá egy általa készített SWOT-analízist is bemutat a felhő alapú rendszerek jellemzőiről.

A cikkek tartalmi szempontból igen szerteágazóak, mégis mindegyik írásban közös, hogy új problémákat vetnek fel, és ezzel kitekintenek a jelenleg érvényes kánonban jellemzően tárgyalt témák köréből. Mégis minden szöveg aktuális és a napi gyakorlat szempontjából is megfontolandó felvetéseket hordoz. Mindez természetesen nemcsak az előadókat, de azokat az egyetemi műhelyeket is jellemzi, amelyekben a fiatalok jelenleg formálódnak. Az írások megcáfolni látszanak az elméleti problémákkal foglalkozó egyetem és a mindennapi valóság között húzódó szakadékról szóló elképzeléseket. Csak remélni tudjuk, hogy a most bemutatkozó szerzőkkel még sokszor találkozunk az elkövetkező években a szakmai konferenciákon, írásaikat pedig később is sokszor olvashatjuk.

Jegyzetek

1. NAGY Gyula: A személyes információszerzés (PIM) és a mobil eszközök = Könyvtári figyelő, 2012. (58. évf.) 1. sz.

35–46. p.

<http://ki.oszk.hu/kf/2012/03/a-szemelyes-informacioszer-vezes-pim-es-a-mobil-eszkozok/>

2. MOLNÁR Sándor: Hely- és művelődéstörténeti célú temetői nyilvántartó rendszer fejlesztése = Könyvtári figyelő, 2012. (58. évf.) 1. sz. 47–54. p.

<http://ki.oszk.hu/kf/2012/03/hely-es-muvelodestor-teneti-celu-temetoi-nyilvantarto-rendszer-fejlesztese/>

3. JÁVORKA Brigitta: Frissítsd a könyvtárad! = Könyvtári figyelő, 2013. (59. évf.) 2. sz. 287–291. p.

4. JÁVORKA Brigitta: Olvasómozgalmak a Moly.hu könyves közösségi oldalon = Tudományos és műszaki tájékoztatás, 2013. (60. évf.) 1. sz. 4–18. p. http://mt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5725&issue_id=544

5. SZALACSI Alexandra: University students' attitudes towards e-books: experiences from Hungary = Wolf-Fritz Riekert and Ingeborg Simon: "Information in e-motion". Proceedings BOBCATSSS 2012 – 20th International Conference on Information Science. Amsterdam, 23-25 January 2012.

6. SZALACSI Alexandra: E-book lending services in libraries: Case studies and experiences from Hungary. = From collection to Cennnection: Turning libraries „Inside-Outside”: The 21st International BOBCATSSS Conference, Ankara 23-25 January, 2013.

7. SZALACSI Alexandra: E-könyvkölcsönző szolgáltatás a hazai könyvtárakban = Könyvtári figyelő, 2013. (59. évf.) 2. sz. 277–282. p.

A hazai gazdaság- és társadalomtudomány neves személyeinek digitalizált életműve a KSH Könyvtár honlapján

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár honlapján elérhetővé vált a hazai gazdaság- és társadalomtudomány jeles alakjainak digitalizált életműve. A Fényes Elek-tudásbázisban ezentúl szabadon hozzáférhetők a hivatalos magyar statisztikai szolgálat atyjának, Keleti Károlynak a klasszikus írásai, és hamarosan befejezik a szintén hivatali igazgató, akadémikus Buday László életművének feldolgozását is.

(Katalist, 2013. október 15. Rózsa Dávid közlése alapján)

NPA műhelytalálkozó az Országos Széchényi Könyvtárban

2013. október 21-én, hétfőn az Országos Széchényi Könyvtár VI. emeleti nagytermében NPA műhelytalálkozóra került sor. A találkozó célja az volt, hogy részletesen megismertessék a MOKKA-ba betöltött NPA adatbázis kezeléséhez és a folyóirat-bejelentéshez készült új felületeket, és gyakorlati tanácsot adjanak azok használatához. Különösen a folyóiratokkal foglalkozó munkatársakat várták, de minden érdeklődő könyvtáros részt vehetett a rendezvényen is.

(Katalist, 2013. október 11.- MOKKA projekt – Bánkeszi Katalin és Koltay Klára felhívása alapján)

Open access és osztályozás

BARTON Dávid – PÁL Vanda

Az open access mozgalom keretein belül közzétett, különböző digitális gyűjteményekben tárolt publikációk visszakereshetővé tételéhez a dokumentumok formai és tartalmi feltárása mellett az is fontos, hogy a felhasználóknak lehetőségük legyen egy közös felületen több digitális gyűjteményben keresni, amit a repozitóriumok által alkalmazott különböző technológiai megoldások mellett az eltérő nyelvek és terminológia is megnehezítenek. A jelen tanulmány azon megoldások rendszerbe foglalására törekszik, amelyek a nyílt hozzáférésű publikációk tartalmi feltárásának és visszakereshetővé tételének terén jelenleg használatosak. Ezek a megoldások az elmúlt két évtized különböző webes technológiáit használják, mint a Dublin Core-t és a kiterjeszhető jelölőnyelvet (XML).

Az információszabadság létrejöttét támogató open, azaz nyílt kezdeményezések az elmúlt évtizedben jutottak el arra a szintre, hogy a tudományos kommunikációban komolyabb szerephez juthattak. Ezek legjelentősebbjei az open source (nyílt forráskód), az open standards (nyílt szabványok) és az open access, vagyis a nyílt hozzáférés. Utóbbinak köszönhetően a világon bárhol egyformán és egyenlő esélyekkel férnek hozzá a tudományos publikációkhoz az oktatásban és kutatásban résztvevő egyének, intézmények. Ezeket az open access (OA) dokumentumokat különálló digitális könyvtárak, intézményi repozitóriumok őrzik, amelyeknek

formai és tartalmi feltárása épp oly fontos, mint hagyományos társaiké.

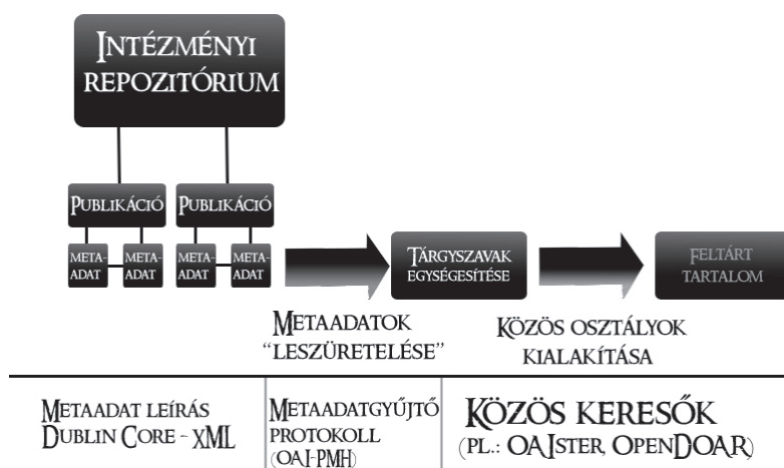
Az open access publikációk ingyenes, teljes szövegű online elérését, letöltést és (saját használatra való) nyomtatást tesznek lehetővé bárki számára. A nyílt hozzáférésű publikálás két lehetséges változatát, a szerzői önarchiválást, illetve az open access folyóiratokban való publikálást 2002-ben határozta meg a Budapest Nyílt Hozzáférés Kezdeményezés.¹ A szerzői önarchiválás elsősorban az intézményi repozitóriumba való feltöltésre vonatkozik, amely a Nyílt Archívum Kezdeményezés² szabványai mentén lehetővé teszi, hogy mindenki számára elérhetőek legyenek

a publikációk, illetve hogy a fenntartó intézmény (egyetem, kutatóintézet, könyvtár) keretein belül létrehozott szellemi termékek egy közös tárhe-lyen legyenek elérhetők. A másik lehetséges út a nyílt hozzáférésű „alternatív” folyóiratokban való publikálás, amelyek az online megjelenési formát választották a nyomtatott formával szem-ben, így ugyanis a nyomdai és raktári költség is megszűnik.³ A publikációk ingyenessé tétele a szerzők számára sem haszontalan – mivel szé-lesebb körben érhetőek el írásaik, több találati listában szerepelnek előkelő helyen, ezáltal jobb eséllyel fogják őket idézni is.⁴

Jelenleg nincsen egységes megoldás a nyílt hozzáférésű publikációk tartalmának feltárásá-ra. Problémát jelent a publikációs táruk közötti technológiai és terminológiai különbség, pedig lenne igény a relevánsabb open access találati listákra.

Az open access repozitóriumok esetében – mi-vel a kezdeményezés célja is az, hogy minél szélesebb körben elérhetővé váljanak a publi-kációk – alapfeltétel, hogy szemantikai szem-pontból megfelelően legyenek leírva a benne foglalt publikációk, lehetővé téve ezzel a közös keresők és az egyéb, felszíni webet indexelő keresők (például Bing, Google, Google Scholar stb.) számára, hogy releváns találatokat adjanak. A feltárára két alapvető út létezik: a kereske-delmi elvek szerint működő keresőmotorok (például Bing, Google) tevékenysége erősen elkülönül a dokumentumo-kat a metaadatok útján, tar-talmilag feltáró eljárásoktól. A Google-féle keresőmoto-rok „beleláthatnak” ugyan a repozitóriumok tartalmába és a publikációk teljes szövegé-be, de a PageRank⁵ keresési és hiperlinkelési népszerűsége-n alapuló algoritmusai kevésbé tematizálják a dokumentumo-kat tartalmuk szerint, indexe-lési módszerük mindössze egy szintaktikai aspektusa a doku-

mentum feltárásnak. A repozitóriumi rekordok, publikációk metaadatokkal való ellátása nem felesleges annak ellenére, hogy a keresőmotorok által már sikerül megmenteni őket attól, hogy a mély webre kerüljenek. A metaadatok biztosít-ják, hogy precízen, pontosan és mindenekelőtt szemantikailag legyenek feltárva a webes tartal-mak, ami tudományos szempontból fontosabb, mint az, hogy a PageRank és Google hirdetések üzleti központú rangsorolása hová is helyezi azokat a találati listákban. (A tudományos írá-sok feltárására fejlesztett Google Scholar saját idézettségi indexek létrehozásával már annál in-kább törekszik az ettől való elrugaszkodásra.) Az internet feltártságát a tartalmak metaadatokkal való ellátása teszi a hagyományos, katalógu-sok által feltárt könyvtárakéhoz hasonlitos-sá. Kutatásunk során ez utóbbi megoldással és ennek eszközeivel foglalkoztunk, ugyanis a nyílt hozzáférésű tudományos publikációk esetében rendkívül fontos a szemantika, és a repozitóriumokban tárolt tartalmak esetében is a végső cél a szemantikus web létrehozása. Amíg a szemantikus web, a Web 3.0 várat ma-gára, közös keresők útján lehetséges a nyílt hozzáférésű dokumentumok visszakereshetővé tétele. A publikációk útja a szerzőtől az olvasóig az osztályozási funkciók szempontjából három szakaszra bontható (1. ábra).

1. ábra

A publikációk útja az open access rendszerében és az egyes szinteken fellépő osztályozási funkciók

Elsőként a repozitóriumokba feltöltött dokumentumokat a feltöltő metaadatokkal látja el, amelynek során annak tartalmi ismérveit is leírja. Ezután a közös keresők részéről egy protokoll, az OAI-PMH lekéri, összegyűjti („leszűrheti”) a metaadatokat, ami eszközt biztosít a tárgyszóegységesítéshez. Ennek segítségével végül a közös kereső osztályokat alakíthat ki, így a különböző terminológiával rendelkező, eltérő nyelvű repozitóriumok közös tudományfelosztással és tárgyszókészlettel jelenhetnek meg a keresők felületén, ami hozzájárul a sokkal relevánsabb találatokhoz a keresések során.

Metaadat-leírás

A metaadatok rögzítésének legelterjedtebb formátuma a Dublin Core elemkészlet.⁶ A Dublin Core adatai közül a dokumentumok tartalmát hivatottak leírni a *tárgy*, a *leírás* és az *elhelyezés és időbeliség*.

A tárgy (subject) mezőben a dokumentum tartalmát kifejező fogalmakat, kifejezéseket, illetve különböző osztályozási rendszerek jelzeteit lehet leírni, nagyobb témakörök, illetve speciálisabb tárgy- és kulcsszavak megadására egyaránt használható.

A tárgyszavak forrása ideális esetben valamilyen rendszerezett tárgyszójegyzék vagy tezaurusz. A 2012-ben már 140 000 lexikai egységet tartalmazó Köztarusz egyaránt tartalmaz szakkifejezéseket, földrajzi- és időneveket, valamint a dokumentumtípust meghatározó deskriptorokat, de emellett is számos szaktezaurusz segítheti még a dokumentumok tartalmának pontos feltárását, mint például filmtechnikai, jogi és közigazgatási, távközlési, irattári, EU- és ETO-tezaurusz is. Ezek mellett léteznek elméleti, tudományos célú tezauruszok is, mint az Általános fogalmak ontológiája, az Időnévtér vagy a Szófajtezaurusz.⁷ A dokumentumok angol nyelven végzett feltárásához ajánlott adatbázisok megtalálhatók a Dublin Core honlapján.⁸ Ilyen a Library of Congress Subject Headings (LCSH), a Kong-

resszusi Könyvtár átfogó, egyetemes tárgyszójegyzéke, amelyet az Egyesült Államok könyvtárai mellett nemzetközileg is számos könyvtár használ, gyakran fordítási célból. A Kongresszusi Könyvtár külön adatbázist szolgáltat a témaként használt tulajdonnevek egységesített alakjairól, külön kereshető a Kongresszusi Könyvtár saját osztályozási rendszere (Library of Congress Classification – LCC) és számos egyéb adatbázis.⁹

A Dublin Core-ban található subject mező kitölthető osztályozási rendszerek jelzeteivel is, ezt segíti például a Dewey Tizedes Osztályozásának (Dewey Decimal Classification – DDC),¹⁰ illetve az Egyetemes Tizedes Osztályozásnak (Universal Decimal Classification – UDC)¹¹ online elérhető változata, amelyek az egyes fogalmakhoz rendelt jelzeteiket teszik kereshetővé. A dublincore.org oldalon emellett egyes szakterületekhez tartozó tárgyszójegyzékeket is ajánlanak, mint az orvostudomány területén használatos Medical Subject Headings (MeSH), vagy a művészeti és építészeti szakterületet feldolgozó Art and Architecture Thesaurus (AAT).

Az ebben a mezőben tetszőleges számban megadható tárgyszavak és osztályozási jelzetek lehetővé teszik a tartalom messzemenőig pontos, konkrét feltárását, illetve – megfelelő visszakereső felület létrehozása esetén – a tartalmilag összetartozó dokumentumokból kisebb csoportok képzését.

A Dublin Core tartalmi feltárást segítő következő mezője, a leírás (description) a dokumentum tartalmának összegző, szabad szöveges leírását teszi lehetővé. Bemásolható ide a dokumentum tartalomjegyzéke és tartalmi kivonata, akár több nyelven is.

Az elhelyezés és időbeliség (coverage) mezőben a dokumentum tartalmának tér- és időbeli vonatkozását lehet feltárni. Itt lehet megadni az olyan földrajzi és közigazgatási egységeket, időpontokat és korszakokat, amelyek a dokumentum témájához köthetők.

A földrajzi vonatkozást szabadszövegesen is lehetőségünk van leírni, de szabványosított formát is használhatunk, és pontos koordináta értékeket

is megadhatunk. Szabványosított földrajzi nevek találhatóak a Köztauruszt kiegészítő Geotaurusz és geohistauruszban, amely egy földrajzi és történelemföldrajzi témájú átfogó osztályozási rendszer. Feltünteti a fogalmak közti fontosabb relációkat, amelyek tükrözik például a különböző földrajzi egységek közti történelmi összefüggéseket, a közigazgatási beosztást és – lehetőség szerint – annak változásait is. A tezauruszban található deskriptorokhoz megjegyzések is kapcsolódnak, amelyek kézikönyvekből származó általánosan elfogadott tényeket, meghatározásokat tartalmaznak.¹²

Angol nyelven történő feltárás esetén használni lehet például a Thesaurus of Geographic Names (TGN),¹³ illetve az ISO 3166 szabványát,¹⁴ amely az országok neveinek két és hárombetűs kódjait tartalmazza. Az idővonatkozás megadásához támpontot ad a World Wide Web Consortium Date and Time Formats (W3C DTF) segédlete.¹⁵

Emellett a Dublin Core más mezői is segítik a dokumentum tartalmi ismérveinek behatárolását – a dokumentum címe, típusa, forrása és a más dokumentumokkal fennálló kapcsolata is hordoz a dokumentum tartalmára vonatkozó információkat.

Az objektumtípus (object type) mezőben az adott dokumentum típusát, műfaját lehet leírni. Magyar nyelven használható ehhez az *Ungváry Rudolf* által összeállított *Dokumentumfajták tezaurusza*, amely a Köztaurusz részeként is elérhető, illetve önállóan a MOKKA Relex által kezelt tezauruszainak létrehozott felületéről is. A tezaurusz jelenleg majdnem 3700 lexikai egységet tartalmaz, amelyekhez meghatározás is kapcsolódik.¹⁶ Angol nyelven a Dublin Core Metaadat Kezdeményezés ajánlását lehet használni.¹⁷

A forrás (source) mezőben lehetőség van a világhálóról valahonnan átvett anyagok, illetve a digitalizált dokumentumok eredeti forrásának adatait megadni. Ez is segítheti a felhasználót az információk keresése közben – ha például egy dokumentum eredeti, nyomtatott forrását már ismeri és feldolgozta, akkor az online elér-

hető dokumentum átolvasása nélkül is tudomást szerezhet arról, hogy az nem fog számára új információkat tartalmazni. Itt meg lehet adni egy dokumentum kiadási adatait, illetve szabványos azonosítókat (ISSN, ISBN, URL) is.

A kapcsolat (relation) mező alkalmas arra, hogy az adott dokumentummal valamiféle tartalmi vagy logikai kapcsolatban álló bármilyen másik dokumentumra hivatkozzunk. A dokumentumok között sokféle kapcsolat állhat fenn: előzmény vagy folytatás, egy sorozatba való tartozás, gyűjteményes mű különböző részei vagy egyszerűen tematikai vagy azonos szerző szerinti kapcsolat. Ennek segítségével könnyebb eljutni az adott dokumentummal tartalmilag összetartozó más dokumentumokhoz. A relation mezőben a source-hoz hasonlóan meg lehet adni egy dokumentum kiadási adatait, és szabványos azonosítókat (ISSN, ISBN, URL).¹⁸

Magyarországi repozitóriumok gyakorlata

A szerzői önarchiválás eljárás módja intézményenként eltér. Bizonyos intézményeknél könyvtáros szakember kapcsolja a metaadatokat a dokumentumokhoz, bizonyos intézményeknél a szakember csak ellenőrzi a szerző által feltöltött metaadatokat, egyes repozitóriumoknál pedig még csak nem is ellenőrzi a szerzők által feltöltött metaadatokat (*1. táblázat*). Ennek eredménye, hogy a feltárás mélysége és minősége rendkívül ingadozó képet mutat a nyílt hozzáférésű dokumentumok körében, amely probléma kezelhető volna a publikációk feldolgozására, megőrzésére és hozzáférhetővé tételére vonatkozó eljárásoknak a különböző repozitóriumok körében való egységesítésével. Annak meghatározása például, hogy hány darab tárgyszót kell egy dokumentumhoz minimum megadni, hogy a tárgyszavak mely tezauruszokból származhatnak vagy hogy kell-e kötelezően valamelyik osztályozási rendszer jelzetét a publikációhoz kapcsolni, jelentősen csökkentené a különböző

terminológiákból és a feltártság eltérő mélységéből fakadó, a dokumentumok visszakeresését nehezítő problémákat.

A szabad szöveges kereső mellett bizonyos repozitóriumok hierarchikus tudományfelosztáson alapuló böngészést tesznek lehetővé a szakterületek között. Ezek többnyire már meglévő felosztásokon alapulnak, mint a Kongresszusi Könyvtáré (az MTA REAL és REAL-d adatbázisa használja)¹⁹ vagy a Magyar Elektronikus Könyvtáré (a MIDRA esetében).²⁰ A Szegedi Tudományegyetem Contenta repozitóriuma ezzel szemben egy egyéni, többszintű taxonómiát használ a doktori publikációk osztályozására.²¹ A taxonómiának megvan az az előnye, hogy az alá-, fölé- és mellérendeltségi viszonyokat is jól áttekinthetővé tévő „ágrajz” útján egyből meg-

mutatja, hogy az egyes szakterületek milyen mélységig kapnak terepet az adott adatbázisban. Ez a fajta témakörök közti böngészési lehetőség azonban a felhasználó számára nehézségeket is rejthet magában, hiszen nem feltétlenül magától értetődő mindenki számára az adott felületen található tudományfelosztás. Egyes repozitóriumok a hierarchikus felosztás helyett a dokumentumaik tartalma közti böngészést a gyűjtemény tárgyszólistájának egyszerű betűrendes közlésével teszik lehetővé. A magyar nyelvű archívumok közül ilyen például a DEA.²² A Magyarországon legelterjedtebb repozitórium szoftverek, az EPrints és a DSpace nyílt forráskód alatt futnak, ami biztosítja a hosszú távú fejlesztés lehetőségét.

Repozitórium	Repozitórium szoftvere	Önarchiválási gyakorlat
Corvinus Egyetem Kutatások http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/	EPrints	Önálló (szerzői) tárgyszavazás.
Corvinus Egyetem Doktori disszertáció http://phd.lib.uni-corvinus.hu	EPrints	Önálló (szerzői) tárgyszavazás.
Szent István Egyetem – HuVetA http://huveta.hu/	DSpace	–
Central European University http://ceu.archives.ceu.hu/	EPrints	Önálló (szerzői) tárgyszavazás.
Miskolci Egyetem – MIDRA http://midra.uni-miskolc.hu/	JaDoX	Önálló (szerzői) tárgyszavazás.
MTA – REAL http://real.mtak.hu/	EPrints	A szerzők önállóan töltik fel munkájukat szabadkulcsszavak és a Kongresszusi Könyvtár tudományfelosztása alapján. Mielőtt a dokumentum publikussá válna az MTAK munkatársai ellenőrzik.
MTA – REAL-d http://real-d.mtak.hu/	EPrints	Az MTAK végzi a Kongresszusi Könyvtár tudományfelosztása alapján.
Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára – DEA http://ganymedes.lib.unideb.hu:8080/dea/	DSpace	Önálló (szerzői) tárgyszavazás.
Szegedi Tudományegyetem repozitóriumai – Contenta http://contenta.bibl.u-szeged.hu/	EPrints	Központi vagy önálló feltöltés/tárgyszavazás.

1. táblázat

Magyarországi repozitóriumok által használt szoftverek és archiválási gyakorlatuk.
(Forrás: OpenDOAR.org/ és az egyes repozitóriumok honlapjai.)

Metaadatgyűjtő protokoll

A közös felületen való visszakeresés biztosítását szolgálja a Nyílt Archívum Kezdeményezés adatgyűjtő protokollja (OAI-PMH – Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting), amely a nyílt adattárak metaadatait gyűjti be és biztosítja a repozitóriumok és a keresőmotorok közti kommunikációt. Az OAI-PMH két oldalon jelentkezik, az egyik a *data provider*, a (meta) adatszolgáltató, a másik a *service provider*, a szolgáltatási pont, vagyis metaadatgyűjtő (például OAIster, Videotarium).²³ A szolgáltatási pont maga is adatszolgáltatóvá válhat, ha az általa begyűjtött adatokat továbbítja egy másik szolgáltatási pontnak – így a szolgáltatási pontok között egy több szintű, hierarchikus rendszer is létrejöhet. Az egyes repozitóriumok belső struktúrája részhalmozokra osztható a 'set' kezdetű utasítások által, ami osztályozási szempontból fontos: akár témakörök szerint is. Az adatszolgáltatók tételeket tárolnak, amelyekhez a metaadatok kapcsolódnak.²⁴ A protokollra vonatkozó irányelvek a *DRIVER*-ben lettek közzétéve. Itt konkrét könyvtári osztályozással kapcsolatos iránymutatást is kapunk, pl. URI sémákkal, vagy a Dewey Decimal Classification jelzeteivel való leírást a Dublin Core Subject elemében.²⁵

Az OAI-PMH-t alkalmazó repozitóriumok halmazképzéssel oldhatják meg az osztályozási taxonómiák kialakítását. A repozitóriumok tételeiket tetszőlegesen rendezhetik halmazokba, az XML nyelv segítségével poszt-koordináltan szabhatók meg a struktúrák. A halmazstruktúra lehet egyszintű vagy hierarchikus, tehát alá- és mellérendelő tárgyszóláncok alakíthatóak ki segítségükkel. Két osztályozási, jelzetalkotási szempontból leglényegesebb elemük a *setSpec* és a *setName*:

- *setSpec* – megadja egy halmaz elérési útvonalát a hierarchia gyökeréhez képest. Fontos, hogy egyedi azonosító legyen. A hierarchikus struktúra elemeit kettőspont választja el egymástól.
- *setName* – az előzőekben meghatározott ele-

mek megjelenítendő elnevezései természetes nyelven.²⁶

Például az ELTE, mint intézmény a következőképp fejezhető ki. (1) *SetName: Intézmények*; (2) *SetName: Eötvös Loránd Tudományegyetem*, valamint (1) *SetSpec: intezmeny*; (2) *SetSpec: intezmeny:elte*.²⁷

Egy közös kereső létrehozása ennek a technológiának az alkalmazásával, amely az összes magyarországi nyílt hozzáférésű repozitóriumból begyűjtené a metaadatokat, a jelenleginél sokkal egyszerűbb visszakereshetőséget biztosítana a felhasználóknak. A következőkben olyan közös keresőknél alkalmazott megoldásokról számolunk be, amelyeknél sikerrel hasznosították könyvtári osztályozási feladatokra a protokollt.

Közös keresők

Az OAI-PMH segítségével működik az Open DOAR (Directory of Open Acces Repositories – Nyílt hozzáférésű repozitóriumok mutatója)²⁸ is, amelynek példáján keresztül megvizsgáltuk, hogyan hasznosítható a nyílt kezdeményezés XML-alapú protokollja osztályozási feladatokra. A repozitóriumkereső felület lenyíló listájának tudományfelosztása már önmagában hordozza az OpenDOAR osztályozását.

A következő példában az OpenDOAR XML-alapú, OAI-PMH-t kiszolgáló, „osztályozási jelzeteket” leíró kódjának részletét ismertettük. A kódon belül a *setSpec* definiálja az osztályozási jelzeteket, a *setName* pedig a listákban ténylegesen megjelenő neveket természetes nyelven.

1. példa:

```
<psh>
<responseDate>2012-10-24T17:54:23Z</responseDate>
<request verb="Count">http://www.opendoar.org/demos/psh.php</request>
  <Count>
  <header>
  <setType>subject</setType> 15
  <setSpec>Ci</setSpec>
```

```

<setName>Technology General</
setName>
<datestamp/>
<numItems>126</numItems>
</header>
<header>
<setType>subject</setType>
<setSpec>Cif</setSpec>
<setName>Architecture</setName>
<datestamp/>
<numItems>32</numItems>
(...)
<setSpec>Cil</setSpec>
<setName>Civil Engineering</
setName>
(...)
<setSpec>Cin</setSpec>
<setName>Computers and IT</
setName>
(...) 29

```

Az alosztályok a 'Ci' (Technology General főosztály) jelzetét bővítették minden esetben egy egy további betűvel, amely egyedileg azonosítja a halmazukat (Cif, Cil, Cin). Bár logikailag az 'Általános technológia' egy szinttel feljebb áll a másik három fogalomnál, mindazonáltal egymás mellett helyezkednek el (2. ábra) mellérendelő tárgyszóláncot alkotva.

Technology General; Architecture; Civil Engineering; Computers and IT

2. ábra

Az OpenDOAR 'Általános technológia' főosztálya és három alosztályának egymáshoz viszonyított helyzete mellérendelő tárgyszólánc esetén

2. példa: Ugyanezek az adatok alárendelő tárgyszólánccal, kétszintű hierarchiában, ahol a fogalmi szintek kettőspontok segítségével vannak kifejezve (fiktív példa az OpenDOAR előző tárgykörével).

```

<request verb="Count">http://
www.opendoar.org/demos/psh.php</
request>
<Count>
<header>
<setType>subject</setType>
<setSpec>Cu</setSpec>

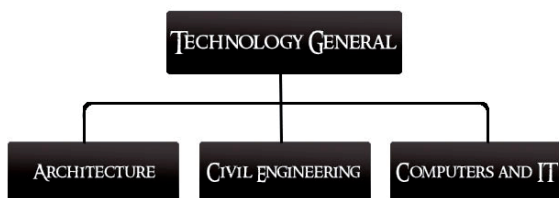
```

```

<setName>Technology General</
setName>
<datestamp/>
<numItems>126</numItems>
</header>
<header>
<setType>subject</setType>
<setSpec>Ci:arch</setSpec>
<setName>Architecture</setName>
<datestamp/>
<numItems>32</numItems>
(...)
<setSpec>Ci:civil_eng</setSpec>
<setName>Civil Engineering</
setName>
(...)
<setSpec>Ci:comp_IT</setSpec>
<setName>Computers and IT</
setName>
(...)

```

Az OpenDOAR saját jelzeteivel ellentétben (ld. előző példa) itt következetesen – a Cif, Cil és Cin helyett – az angol elnevezések rövid változatát használtuk a második szinteken, míg a gyökérben meghagytuk a 'Technology general'-t 'Ci' jelzetnek. Az osztályok egymáshoz viszonyított helyzete a következőképp néz ki ágrajzon (3. ábra).

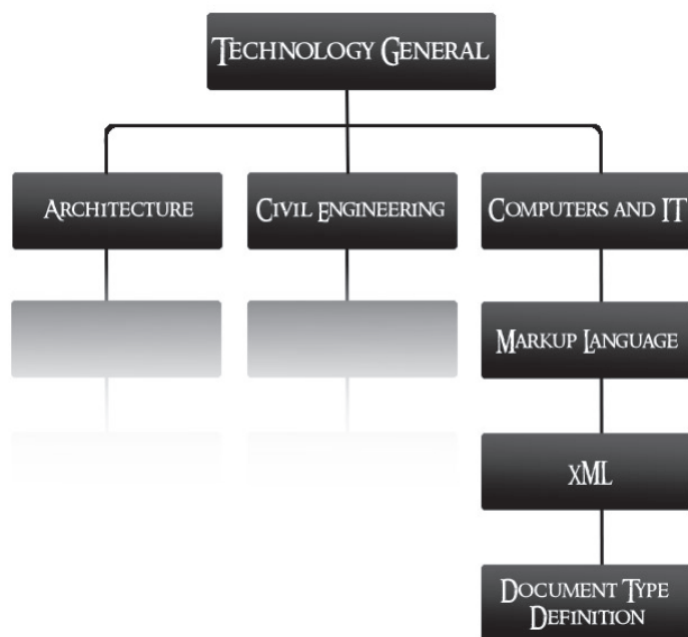

3. ábra

Az előbbi elemek alárendelő tárgyszólánc esetén

3. példa: Komolyabb taxonómiák is létrehozhatóak a kettőspontok halmozásával (4. ábra) így egész tárgyszókészletek leírhatóak a protokoll által. Például a Document Type Definition fogalmát így lehetne meghatározni, ha a hierarchia ötödik szintjén helyezkedne el (a jelzet fölél írt sorszámok nem képezik részét a kódznak, csupán az átláthatóságot segítik)

```
(...) 1. 2. 3. 4. 5. szint
<setSpec>Ci:comp_IT:Markup_Lang:XML:Document_Type_Def.</setSpec>
<setName>Data Type Definition</setName>
(...)
```


4. ábra
Ötszintű taxonómia a tárgyszókészlet szintjén

A WorldCat által üzemeltetett OAster³⁰ a nyílt hozzáférésű publikációk legjelentősebb keresője, amely azt tűzte ki céljául, hogy ezek a dokumentumok ne a mély web részét képezzék. Az OAster a keresés során a különböző repozitóriumok Dublin Core adatait a

DLXS (Digital Library Extension Service) Bibliographic Class metaadat-formátumává fordítja, ezzel megalkotva a közös nevezőt: a tárgyszavak egységesítésével ritkábban adódnak hibák OAI-PMH harvestelés közben.³¹

Record 11 of 209

add to bookbag

Title	Three Frontiers in Open Access Scholarship
Author/Creator	Getz, Malcolm
Publisher	Internet-First University Press
Year	2005-01-13T20:21:35Z
Year	2005-01-13
Resource Type	Paper or Project
Resource Format	153534 bytes, application/pdf
Language	English
Note	There are three important frontiers in moving from subscription-based scholarly publications to delivery of scholarly works to readers without charge via the Internet. First are automated archives of preprints and post prints that do not require formal editorial review before posting. The arXiv service, now at Cornell, is emblematic of this frontier. (arXiv, 2004) Second are the quality-assured journals that are distributed on an open-access basis. The Public Library of Science initiative in launching journals in biology and medicine is emblematic of the second frontier. (Public Library of Science, 2004) Third are open access indices to the scholarly literature. Google Scholar, launched in beta version in November 2004, is emblematic of this frontier.(Google, 2004) Each frontier advances the prospect that the best scholarship will be readily available to all via the Internet. Our goal here is to identify where each frontier is today and how it may evolve.
Note	Vanderbilt University
1. Subject	Open Access; Scholarly Publishing; Open Archives; Open Index
2. Subject	digital libraries; publishing; science; web programming
3. Subject	Information and Library Science; Business (General); Computer Science; Science (General)
4. Subject	Science; Engineering; Social Sciences; Business & Economics
URL	http://hdl.handle.net/1813/307
Data Contributor	DSpace at Cornell University
Score	141

5. ábra

A DLF Portál többszörös osztályozása

Egy másik innovatív megoldást használt az OAIstert fejlesztő közösség az open access publikációk osztályozására. A Digitális Könyvtári Szövetség (Digital Library Federation – DLF) portáljának³² keresője volt a kísérleti projekt, ami az OAIster számára tervezett facettázó-klaszterképző eljárást használta, amely a dokumentumokat a High Level Browse (HLB) osztályozás terminológiájával címkézi fel a Dublin Core metaadatok alapján. A HLB a Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszerén (LOC Classification), a kereső klaszterképzési eljárása pedig automatizáláson alapul. A Topic Model elnevezésű eljárás segítségével az algoritmus szemantikus kinyeri a releváns kulcsszavakat, és automatikusan klasztereket képez. A fölösleges, redundáns angol nyelvű szavak (and, the, with stb.) kihagyásáról is az algoritmus gondoskodik, amely közel 100 000 szóból álló szótárat készített, és 7,5 millió rekordot dolgozott fel az OAIsterrel kapcsolatban álló nyílt repozitóriumokból. A DLF portálon a találatok megjelenítése során úgynevezett kettős vagy többszörös osztályozást alkalmaznak. A találatoknál több 'Subject' mező is található (5. ábra), ahol az első az eredeti, őnarchiválásnál létrehozott Dublin Core metaadatokat, a második és harmadik a Topic Model klaszter címkéket (a második tárgyszó, a harmadik tudományterületek szintjén), a negyedik pedig a High Level Browse terminológiát tartalmazza. Az OAIster a mai napig nem tért át erre a facettázó eljárásra a kísérleti projekt közben felmerült hibák és a visszakeresések pontatlansága miatt.³³ Tehát a közös kereső megmaradt Dublin Core/OAI-PMH-alapúnak, mindazonáltal a klaszterezést kihagyva is rendkívül hatékonyan keres vissza a repozitóriumok tartalmában.

Összegzés

Összességében azt láthatjuk, hogy a nyílt hozzáférésű dokumentumok esetében a technológiai lehetőségek már adták a tartalom messzemenőig pontos feltárásához és visszakereshetővé

tételéhez, és a könyvtárosok szerepe továbbra is fontos marad a repozitóriumok térhódításával, hiszen a nyílt hozzáférésű publikációk feltárásához szükség lesz a megfelelő szakértelemre a tudományfelosztások, jelzetelek terén, valamint a minél relevánsabb metaadatok létrehozásában. Azonban ahhoz, hogy ezeknek a dokumentumoknak az osztályozása professzionálisan, egy könyvtár fizikailag létező állományával azonos szinten valósuljon meg, és a repozitóriumok közti átjárhatóság, interoperabilitás is megteremtődjön, szükséges volna a repozitóriumok eljárásainak valamiféle – irányelvekkel, ajánlásokkal való – egységesítése. Ez megteremthetné az alapját egy a magyarországi repozitóriumokat magába foglaló közös kereső létrehozásának, amely által még könnyebbé válna a nyílt tudományos információkhoz való hozzáférés. Hasonló folyamatok indulnak el napjainkban az Unióban: a Horizon 2020³⁴ program célkitűzései között szerepel például a nemzeti open access rendeletek megalkotása, a LIBER ajánlásai³⁵ között pedig a könyvtárosok alkalmazásának és az átjárható infrastruktúra kialakításának szükségessége az adatok tárolása, elérése és megosztása céljából.

Irodalom

1. *Budapest Open Access Initiative*. Open Society Institute. Soros Foundation. (online) 14. February 2002. <http://www.soros.org/openaccess/read.shtml> [letöltve: 2012. október 12.]
2. <http://www.openarchives.org/> [letöltve: 2012. október 12.]
3. BAILEY, Charles W.: What is Open Access? In: JACOBS, Neil (Ed.): *Open Access: Key strategic, technical and economic aspects*. Chandos Publishing, Oxford, 2006. 14. p.
4. Uő. uo. p. 14-15.
5. PAGE, Lawrence – et al.: *The PageRank Citation Ranking: Bringing Order to the Web*. January 29, 1998, p. 1-2. <http://ilpubs.stanford.edu:8090/422/1/1999-66.pdf> [letöltve: 2012. október 29.]
6. <http://dublincore.org/> [letöltve: 2012. október 14.]

7. RIMÁR Miklós: *A Relex és tezaurusai*. Könyvtári Intézet, 2012. április 4. <http://ki.oszk.hu/relex> [letöltve: 2012. november 1.]
8. *Dublin Core Qualifiers*. Dublin Core Metadata Initiative, July 11. 2000. <http://dublincore.org/documents/2000/07/11/dcmes-qualifiers/> [letöltve: 2012. november 1.]
9. *Library of Congress Subject Headings*. <http://id.loc.gov/authorities/subjects.html> [letöltve: 2012. november 1.]
10. *Subject Headings by Dewey Decimal Classification*. Central Mississippi Regional Library System. http://www.cmrls.lib.ms.us/subject_headings.htm [letöltve: 2012. november 1.]
11. *Universal Decimal Classification*. UDC Consortium. <http://www.udcc.org/udccsummary/php/index.php> [letöltve: 2012. november 1.]
12. UNGVÁRY Rudolf (szerk.): *Geotaurusz és Geohistaurusz*. Magyar Könyvtárosok Egyesülete – Országos Széchényi Könyvtár, 2001. november 1. <http://mek.oszk.hu/00000/00070/html/> [letöltve: 2012. november 1.]
13. *Getty Thesaurus of Geographic Names Online*. The Getty Research Institute. <http://www.getty.edu/research/tools/vocabularies/tgn/> [letöltve: 2012. november 1.]
14. *ISO 3166 Codes (Countries)*. http://userpage.chemie.fu-berlin.de/diverse/doc/ISO_3166.html [letöltve: 2012. november 1.]
15. *Date and Time Formats*. W3 Consortium 1997. szeptember 15. <http://www.w3.org/TR/NOTE-datetime> [letöltve: 2012. november 1.]
16. *A Relex tezaurusai*. <http://mokka.hu/relex/guest.html> [letöltve: 2012. november 1.]
17. *DCMI Metadata Terms*. <http://dublincore.org/documents/dcmi-type-vocabulary/> [letöltve: 2012. november 1.]
18. *MEK Dublin Core Generátor Súgó*. <http://mek.oszk.hu/dcsugo.html> [letöltve: 2012. október 26.]
19. *MTA REAL-d*. <http://real-d.mtak.hu/view/subjects/> [letöltve: 2012. november 2.]
20. *MIDRA*. <http://midra.uni-miskolc.hu/jadox/portal/search.psm1> [letöltve: 2012. október 27.]
21. *SZTE Doktori Repozitórium*. Contenta. <http://doktori.bibl.u-szeged.hu/view/discipline/> [letöltve: 2012. november 2.]
22. A DEA gyűjteményének böngészése – Tárgyszó. http://ganyemedes.lib.unideb.hu:8080/dea/browse?type=subject&order=ASC&rpp=20&starts_with=0 [letöltve: 2012. november 2.]
23. AHLBORN, Benjamin – NEJDL, Wolfgang – SIBERSKI, Wolf. OAI-P2P: A peer-to-peer network for open archives. = *Parallel Processing Workshops*, 2002. Proceedings. International Conference on. IEEE, 2002. p. 462-463.
24. KISS Gergő – et al.: *HEKTÁR: Hazai elektronikus könyvtári rendszerek összekapcsolása*. 2004. április 20. <http://mek.oszk.hu/html/irattar/ajanlas/hektar2004.pdf> [letöltve: 2012. november 2.]
25. *DRIVER irányelvek 2.0* : Irányelvek tartalomszolgáltatók számára - Szöveges források közzététele OAI-PMH használatával. Debreceni Egyetem. 2008. november. 104. p. http://www.open-access.hu/sites/www.open-access.hu/files/DRIVER_Guidelines_hun.pdf [letöltve: 2012. november 3.]
26. LAGOZE, Carl – VAN DE SOMPEL, Herbert: Az Open Archives Initiative Metaadatgyűjtési Protokollja. = *HEKTÁR*. MTA SZTAKI, Budapest, 2004. május 11. <http://hektar.sztaki.hu/oai/protokoll.html> [letöltve: 2012. október 12.]
27. Uő. uo. [Kiss Gergő (ford.) magyar példái alapján]
28. <http://www.opendoar.org/> [letöltve: 2012. október 24.]
29. *OpenDOAR OAI-PMH*. <http://www.opendoar.org/demos/psh.php?verb=Count&setType=subject&setQuery=Ci&setQueryType=spec&operator=starts> [letöltve: 2012. október 25.]
30. <http://oaister.worldcat.org/> [letöltve: 2012. október 27.]
31. HAGEDORN, Kat: OAIster: a „no dead ends” OAI service provider. = *Library Hi Tech*. 21 (2). p. 170-181.
32. <http://quod.lib.umich.edu/i/ims/> [letöltve: 2012. október 27.]
33. HAGEDORN, Kat – CHAPMAN, Suzanne – NEWMAN, David: Enhancing Search and Browse Using Automated Clustering of Subject Metadata. = *D-Lib Magazine*. Volume 13 Number 7/8, July/August 2007. <http://www.dlib.org/dlib/july07/hagedorn/07hagedorn.html> [letöltve: 2012. október 27.]
34. Horizon 2020. http://ec.europa.eu/research/horizon2020/index_en.cfm [letöltve: 2013. június 2.]
35. 'LIBER ajánlások' <http://www.open-access.hu/sites/www.open-access.hu/files/upload/KutAdatok2013marc13.pdf> [letöltve: 2013. június 2.]

Beérkezett: 2013. szeptember 4.

Digital signage megoldások

POLERECZKI Anett

Bevezetés

„By visualizing information, we turn it into a landscape that you can explore with your eyes, a sort of information map. And when you're lost in information, an information map is kind of useful.”
(David McCandless)¹

Írásomat *David McCandless*-től származó idézettel kezdem, amely jól érzékelteti napjaink egyik fontos problémáját. Az emberek szellemi épülésével és a technika fejlődésével egyre több és több új gondolat és adat indult mozgásnak. A rádió, a televízió, az internet megjelenése mind fordulópontot jelentett a gyors tájékoztatásban, a tartalom átadásában.

Ma már annyi helyről kapunk információt, hogy ezeket nehéz szelektálni, észben tartani, kiszűrni belőlük a lényegét. A könnyebb felkutatáshoz és megértéshez sok segítséget nyújtanak a méltán népszerű infografikák. Ezek egyszerűen szavakat, kifejezéseket emelnek ki, majd megfelelő

módon rendezve őket grafikonok, ábrák, jelek és színek segítségével könnyebben fogyaszthatóvá teszik a tartalmat. Ha ezt párosítjuk azzal a technikai háttérrel, amely rendelkezésünkre áll, például internetes felületek, okostelefonok, táblagépek, hatalmas TV-képernyők és kijelzők, majd felhasználjuk őket a közösségek tájékoztatására, akkor ezzel segíthetjük a megértést önmagunk és mások számára is.

Ezen gondolatkör alapján szeretném részletesebben bemutatni a digital signage-ot, amely lényegében nem más, mint egy *digitális tartalomszolgáltató rendszer*. Segítségével könnyebben befogadhatóvá válnak a fontos információk, emellett szebbé tehetik a környezetet: elegáns, szervezett benyomást kelthetnek.

A várost járva már megszokhattuk, hogy találkozunk különböző megjelenítőkkal, monitorokkal. Ezek mára már teljesen beépültek a hétköznapijainkba. Otthonról elindulva felszállunk a buszra, amelyen monitorok jelzik a megállókat, beme-

gyünk a bankba, ahol a sorban álláshoz számot kérünk, majd figyeljük, hogy mikor jelenik meg a kivetítón a miénk, hogy az ügyintézőhöz mehessünk. A vonatállomásra érve első dolgunk rápillantani a digitális kijelzőre és azonnal nyomon tudjuk követni, hogy melyik vágányra érkezik majd a járművünk, és számolhatunk-e késéssel. Utunk során betérve a gyógyszertárba, várakozás közben a kifüggesztett tévéken reklámokból szemezgethetünk. Ha például műszaki cikket szeretnénk vásárolni és felkeresünk egy szaküzletet, gyakran egyszerűbb megnézni a termék melletti kivetítón lejátszott kisfilmet, és máris jobban megismerhetjük annak működését és kondíciót.

Ez a sokoldalú rendszer igen hatékony, tele lehetőséggel, nem véletlen, hogy néhány év alatt hatalmas népszerűsége tett szert, és dinamikus fejlődésnek indult. Úgy gondolom, megismerésével tudatosabbá tehetjük alkalmazását, az igényeknek megfelelően pedig továbbfejleszhetjük, számos új területen használhatjuk fel a technika eme remek vívmányát.

A digital signage-rendszer működése

A digital signage-rendszerek különböző elemekből épülnek fel, ezeknek az összehangolt működését a POPAI (Point of Purchase Advertising International) definiálta. Alapvetően három nagy, jól elkülöníthető folyamaton mennek át az adatok a kezdetektől fogva addig, ameddig a megjelenítő eszközre kerülnek.

Az első folyamat a hálózati műveletközpontban (network operations center) játszódik le. Itt először elkészítik a továbbítani kívánt klipet, videót, hanganyagot, majd ütemezik, például beállítják a lejátszási sorrendet, hozzájuk rendelnek valamilyen időpontot, ami alapján a későbbiekben a lejátszás zajlani fog. Majd ezeket az adatokat továbbítják a tartalomkiosztó szerver (content distribution server) felé, amely lehet számítógép, szerver vagy valamilyen más

berendezés, ami elraktározza a megjeleníteni kívánt adatokat.

A következő feladat a tartalom kiosztása (content distribution). Leggyakrabban ez egy műholdon, az interneten vagy virtuális magán hálózaton (virtual private network) keresztül történik meg. Az utóbbi „egy számítógép-hálózat fölött kiépített másik hálózat”, amely az egyik legnépszerűbb kivitelezési forma. Az itt lebonyolított adatforgalom nem látható mások számára, mivel titkosítva van.

A tartalom kiosztása a harmadik nagy eseményt, a helyi megjelenítést (local point-of-presence) készíti elő. A kiosztás megtörténte után a tartalom keresztül megy egy csatornán (channel), amely a lejátszóhoz (player) kerül. A csatorna feladata, hogy amikor a közvetített tartalom megváltozik, a frissített anyagot továbbítsa azokra a gépekre, amelyek összeköttetésben állnak az adott megjelenítővel. A lejátszók dolga, hogy kiosszák az audiovizuális tartalmat a megjelenítők számára. Ezek a lejátszók lehetnek egy, illetve többcsatornásak is, attól függően, hogy hány megjelenítőt szeretnénk hozzájuk kapcsolni A/V-kábel segítségével. Fontos ide tartozó fogalom a playlog, amely a digital signage-rendszerből létrehozott információ rekord, visszatükrözi a rendszerben lejátszott tartalmat és annak adatait. A rendszer záró pontja maga a megjelenítő felület, amelyen érzékelhetővé válik a közvetíteni kívánt tartalom.²

Ennek jól kihasználható sajátosságát az adja, hogy a központilag sugárzott adások mellett lehetőség van a tartalom módosítására minden helyszínen, mivel maga a lejátszás lokálisan történik. Így közvetíthető általa például az adott térség időjárása, hírei, közlekedési információi.³

A megjelenítők típusai

Az elmúlt évtizedben a kijelzők jelentős technológiai fejlődésen mentek keresztül. A fejlesztések fő szempontja a költségek és az energiafelhasználás csökkentése volt. Így mára már csak néhány háztartásban vagy inkább azok pincéjé-

ben találkozhatunk a kiszolgált, nagy, nehéz és energiafálgó katódsugárcsöves (CRT) tévéképernyőkkel. Ma már az ultralapós LCD-k, LED-ek és plazma panelek jellemzőek a használatban mindenféle felbontásban és méretben.

Azonban nemcsak a 2D-ben való megjelenítésre van lehetőség, hanem 3D-ben is, sőt ehhez már nem feltétlen van szükség 3D-s szemüveg használatára. Az úgynevezett „glasses-free 3D” technológia pedig nagy hatással lehet a digital signage-ra.⁴

Cloud Display

Az egyik nagyon érdekes 3D-s megoldás a Toikiói Egyetem kutatói által kifejlesztett Cloud Display. Ennek köszönhetően a képet nem csak a kivetítő közvetlen közelében láthatjuk, mivel magát a szabad teret használják ki a bemutatáshoz. A teret szabályozható aktív vagy passzív fényvel töltik ki, mely szétszlik a részecskéken, például a vízcseppeken vagy a LED-ek részecskéin.

Az teszi igazán egyedivé a „space filling display”-re épülő megoldásokat, hogy egyszerre több embernek van lehetősége szemlélni őket, különböző szemszögekből. Ezzel még izgalmasabbá tehető a kiállított anyag, hiszen minél aktívabb a megfigyelő, annál több szemszögből láthatja a tartalmat. Ezek a megoldások pedig közelebb hozhatják az emberekhez a láttatni kívánt dolgokat, hiszen úgy érezhetik, hogy a részükké tudnak válni.⁵

Információszerzés az orrunkon keresztül?

A számítógépek segítségével történő kommunikáció és információ-átadás lekorlátozódik a kép- és hanganyagokra, annak ellenére, hogy az emberek ötféleképpen érzékelnek (látás, hallás, tapintás, szaglás, ízlés). Mivel a szaglószervek a begyűjtött információt továbbítják az agy limbikus rendszerébe, – ami az érzelmek irányításáért és az emlékekért is felel – ezért úgy gondolják, hogy az illatok nagy hatással vannak az

emberekre, hasonlóképpen, mint a 3D-s filmek és a térhatású hangrendszerek.

Az eddig bemutatásra használt módszereknek és eszközöknek megvannak a maguk korlátai, hiszen nehéz pontosan irányítani térben és időben az illatok áramlását. Ezen kívül egy hirdetéshez egynél több illatot szinte lehetetlen társítani. Mivel csak a ki-és bekapcsolást tudták vezérelni, így az illatok összehangolása a látvánnyal nagyon nehéz, mivel a kisebb távolság is kihívást jelent.

Ezért a japán szakemberek egy olyan mozgatható rendszer kialakítására törekednek, amely illatok segítségével, a mozgás figyelembevételével képes híreket átadni. A megépített rendszer kap egy jelzést, amikor egy potenciális befogadó van a közelben. Egy webkamera segítségével fel tudja mérni a távolságát, így olyan fajtájú és erősségű illatot tud kibocsátani, ami megfelelő a közelben tartózkodó számára a kívánt hatás eléréséhez.⁶

Interaktív gesztusok által irányítható nyilvános kijelzők

Napjainkban az interakció módja is megváltozott az elektromos készülékekkel. Az egereket és a billentyűzeteket elkezdték felváltani az érintőképernyők és a mozgás alapú interfészek, ezeket NUI-nak (Natural User Interface) nevezzük.⁷

Amellett, hogy a digital signage-rendszerek az információszállítás csatornáiként működnek, és feladatukat igen hatékonyan látják el, az egyszerű megtekintés helyett megnőtt az érdeklődés a velük történő interakció más formái iránt. A kijelzők például interaktívvá tehetőek érintőképernyő használatával, a hordozható elektronikai eszközökön, például mobiltelefonokon, táblagépeken.

Ennek ellenére ma még viszonylag kevés olyan rendszerrel találkozunk a hétköznapokban, amelyek ötvözik a gesztusfelismerést a digital signage-al. Azonban sokféle erre irányuló fejlesztés van, kísérleti jelleggel már számos ötletet kipróbáltak.

Olyan jelzésekkel szeretnék vezérelni ezeket az eszközöket, melyek nem igényelnek előzetes ismereteket, képzést vagy különleges jeleket. Egyszerűen megmozdítjuk valamelyik testrészünket, így meg tudjuk változtatni az adott tartalmat. Általában a kéz mozgására épülnek ezek a lehetőségek, de van, amikor a fejünkkel készítjük működésre a szerkezetet. Megjelentek már interaktív padlók, falak, illetve asztallapok is.

Néhány számítógépes játék már megtalálható a piacon, amelyeket erre a technológiára épülve terveztek. A legismertebb, játék céljából készített, gesztusok segítségével irányítható készülék a Microsoft's Kinect.⁸

A Kinect vezérléséhez az egész testünket kell mozgatni, azonban közben nem szükséges a kezünkben fogni semmilyen más eszközt, így nagyon valóság-hűvé tehető az alkalmazás. Például egy hajózós játék közben, egy csónakban ülve jobbra és balra dőlve kerülhetjük ki az utunkba kerülő akadályokat, előre és hátra dőlve pedig a sebességet szabályozhatjuk. A lényeg, hogy egy adott területen belül mozogjunk, a Kinect érzékelője ugyanis csak addig észleli mozgásunkat.

Alkalmazási területek

A digital signage lehetőségeit számos területen kihasználják. Legnagyobb arányban a kereskedelemben és a vendéglátásban van jelen, ezt a banki szektor követi, azonban nem elhanyagolhatóak még a tömegközlekedés, szórakozás és az egészségügyi ellátás egységei sem. A továbbiakban az oktatásban és a szabadtéri helyszíneken is nagyobb népszerűséget várnak tőle. Ugrásszerű növekedést jeleznek a felmérések a kihelyezett kijelzők számát illetően is az elkövetkezendő években.⁹

Múzeumok, kiállítások

Az apró betűkkel teli, megsárguló papírok helyett ma már lehetőség van elektromos eszközöket felhasználni az adott tárlat bemutatására.

Ezek sokkal jobban felhívják a látogatók figyelmét, érdekesebbek lehetnek, hiszen világítanak, színesek, illetve használhatunk videókat, több képet, ábrát a megjelenítéshez.

Felkínálhatunk több lehetőséget, hogy a látogatók eldönthessék, milyen jellegű tartalmat szeretnének megtekinteni, hogy kiválaszthassák melyik téma érdekli őket jobban. Esetleg különböző korcsoportokhoz igazíthatjuk a tartalmat, például a gyerekeknek több képet, emészthetőbben, kevesebb szakszóval megfogalmazott információkat találhatunk. Így a családi kirándulás során a szülők és a kisebb gyermekek is élvezhetnék a tárlatot, vagy egy osztálykirándulással egybekötött múzeumlátogatás is lehetne izgalmas és szórakoztató.

A kijelzőkön több nyelven is közzé lehet tenni az adott tartalmat, elég néhány mozdulat egy külföldi számára, és máris élvezheti a kiállítást anélkül, hogy kevesebbet értene meg belőle.

Az új elképzelés lényege, hogy az emberek ne csak nézzék, hanem részévé tudjanak válni az adott kiállításnak. Ehhez megpróbálják interaktívabbá tenni őket: szükség van az emberek mozdulataira, érintéseire, ha többet akarnak látni.

MRsionCase

A Tokiói Egyetem kutatói előálltak egy remek megoldással, amely az új szemléletű, interaktív kiállítás megtekintés jegyében született, ami nem más, mint az MRsionCase. A tárlóba helyezett tárgyat egy döntött, félig ezüstözött üveglappal veszik körbe, amely lehetővé teszi, hogy lássuk a mögé helyezett tárgyat, ugyanakkor a fölé helyezett iPad-en szereplő képet is megjelenítse. Így egyszerre látható a kihelyezett tárgy és a rávetített magyarázó kép, illetve felirat. Ráadásul nemcsak egy képet nézhetünk meg, hanem akár többet is. A tartalom módosításához – a beépített Kinect-nek köszönhetően – mindössze egy intésre van szükség a kezünkkel, az irányítható hangszóró segítségével pedig akár hanganyagot is csatolhatunk a látványhoz, amely a vakok és gyengénlátók számára nagyon jó megoldás.¹⁰

Kereskedelem, reklámozás

A digital-signage-rendszerek alternatívát kínálnak a hagyományos hirdetési formákra is, hiszen lényegesen olcsóbb itt reklámozni, mint egy tévében hirdetni, ugyanakkor dinamikus, közvetíthet kép- és hanganyagot is, figyelemfelkeltő, valós idejű és szintén nagy tömegekhez tud eljutni. Nem véletlen, hogy a kereskedelem és a reklámozás területei használják ki a legnagyobb százalékban az általa nyújtott előnyöket.

Számos cég helyez ki a digital signage kihasználására alkalmas felületet például gyorsétteremláncok, mozik, bevásárlóközpontok, játékboltok, szállodák, repülőterek, busz- és vonatállomások, illetve gyógyszertárak tereiben. Azonban, hogy rendszerük hatékony legyen, szükséges előre jól átgondolni, miként használják ki eszközeiket a siker érdekében.

Az eladás helyén használt digital signage

A már hagyományosnak mondható digital signage-al történő hirdetési forma egyszerű tévéképernyők kihelyezéséből áll, amiken valamilyen képeket vagy videókat nézhetünk meg. Ezek reklámozhatják magát az áruházat vagy konkrétan egy adott terméket mutathatnak be, ilyenkor az árucikkhez közel szokták kihelyezni a képernyőt.

Hazánkban 2007-ben újdonságnak számított az egyik barkács áruházlánc megoldása, ugyanis papír alapú árcédulák helyett kis digitális kijelzőkről lehetett leolvasni az árakat. Előnyük, hogy központilag bármikor módosíthatóak az infravörös port segítségével, így nem kell egyesével rendezni őket az ár megváltoztatásakor, emellett kevesebb papír felhasználására van szükség. Ezen rendszer segítségével elkerülhetőek a nem releváns árat közlő árcédulák, hiszen ugyanazt az adatbázist használják fel a kirakott kis képernyők és a pénztárgépek is.

Egyre népszerűbbek a kihelyezett érintőképernyős terminálgépek, amelyek általában rendelkeznek internet-hozzáféréssel is. Segítségükkel

lehetőség nyílik az adott áruházlánc honlapjának megtekintésére, vagy az adott üzlet kínálatára optimalizált tartalom megtekintésére.

Ezeket a terminálgépeket gyakran látják el kártyaolvasókkal, amelyek segítségével a fogyasztók a törzsvásárlói kártyáikon található pontokat ellenőrizhetik, megnézhetik, hogy milyen kedvezményeket vehetnek igénybe. Ezen kívül lehetőségük nyílik a számlázási adatok megváltoztatására is. A terminálokba integrált vonalkódolvasó segítségével nyomon követhető, hogy mennyibe kerül egy adott termék, illetve a vonalkód beolvasása után több információval gazdagodhatunk róla.¹¹

Ilyen terminálokat szoktak elhelyezni a bevásárlóközpontokban is, amelyeken különböző közérdekű információkat közölnek, az egyes üzletek reklámfilmjeit vetítik, tájékoztatnak az akcióikról. Az erre a célra készített kisfilmeket kreatívoknak is nevezik a szakmabeliek: ezek általában néhány másodpercesek és jellegben eltérnek a hagyományos reklámfilmektől.¹² Egyes készülékek esetében az adott akcióhoz kapcsolódva kuponokat is lehet nyomtatni, amik az üzletekben beválthatók.¹³

Intelligent Advertising Framework – a jövő reklámozási rendszere

Igen komoly felmérések, kutatások zajlanak a hirdetési felületek és a vásárlók kapcsolatának vizsgálata céljából: így jelent meg az Intelligent Advertising Framework (IAF). Az IAF alapelveinek és működésének megértéséhez elsőként két fogalmat kell megismernünk.

Az egyik a data mining (adatbányászat), amelynek lényege, hogy nagy mennyiségű adatot vizsgál át valamilyen félautomatikus módszerrel, különböző algoritmusok alkalmazásával. A cél az információk kinyerése, olyan jellegű átvizsgálása, hogy érdekes, értékes, értelmes (3É) összefüggéseket találjanak bennük. *„Az adatbányászat egy olyan tudományos szakterület, amely a valós életben jól megfigyelhető (értsd egzakt, zárt alakban, egyértelműen leírható) jelenségek és a jól mérhető, numerikus adatok*

*és adathalmazok közötti összefüggéseket keresi és elemzi.*¹⁴

A másik az anonymous viewer analytics (AVA), melynek kifejlesztése az Intel vállalat nevéhez köthető. Előnye, hogy objektív és kvantitatív módon képes felmérni a vásárlók szokásait. Segítségével meghatározhatóak a közönség demográfiai adatai: nemük és korcsoportjuk, felbecsülhetőek a szokásaik és a befogadóképességük. A nézőket a következő csoportokba sorolja a rendszer: gyermek, fiatal felnőtt, felnőtt vagy idősebb állampolgár. Mindez teljesen névtelenül, fénykép készítése nélkül működik, algoritmusok és előre betáplált minták alapján, egy kihelyezett szenzor segítségével.

A rendszer analizálni tudja a nézők interakcióit a digitális jelekkel, vagyis, hogy milyen lehetőségük volt, melyik napszakban, meddig nézni a kijelzőt. Ezek alapján képes valós időben optimalizálni a képernyőn szereplő tartalmat. Mivel az AVA folyamatosan gyűjti az adatokat, így a tulajdonosnak lehetősége nyílik az elemzések után kitolni a digital signage-hálózat hatékonyságának korlátait.¹⁵

Az Intelligent Advertising Framework úttörőnek számít az anonymus viewer analytics (AVA) és a data mining (adattányászat) technológiáinak ötvözésében, amelynek célja a célzott és interaktív hirdetés létrehozása a digital signage-ban. Az AVA segítségével demográfiai adatokat gyűjt a közönségről, majd ezeket összeveti a korábban betáplált hirdetéseket tartalmazó listájával és az eladás helyi adataival, majd olyan információkkal, mint az időpont, helyszín és időjárás. Ezután az adattányászati algoritmusok segítségével használja az összevetésen alapult, korábbi adatok alapján felépített hirdetési mintákat. A minták segítségével az IAF képes valós időben, magától kiválasztani és lejátszani a legmegfelelőbb hirdetést az adott néző számára. Ez a rendszer még nagyon újnak mondható, azonban számos eseményen tesztelték már, ahol nagyon pozitív visszajelzéseket kapott.¹⁶

Dynamic digital menu board a vendég-látásban

A digital signage egyik fontos típusa a dynamic digital menu board (DDMB – dinamikus digitális menü felület) először 2008-ban jelent meg a gyorséttermekben, azonban ma már egyre több helyen megtalálható. A DDMB-hez tartozó képernyő felületén az étterem menü választékát láthatjuk szöveg, kép, animáció, videó segítségével megjelenítve. Esetenként lehetőségünk van a friss híreket is nyomon követni rajtuk, ezeket általában a képernyő alján, egy csikban találjuk. A kutatások szerint leginkább a videók, mozgóképek befolyásolják a vendégek döntéseit, szokásait.¹⁷

Tömegközlekedésben használt tájékoztató- és reklámeszközök

A nagyobb busz- és vonatpályaudvarokon az utóbbi években megjelentek az elektronikusan működő, menetrendet mutató táblák. Ezek a következő egy-két órában induló járműveket jelzik ki, társítva azzal, hogy melyik állásról, illetve vágányról kezdik meg útjukat. A vonatok esetében az esetlegesen előforduló késések is nyomon követhetőek rajtuk, a hangosbemondó mellett. A helyközi buszállomásokon a nagy kijelzők mellett, minden kocsialláshoz tartozik egy külön tábla, kisebb kijelzővel, amelyen a legközelebb induló busz adatai láthatóak: hová és mikor mennek. Az utasok tájékozódásának segítése céljából egy órát is kihelyeztek rájuk, így pontosan meg tudják határozni, hogy mennyi idejük van még hátra indulásig.

Nagyban megkönnyíthetik a tájékozódást a helyi tömegközlekedési eszközökön található monitorok a soron következő megállókat mutatásával egy a környéket nem ismerő számára. Ezeknek a tábláknak a leghasznosabb funkciója a tömegközlekedéssel kapcsolatos információk átadása, az utazás megkönnyítése.

Digital signage az egyetemeken

Az oktatási intézmények közül az egyetemeket azért érdemes külön kiemelni, mert a működésük teljesen eltér az általános-és középiskolákétól. Bizonyos esetekben több épület áll a diákok rendelkezésére, amelyekben minden félévben új termeket kell megtalálniuk.

Mivel a diákok nem osztályközösségeket alkotnak, mindenkinek egyedi igényei vannak, helyzetük és órarendjük különbözik, osztályfőnök pedig nem áll rendelkezésre, hogy tájékoztassa őket a különböző programokról, eseményekről, köteleességekről, határidőkről. Egy adott épületen belül logikus teremszámozási rendszerrel, és kihelyezett térképek és jelzések segítségével viszonylag könnyen megoldható a tájékoztatás.

Már hazánkban is megjelent, azonban a nagy külföldi egyetemeken aktívabban használják ezt a csatornát, általában a tanulmányi osztály nyitvatartási ideje, szünetek időpontjai, megpályázható ösztöndíjak, rendezvények időpontjai stb. szerepelnek rajtuk.

A felhasználói oldal

Az információ-túlterhelés problémája

Ugyanúgy, mint más hirdetési formáknál, a képernyők számának rohamos gyarapodása is problémát jelenthet. Az emberek túl sok információval szembesülnek, emiatt összezavarodnak, megrettennek, hiszen rövid idő alatt képtelenek feldolgozni és megérteni ezeket. Amikor az idő sürgeti őket, akkor a kevés releváns információ birtoklása miatt gyakrabban hoznak kevésbé optimális döntéseket. Ezt a jelenséget információ-túlterhelésnek (*information overload*) nevezzük.

Megoldására többféle módszer lehetséges. Az egyik lehetőség, hogy célzottan kell összeállítani a közölni kívánt adatokat, szelektálva, hogy mi a lényeges, az új, a meglepő, és a fontos dolgokat jobban ki kellene emelni. A másik módszer,

hogy figyelmen kívül hagyjuk a kiállított hirdetést, ugyanúgy, mintha az interneten a böngészés közben felugró hirdetésekkel tesszük, amikor irrelevánsak vagy nem keltették fel érdeklődésünket.¹⁸

A kérdőíves felmérés eredményei

Írásomhoz egy felmérést készítettem, amelyben arra voltam kíváncsi, hogy a Magyarországon élő emberek mennyire tájékozottak ezen a téren, mennyire lennének befogadóak a digital signage nyújtotta újdonságokra. Elsősorban a már jelen levő készülékekről, alternatívákról kértem ki a véleményüket. A kutatás módszerül, a kérdőívet választottam, amelyet az interneten továbbítottam.

Összesen 140 ember segítette a felmérés eredményességét. A nemek aránya viszonylag egyenletesnek mondható, hiszen 76 nő és 64 férfi vett részt a kitöltésben.

A lakóhely típusának megadása fontos információ, hiszen az adott település nagysága befolyásolja, hogy milyen infrastruktúrával rendelkezik, van-e tömegközlekedés kiépítve, található-e nagyobb üzletláncok, ezekben az esetekben ugyanis valószínűbb, hogy vannak digital signage-rendszerek. A kitöltőket Kecskeméten és Szegeden próbáltam meg összegyűjteni, így feltételezhető, hogy nagy részüknek van némi közük ehhez a két városhoz.

Az életkor nagymértékben befolyásolja a befogadókészséget. A fiatalabb korosztály már egészen kicsi korától kezdve számítógépekkel van körbevéve, gyakorlatilag ilyen környezetben nőnek fel, így az életük szinte minden területén fel tudják használni, és igényük is van rá. Minél idősebb valaki, életének annál későbbi szakaszában érték el az ilyen jellegű hatások, így másképpen viszonyulnak hozzájuk mint a fiatalok. A kitöltők 57%-a 19 és 26 év közti volt.

A tömegközlekedésben használt eszközökkel kapcsolatos következtetések

Úgy gondolom, hogy a hétköznapokban a tömegközlekedésben használt kijelzőkkel talál-

koznak az emberek a leggyakrabban. Ezt igazolja is, hogy a legtöbb digital-signage-al foglalkozó cégnek van kapcsolata ezzel a területtel.

Először felmértem, hogy a kitöltők mennyire gyakran használnak tömegközlekedési eszközök: 62%-uk minden nap, iskolába, munkába járáshoz veszik igénybe, csak 10%-uk alkalmi utazó.

Az második kérdésem célja az volt, hogy megtudjam, mennyire vannak felszerelve a járművek monitorokkal. A válaszadók 63%-a találkozik rendszeresen velük, miközben utazik. Azoknak a százaléka elenyésző, csupán 5%, akik egyáltalán nem találkoznak ilyesmivel. Az eredményhez hozzátartozik, hogy a kitöltők többsége nagyobb városban él, illetve tanul, ezért erre nagyobb esélye is van. A kijelzőkről továbbított tartalomról csupán 15%-uk gondolja úgy, hogy egyáltalán nem hasznos, a legtöbben egyértelműen előnyösnek tartják.

A cégek felmérései alapján nagyon hatékonyak a tömegközlekedési eszközökön elhelyezett hirdetések, a vállalkozókat nagy erővel buzdítják, hogy ezt a formát vegyék igénybe. Válaszóim többsége úgy látja, hogy valóban figyelemfelkeltőek ezek a hirdetések. Körülbelül negyedük figyelmét nem keltik fel a tömegközlekedésben használt digitális reklámok, 44%-uk azonban szembeötlőnek tartja őket.

A nagyobb pályaudvarok már rendelkeznek digitális jelzőrendszerekkel, a kisebbeknél ez nem mindig mondható el. Abban az esetben, amikor mindkettő jelen van, a kitöltőim 85%-a dönt úgy, hogy a digitális kijelzőt részesíti előnyben a papír alapú kifüggesztéssel szemben, vagyis a háromnegyedüknek elegendő a digitális úton közölt információ.

Általános vélekedések és javaslatok a megjelenített információkkal kapcsolatban

Nagyon érdekelt, hogy az átlagember hogyan látja ezeket a monitorokat. Kértem, hogy gondolkozzanak azon, milyen módon tudnák ezeket hatékonyabban felhasználni, illetve milyen in-

formációkat osztanának meg, milyen változtatásokat tennének, ha lenne rá lehetőségük.

A megbízhatóságra mindenképpen nagyobb figyelmet kellene fordítani, garantálva a folyamatos működést. A másik probléma, hogy gyakran elcsúszik a kép, a tartalom nem jól látszódik, olvashatatlan a sok nem odavaló csíktól, pöttytől, vagy a nem megfelelő optimalizálástól. Hasznosabb lenne, ha még több kijelzőt helyeznének ki.

Többen gondolták úgy, hogy túlságosan egyhangúvá váltak a hirdetések, hiányzik belőlük az ötletesség, rájuk férne a változatosság. A kép és a szöveg arányára jobban oda kellene figyelni, nagyobb figyelmet kellene fordítani a megfelelő arányok eltalálására.

A tartalom megjelenítéséről általánosan az a vélekedés, hogy nem elég dinamikus, vagyis inkább hasonlít a papír alapú analóg hirdetési formákra. Színesebb képeket, figyelemfelkeltőbb betűstílusokat, esetenként nagyobb méretűeket alkalmazhatnának, illetve változó szövegbuborékokkal színesíthetnék a tartalmat. Inkább mozgóképek és videók készítésére fektethetnék nagyobb hangsúlyt. A képi megjelenítés mellett igény lenne, főként a vakok és gyengénlátók miatt, a hangosbemondó intenzívebb használatára is.

A tartalomról úgy vélik, pontosíthatnának a látható adatokon, főként az idő és a dátum közlésén. Gyakran lehet olyan hirdetett programmal találkozni, amely már több napja lezajlott, így nincs értelme tovább mutatni az eseményt. Lenne igény érdekes, esztétikus, művészi képek közvetítésére, vagy valamilyen humoros tartalomra, ami mosolyt csalna az emberek arcára.

A közérdekű információkra és az időjárás-előrejelzésre is nagy igény van, például a város életével kapcsolatos hírekre, programokra, a tőzsdei és politikai jellegű tudnivalókra. Az utcán vagy nagyobb közösségi területen (plázák, várótermek) lehetne megosztani a törvény – és KRESZ – módosításokat, szabályokat, az emberi jogokról tájékoztatót, stb., amikkel nincsen mindenki tisztában. A hivatalok nyitvatartási idejének közlésére is lenne érdeklődés.

Több közlekedéssel kapcsolatos tudnivalóról tájékoztathatnának, például torlódásokról, járatkimaradásokról, késésekről, illetve átszállási lehetőségekről. A pályaudvarokon jelezhetnék, hogy a járművek a nagyobb városok mellett mely kisebb településen állnak meg, melyek a gyorsjáratok.

Felvetődött a túl sok reklám problémája, ha tehetnék, az emberek nem néznének belőlük ennyire sokat. Ha ez mégis elkerülhetetlen, akkor az a hirdetés legyen célzott, az adott városhoz, térségekhez illeszkedő.

Mindezek mellett többen határozottan elégedettek azzal, amit kapnak, nem változtatnának meg semmit. Egyes területeken kifejezetten ideálisnak tartják a működésüket, például bankokban, vasútállomásokon. Sokan, úgy gondolják, hogy ennyi közvetített információ bőven elég, hiszen ha túl sok van belőle, akkor elveszhet a lényeg. Fontos, hogy a megjelenített tartalom legyen tömör, lényegre törő, pontos és valós.

Vélemények a reklámanyagokról

Először arra voltam kíváncsi, hogy az általam olvasottaknak megfelelően, az emberek valóban nagyobb érdeklődést mutatnak-e a digitális tartalmak felé. Arra a kérdésre, hogy a papír vagy a digitális alapú hirdetések, tájékoztatók, szóróanyagok élveznek-e prioritást, az utóbbira érkezett több szavazat, szám szerint 90, míg a másikra 50 darab. Így, ha nem is elsöprő többséggel, de határozottan nagyobb figyelemmel bírnak az elektronikusan megjelenített ismertetőik.

Hazánkban is egyre több üzlet, illetve áruházlánc használja fel eladáshelyi hirdetéséhez a termékek mellé kihelyezett monitorokat, főként gyógyszerárak és műszaki szaküzletek. Az állóképek mellett videók lejátszását is gyakran alkalmazzák, ennek segítségével több információ adható át működésről, technikai adatokról, használati tanácsokkal teletűzve. Esetenként több fontos adat is kiszűrhető ezekből, mintha az eladót kérdeznénk.

Egy ötfokozatú skálán kellett értékelniük a kitöltőknek, hogy mennyire találják hasznosnak ezt a hirdetési formát. 46%-uk adott hármast,

vagyis közömböseket írántuk, 31%-uk pozitívan minősítette, 23%-uk negatívan ítéli meg őket. Arra a kérdésre pedig, hogy hányan vásároltak már a termék közelébe kihelyezett monitorokon hirdetett terméket, 21% válaszolt igennel.

Ezek az arányok magyarázhatók azzal is, hogy nálunk ez még nem annyira elterjedt hirdetési módszer, nem találkozunk vele mindenki. Ezen kívül az emberek az anyagi helyzetük miatt előre megfontolják, hogy mit vásárolnak, majd az üzletbe érve célzottan keresik a kiválasztott terméket.

A digitális és interaktív információ-megosztás jövőjéről alkotott kép

Arra a kérdésre, hogy látnak-e jövőt a digitális és interaktív információ-megosztás ezen formájában, csupán egyetlen válaszadó adott negatív választ. A kitöltők többsége válaszuk indoklása közben ugyan felvetett néhány hátránynak számító tényezőt, de mindenképpen úgy gondolja, hogy a fejlesztésekkel, és az idő múlásával jobban fog dominálni a digitális forma.

Vannak, akik jobban kedvelik a papír alapú, kézzel fogható dolgokat, de tisztában vannak az elektronikus tartalmak előnyeivel, mivel gyorsabban frissíthetőek, praktikusabbak, jobban felkeltik az érdeklődést, illetve környezet-tudatosabb megoldásnak tartják őket, így mégis kiállnak mellettük. A szórólapok miatt kivágott fákat, és ehhez használt rengeteg papírt egyenesen felháborítónak tartják, tehát ha reklámmal kell találkozniuk, akkor azt ebben a formában jobban elfogadják.

Az emberek azt várják, hogy a jövőben olcsóbbak lesznek az elektronikai termékek, így szinte mindenkinek lesz lehetősége valamilyen okostelefont, laptopot, táblagépet hordani magával, így naprakészebbek lehetnek. Már most is nagymértékben jelen vannak a hétköznapi életben, így az általános vélekedés az, hogy egy analóg módon megjelenített információ nehezebben éri el az emberek ingerküszöbét, és már hozzászoktak, hogy minden mozog, illetve, hogy lehetőségük van gyorsan tartalmat váltani.

A felsorolt előnyök mellett nem elhanyagolható, hogy a digitálisan tárolt adatokat könnyebb és gyorsabb visszakeresni, a hirdetések esetében például, hogy mikor, mi és hol volt látható. Ezeknek az adatoknak az elvesztésére is megvan természetesen az esély, de megfelelő mentési és archiválási rendszer kidolgozásával kisebb. Így az egyszer már elkészített anyagokat könnyebben lehet újrafelhasználni, illetve módosítva továbbadni.

Összegzés

Amint a dolgozatomban bemutattam a digital signage-ban hatalmas potenciál rejlik. Ezen kívül környezetbarát, szemben a papírral, hiszen kevesebb fát kell kivágni, és a papír szemét mennyisége is csökken. Segítségével gyorsabban lehet egyre pontosabb információkat közölni, ezek mellett szinte nincs korlátja a megjelenítés stílusának, például színvilág és formák tekintetében.

Napjainkban a 2D-ben történő megjelenítés dominál, főként plazma és LED képernyők segítségével, azonban már számos megoldás született 3D-ben. Érdemes figyelemmel kísérni a kísérleti fázisban járó technikai megoldásokat is, hiszen talán évek múlva ezek fognak majd a hétköznapiak részévé válni. Törekedtem ezekből minél többfélét bemutatni dolgozatomban, hogy átfogóbb képet kaphassunk a lehetőségekről.

Mivel számos területen használják fel ezt a médiumot, ezért úgy gondoltam, szükséges megvizsgálni a fogyasztók szempontjából a helyzetet. Külföldön már több felmérést is készítettek, hogy kiderítsék, milyen mechanizmusok alapján döntenek el az emberek, hogy érdemes-e figyelmet fordítaniuk a megjelenített tartalomra. Próbálnak olyan rendszereket kidolgozni, amelyek figyelembe veszik az adott érdeklődő korát, nemét és helyzetét. Habár ezek még gyerekcipőben járnak, a későbbiekben ezek is segíthetnek, hogy a célirányosan nekik készített üzenet jusson el hozzájuk, és ne vesszenek el az információ tengerében.

A nagyobb kutatásokon kívül esnek a Magyarországon élők, nem csak a földrajzi elhelyezkedés miatt, hanem mert településeink kevesebb lélekszámmal bírnak, illetve más fejlettségűek. Az itteni igények kiszolgálására egyre több magyar cég jelenik meg a piacon.

Kutatásomból azt a következtetést vontam le, hogy az emberek pozitív módon állnak hozzá ehhez a rendszerhez és meglepően sok ötletük van a hatékonyabbá tételéhez. Nyitottak az újdonságokra, és mindenképpen a közcélú felhasználásukat részesítenék előnyben, adott esetekben a reklámok rovására. Ez magyarázható a kitöltők viszonylag alacsony átlagéletkorával.

Az általam megfigyeltek alapján mindenképpen érdemes lesz nyomon követni ennek a rendszernek a fejlődését. A világot nem fogja alapjaiban megváltoztatni, de ezekben a rohanó hétköznapiakban hatékony módja lehet az információ szűrésének, és mihamarabbi eljuttatásának a társadalomhoz.

Jegyzetek

1. McCandless, David – brit újságíró, aki később az adat-vizuálizációval, és infografikák készítésével kezdett el foglalkozni. Magyarul is megjelent népszerű műve: Az információ gyönyörű. Forrás: <http://www.ted.com/speakers/david_mccandless.html> [2013.04.02.]
2. POPAI Digital Signage Standard Committee: Standard Terminology <http://popai.com/docs/DS/POPAI%20DigSignage%20Standard%20TermsRev%201_0.pdf> [2013.04.03.]
3. Media Pedia: Digital signage <<http://mediapedia.hu/digital-signage>> [2013.04.03.]
4. Digital signage: the right information in all the right places <http://www.itu.int/dms_pub/itu-t/oth/23/01/T23010000150002PDFE.pdf> [2013.04.04.]
5. Yutaka Tokuda, Yasuhiro Suzuki, Kunihiro Nishimura, Tomohiro Tanikawa, Michitaka Hirose: Cloud Display. In: ACE '10 Proceedings of the 7th International Conference on Advances in Computer Entertainment Technology, 2010. november, p. 32–36.
6. Sayumi Sugimoto, Ryo Segawa, Daisuke Noguchi, Yuichi Bannai, Kenichi Okada: Presentation technique of scents using mobile olfactory display for digital signage. In: INTERACT'11 Proceedings of the 13th IFIP TC 13

- international conference on Human-computer interaction - Volume Part III, 2011. szeptember, p. 323–337.
7. CÂMARA, Antonio: Natural user interfaces. In: INTERACT'11 Proceedings of the 13th IFIP TC 13 international conference on Human-computer interaction - Volume Part I, 2011. Sept., p. 1-1.
  8. HARDY, John – RUCZIO, Enrico – DAVIES, Nigel: Real world responses to interactive gesture based public displays. In: ProceedingMUM '11 Proceedings of the 10th International Conference on Mobile and Ubiquitous Multimedia, 2011. December, p. 33–39.
  9. lobbyPOP.com: March of the Statistics <<http://lobbypop.me/2011/03/01/march-of-the-statistics/> > [2013.04.05.]
  10. Hanyuool Kim, Shun Nagao, Satoshi Maekawa, Takeshi Naemura: MRsionCase: a glasses-free mixed reality showcase for surrounding multiple viewers. In: SA '12 SIGGRAPH Asia 2012 Emerging Technologies, 2012. november, Article No. 17.
  11. Informatika & Tudomány: A jelen technológiai a jövő áruházában <http://www.sg.hu/cikkek/55191/a_jelen_technologiai_a_jovo_aruhazaban> [2013. 04. 10.]
  12. Digital Signage blog: Néhány kreatív <http://www.infirio.blogspot.hu/search?updated-max=2008-12-02T22:18:00%2B01:00&max-results=7&reverse-pagin_ate=true> [2013. 04. 12.]
  13. mediainfo.hu: Kuponterminál a Duna Plazában <<http://www.mediainfo.hu/hirek/article.php?id=15145>> [2013. 04. 12.]
  14. Wikipedia: Adatbányászat < <http://hu.wikipedia.org/wiki/Adatb%C3%A1ny%C3%A1szat>> [2013. 04. 10.]
  15. Intel: Digital Signage Metrics: Anonymous Viewer Analytics (AVA) <<https://aimsuite.intel.com/sites/default/files/resources/Presentation%20-%20How%20Analytics%20and%20Viewer%20Metrics%20are%20used%20to%20Increase%20Digital%20Place-Based%20Media%20Ad%20Sales%20-%20July%2025%202012.pdf> > [2013. 04. 10.]
  16. Phil Tian, Addicam V. Sanjay, Kunapareddy Chiranjeevi, Shahzad Malik Malik: Intelligent advertising framework for digital signage. In: KDD '12: Proceedings of the 18th ACM SIGKDD international conference on Knowledge discovery and data mining, 2012. augusztus, p. 1532-1535.
  17. PETERS, Anicia – MENNECKE, Brian: The role of dynamic digital menu boards in consumer decision making. In: CHI EA '11: CHI '11 Extended Abstracts on Human Factors in Computing Systems, 2011. május, p. 1693-1698.
  18. PETERS, Anicia – MENNECKE, Brian: The role of dynamic digital menu boards in consumer decision making. In: CHI EA '11: CHI '11 Extended Abstracts on Human Factors in Computing Systems, 2011. május, p. 1693-1698.

Beérkezett: 2013. szeptember 4.

Új kiadványok az OSZK-ban

Az OSZK, az MTA BTK Irodalomtudományi Intézete és a MOKKA-R Egyesület közös kiadásában a közelmúltban jelent meg *Borsa Gedeon: Andreas Hess* című műve.

A kötetet P. Vásárhelyi Judit és Perger Péter szerkesztette és a Magyar Könyvszemle és a MOKKA-R Egyesület 6. füzeteként jelent meg. (ISBN 978 963 446 703 8, ára 2500 – Ft).

Ugyancsak az OSZK gondozásában jelent meg *A magyar sajtótörténet válogatott bibliográfiája 1705–1944. 4. kötet (SZE–Z)*

Összeállította: Lakatos Éva. (ISBN 978 963 200 616 1, a kiadvány ára 3200.- Ft).

Mindkét mű megvásárolható az OSZK főbejáratánál lévő könyvesboltban
Információ: kiadvanytar@oszk.hu

Tanyák integrálása az információs társadalomba

HEGEDŰS Szabina

Bevezetés

Az IKT eszközök gyorsuló társadalmi diffúziójának köszönhetően a digitális kultúra virágkorát éljük, ám a társadalom egyes szegmensei nem részesülnek az ebből fakadó előnyökből, az internet-kultúra és a számítógépes írástudás terjedésének az idős generáció mellett a tanyasi népesség az utolsó fehér foltja. Számtalan kutatás mutatott rá az elmúlt évtizedekben arra, hogy a tanyavilágban felmerülő társadalmi és szociális problémák kumulatív jellegűek, az eddigi kutatások fókuszában a kedvezőtlen demográfiai szerkezet, az infrastrukturális hiányok, illetve a szociális hátrányok vizsgálata állt. Az alapszolgáltatásokhoz való hozzáférést részben sikerült elősegíteni, a magyar szociálpolitika speciális elemének, a falu, illetve tanyagondnoki hálózat

kiépítésének köszönhetően, így a szociális hátrányok mérséklése folyamatban van. Másrészt a vidék, a tanya sokaknak még mindig a „magyar ugar”, a mezőgazdaság szinonimájaként jelenik meg, ebből kifolyólag a problémák orvoslását kizárólag az agrárium modernizációján keresztül közelítik meg.¹ Azonban ahhoz, hogy a magyar vidék valóban versenyképes legyen elengedhetetlen az informatikai infrastruktúra fejlesztése, az információáramlás felgyorsítása. Másfelől a hálózati kultúra megjelenése fontos mérföldkő lehet az érintettek életében, életminőségük javításában. Kutatásomban éppen ezért a digitális megosztottság problémakörét vizsgálom a tanyasi életmódból fakadó hátrányok kontextusában. Azt kívánom bemutatni, miként lehet a hálózati kultúra révén hozzájárulni a társadalmi tőke növeléséhez egy olyan településen, ahol a

lakosok legnagyobb hányada külterületen él. A dolgozatban felsorakoztatott innovatív lehetőségek még elméleti megközelítésűek, a kutatás jelen fázisában zajlik a kérdőíves adatfelvétel, igényfelmérés, valamint a község tudásvagyon térképezése.

A tanyasi életmódból fakadó hátrányok

Zákányszék sajátos tanyás településfejlődésből jött létre a 19. század közepén. A jelenleg 2758 lakosú település Csongrád megyében, Mórahalom kistérségben helyezkedik el 6607 hektáron, amelyből a belterületen a lakónépesség mindössze 6%-a él.² A tanyasi embereket otthonuk térbeli elhelyezkedése, a földrajzi kötöttség és az ebből fakadó sajátos életmód különbözteti meg a társadalom egészétől.³ A térbeli kirekesztettség elsősorban a munkahelytől, iskolától való távolságban nyilvánul meg, másrészt az intézményekhez, kulturális lehetőségekhez való hozzáférésben.⁴

1. ábra: Tanyaközségek a szegedi határban (CSATÁRI B. 1980 nyomán)

Zákányszék abból a szempontból szerencsés helyzetben van, hogy Szeged, Mórahalom vonzáskörzetében helyezkedik el, mégis a távolságból fakadó problémák a fiatal és idősebb korosztályt egyaránt érintik. A zákányszéki tanyavilágból autóbusszal csaknem egy óra eljutni a városba. „Télen a hó, nyáron a homok miatt nehéz közlekedni. Elkészni meg nem lehet. A gyerekeket be kell vinni, munkába, ha megy az ember, jobban kell igyekezni.” (M., 42 éves férfi.⁵) A földrajzi kötöttség másrészt fennáll a belterület, illetve külterület között is, ami azt jelenti, hogy a tanyasi óvodás, általános iskolás gyerekeknek a belterületi iskoláig napi 3–10 kilométert kell megtenniük. A tanyagondnoki hálózatnak köszönhetően ezeket a gyerekeket reggelente összegyűjtik és elszállítják az iskoláig vagy a buszmegállóig. A középfokú vagy a felsőoktatásban részt vevők problémájára azonban ez nem jelent megoldást.

A helyzetet tovább súlyosbítja, hogy a tanyasi gyerekeket hátrányos megkülönböztetés is sújtja az oktatási intézményekben. Ezt a tanyagondnokok és a lakosok véleménye is alátámasztja.

„A tanárok is úgy állnak hozzá a tanyasi gyerekekhez: biztos nincs hol fürdenie, biztos, hogy kevesebbet tud, mint a többi. Aztán, a gyerekek is csúfolják, hiszen lehet, a tanár nem szól ebbe bele. Így sok gyerek elkallódik, nem tanul tovább. Aki pedig nem tanul tovább, az itt fog élni a tanyán. A többiek, főleg akinek szakmája van vagy főiskolára ment, az elmenekül innét.” (K. 38 éves nő)⁶ „[...]a közeli városokba is átszállással órákat zötykölődő-fagyoskodó középiskolások nem vágnak vissza szülőfalujukba, már csak azért sem, mert a „bejáró” dolgozó óriási hátránnyal indul a munkaerőpiacon is. Így aztán természetes, hogy ezeken a településeken a munkanélküliek aránya gyakorta többszöröse (néhol 8–10-szerese) az országos átlagnak.” (Mezey Mihály, Óbánya polgármestere⁷)

Napjainkban a migrációs folyamatok hatására a tanyai társadalom sokféle és

nehezen azonosítható csoportból áll: tősgyökeres tanyasiak, őstermelők, mezőgazdasági vállalkozók, városból kiköltözők stb. A tanyasiak jelentős hányada azonban idős, magányos, perifériára szorult ember, aki a régi közösségek szétbomlása miatt már egyre kevesebb szállal kötődik a társadalomhoz.⁸ Ezek a marginalizálódott tanyasi lakosok fokozottan rászorulnak a szociális ellátórendszerek adta segítségekre, jövedelmüket nagyrészt az állam által adott segély teszi ki. Az elszigetelten élő családok körében gyakoribbak a kezeletlen mentális és fizikai problémák, szenvedélybetegségek, ráadásul a gyermekjóléti alapellátásban részesülő, védelembe vett és családból kiemelt gyerekek között magas a tanyákon élők aránya.⁹ A KSH adatai szerint a tanyákon élők körében a legmagasabb az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők aránya, e tényező párhuzamban áll a nagyarányú munkanélküliséggel. A fennálló problémákat tovább nehezíti az a tény, hogy a kültéri élet nehézségei miatt a fiatalok gyakorlatilag elmenekülnek a tanyákról. A homokhátsági külterületek főként a főiskolai, egyetemi diplomával rendelkezőket nem tudják megtartani. Így hiányzik az a szellemi tőkével rendelkező réteg, vagyis az információs elit a tanyákról, amely húzóerőt jelenthetne.

A fennálló társadalmi egyenlőtlenségek csökkentésére hozták létre a magyar szociálpolitika speciális elemét, a falu-tanyagondnoki hálózatot, amelyhez Zákányszék is csatlakozott 2009-ben a Homokháti Kistérség Többcélú Társulása Integrált Szociális és Gyermekjóléti Központ tagintézményeként.

A Szervezeti és Működési Szabályzatban az alábbi szakfeladatok kerültek meghatározásra a zákányszéki tanyagondnoki hálózat számára: házi segítségnyújtás, jelzőrendszeres házi segítségnyújtás, szociális étkeztetés, idősek naplali ellátása, idősek ápolást- gondozást nyújtó ellátása, családsegítő szolgálat, gyermekjóléti szolgálat.¹⁰

A tanyagondnoki feladatokat gépjárművel rendelkező személy látja el, aki maximum 400 tanyasi lakossal tart fenn rendszeres kapcsolatot,

naponta átlag 80 km utat megtéve. Emellett koordinátori funkciókat is betölt a külterületi lakónépesség, illetve a település intézményei között. Zákányszéken jelenleg két¹¹ tanyagondnok látja el az említett feladatokat.

A tanyasi lakosok helyzetét tovább nehezíti a pályázati pénzek erőteljes belterületi koncentrációja, a külterületen egyedül a tanyagondnoki hálózat jelenti a megoldást a lakosok problémáira. Az a tendencia figyelhető meg, hogy sem a kormány, sem az Európai Unió nem fektet hangsúlyt a tanyák fejlesztésére. Vajon mi ennek az oka? *Csatári Bálint* úgy véli, az Európai Unió azért nem foglalkozik a sajátos magyar településszerkezettel mert, ahogy ő fogalmaz: „*Minden nemzetnek a saját ügye, hogy vidékeit hogyan rendezze.*” Úgy véli a legfőbb probléma az, hogy Magyarországon még nem született olyan komplex vidékfejlesztési program, amelyben ennek a különösen fontos kulturális örökségnek a jövőjét meghatározná. Ellenpéldaként Finnországot említi, ahol a magyar tanyákhoz hasonló lappföldi szórványtelepülések kiemelt figyelmet kapnak az EU részéről, hiszen ott megvalósult az előbb említett program.¹²

A legnagyobb probléma azonban az, hogy a magyar jogi anyagban a tanya szó nem szerepel egyetlen törvényben sem, így ebben a kontextusban maga a támogatása, fejlesztése is nehéz feladatot jelent.

A digitális megosztottság a tanyán

Az előzőekben próbáltam rámutatni arra, hogy a szociális egyenlőtlenségek mérséklése részben megtörtént a tanyagondnoki hálózat eredményes működésének köszönhetően. Az információs társadalom felől megközelítve azonban a digitális írástudatlanság problémája a homokháti térségben égető gondot jelent, a megfelelő infrastruktúra kialakítását követően a tanyagondnoki hálózaton keresztül, egyfajta szemléletváltással csökkenteni lehetne a fennálló egyenlőtlenségeket.

„*Digitális szakadékról egy társadalmon belül*

akkor beszélhetünk, ha szisztematikus és mély különbségek vannak egyes társadalmi csoportok között az információs technológiával kapcsolatos tudás és hozzáférés tekintetében.”¹³ Egy másik definíció még inkább rámutat a problémára: „*A digitális szakadék azt a tényrt írja le, hogy a világ lakossága felosztható olyan emberekre, akiknek van, illetve nincs hozzáférése – és akik rendelkeznek, illetve nem rendelkeznek a szükséges képességekkel – az olyan modern információs technológiák felhasználásához, mint például a telefon, a televízió vagy az internet.*”¹⁴

Zákányszék felől megközelítve ez azt jelenti, hogy az amúgy is hátrányos helyzetű külterületen élő lakosok nagy része nehezen vagy egyáltalán nem tud kapcsolódni az információs társadalomhoz, míg a belterületen élő népesség magasabb arányban tud élni a technikai eszközök adta lehetőségekkel. A digitális megosztottság fennáll a városi és vidéki területek lakosai között, továbbá a magas képzettségűek és az alacsony végzettségűek között. A megosztottságnak számtalan kiváltó oka lehet, mint például az elégtelen infrastruktúra, a magas hozzáférési költség, a helyileg létrehozott tartalom hiánya stb. Zákányszéken mindezen problémák fennállnak, főként a külterületen élő lakosok körében. A digitális megosztottság tehát tovább növeli a társadalmi egyenlőtlenségeket, amit leginkább a „Máté-effektus” problematikájával lehet illusztrálni: „*Mindannak ugyanis, akinek van, még adnak, hogy bővelkedjék; Akinek pedig nincsen, attól még azt is elveszik, amiye van*” (Máté 25,29-30) Ez az információs társadalomba való beilleszkedés szempontjából azt jelenti, ahogy Gurnstein fogalmaz: „*A jómódúak egyre jobb helyzetbe kerülnek, míg a lemaradók még inkább lemaradnak, mivel képtelenek kihasználni az IKT lehetőségeiből adódó előnyöket.*”¹⁵

Ráadásul a húzóerőt jelentő értelmiségi réteg „menekülése” a tanyákról további problémákat generál. Az „információs elitnek” így nem lesz kapcsolata azokkal a rétegekkel akik egyedül képtelenek integrálódni az információs társadalomba, vagy nem jutnak hozzá az IKT esz-

közökhöz,¹⁶ így a „*a lemaradók még inkább lemaradnak.*”

A digitális szakadék áthidalására sokféle eszköz létezik, többek közt ilyen a teleház-mozgalom is. A teleház-mozgalom ideológiája azon alapszik, hogy közelebb hozza az információs technológiát a lakossághoz, emellett különböző közösségi funkciókat is betölt. A diffúzió-elmélet fényében a teleházaknak akkor van szerepe, ha a számítógépek még nem terjedtek el a háztartásokban, hiszen ilyenkor a pótlólagos információ nyújtásával a közösségi tőke növeléséhez járul hozzá.¹⁷ Úgy gondolom, a hatékony felhasználás a teleházak esetében sem hagyható figyelmen kívül. (Tehát önmagában a hozzáférés biztosítása nem elegendő, hanem szükséges a képzés és egyéb programok biztosítása.)

Zákányszék sajátos tanyás településjellege nem illeszkedik a mozgalom célkitűzéseire, azaz, hogy közelebb hozza az információs technológiát a lakossághoz, azáltal hogy a közösségeket egy központi „térbe” vonzza. (Minél távolabb van az egyén a központtól, annál kevesebb információhoz jut.) A tanyás településjelleghez a közösségi informatika olyan eszköze lenne hatékonyabban használható, amely az információt egymástól távol (minimum 5 km-re) elhelyezkedő szeparálódott egységekbe juttatja el.

A fejlesztés, a társadalmi innováció bemutatása

Manuel Castells úgy véli, hogy az információ minden fejlődés alapeleme, a technológia lehetővé teszi a társadalmak számára önmegváltoztatásukat. Rámutat arra is, hogy a technológia önmagában nem elég, a fejlődés hatása az információ feldolgozásán múlik. (Így jön létre az új társadalmi struktúra, az ún. „informacionacionalizmus” vagy hálózati társadalom, ahol megkülönböztetjük a ’netizeneket’ és a kimaradókat, és a köztük fennálló ellentét jelenti az új hálózati formában a társadalmi egyenlőtlenséget.) Napjainkban az információhoz elsősorban

az interneten keresztül juthatunk hozzá.¹⁸ Dolgozatomban éppen ezért azt vizsgálom, hogy milyen hatásai lennének annak, ha Zákányszék tanyavilágában megvalósítanák a „kiszélesített hozzáférési lehetőségeket”, azaz széles sávú internet kötné össze a tanyai lakosokat egymással és a belterülettel. Önmagában a hozzáférés nem szünteti meg a digitális szakadékot, a hatékony felhasználás érdekében egyaránt szükséges lakosok és a tanyagondnokok képzése. A hatékony felhasználás azt jelenti, hogy miután a hozzáférés már adott, meg kell tanítani a lakosokat arra, hogyan használják ki az internet adta lehetőségeket, hogy azok közösségi fejlődést eredményezzenek.

Úgy vélem a kiszélesített hozzáférési lehetőségek megvalósítandó infrastruktúrájaként a WiMAX IEEE 802.16-rendszer lenne a leghatékonyabb a vezeték nélküli technológiák közül. Olyan területeken ugyanis, ahol még nem került sor megfelelő szélessávú hálózat megvalósítására, megoldást jelenthet a lakosok internet-hozzáféréseinek alternatívájaként.

A rendszernek számos előnye van, amely alkalmassá teszi arra, hogy a kültéri területeken megfontolásra kerüljön a kiépítése. Legnagyobb előnye a magas sáv szélesség, illetve az áthidalható távolság széles spektruma (akár 45 km). A következő ábra ezen előnyöket szemlélteti a további vezeték nélküli technológiák kontextusában (ld. 2. ábra).

4. Az innováció integrálása a tanyavilágba

A tradicionális közösségekben az egyén térhez kötött, világról alkotott viszonyát az a települési környezet határozza meg, amelyben él. Az innováció hatékonysága elsődlegesen azon múlik, miként sikerül beilleszteni ebbe a tradicionális világba, az emberek mindennapjaiba az újdonságot. „[...] a „lemaradók” nem rendelkeznek véleményformáló pozíciókkal, erősen helyhez kötöttek, mondhatni izoláltan élnek, referenciapontjuk a múlt. Döntéseikben az előző ge-

	Csatorna sáv szélessége	Maximális adatsebesség	Spektrális hatékonyság
WiFi 802.11a/g	20 MHz	54 Mbps	~ 2,7 bps/Hz
WiMAX 802.16a	3; 6; 5; 10; 20; 25 MHz 1,75; 3,5; 7; 14; 28 MHz	70 Mbps *	~ 5 bps/Hz
EDGE	200 kHz	384 kbps	~ 1,9 bps/Hz
UMTS	1,25 MHz	2 Mbps	~ 1,6 bps/Hz

2. ábra

Adatsebesség vezeték nélküli technológiákban

Forrás: Horváth Zoltán BME HIT

nerációk viselkedését veszik alapul, a tradíciók követése miatt lassan, gyanakvóan fogadják az újításokat, nem a változásokat, a fejlődést elősegítő utakat, hanem az élet fix pontjai keresik."¹⁹ Zákányszéken ezek a tradíciók a tanyasi, mezőgazdasági fizikai dolgozó „habitust” jelentik. Éppen ezért olyan elsősorban újszerű megoldásra van szükség, amely maga után vonzza a többi fejlesztési lehetőséget.

Fontos, hogy az innovációt kiváltó korábbi tevékenység gazdasági, társadalmi haszonban nyilvánuljon meg. (Rogers – idézi Szarvák Tibor).²⁰ Szükség van tehát az embereknek egyfajta „biztosítékra”, hogy az innováció használatába befektetett idő megtérül. Erre példaként a későbbiekben részletezésre kerülő távmunkát emelném ki. Eben az estben azok az egyének, akik részt vesznek egy e-learning - tanfolyamon biztosítani kell azt, hogy megszerzett tapasztalataikat a távmunka keretei között kamatoztassák. Rogers emellett kiemeli, hogy ügyelni kell arra, hogy az innováció minél kevesebb mentalitásváltással és kockázati képességgel jelenjen meg. Ennek értelmében a Zákányszéken megvalósuló fejlesztéseknél olyan lehetőségeket igyekeztem számba venni, amelyek alkalmazkodnak a lakosság igényeihez, valamint megoldást jelentenek a tanyai életmódból fakadó legnagyobb hátrányra – a távolságra. Az idős lakosok részéről a kapcsolattartás megvalósulása, a termelők részéről a különféle agrárinformációs rendszerekhez való hozzáférés, felszabaduló idejükben pedig a távmunka – amely a munkanélküliség kiküszöbölésére is alkalmas.

A konkrét fejlesztés megvalósítása előtt fontos a helyi közösségek tájékoztatása, motiválása, mivel a jövőbeni felhasználók valószínűsíthető, hogy nincsenek tisztában azzal, milyen lehetőségek tárulnak elénk az IKT használata révén. Az idős tanyasi lakosok aktivizálását úgy vélem leghatékonyabban a tanyagondnokok tudnak megvalósítani, mivel eddigi tevékenységüknek köszönhetően személyes, bizalmi kapcsolatot alakíthattak ki a lakosokkal, így egyfajta húzóerőként jelenhetnek meg ezen közösség szemében. A tanyagondnokok legfőbb feladatának az idős generáció motivációját tekintem az in-

nováció tradicionális közösségbe való integrálása céljából. Ennek fényében a tanyagondnokok közösségi aktivizáló funkciójának az innováció bevezetésének előkészítő szakaszában kell sort keríteni. A motivációs szakaszban nagy szerepe van az IKT-eszközök hozzáférését biztosító közösségi tereknek, tehát elsősorban a könyvtárnak, a teleháznak, ugyanis az internethasználat elterjedésében a gyenge kötéseknél (tanyagondnok, könyvtáros) jelentősebb szerepe van, mint a közvetlen kapcsolatoknak.²¹

Ahhoz, hogy a szolgáltatás valóban hatékonyan működjön az fontos feladat a tanyagondnokok továbbképzése, hogy képessé váljanak megváltozott szerepkörük ellátására. Jelenleg a képzés keretében a tanyákon végzendő alapfokú szociális szolgáltató feladatok ellátására; a hivatalokkal, intézményekkel, szervezetekkel való kapcsolattartásra; a rászorulóknak megfelelő segítségnyújtásra; emberi kapcsolatok ápolására a település lakosaival, rászorulóival; a hagyományok, az összefogás erősítésére, a közösségi alkalmak megteremtésére készítik fel a tanyagondnokokokat. Ha a falu-, illetve tanyagondnoki képzést kiterjesztenék IT mentori feladatkörökkel, úgy gondolom hatékony munkát végezhetnének a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése terén, hiszen a két szakma céljai ugyanazok.

Tekintve az internet adta lehetőségek széles tárházát, csak néhány fejlesztési opciót mutatnék be röviden, melyek a társadalmi tőke bizonyos fokú növekedését eredményezhetnék Zákányszéken.

A hatékony felhasználásnak köszönhetően a lakosság marginalizálódott rétegei beágyazódhatnak az információs társadalomba, az internet révén megszűnnének a távolságok, a fizikailag távol élő tanyasi lakosok interakcióba léphetnének egymással így a magányosság érzetének csökkenése mellett újfajta közösségi hálózat alakulna ki. Úgy gondolom ez másrészt az akadálymentesítés egy jó példája, hiszen a külterületi lakosoknak nem kell hosszú utat megtenni azért, ha információra van szükségük, ráadásul a külterület és a belterület virtuális integrációja is megvalósulhatna.

Napjainkban a nagyszámú tanyasi lakosoknak munkalehetőséget adó mezőgazdaság foglalkoztatási lehetőségei Európa-szerte drasztikusan lecsökkentek, ennek következtében a foglalkoztatottak nagy része a tercier szektorban dolgozik. A folyamat következtében a vidéki lakosok munkalehetőségei erősen beszűkültek. A mezőgazdasági foglalkoztatottak arányának csökkenése már a 80-as években jelentős munkanélküliséget generált a vidéki területeken.²² Az alternatív foglalkoztatási lehetőségek – mint például a Zákányszéken megvalósult közmunka program – a mai napig nem oldották meg a problémát, és a megélhetés biztosításának hiányában a vidéki térségek elnéptelenednek.

Az információs technológia terjedése azonban lehetőséget nyújt a gazdaság térszerkezetének átalakítására, az újszerű munkaszervezési módok révén megreformálja a foglalkoztatást is.

A távmunka rugalmas és költséghatékony megoldást jelenthet a tanyasi lakosok számára. Az egyre növekvő szolgáltató központok, telefonos ügyfélszolgálatot és értékesítést nyújtó szolgáltatók, a kötvények és kártyák rögzítését végző biztosítók, a könyvelőirodák munkavállalói mind-mind könnyen betanítható és számítógépen végezhető tevékenységeket végeznek. Mindezen lehetőségek vonzóak a nagyszámú adminisztratív munkaerőt foglalkoztató vállalatok számára is az iroda-és bérköltség által realizálható költségsökkentés miatt.²³

Az interneten keresztül zajló *távmunka* révén megszűnő földrajzi távolságok lehetővé teszik azt, hogy a munkaerő bárhol dolgozhasson, ez az elmaradott térségek gazdasági fejlődéséhez vezet.²⁴ Ez a „helyfüggetlenség” teszi a távmunkát egyedülálló lehetőséggé. Bátorterenyé község példájára Zákányszéken is megvalósulhatnak a közhasznú távmunka rendszer.²⁵ Úgy gondolom, a távmunka tökéletesen összeegyeztethető az e-learning gyakorlatával, megvalósulása egyfajta következménynek tekinthető: A tanyasi lakos a mezőgazdasági idényszerezont követően, felszabaduló idejében távoktatás révén új szakmát tanul, majd újonnan megszerzett tudását a távmunka keretei között kamatoztatja. Egy rövid

képzéssel a lakosokat könnyedén fel lehet készíteni néhány alapvető információ kommunikációs eszközön végzett tevékenység ellátására. Egyes adatrögzítési és adatfeldolgozási munkakörök betanítható jellege lehetővé teszi, hogy gyakorlatilag bármely alapképzettséggel rendelkező munkavállaló képes legyen a munkafeladatok megfelelő ellátására.

A rendszer alkalmas lenne továbbá munkanélküliek, illetve megváltozott munkaképességűek foglalkoztatására. Bátorterenyében adatrögzítő központot hoztak létre, ahol a távmunkások az állami szféra számára végeztek munkát (az Országos Nyugdíjfolyósító Igazgatóságnak dolgoztak). Úgy vélem, az állami és az üzleti szektor részéről egyaránt lenne igény távmunkások foglalkoztatására, hiszen az „e-munka” hozzájárulhatna a munkanélküliség csökkentéséhez.

Véleményem szerint a távmunka megvalósulása egy olyan úttörő megoldás lenne, amely miután a lakosság életében megszokottá vált, maga után vonzaná a további internet adta előnyök iránt felmerülő igényt.

Az információs társadalomba való beilleszkedés fontos momentuma a tanulás. Az *e-learning* révén a tanyasi lakosok a tér-idő korlátokat leküzdve tanulhatnak új szakmát, nyelveket alkalmazkodva az életen át tartó tanulás kihívásaihoz. A középkorosztály számára főként télen lehet előnyös, mikor az időjárás viszonyok miatt nem folyik mezőgazdasági termelés. Az elmagányosodott idős lakosok, a tanyagondnokok támogatásával viszont egész évben részesülhének az internet adta lehetőségekből. Emellett, ha tanulni már nem is szeretnének, az interneten keresztül felvehetik sorstársaikkal, távol élő rokonaikkal is a kapcsolatot, így az internet azon funkciója: mint a „generációk egymásra találásának” eszköze is érvényesül.

*A videokonferenciás tanácsadás a Györkönyi Teleházban bemutatott videotelefonos tanácsadó szolgálat*²⁶, valamint a tanyagondnoki hálózat keretében megvalósult jelzőrendszeres házi segítségnyújtás továbbfejlesztett változata lenne. A tanácsadó szolgálatnak a Zákányszéki Teleház lenne a központja, ahonnan felmerülő igény ese-

tén szakértők tájékoztatnák a külterületi lakosokat közszolgálati ügyekkel kapcsolatban (pl. mezőgazdasági tanácsadás, foglalkoztatottság, adózás, társadalombiztosítás, jogszolgáltatás, szociális ellátás, egészségügy stb.). A videokonferenciás tanácsadást úgy képezem el, hogy a teljes lakóközösség igényeit lefedő szolgáltatások megvalósítására kerüljön sor. Az idős, tanyán rekedt emberek veszély esetén segítségért fordulhatnak, emellett a tanyagondnokokkal is folyamatos kapcsolatot tudnának fenntartani.

A termelők csatlakozhatnak a Csongrád Megyei Agrár Információs rendszerhez, melynek során a lakosok szaktanácsadók, valamint a teleház munkatársai segítségével tájékozódhatnak az aktuális hírekről, pályázatokról, hozzáférhetnének agrármeterológiai előrejelzésekhez, illetve a mezőgazdasági parcellaazonosító rendszerhez is (MEPAR).²⁷ Lehetőség lenne e-tanácsadásra is, a termelők kéréseket tehetnének fel, melyekre szakértők válaszolnának a falugazdász bevonásával.

Az *e-ügyintézés* az idős lakosok otthonaiban, a tanyagondnok közreműködésével valósulna meg, akik segítenék a lakosokat a hivatalok, pénzügyintézetek, közmű-szolgáltatóknak az elektronikus rendszerében való eligazodását. A többi korosztály részt vehetne a teleházban egy ezzel kapcsolatos tanfolyamon, melyet követően önállóan képesek lesznek alkalmazni tapasztalataikat. Ha mégis kérdésük merülne fel az e-ügyintézés közben, igénybe vehetik a videokonferenciás tanácsadást.

Mіндеzen szolgáltatások bevezetése előtt érdemesnek tartom bevonni magát a lakóközösséget a tervezésbe, továbbá egy igényfelmérés keretében feltérképezni, mire van szükség a megcélzott területen, így a megvalósult szolgáltatások a közösség igényeiben tükröződnének és ezáltal járulnának hozzá a tényleges fejlődéshez. Természetesen számolni kell azzal a lehetőséggel is, hogy a távmunka a közösség szemében nem jelent megoldást a mindennapi élet problémáira. Ebben az esetben az igényfelmérés eredményei rávilágítanak arra, hogy a közösség részéről mely IKT-eszköz alkalmazása lenne az, amely

az érintettek életében tényleges és hosszú távú hatást gyakorolna.

Összegzés

Véleményem szerint, ha az említett fejlesztések közül legalább egy megvalósulna, az Zákány-szék tanyavilágának nagyfokú fejlődését eredményezné. Az MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet kutatócsoportja szerint az elmaradott területek internet, térinformatikai vagy infrastruktúra fejlesztésével ugyanolyan fejlődést lehetne elérni, mint a „*amilyen fejlődést a hűbéri korlátoktól részben mentes, s az országban a tipikus, a sajátosan felzárkózó, paraszt-polgári mezővárosi fejlődés jelentett a 15–19. század során.*”²⁸ Természetesen célcsoportonként más-más módszerekkel és eszközökkel kell a fejlesztést megvalósítani, de a tanyavilág megőrzése közös, osztársadalmi, európai szintű érdek.

A tanyasi életmódból fakadó legnagyobb hátrány a térbeli elhelyezkedés. Éppen ezért van szükség az IKT-eszközök növelésére a tanyákon. Ugyanis, az információs technológia egyik legígéretesebb aspektusa az, hogy áthidalja a térbeli távolságokat. *D. T. Quah* 2001-ben megjelent munkájában már rámutatott arra, hogy a gazdasági eredményesség nem attól függ, hogy mekkora földrajzi távolságot kell áthidalni, hanem, hogy az egyén kapcsolódik-e az internethez, vagy sem.²⁹

Annak ellenére, hogy évtizedek óta zajlanak a tanyákkal kapcsolatos kutatások, még mindig nem tudjuk, mekkora a lakónépesség száma, kik élnek ott, még magára a „tanya” szóra sincs pontos definíció. Így nehéz megmondani, mi lesz a sorsuk. Mindenesetre a szakértők bizakodóak. A tanya létezni fog a jövőben is, de valószínűleg teljesen megváltozott szerepkörrel. Annyi bizonyos, hogy ha van kövesút és villany, város vagy fejlett község vonzáskörzetében helyezkedik el, a tanya élhet tovább a következő tíz-húsz évben, ha ez nincs, halálraítélt.

Mivel a tanya fogalma nem szerepel a magyar törvényalkotásban, ezért az Európai Unió támo-

gatására sem számíthat, ebben a kontextusban a fejlesztések is hatalmas kihívást jelentenek, de mindenképpen szükségesek: gondolnunk kell arra a közel 200 000 lakosra, akik még a „*homok hátán is megélnek*”, és küzdenek. Ha megszűnnek a tanyák, akkor a természet visszaveszi azt, ami az övé volt, és akkor valóban azt mondhatjuk: „*elvadult tájon gázolok*”.

Jegyzetek

1. BÍRÓ NAGY András: Túl a magyar ugaron. Az integrált vidékfejlesztés lehetőségei Magyarországon. Budapest: DEMOS Magyarország Alapítvány, 2007.
2. Helységnévkönyv adattár – 2011
<www.ksh.hu/docs/hun/hnk/Helysegnevkonyv_adattar_2011.xls>
3. A homokhátsági tanyák társadalma és szociális problémái. Tanulmányok. Szerk. Takács Anita. Kecskemét, MTA RKK ATI, 2005. 120 p. (Tanyakutatás 2005, Kutatási jelentések. 3. füzet)
4. A homokhátsági tanyák társadalma és szociális problémái. Tanulmányok. Szerk. Takács Anita. Kecskemét, MTA RKK ATI, 2005. (Tanyakutatás 2005, Kutatási jelentések. 3. füzet) 92. p.
5. Uo. 92. p.
6. Uo. 92–93. p.
7. A „Máté-effektus” és a vidéki Magyarország: Hogyan látja a kistélepülések jelenét Óbánya polgármestere? Innen: <http://www.magyarpolgarmester.hu/?site=104&c=158&menu=c02>
8. A homokhátsági tanyák társadalma és szociális problémái. Tanulmányok. Szerk. Takács Anita. Kecskemét, MTA RKK ATI, 2005. 120 p. (Tanyakutatás 2005, Kutatási jelentések. 3. füzet)
9. BÁRTH János: Önszerveződési folyamatok a tanyavilágban. In: Csatári B. – Kiss A. (szerk.): Tanyai kaleidoszkóp, Kecskemét, MTA RKK, 2004. 116–117 p.
10. Homokháti Kistérség Többcélú Társulás Integrált Szociális és Gyermekjóléti Központ Szervezeti és Működési Szabályzat, 2009. Innen: http://www.homokhat.hu/pages/kisterseg_al.aspx?id=1560572
11. Falugondnokok Duna- Tisza Közi Egyesülete.
http://www.falugondnoksag.hu/terkep/index.php?megye_id=0#
12. A tanya mint a jövő települése. Interjú Duró Annamáriával és Csatári Bálinttal. Kérdező: Érczfalvi András
Innen: <http://www.mr1-kossuth.hu/archivum/tanya-mint-a-jovo-telepulese.html> [2012-04-30]
13. LENGYEL György – LŐRINCZ László – SIKLÓS Viktória – FÜLEKI Dániel: Hidak a digitális szakadék fölött: egy kistérségi kutatás tapasztalatai, ITTK, 2002. Innen: http://www.ittk.hu/web/docs/klub/2002december/absztrakt_lengyel_gyorgy.ht [2013. nov. 19.]
14. GURNSTEIN, Michael: Mi a közösségi informatika, és miért fontos? = Információs Társadalom, 2008. 2. sz. 17–36 p.
http://www.infonia.hu/digitalis_folyoirat/2008_2/2008_2_michael_gurstein.pdf [2013. nov. 19.]
15. Uo. 25. p.
16. MOLNÁR Szilárd: A digitális megosztottság értelmezési kerete = Információs Társadalom, 2002. 4. sz. 82–101. p.
http://epa.oszk.hu/01900/01963/00005/pdf/infotars_2002_02_04_082-101.pdf
17. LENGYEL György – LŐRINCZ László – SIKLÓS Viktória – FÜLEKI Dániel: Hidak a digitális szakadék fölött i. m. 134. p.
18. CASTELLS, Manuel.: A hálózati társadalom kialakulása. Az információ kora. 1. k. Bp., Gondolat, 2005. 662 p.
19. MOLNÁR Szilárd i. m. 84–85. p.
20. SZARVÁK Tibor: A digitális szakadék, mint új periféria-képző jelenség = Tér és Társadalom, 2004. 3. 57–75. p. (http://epa.oszk.hu/02200/02251/00017/pdf/EPA02251_Ter_es_tarsadalom1913.pdf) [2013. nov. 19.]
21. ALBERT Fruzsina – DÁVID Beáta – MOLNÁR Szilárd: Internethasználat és kapcsolati erőforrások időbeni alakulása Magyarországon. Egy longitudinális vizsgálat eredményei = Szociológiai Szemle, 2007. 3–4. 93–114. p. (<http://www.szociologia.hu/dynamic/070304albert.pdf>) [2013. nov. 19.]
22. FORGÁCS Tamás: A távmunka területfejlesztési aspektusai = Tér és Társadalom, 2011. 2. sz. 106–123. p.
http://epa.oszk.hu/02200/02251/00043/pdf/EPA02251_Ter_es_tarsadalom3544.pdf [2013. nov. 19.]
23. Uo.
24. Barsi B. – Kanalas I. – Szarvák T.: New Economy in Space: International Trends and Hungarian Characteristics. In: Barta, Gy. – G. Fekete, É. – Kukorelli Szörényiné, I. – Timár, J. (eds) Hungarian Spaces and Places: Patterns of Transition. Centre for Regional Studies, Pécs, 2005. 236–258. p.

25. Közhasznú távmunka Bátorterenyén – romáknak. (2003) <http://www.telefalu.hu/test/service.php?=irattar&did=9&fv=149>
26. Csizmár elsőként mondta ki... (2005) <http://www.telefalu.hu/test/service.php?=irattar&did=9&fv=149>
27. Csongrád Megyei Agrárinformációs Rendszer (<http://www.gazdaportal.hu>)
28. Régiók az információs társadalomban. Kecskemét, MTA RKK ATI, 2003. 118. p.
29. QUAH, Danny. T.: Economic growth: measurement. In: Ashenfelter, Orley, (ed.) International encyclopaedia of social and behavioural sciences. Elsevier, Amsterdam, 4093-4098. (ld. Még: <http://econ.lse.ac.uk/dguah/p/0108iesbs.pdf>)

Beérkezett: 2013. szept. 4.

Széchenyi Emléknap a nemzeti könyvtár alapításának évfordulóján

Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) alapításának 211. évfordulója alkalmából 2013. november 25-én számos kiállítás, tudományos program és zenei előadás várta az érdeklődőket, akik aznap ingyenesen léphettek be, illetve fél áron iratkozhattak be a könyvtárba.

A délelőtti tárlatvezetésekben a könyvtár számos ritka kiadványa, például a könyvtár alapítója, gróf Széchényi Ferenc által adományozott magyar vonatkozású régi térképek is bemutatásra kerültek. Két nagy magyar költő, Weöres Sándor és Jékely Zoltán születésének centenáriuma alkalmából Weöres megzenésített verseiből kaptak ízelítőt az érdeklődők, és a két költő kéziratai, Jékely személyes tárgyai is megtekinthetők voltak.

Mészáros Géza festőművész A tekintet érintése című retrospektív kiállításának megnyitóján Vásáry Tamás Kossuth-díjas zongoraművész és Tokody Ilona Kossuth-díjas operaénekes lépett fel. Benkő Imre fotóművész Acél-Mű – Ózd 1987-2012 című kiállítását ugyancsak ezen a napon nyitották meg. Mindkét kiállítás éjfélig volt látogatható.

Délben kezdődött és éjfélig tartott Farkas Gábor Farkas tudományos kutató, az OSZK régi nyomtatványok tára vezetőjének előadássorozata, melyben 12 különféle izgalmas témát ismertettek: szó volt az erdélyi sárkánykoponyákról, Shakespeare Hamletje és Zrínyi Szigeti veszedelem című eposza közti kapcsolatról, az utolsó inka herceg magyarországi útjáról, II. Lajos magyar király gyilkosáról, az 1572-ben Franciaországban történt Szent Bertalan éji mézszárlás és egy szupernóva-robbanás kapcsolatáról és a betlehemi csillagról.

Délután tudományos ülészakot tartottak a magyar nyelv 18. századi térhódításáról, amelynek nyitóelőadására Margócsy István irodalomtörténészt hívták meg.

(Forrás: George Értésítő, 2013. nov. 23. http://www.hirado.hu/Hirek/2013/11/23/10/Szechenyi_Emlenap_a_nemzeti_konyvtar_alapitasanak_evfordulojan.aspx alapján)

Információkkal segítik egymást

A BiblioNet elnevezésű, könyvtárak közötti együttműködési program keretében immár negyedik alkalommal rendezett műhelytalálkozót a somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézet és a győri Dr. Kovács Pál Megyei Könyvtár és Közösségi Tér.

A szakmai találkozón a program résztvevőinek, közreműködőinek és más érdeklődőknek bemutatták a Kisalföld Tudástár (KITUD) portál, illetve a győri megyei könyvtár digitális könyvtárának (JaDoX) új szolgáltatásait.

A jelenlévők megismerkedhettek az Európai Unió támogatásával létrejött Europeana digitális könyvtárhoz való csatlakozás lehetőségeivel is, melynek elsődleges célja, hogy az európai kulturális örökség tárgyi emlékeit összegyűjtse digitális formában, s mindenki számára elérhetővé tegye.

(Forrás: Google Értésítő, 2013. nov. 30. <http://www.parameter.sk/rovat/kultura/2013/11/30/informaciokkal-segitik-egymast>)

Virtuális könyvtárak a felhőben

CSELENKÓ Vera

Bevezetés*

Virtuális létünk – a mobil eszközök mindennapi gyakorlatban való alkalmazásának természetessége mellett – a webes szolgáltatások körének bővülésével vált igazából teljessé. Egyértelművé, egyben indokolttá téve olyan intézmények – mint például a virtuális könyvtár létjogosultságát –, amelyek a több évszázados könyvtári munka hagyományait kívánják online közegben továbbvinni.

A virtuális könyvtár, mint könyvtártípus olyan feladatok ellátására is alkalmassá vált és válhat, amelyekre a fizikailag kötött gyűjtemények szolgáltatásánál már nincs lehetőség.

A számítási felhő (cloud computing) technika virtuális könyvtárakhoz való kapcsolásának ötletét a közös alap, az internet adta. Emellett szerepet játszott ezen könyvtártípus állományának és ezáltal gyűjtőkörének papírintes mivolta. Remélve, hogy a sokrétű mobil eszközök bevonásával új felhasználói körök megnyerése is lehetővé válik.

Érdekes volt elméletben végigvezetni, hogy ez a technológia milyen mértékben terjesztheti ki a virtuális könyvtár fogalmát, lehetőségeit, mely véleményem szerint egyike azon platformoknak, amelyek funkcionalitásukban megközelítőleg teljes perspektívát, betekintést nyújthatnak a technika könyvtárak számára is felhasználható területeiről.

---

* A cikk a Könyvtár 2.0 kísérleti műhely Egyetemi technológiai kutatások című előadás-sorozatra készült prezentáció, valamint a szerző „Virtuális könyvtári vízió” című diplomamunkája alapján került összeállításra.

Felhőbe költözik a könyvtár? – hangolódás Európai Unió szemmel

A virtuális könyvtár felhő alapokra helyezésének vízióját az Európai Unió azon lépéseire alapoztam, amelyeket annak érdekében folytat, hogy az üzleti, illetve a közigazgatási szektort minél jobban megnyerje a felhő alapú szolgáltatásoknak. Ez a megoldás a tervek szerint csökkentené a tetemes IT-költségeket, ezáltal gazdaságosabb hardver használatot tenne lehetővé.

Neelie Kroes, az Európai Bizottság alelnöke szerint a felhő technika aktív alkalmazása várhatóan a kis és középvállalkozásokra is kedvezően hatna, s egyúttal Európa „high-tech” üzleti környezetének presztízsét is emelné. Nem elhanyagolható szerepet játszva a kormányzati megtakarításokban, ami az európai gazdaság hatékonyságát is növelné.¹

Az Európai Bizottság a felhő modell bevezetésének érdekében 2012-ben nyilvános konzultációt hirdetett a technikában érdekelt, ill. a felhő alapú rendszereket már használó közönségek bevonásával. A számítási felhővel kapcsolatos eredményekről az Európai Bizottság hivatalos honlapján található részletesebb információ.² A felhő technika népszerűsítésében az Európai Hálózati és Információs Biztonsági Hivatal is részt vesz. A hivatal az uniós tagállamok kormányzati munkájának felhő rendszerre történő átállításában lát lehetőséget a nyilvános felhő alapú szolgáltatások igénybe vételével. A hivatal jelentése – jobbra az állami intézményekre fókuszálva – részletesen bemutatja a számítási felhőt és taglalja az intézmények számára javasolt modellek előnyeit és hátrányait, kitérve arra, hogy a felhő technika miként alkalmazható az elektronikus egészségügyi szolgáltatások, az elektronikus közigazgatási eljárások vagy akár a humán erőforrás területén is, előrevetítve egy uniós kormányzati felhő rendszer kiépülését.³

Számítási felhő technika – fogalmak

Habár a számítási felhő napjaink egyik legizgalmasabban fejlődő informatikai szegmense, maga a technika nem számít ismeretlennek. A fogalom⁴ 1960-ig vezethető vissza, technikai alapját pedig a telefonvonalak „point-to-point” alapú adathálózatának 1990-es megjelenése tette lehetővé, amely a virtuális magánhálózat alapjául szolgált. A felhő rendszerek terjedésében úttörő szerepet játszott az Amazon által 2000-ben elindított Amazon Web Service⁵ szolgáltatás is.⁶

Az informatikai ipar felhő technológiának nevezi azokat a megoldásokat, amelyek lehívásos hálózati hozzáférést tesznek lehetővé távoli elérésű, konfigurált számítógépes források (hálózatok, szerverek, alkalmazások, szolgáltatások, tartalmak, *nyomtatók, kiszolgálók, tárolókapacitás*) gyűjteményéhez.⁷

E technika segítségével – a kliens-szerver architektúrához hasonlóan – olyan adatbázisokhoz is hozzáférést biztosíthatnak, amelyeket nem saját gépünkön, hanem távoli szerveren tárolunk. Kiemelve, hogy ez esetben az adattovábbítás kizárólag online kapcsolat biztosításával történhet meg.

A felhő alapú rendszerek öt típusát és az ezekkel szemben támasztott elvárásokat a NIST (National Institute of Standards and Technology)⁸ határozta meg:⁹

© Önkiszolgálás igény szerint (on-demand self service)

Ez esetben a cél az, hogy a „szolgáltatás fogyasztója”¹⁰ bármikor csatlakozni tudjon a rendszerhez. A szolgáltató feladatköre a szolgáltatás biztosításában, ellenőrzésében, valamint az irányítás felügyeletében merül ki. A fogyasztó a saját igényei szerint választja ki az adott felhőszolgáltató céget és regisztrálja magát a kínált szolgáltatásra. A szolgáltatás igénybe vétele tehát a fogyasztó kezdeményezésére történik.

- ☉ Erőforrás-megosztás (resource pool)
 Ebben az esetben adott egy végtelen kapacitású erőforrás készletet,¹¹ amely a szolgáltató, ezáltal a fogyasztó/k számára is rendelkezésre áll. A forrás nagysága az idő és az igények függvényében dinamikusan változik. A változások koordinálása a szolgáltató szektor feladata, mely a változások követését (az erőforrásigény növekedésének és visszaszorulásának figyelemmel kísérését) és a kívánt kapacitás elérése érdekében történő beavatkozást jelent, tehát végeredményében a rendszer igazodik a fogyasztó elvárásaihoz.
- ☉ Fokozott rugalmasság (rapid elasticity)
 A flexibilitás igénye összefüggésbe hozható az erőforrás készletek dinamikus kezelésével, melynek értelmében biztosítani kell azt, hogy a fogyasztó a már említett erőforrás készletekből igényeinek megfelelő mennyiséget használhasson fel. Így a rendszer a bekövetkező változások folyamatos nyomon követésével azonnal igazodni tud a fogyasztó aktuális igényeinek megfelelő kapacitásbeli elvárásokhoz.
- ☉ Szélessávú hálózati hozzáférés (broad network access)
 E kritérium magában foglalhatja a megfelelő sávszélességet, a fogyasztóhoz közeli szolgáltatást és a felhasznált hozzáférési eszközök kínálatának változatosságát.¹²
- ☉ Mért szolgáltatás (measured service)
 A különböző felhasználók (erőforrás tekintetében) eltérő kapacitási keresletet generálnak, ezért egyedi árszabási technikára van szükség, amely a szolgáltatás költségeit az erőforrás-készlet igénybeviteléhez igazítva arányosan változik, képessé téve a rendszert ezen specifikumok dinamikus leképezésére.

A felhő alapú rendszerek áttekintése

Az igénybevitel módja szerint a felhő alapú rendszerek két vagy többszereplősek lehetnek.

- ☉ Kétszereplős: a virtuális könyvtár saját számítási felhő infrastruktúra kiépítésével szolgáltatóként jelenik meg a platformon. Tehát a külső szolgáltató megkerülésével, maga a virtuális könyvtár tölti be ezt a szerepet. Klasszikus példája, hogy magát a felhő szolgáltatást közvetlenül a fogyasztó bérlő a felhő szolgáltatótól.
- ☉ Több szereplős: amennyiben a virtuális könyvtár bérelhető erőforráskészlet szolgáltatást vesz igénybe, úgy a külső szolgáltató és a könyvtár felhasználói közé beékelődve fogyasztóként, valamint ezzel párhuzamosan szolgáltatóként is megjelenik kettős funkciót betöltve.

A szolgáltatás szempontjából három modell írható le:¹³

- ☉ szoftver alapú számítási felhő (software as a service),
- ☉ platform alapú számítási felhő (platform as a service),
- ☉ infrastrukturális számítási felhő (infrastructure as a service)

A szoftver alapú számítási felhő (a továbbiakban SaaS) modell lényege, hogy a hardveren kívül a szoftvert is a szolgáltató biztosítja, a fogyasztó csupán korlátozott testre szabást hajthat végre. A modell előnye az egyszerűségben, átláthatóságban és azonnali rendelkezésre állásban rejlik. A szerver oldali szoftver naprakészen tartását és biztonságos üzemeltetését a szolgáltató vállalja. Hátránya a testreszabhatóság hiányában és a minimális konfigurálási lehetőségben mutatkozik meg, amely a szolgáltatótól való nagymértékű függést is eredményezi. Leginkább olyan használói igények kielégítésére alkalmas, amelyek egymáshoz hasonlóak vagy egyazon körön belül mozognak, így egy sematikus modellel könnyen leképezhetőek.

A platform alapú szolgáltatás (a továbbiakban

PaaS) teret enged az egyéni megoldásoknak, alkalmazásfejlesztést és telepítési platformot biztosítva. Ez az előny hátránynak is tekinthető, mivel ezeket a konfigurálási lehetőségeket leginkább informatikában magasan képzett szakemberek tudják leginkább kihasználni. Bár a modell az egyedi igényeket a fokozott rugalmasság biztosításával tudja kezelni, az alkalmazások átírása vagy fejlesztése nem minden esetben vezet kedvező vagy gazdaságos megoldáshoz.

Az infrastrukturális szolgáltatási (a továbbiakban IaaS) modellben a szolgáltató feladata a hardver biztosítása. A rendszerek milyensége, szerkezete és szolgáltatásai felett pedig a használó gyakorolhatja a teljes ellenőrzést. „*A hardver már ennél a szolgáltatási modellnél is csak absztrakt, virtuális. Virtuális lemezekről, virtuális gépekről, virtuális hálózatról, virtualizált operációs rendszerekről és alkalmazásokról beszélünk.*”¹⁴

A modellek áttekintése után nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a virtuális könyvtár használói közege – a papír alapú könyvtárhoz hasonlóan – igen megosztott, így a felmerülő egyedi igények kielégítése is feladatkörébe tartozik. Érdekes a SaaS modell hasznosítására gondolni, amennyiben a közeljövőben komplex, kifejezetten könyvtári gyakorlatban is alkalmazható SaaS modellek kerülnek kidolgozásra, melyekkel az alapvető funkciók, a sablonfeladatok is elláthatóvá válnak. Mivel a rutinfeladatokon túlmenően speciális igényekkel is jelentkező felhasználókat ez a típus nehezen vagy egyáltalán nem tudja kezelni.

A másik két modell (PaaS, IaaS) esetében informatikában magasan kvalifikált szakembergárda megléte az alapfeltétel, amely egy virtuális könyvtár hatékony koordinálása érdekében elvárt követelmény lehet az alkalmazottakkal szemben. Így IaaS, valamint a PaaS modellkonstrukció alternatíva lehet akár a virtuális könyvtárak számára is.

A belső humán erőforrás keretében megvalósuló fejlesztés további előnye, hogy a fejlesztők egyben felhasználók is, akik munkájuk során használni fogják a rendszert, ezáltal jobban meg-

tudják határozni a rendszerrel szembeni elvárásait, ami a későbbi módosításokat is nagyban leegyszerűsíti. A felhőt kiépítő csapat saját alkalmazottakból való összeállítása jobb rálátást biztosít a rendszerre.

Az IaaS modell esetén a fogyasztó lényegében szabad kezet kap, így a típusban rejlő lehetőségek száma is – megfelelő informatikai tudással rendelkező egyén számára – meghatározódik.

A PaaS modell esetén az alapjait megkapjuk a rendszerünknek, de más kérdés, hogy az mennyire felel meg a könyvtárunk céljainak, továbbá, hogy szükség esetén milyen változtatást kell elvégeznünk azért, hogy saját elképzeléseinknek, igényeinknek megfelelő, a virtuális könyvtár számára is alkalmazható modell valósuljon meg, illetve, hogy lesz-e egyáltalán olyan alkalmazás, amelyet a későbbiekben hasznosítani tudunk.

Az IaaS modellt alkalmazva, az alapoktól kell kezdenünk a rendszer kiépítését, hogy a speciális kritériumoknak is megfelelő struktúrát építhessünk ki. A várható költség realizálása esetén talán szerencsésebb az IaaS rendszerek alkalmazása, mivel a kezdetektől saját költséggel kell számolnunk. PaaS-alkalmazás esetén a szolgáltatótól függ, hogy melyik, illetve milyen alkalmazás fejlesztését ütemezi be, s csak ezek után lehet kalkulálni a rendszer esetleges átalakítási vagy testre szabási költségeivel.

Ezen modellkonstrukciók alkalmazása adja meg a tényleges lehetőségét a virtuális könyvtár helyi számítógép apparátustól, szerverparktól való elszakadásának.

A jogosultsági szinteket figyelembe véve a NIST négyféle terítési módszert különböztet meg:¹⁵

© **privát/egyéni számítási felhő (private cloud)**

„*Az egyéni számítási felhő olyan rendszer, ahol az erőforrásokat csak egyetlen fogyasztó használja.*”¹⁶ Ez esetben a felhő struktúrát is magának a virtuális könyvtárnak kellene kiépítenie, saját szerverpark üzemeltetésével. Előnye, hogy ilyenkor jobban kézben tartható az adatvédelem, a biztonság, a jogszabályoknak (a szerzői jog kritériumaira is gondolva) való megfelelés. Itt

szabályozható a sávszélesség, fokozott optimalizálási, testreszabási lehetőségek állnak rendelkezésre, ezáltal rugalmasabb rendszer hozható létre, amely könnyen összekapcsolható a helyi munkaapparátussal.

☉ nyilvános számítási felhő (public cloud)

A szolgáltatás bárki által igénybe vehető, egy felhőhöz tetszőleges számú fogyasztó csatlakozhat. Ilyenkor a virtuális könyvtár egy globális vagy helyi szolgáltatón keresztül veszi igénybe a felhőt. A felhő infrastruktúra azonnal rendelkezésre áll, a fogyasztó részéről nem igényel karbantartást, frissítést. Mellette szól még a méretgazdaságosság, és ez esetben a saját szerverpark fenntartása is kiküszöbölhető. Hátránya az adott szolgáltatótól, valamint a szolgáltatás színvonalától (nem megfelelő vagy korlátozott számú alkalmazások) való függés.

☉ közösségi számítási felhő (community cloud)

„A modell lényege, hogy a számítási (vagy tárolási, vagy elérési stb.) kapacitás nem nyilvános, hanem csupán néhány, tipikusan azonos tevékenységet folytató szervezet között megosztott. A szolgáltató általában egy globális, erre szakosodott vállalat (Google, Amazon, Microsoft) a fogyasztók viszont jóval kevesebben vannak és jellemzően azonos tevékenységek, ebből adódóan pedig azonos törvényi szabályozások vonatkoznak rájuk.”¹⁷ Itt akár partneri együttműködés keretében könyvtárak digitális gyűjteményei is megjelenhetnének egy közös „felhőben”.

☉ hibrid számítási felhő (hybrid cloud)

A nyilvános és a magán számítási felhő ötvözése a fogyasztó egyedi igénye szerint.

Virtuális könyvtár esetén ez a megoldás jelenthetné akár a hardveralapú tárolást a szolgáltató részéről, de a belső munkálatokra, saját felhő alapú irodát kellene kiépíteni, saját szerverparkkal. Egy másik lehetséges megoldás: a többretegű alkalmazás egyik rétegét – például az adattárolást – *„a saját rendszerünkön futtatjuk, a webes kiszolgálókat viszont valamely szolgáltatónál.”¹⁸*

A számítási felhő technikához kapcsolódó lehetőségek áttekintése belső, illetve külső tényezők figyelembe vételével

A számítási felhő technikához kapcsolható szabványosításra tett kísérletek a felhő alapú rendszerekkel szembeni kritérium rendszer kidolgozójaként említett NIST mellett az Európai Unióhoz is köthetőek. Egységes számítási felhő szabványok kidolgozását kiemelten fontosnak tekinti az EU felhő aktívva tételében, egyúttal a felhőben rejlő kockázatokat is minimalizálva. A technika alapjait az új európai uniós cloud-stratégia törvényi háttér megteremtésével kívánja lefektetni, nemzetközi párbeszédet kezdeményezve Amerikával és Japánnal, globális szinten egyeztetve az adatbiztonság koordinálásával és a nemzetközi adatforgalommal kapcsolatban felmerülő kérdésekben. A szabványosításban jelentős szerepet tölt be az Európai Távközlési Szabványügyi Intézet (ETSI).¹⁹ A szabványosítás kidolgozása várhatóan biztonságosabb rendszerek kialakítását, s ezáltal a felhasználók bizalmának növekedését vonná maga után.

Bár komplex könyvtári gyűjtemények felhőbe való kiszervezésére eddig még nem volt példa, ennek ellenére érdemes átgondolni, hogy a virtuális könyvtár gyűjtőkörének jellegéből fakadó sajátosságokon túlmenően, milyen előnyei lehetnének a digitális tartalmak felhőbe költöztetésének. Várhatóan nagyfokú mobilitást eredményezne, gondoljunk a mobilkommunikációs eszközök kiemelt bevonására. Különböző dokumentumok távoli elérésének biztosítása pedig az e-learning fokozottabb támogatásának eshetőségét is magában hordozza. Nagy állományok dinamikusabban kezelhetők, ezáltal maga a tartalom is aktualitásában versenyképes maradna (a felhőben történő változásokról az összes alkalmas eszközön egyszerre kapunk visszajelzést. A frissítés automatikus, bármely eszközön generáljuk az új inputot, emellett a különböző eszközökön lévő adatok szinkronizálásában is

hatékony segítséget nyújt) más információ-szolgáltatókkal szemben is, továbbá platformfüggetlenség realizálható közelségbe kerülve, az online szolgáltatások gyorsabbá válásával csökken a reakcióidő, amely a felhasználók és a könyvtár közötti interakciók előmozdításában jelenthetne komoly szerepet.

Egy „felhő iroda” megteremtésével az egyes részlegek közötti, s ezáltal a szervezeti kommunikáció is hatékonyabbá válhatna, gyorsabb reakciókat eredményezve, és egyben lehetőséget adna a helyi munkaapparáatustól független bekapcsolódására is, mely a táv- vagy háttérmunkát megkönnyítve, vélhetően magasabb produktivitás eredményezne.

Külső tényezőként – a széles mobil eszköz kínálat mellett – érdemes építeni a tudatos felhasználókra is. Az X, Y, Z generáció tagjait tekintve már rendelkezünk olyan fogyasztói bázissal, amely napi szinten használja ezt a technikát és olyan informatikai háttértudással rendelkezik, amelyre lehet és érdemes alapozni.

Az internet használói körének szélesedését támasztja alá a Központi Statisztikai Hivatal felmérése is, mely szerint a háztartások IKT-eszközökkel való ellátottsága a 2010-es adatokhoz viszonyítva jelentősen javult. 2012-ben a magyarországi háztartások több mint 59%-a már rendelkezett asztali, 35%-a hordozható, 4,5%-a kézi számítógéppel. Az internetkapcsolattal rendelkező háztartások aránya pedig elérte a 69%-ot, amelyek közül a szélessávú kapcsolattal rendelkező háztartások aránya 68%-ot tesz ki.²⁰

A felhő alapú rendszerekben rejlő kockázati tényezők

A legalapvetőbb problémák egyike maga a felhő alapú rendszerek alapjául szolgáló internetkapcsolat. Ez kulcsfontosságú tényező esetünkben, mert a virtuális könyvtár alapja egy webes felületen megjelenő honlap, vagyis az internetes közeg. Az internet-szolgáltatás szünetelése a virtuális könyvtár szolgáltatásainak befagyását

vonná maga után. Ebben az esetben a felhőben tárolt dokumentumokhoz való hozzáférés akadályozott, hacsak nem tároljuk papír formátumban is vagy saját szerveren, külső háttértáron, esetleg más adatbázisban. De ebben az esetben teljesen értelmetlen lenne a felhő szolgáltatás ilyen mértékű igénybevételéről vagy magáról egy teljes mértékben felhő technikán alapuló könyvtárról beszélnünk. Esetleg biztonsági adattárolás, megosztás szintű igénybevétel lenne indokolt.

A háttértáron, saját szervereken való adattárolás sem jelent teljes körű megoldást erre a problémára, mivel az internet kiesésével – hiába állnak rendelkezésre az adatok – a háttérmunkák elvégzésén kívül, szolgáltatási feladatot nem tud ellátni a könyvtár. Bár léteznek különböző alternatívák egy esetleges hálózati hiba kiküszöbölésére (internetkapcsolat hiánya/akadozása), – gondolok itt például a mobilinternet szolgáltatásra – hosszabb távon azonban ezek sem jelentenek megoldást sem a könyvtár sem a fogyasztó számára.

Bérelt felhő modellek igénybe vétele esetén, elkerülhetetlen a külső szolgáltató bekapcsolódása is a rendszerbe. Ma már egyre több szolgáltató jelenik meg a piacon, ami azon kívül, hogy egészséges piaci versenyt generál, – mely az árak, valamint a szolgáltatások minőségét tekintve várhatóan javuló tendenciát mutat – felveti annak a kérdését is, hogy biztonság szempontjából vajon nagy vagy kis felhő szolgáltatónál célravezetőbb-e tárolni az adatainkat? Olyan óriásmogulok, mint a Google (Google Drive), az Apple (iCloud), a Microsoft (SkyDrive) kétségtelen, hogy komolyabb technikai és anyagi apparátussal rendelkeznek. De a több felhasználó – több adat elve alapján nagyobb figyelmet is kaphat egy esetleges támadás esetén. A kisebb felhőszolgáltatók választásakor felmerülhetnek kapacitási problémák az erőforráskészletet tekintve: vagyis, hogy az adott szolgáltató birtokában van-e olyan nagyságrendű erőforráskészletnek, amely képes bármekkora fogyasztói igényt hosszú távon támogatni. Emellett kérdés, hogy az alkalmazások fejlesztésében, adatvédelmi

eljárások tekintetében a kisebb volumenű költségkeret mennyire befolyásolhatja őket, eleve rosszabb megoldásokat eredményezve, amely magával vonhatná az adatbiztonsági kérdések háttérbe szorítását, az alkalmazások lassú fejlesztését. A szolgáltató esetleges megszűnése is az adatok elvesztését generálhatja. Számolni kell a felhő szolgáltató oldalról jelentkező átfogó karbantartási, rendszer frissítési feladatok esetén bekövetkező eseti kényszerleállásokkal is.

Adatvédelem

Érdemes megvizsgálni a felhőben tárolt adatok védelmét is. Egyrészt a virtuális könyvtár felhasználói körét figyelembe véve beszélnünk kell a személyes adatok védelméről. Támponthoz az Európai Unió által kiadott 1995-ös adatvédelmi irányelv ad, melynek értelmében az adatvédelmet mindig az adatkezelő²¹ székhelyén érvényes törvényeknek megfelelően kell alkalmazni, akkor is, ha a feldolgozás más helyszínen történik vagy az adatok alanyai más országban laknak. Ezen irányelv alkalmazandó, ha az adatkezelő az EU-ban székel, vagy az adatfeldolgozó eszközök az Európai Unió területén vannak, kivéve, ha az eszközök csak adatátvitelre szolgálnak.²²

Itt a virtuális könyvtár (IaaS, PaaS modellkonstrukció esetén) adatkezelőként, saját felhő szolgáltatás kiépítésével pedig adatfeldolgozóként²³ is megjelenhet, ami eltérő eljárásmodokat igényel a könyvtár részéről.

Számolni kell azzal is, hogy napjainkban a személyes jellegű vagy egyéb jelentős információk hatalmas értéket képviselnek a különböző szolgáltatóipari szektorok számára, nem is említve az ipari kémkedésről. Tehát maga a számítási felhő, így a virtuális könyvtár felhasználóinak adatai is az adathalászok kezébe kerülhetnek, hackertámadások vagy egy esetleges belső támadás célpontjaivá válhatnak.

A tartalom védelme

Virtuális könyvtár esetén a rendszert alkalmassá kell tenni a különböző jogosultsági körrel rendelkező felhasználói szintek közötti átjárás

letiltására, a hozzáférési jogok pontos behatárolásával. A rendszernek kezelnie kell a könyvtár szolgáltatóként való megjelenését a webes platformon, mellyel a jogvédett tartalmak internetes közegben való megosztását teszi lehetővé.

Érdemes lenne a (soft) DRM (digital rights management) technológiák számítási felhő struktúrába való beépítését is átgondolni. Bár tökéletes védelem nincs, de a kockázatok minimalizálásával talán a kiadók részéről is nagyobb érdeklődés mutatkozna egy esetleges online kölcsönzés keretében megvalósuló üzleti modell kidolgozására.

A virtuális gyűjtemény egyedi azonosítóval (például digital object identifier - DOI) való ellátása, mely a rendszeren átfutó digitális adathalmaz nyomon követését tenné lehetővé, szintén kedvező benyomást tehetne a számítási felhő technikát kételkedéssel fogadókra.

A felhő alapú szolgáltatások szerzői jogi megítélésében támpontként *Faludi Gábor* és *Grad-Gyenge Anikó* 2012-ben megjelent cikke említen²⁴.

A felhő külső szolgáltatón keresztüli igénybevétele esetén, az érintett adatok védelme alapvetően egy harmadik féltől is függ. Ilyen esetekben célszerű az adatszivárgás, vagy hasonló okokra visszavezethető vitás esetek elkerülése érdekében a szankciók, illetve az esetleges felelősségre vonás mikéntjeinek pontos kidolgozására, amely a könyvtárra, továbbá a felhő szolgáltatóra vonatkozó felelősségi körök pontos behatárolásában ölthetne testet. Egyben egységes adatvédelmi irányelv kidolgozásával, a kérdéses szituációkban könnyebben megítélhető az egyes partnerek felelőssége.

Kutatások a külföldi, valamint a hazai üzleti szférából

Kiss Nikolett: *Titkos adatok a felhőben* című cikkében Ponemon intézmény „titkosítás a felhőben” elnevezésű felméréséről számol be, melynek keretében hét ország²⁵ több mint 4000 informatikusának véleményét kérték ki a technikával kapcsolatban.

A felmérés során érdekes ellentétet tártak fel a felhőszolgáltatás és a biztonság között. Az üzleti világban fokozottan védett anyagokkal dolgozó, magas szintű adatvédelmi technikákat alkalmazó szervezetek nagyobb bizalmat szavaznak meg a számítási felhő technikának. Ők már eleve titkosított adatokat töltenek fel, ezzel kiküszöbölve a szolgáltatók rossz megoldásaiból fakadó problémákat.

A hazai vállalati vezetők véleménye szerint jelenleg az IT-terület legnagyobb kihívását a biztonsági kérdések jelentik – olvashatjuk az IDG Lapkiadó és a Deloitte Zrt. által közelmúltban készült, közös felmérésében.²⁶

A felhő alapú technológiák terjedésére utal, hogy a válaszadók 36%-a már alkalmazza, további 28%-a pedig nem zárja ki számítási felhőhöz kapcsolódó alkalmazások vállalati körben belüli felhasználását. A bizonytalanok, illetve a technikától teljesen elzárkózók 31%-a, valamint az állást nem foglalók köre mintegy 5%-ra tehető.²⁷ Bár a technika konkrét alkalmazási területei itt nem kerülnek megnevezésre, de nagy valószínűséggel irodai alkalmazások, levelezés, adattárolási feladatok ellátásában játszhat szerepet, mint a felhő alapú rendszerek legáltalánosabb felhasználási módozatai.

A fogyasztó jogai

A felhőben tárolt dokumentumok feletti kontrollt elvesztő fogyasztónak a felhő szolgáltatótól való nagymértékű függése (legyen akár virtuális könyvtárról vagy külső szolgáltatóról is szó), indokolja a szolgáltatókkal szembeni fokozott külső kontrollt biztosító intézmény felállításának szükségességét is. Például a szolgáltató megszűnése esetén valamilyen adatmentési politika kidolgozása, érintettek kárenyhítése, minimális követelmények meghatározása a szolgáltató szerverparkjának optimális működése érdekében.

A fogyasztó tájékoztatása az erőforrás készletek tényleges nagyságáról, műszaki szerkezetéről, elhelyezkedéséről a szolgáltató részéről jelen-

leg nem kötelező érvényű. Bár léteznek olyan kezdeményezések, amelyeknél nagyobb rálátást, ezáltal jogot kaphatnak arra a fogyasztók, hogy adataik tényleges elhelyezésével kapcsolatban nyilatkozzanak. Ilyen igények felmerülése esetén például az Európai Unió egy tagországának fogyasztója kérvényezhetné, hogy a számítási felhőbe feltöltött adatait olyan Európai Unión belüli szolgáltató kezelje, amelynek szerverparkja, – amely az adott ügyfél adatait tárolja – területileg is az EU-n belül helyezkedjen el.²⁸

Összegzés

Míg az informatika, azon belül is az internet lehetővé tette, hogy egy teljesen virtuális világot hozzunk létre, addig a számítási felhő technika magában hordozza egy olyan könyvtár felépülésének lehetőségét, amely akár a materialista világtól teljesen elszakadva, magukat a helyi munkabázisokat is megszüntetve, a dolgozók hálón keresztüli irányításával a falak nélküli könyvtár vízióját reális alapokra helyezheti.

Ezen cikk keretében jobbra a virtuális könyvtárra fókuszáltam, így az egyes számítási felhő modellek áttekintése, illetve elemzése is e szempontok szerint történt, elsősorban az említett könyvtártípus sajátosságait figyelembe véve. Mindezek ellenére, reményeim szerint – a felhő alapú rendszerek bemutatásával – a klasszikus, papír alapú könyvtárak érdeklődését is felkeltettem, meggyőzve őket arról, hogy érdemes lenne ezt a technikát a könyvtár napi gyakorlatába is egyre komolyabban beépíteni, nem csak másodlagos – alternatív adattárolási, levelezési, irodai – feladatok ellátására korlátozva szerepét.

Összefoglalásként egy olyan módosított SWOT-analízis összeállítására került, mely a felhő alapú rendszerek említett jellemzőit, külső, illetve belső tényezők figyelembe vételével 4 kategóriába sorolja.

A szakemberek besorolására nem került sor azon ellentmondásból kifolyólag, hogy bár a virtuális könyvtár teljesen felhő alapokra való helyezése megköveteli az alkalmazottak részéről a sokré-

tű informatikai háttértudást, de ennek a kritériumnak jelenleg a hazai felsőoktatási képzésből kikerülő informatikus könyvtáros szakemberek kis százaléka tud megfelelni.

A rendszer fejlődésre való képessége rengeteg kiaknázható lehetőséget rejt magában, de, - mint kialakulóban lévő technika némi bizonytalanságot is szül a fogyasztóban.

Remélem, sikerült a bemutatott szempontok áttekintésével az olvasókat arra motiválni, hogy közösen, – az Európai Unió példáját követve – talán már a közeljövőben sor kerülhessen egy saját cloud stratégia felvázolására.

1. táblázat

Felhő alapú rendszerek SWOT-analízise

Erősségek

Gyengeségek

Informatikailag magasan kvalifikált szakembergárda

Kompatibilitás Rugalmasság Testreszabhatóság	IT háttér (tudás, eszközháttér) Adatvédelem (tartalom, fogyasztók)
Adattárolás Szabványok Tudatos fogyasztók Új felhasználók Változatos mobil eszköz kínálat 4G/LTE lefedettség soft DRM	Külső támadások (adathalászat, hackertámadás) Internet kapcsolat Digitális szakadékok Külső szolgáltató (eltérő adatvédelmi irányelvek) Technikát érintő szerzői jog (kidolgozás alatt) Felmerülő költségek (nehezen kalkulálható)

Folyamatos fejlesztések

Hazai politikai támogatás

Lehetőségek

Veszélyek

Irodalom

BALLMER, Steve: Európa felett az ég : A felhő alapú számítástechnikában rejlő lehetőségekről. 2010.11.15. <URL:http://www.figyelo.hu/cikkek/119598_steve_ballmer__europa_felett_az_eg > [2013. augusztus 12.]

A Dropbox új trónkövetelői = PC World, 2012. 6. sz. 80–81. p.

A felhőalapú informatika leggyakoribb tévhitei. 2012.07.04. <URL:http://hvg.hu/Tudomany/20120704_felhoalapu_informatika_tevhitek >[2013. július 10.]

HORNYÁK Miklós: Felhők az e-közigazgatás egén. Lépések számítási felhő alapú önkormányzati modell felé. In: Évkönyv

2011. – Pécs : Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola. 2011. 69–78. p.

Készítsen saját felhőt! 2011. 01. 11. <URL: http://hvg.hu/Tudomany/20110111_iomega_cloud/ > [2013. július 16.]

99 százalékos csökkenés az adatátviteli forgalomban. 2012. 06. 01. <URL: http://hvg.hu/Tudomany/99_szazalekos_csokkenes_az_adatviteli_for_C5FSQQ> [2013. május 06.]

LEPENYE Tamás: A Microsoft számítási felhő megoldásai. 2011. 06. 20. <URL: http://lepenyet.wordpress.com/2011/06/20/a-microsoft-szmtsi-felho-megoldasai/ >[2013. július 16.]
 Mekkora a felhő? = PC World, 2012. 8. sz.. 81. p.

SÓS Éva: Iroda a felhőkben. 2012. 04. 11. <URL: <http://computerworld.hu/iroda-a-felhokben-20120411.html> > [2013. július 14.]

Számítási felhő az EU egén. <URL: <http://www.eumosaic.hu/trendi/technika/szamitasi-felho-az-eu-egen> > [2013. június 22.]

Számítási felhő, az internet jövője. 2008. 07. 31. <URL: http://www.sg.hu/cikkek/61730/szamitasi_felho_az_internet_jovoje > [2013. június 13.]

SZÁSZ Péter: Könyvtár a felhőben. In: Videotorium honlapja. 2013. 03. 27. <URL: http://videotorium.hu/en/recordings/details/6180,Konyvtar_a_felhoben > [2013. június 04.]

Jegyzetek

1. Európai Felhő-Unió = Computerworld, 2012. 07. 17. <URL: <http://techcorner.hu/computerworld/europai-felho-unio.html> > [2013. augusztus 15.]
2. Uo.
3. ENISA-jelentés a számítási felhő technológiáról. 2011. 01. 19. <URL: http://www.sg.hu/cikkek/79532/enisa_jelentes_a_szamitasi_felho_techologiáról > [2013. augusztus 16.]
4. John McCarthy érvelése annak érdekében, hogy a számítástechnika közüzemi szolgáltatássá váljon. Akkoriban gyakran emlegették az internetet felhőként. Forrás: Felhőinformatika dióhéjban (infografika) = PC World, 2012. június, 79. p.
5. Az Amazon.com globális online kereskedelmi cég bérelhető szerverparkja, az anyavállalathoz hasonló szintű szolgáltatást kínál más szervezetek számára is. Forrás: Felhő alapú számítástechnika. In: Wikipédia <URL: http://hu.wikipedia.org/wiki/Felh%C5%91_alap%C3%BA_s_z%C3%A1m%C3%ADt%C3%A1stechnika > [2013. június 24.]
6. Felhőinformatika dióhéjban (infografika) = PC World, 2012. június 79. p.
7. FALUDI Gábor – GRAD-GYENGE Anikó: A cloud computing-alapú szolgáltatások szerzői jogi megítéléséről. = Infokommunikáció és jog. 2012. 03. no. 105-108. p. <URL: http://www.infojog.hu/sites/infojog.hu/files/50_Faludi_Grad_Gyenge_Cloud_computing.pdf > [2013. május 11.]
8. 1901-ben alapították amerikai innováció és az ipari versenyképesség előmozdítása érdekében, az Egyesült Államok

legrégebbi fizikai laboratóriumának egyikeként tartják számon. Fő profilja: nanotechnológia, információs technológia, globális kommunikációs hálózatok, kémia, matematika, fizika, anyagtudomány. Forrás: About NIST. <URL: http://www.nist.gov/public_affairs/nandyou.cfm > [2013. március 29.]

9. LEPENYE Tamás: Számítási felhő – egyszerűen. 2011.06.15. <URL: <http://lepenyet.wordpress.com/2011/06/15/szmtsi-felho-egyszeruen/> > [2013. május 13.]

MELL, Peter – GRANCE, Timothy: The NIST Definition of Cloud Computing (Draft) 2011. 01. no. <URL: http://pre-developer.att.com/home/learn/enablingtechnologies/The_NIST_Definition_of_Cloud_Computing.pdf > [2013-09-24]

Mi az a számítási felhő?. In: Bitport honlapja. 2010.03.10. <URL: <http://www.bitport.hu/megoldasok/szamitasi-felho-cloud-computing-definicio> > [2013. május 09.]

10. NIST meghatározás
11. „Konkrét hardver, szerver, tároló stb. helyett számítási, tárolási, adat továbbítási kapacitások állnak rendelkezésre bizonyos tömbökben.” Forrás: Lepenye Tamás: Számítási felhő – egyszerűen. 2011.06.15. <URL: <http://lepenyet.wordpress.com/2011/06/15/szmtsi-felho-egyszeruen/> > [2013. május 13.]
12. LEPENYE i.m. (9. sz.)
MELL – GRANCE i.m. (9. sz.)
Mi az a számítási felhő?. In: Bitport honlapja. 2010.03.10. <URL: <http://www.bitport.hu/megoldasok/szamitasi-felho-cloud-computing-definicio> > [2013. május 09.]
13. Felhőinformatika dióhéjban (infografika). = PC World [2012. június] 79. p.
LEPENYE Tamás: Számítási felhő – egyszerűen (2. rész). 2011.06.16. <URL: <http://lepenyet.wordpress.com/2011/06/16/szmtsi-felho-egyszeruen-2-rsz/> > [2013. május 13.]
MELL – GRANCE i.m. (9. sz.)
14. LEPENYE i.m. (13. sz.)
15. LEPENYE Tamás: Számítási felhő – egyszerűen (3. rész). 2011.06.17. <URL: <http://lepenyet.wordpress.com/2011/06/17/szmtsi-felho-egyszeruen-3-rsz/> > [2013. május 13.]
MELL – GRANCE i.m. (9. sz.)
Mi az a számítási felhő?. In: Bitport honlapja. 2010.03.10. <URL: <http://www.bitport.hu/megoldasok/szamitasi-felho-cloud-computing-definicio> > [2013. június 10.]
16. LEPENYE i.m. (13. sz.)
17. LEPENYE i.m. (13.sz.)

18. LEPENYE i.m. (13.sz.)
19. Egységes számítási felhő szabványokat akar az EU. In: sg.hu honlapja. 2012. 07. 10. <URL:http://www.sg.hu/cikkek/90784/egyseges_szamitasi_felho_szabvanyokat_akar_az_eu> [2013. július 12.]
20. Infokommunikációs (IKT) eszközök és használatuk a háztartásokban és a vállalati (üzleti) szektorban, 2012. In.: Központi Statisztikai Hivatal honlapja. 2013. 08. no. <URL:http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/ikt/ikt12.pdf#page=2> [2013. augusztus 27.]
21. „Adatkezelő: az a természetes vagy jogi személy, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet, aki vagy amely az adatok kezelésének célját meghatározza, az adatkezelésre (beleértve a felhasznált eszközt) vonatkozó döntéseket meghozza és végrehajtja, vagy az általa megbízott adatfeldolgozóval végrehajtatja.”
Forrás: Racskó Péter: A számítási felhő az Európai Unió egén. = Vezetéstudomány, 43. évf. 2012. 1. sz. <URL:http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/500/1/vt_201201p2.pdf > [2013. június 16.]
22. Uo.
23. „Adatfeldolgozó: az a természetes vagy jogi személy, igazgatási vagy egyéb szervezet, amely az adatkezelő megbízásából személyes adatot dolgoz fel.”
Forrás: Racskó Péter: A számítási felhő az Európai Unió egén. = Vezetéstudomány, 43. évf. 2012. 1. sz. <URL:http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/500/1/vt_201201p2.pdf > [2013. június 16.]
24. FALUDI – GRAD-GYENGE i.m. (7. sz.)
25. A felmérés résztvevői: Japán, Brazília, Anglia, Németország, Franciaország, Ausztrália, Egyesült Államok
Szponzor: Thales e-Security
26. Hatalmas kockázat – tehetnek ellene! In: HVG honlapja. 2012.03. 31. <URL: http://hvg.hu/Tudomany/Hatalmas_kockazat__tehetnek_ellene_N29T8C> [2013. augusztus 16.]
27. Uo.
28. LEPENYE i.m. (9. sz.)

Beérkezett: 2013. szept. 2.

Nyílt hozzáférés, fizetős közlés – Open Access Week a szegedi egyetemi könyvtárban is

Világszerte 2013. október 21-e és 25-e között tartották a Nyílt Hozzáférés Hetét (Open Access Week), melynek keretében a tudományos lapkiadás és a tudományos információellátás és -elérés forradalmi átalakulására hívták fel a figyelmet.

Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma pályázatának keretében a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtár – mely fontos szerepet játszik az open access irányzat magyarországi megismertetésében, sőt, kialakításában – is csatlakozott a programhoz. Az Open Access alapjaiban érinti az egyetemi könyvtár folyóirat-előfizetéseit, illetve olyan szolgáltatásokat, mint az Elektronikus Információsztudomány (EISZ) vagy a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT), valamint a repozitóriumokat is, magyarul az egész tudományos információellátó rendszert. Mindezek okán tájékoztató előadással és kerekasztal-beszélgetéssel várta a könyvtár az érdeklődő egyetemi közönséget. A meghívott szakemberek arról cserélik ki gondolataikat, kinek mit hozhat a nyílt hozzáférésre történő (teljes) átállás, hogyan néz majd ki az átmeneti időszak, és ki, illetve milyen módon fogja finanszírozni a tudományos közlést.

<http://www.u-szeged.hu/hirek/2013-oktober/nyilt-hozzaferes-fizetos?objectParentFolderId=1192>

<http://ww2.bibl.u-szeged.hu/index.php/nyitolap/54-magyar-nyelvu-tartalom/e-forrasok/1035-open-access-week>

(Forrás: Katalist, 2013. okt. 22. Kokas Károly híre alapján)

A Hajdú-Bihar megyei helyismereti bibliográfia (tényleg vége?)

NAGY Anikó

Előzmények

Bényei Miklós – aki már középiskolás korában azt tervezte, hogy könyvtáros-bibliográfus és tudományos kutató lesz¹ – 1966-ban jelentkezett először szakmájába vágó cikkel a *Könyvtáros* hasábjain.² Pár évvel később ugyanitt szakmai-tudományos igényességgel tekintette át a könyvtárakban folyó helyismereti munka jelentőségét elsősorban a történeti, helytörténeti kutatások terén.³ Emellett már készült az a módszertani útmutató is, amely a könyvtári helyismereti tevékenységhez szükséges tudnivalókat foglalta össze az alapvető fogalmak – például a helyismeret, a honismeret, helytörténet – tisztázásával és a mindennapi munkához szükséges gyakorlati

tudnivalók összegyűjtésével. (Hogy csak néhányat említsek röviden – már a kezdeti években is termékeny munkásságából.)⁴

Komoly elméleti tevékenység előzte meg tehát a hazai helyismereti kutatás és helyismereti tevékenység számára példamutató ajánló jegyzék megjelenését, amelyben a szerző saját környezetének könyvtárai számára vette számba az alapvető helyismereti műveket. Bényei Miklósról magára és munkásságára is egy az egyben vonatkoznak Kertész Gyula szakmai-tudományos műveiről írott méltató szavai: „*Megtermékenyítő hatásuk mindenekelőtt saját bibliográfiai összeállításában teljesedett ki; ezekben mutatta meg, hogy a megismert vagy kialakított elveket hogyan lehet és kell átültetni a gyakorlatban*”.⁵

Helyismereti művek : ajánló jegyzék Hajdú-Bihar megye könyvtárai számára / összeállította Bényei Miklós. – Debrecen : [Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár], 1975. – 66 p. ; 20 cm.

A szerény kivitelezésű füzet bevezetőjében olvasható a kiadvány célja tömören és világosan: „A honismereti mozgalom és a helytörténeti kutatások erőteljes fellendülése, az igények differenciálódása és kiterjedése megköveteli, hogy könyvtáraink szélesebb körben folytassák helyismereti tevékenységüket.” Az 548 művet felsoroló ajánló bibliográfia a gyűjtő- és a tájékoztatói munkát hivatott segíteni. Csak a lényeges helyismereti információkat tartalmazó kiadványokat veszi számba, egyrészt azokat, amelyek „az egyes helységekre, járásokra” vonatkoznak, másrészt a megye egészével foglalkoznak. Helyet kaptak a bibliográfiában olyan területre vonatkozó művek is, amelyek korábban közigazgatásilag nem tartoztak a megyéhez, ezek is fontosak a történeti és helytörténeti kutatásokhoz, nélkülözhetetlen segédeszközei az állománygyarapításnak és a könyvtári tájékoztatásnak.

Hajdú-Bihar megye, Bihar vármegye, Hajdú vármegye, Hajdúság és Hortobágy elnevezésű földrajzi egységek alatt az alábbi tartalmi csoportosításban jelennek meg az ajánlott könyvek: általános helyismereti művek, földrajz, útikönyvek, cím- és névtárak, természeti viszonyok, történelem, régészet, néprajz, gazdasági élet, közélet, közigazgatás, művelődés, oktatásügy – összesen 276 mű. Egy-egy jelentősebb személy kiemelten szerepel, így Szabó Pál (a *Bihar vármegye* részben) és Bocskai István (*Hajdú vármegye, Hajdúság* alatt).

Kisebb csoportosítások következnek: *Nyírség* és *Sárrét* tájegységek alatt 13, illetve 16, az Álmosdtól Újszentmargitáig betűrendben felsorolt helységekhöz kapcsolódóan pedig 243 tételt ajánl a szerző a könyvtáraknak.

A bevezető kiemeli, hogy a Debrecenre vonatkozó helyismereti művek nem szerepelnek az ajánló jegyzékben, viszont az általános helyismereti művek között szerepel a Bata Imre, Lengyel Imre és Varga Zoltánné által összeállított *Debreceni bibliográfia*, amely bőséges anyagot tartalmaz a cívisvárosról.

Debreceni bibliográfia. Alapvető irodalom a város ismeretéhez. (Kiad. a Városi Tanács, Egyetemi Könyvtár.) Debrecen, 1961. 331. p.

A legrégebbi időszakról érdemes kiemelni három történelmi, illetve régészeti alapművet:

LUKINICH Imre: Erdély területi változásai a török hódítás korában. 1541–1711. Bp. 1918. 653 p. B

SZÁNTAY Aladár: Debreczen környékén, Bihar megyében s a Hajdúkerületben talált kő- és bronzkorszaki maradványokról. Debrecen, 1871. 16 p.

ZOLTAY Lajos: Települések. Egyházas és egyháztalan falvak Debrecen város mai határa és külső birtokai területén a XI–XV-ik századokban. Debrecen, 1925. 70 p.

Amint látható, a B típusú (városi) könyvtáraknak is ajánlott művek mellett B-jelzés szerepel.

A Balmazújvárosra vonatkozó kiadványok között külön alcsoportban találunk Sarkadi Imréről egy kiadványt, Veres Péterről pedig 9 tételt. Ez utóbbiak között a bibliográfia lezárásának (1974. november 15.) évében jelent meg:

NÁDASDI Péter: A tölgyfa árnyékában. Vallo-mások apámról. [Visszaemlékezések.] Bp. 1974. Kozmosz. 203 p. 8 t. B

Egy-egy terület helyismereti irodalmára vonatkozóan esetenként éppoly jelentős lehet egy daloskönyv, mint egy minden részletet kimunkáló tudományos mű, mint az alábbi két példa mutatja:

[ILLÉSY György]: Kunsági: Sárréti dalkönyvecske. Pest, 1870. 48 p.

OSVÁTH Pál: Bihar vármegye Sárréti Járásának leírása. Nagyvárad, 1875. 630 p. B

Helyismereti művek : Hajdú-Bihar megye

Az ajánló bibliográfia hasznos segédletnek bizonyult, ezt követően célszerűnek látszott a folytatás. Az 1975-ös tárgyévvel induló első füzet tartalmazza a tárgyévi kiadványok mellett az

1974. november 14. (az alaplóműnek tekinthető ajánló jegyzék lezárása) után megjelenteket is. Ettől kezdve évenkénti rendszerességgel megfelelt a kitűzött célnak: tájékoztatni „*a kutatókat, érdeklődőket, könyvtárakat stb. a megyében kiadott, illetve a megyéről szóló könyvekről*” – írja Bényei Miklós bibliográfia-sorozatának bevezetőjében már az első füzetétől kezdve. A lezárult kiadvány bibliográfiai leírását célszerű rögtön az elemzés elején megadni, annál is inkább, mivel a bibliográfia címe az egyes könyvtárak katalógusaiban, a sajtóbibliográfiában és egyéb helyeken is többféleképpen jelenik meg: Helyismereti művek, Hajdú-Bihar megye vagy Helyismereti művek. Hajdú-Bihar megye. A szerző iránti tiszteletből az ő változatát fogadjuk el főcímmek, s az ISSN mellett látható az OSZK-ban elfogadott kulcs cím:

Helyismereti művek : Hajdú-Bihar megye / Bényei Miklós. – 1975–2010. – Debrecen : [Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár], 1976–2012. – 36 köt. ; 20 cm

Kiadó: Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár 2002–2006, Pegazus K. 2007, Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Művelődési Központ 2008–2010.

ISSN 0209-4045 = Helyismereti művek, Hajdú-Bihar megye

Általános, nagyjából

A bibliográfia első és ezt követő 35 kötetében tudatosan kialakított, minden szükséges információt tartalmazó bevezető tájékoztatja a használat arról, hogy az évenkénti megjelenésére tervezett kötetben milyen kiadványokról tájékozódhat: önálló kiadványok, amelyek 1) tartalmilag helyismereti művek (a teljesség igényével), 2) helyi kiadványok (nem a teljesség igényével), 3) helyi szerzők munkái (válogatva). Nem kerültek be a kéziratok művek, a prospektusok, a tartalmilag kisnyomtatványnak minősülő üzemi, intézményi kiadványok.

A bevezetőben a felsorolt kategóriák pontosan körülírt meghatározása is olvasható; a helyi szerzők munkái közül a helyismereti informá-

ciókat tartalmazó és a szépirodalmi alkotásokat, irodalmi tanulmányokat a teljesség igényével tartalmazza a bibliográfia, ha ennek a kritériumnak nem tesz eleget a mű, akkor a teljesség igényének elve nem érvényesül, csak kivételesen jelentős művek kerülnek feldolgozásra. A tételek az ajánlójegyzékben az egyes földrajzi helyek alatt már kialakított csoportosításban, a következő – szükség szerint alfejezetekre, csoportokra oszló – fejezetekben szerepelnek: *Általános munkák, Történelem, Néprajz, Vallás, egyházak* (1989-től), *Politika* (több, kissé módosult változatban), *Gazdasági élet* (2004-től: *Gazdasági élet, környezetvédelem*), *Egészségügy* (1981-től *Egészségügy, sport*), *Művelődés, Irodalom, nyelv*.

1988-tól – az évszám mindig a bibliográfia tárgyévét jelenti – bővül a tartalom: ebben az évben „*megalakult a Csokonai Kiadó; az 1980-as évek végének átalakuló és forrongó korszakában létesült tehát ismét igazi főhivatású könyves műhely a városban.*”⁶ Az addigi tematikai címjegyzék kibővült a Csokonai Kiadó által kiadott olyan könyvek felsorolásával, amelyek nem helyismereti jellegűek. (1988-ban 4, 1989-ben 12 könyvről van szó. Minthogy a feldolgozott korszak első hivatásos kiadója igen nagy jelentőséggel bírt, a szerző még azt is feltűnteti, hogy a Csokonai Kiadótól a tematikai részben is található könyvek: 4, illetve 8 mű.)

A folyamat nem állt meg: az 1990-es kötetben már 7 debreceni kiadó összesen 51 kiadványa tartozik ehhez a csoporthoz, 1994-től pedig a Hajdú-Bihar megyei kiadók műveit is felsorolja a bibliográfia. A kiadók betűrendben követik egymást, ezen belül az adott évben megjelent műveik szintén betűrendben szerepelnek. Ez a csoport jelentősen megnöveli a tétel számot, hiszen az 1988-as 4 tételhez képest 1994-től átlagosan 500 körüli az adott évben megjelent „csak kiadói” művek száma. „*Vajon nincs-e a magas szám mögött egyfajta szellemi elértéktelenedés?*” – kérdezi a bibliográfia kapcsán a régió könyveiről elmélkedő újságíró a Hajdú-Bihari Napló hasábjain. A kiadók terjeszté-

si gondjai már 1992-ben olyan szembetűnőek, hogy a kérdést egy újabb kérdés követi: „*Vajon nem lenne-e célszerűbb, ha a kiadóknál jelentkező tőkét, a szellemi erőket tudatosabban és szervezettebben kapcsolnák egybe és határozottabban állítanák megújuló szellemi életünk szolgálatába?*”⁷

Bényei Miklós összeállítása – a helyismereti bibliográfiák megszokott tudományos forrásként szolgáló jelentőségén túl – kiváló alapul szolgálhat a magyarországi könyvkiadás történetének elemzéséhez is. Kiadók jelennek meg, néhányan mindössze 1–2 könyvet adnak ki, de könyvtáros-bibliográfus szemmel jelentős kiadók szűnnek meg anyagi nehézségeik miatt. A megjelent könyvek száma nem mindig a valódi értéket tükrözi. A *Tóth Könyvkereskedés* például már 1996-ban 69 könyvet adott ki, kiadványainak száma egyre növekszik (2003-ban már 109 volt). Az igényes olvasókat kiszolgáló és Debrecennek egykor oly fontos *Csokonai Kiadó* könyveinek száma ugyanezekben az években 11, illetve 7.

A mutatók biztosítják minden bibliográfia sokoldalú kutatásának lehetőségét, jelentősen növelik értékét, használhatóságának színvonalát. A *Helyismereti művek : Hajdú-Bihar megye* mutatói minden kíváncsnak tökéletesen eleget tesznek: szerzői névmutató, földrajzi, kiadói és tárgymutató tárja fel pontosan és részletesen a tartalmat. A kiváló munka 1979-től 1990-ig Síró Juditot, a megyei könyvtár munkatársát dicséri, a mutatók rendszerének kidolgozása, valamint az előző és a következő kötetek mutatóinak elkészítése Bényei érdeme. A földrajzi mutatóban egyértelműen a *Debrecen* címszó után következik a legtöbb tételszám, ezek visszakereshetőek vagy a tartalmi részben, vagy a kiadói kiadványok között. Érdemes hangsúlyozni, hogy ebben az időszakban a Hajdú-Bihar megyei bibliográfiával párhuzamosan a szerző több, Debrecen történetével foglalkozó tanulmányt, könyvet is kiadott, és már készült a több kötetes *Debrecen történetéhez válogatott bibliográfiája*, a *Debrecen helytörténeti irodalma*, amely több mint

tízezer közleményt tartalmaz.⁸

A Hajdú-Bihar megyei helyismereti művek leírásai némiképp rövidítettek, de követik az aktuálisan érvényes szabvány előírásait, így 1995-től az MSZ 3424/1 szabvány szerinti leírásokat olvashatunk. (A jelen cikkben példaként közölt leírások mindig az adott kötetben megjelent leírást tükrözik pontosan.)

Folytatva a statisztikai elemzést: 1980-ig az egyes kötetek tételszáma 100 körül mozgott (6 év alatt összesen 648), 1981-től 1990-ig ez a szám fokozatosan emelkedett, ebben a tíz évben 1791 kiadványt számlál meg a bibliográfia. 1991-től 2000-ig 5764, az utolsó tízéves időszakban pedig 8443 a feldolgozott művek száma. A 36 kötet összesen 16646 tételt tartalmaz 3530 oldalon.

Kezdetben a kiadvány szerény kivitelben, a *Gonda Zoltán* tervezte borítóval, a megyei könyvtár rotaprint sokszorosításával jelent meg. 1983-tól *Burai István* szebb külsőt adott a változatlanul értékes tartalomnak. (Csak közbevetőleg: ebben az egy kötetben dőlt betűs a szöveg – feltételezhetően kísérletképpen –, 1994-től visszatér az állóbetűs forma.) A 90-es évek közepétől a kötetek nyomdai minőségük, fontos jellemző – a tetszetős forma mellett – a jól olvasható betűk alkalmazása.

Az évenkénti kötetek jó ideig sorszámozás nélkül jelentek meg. Az 1999-es kiadványon szerepel a 25-ös szám, majd 2004-től, a 30. kötettől rendszeressé válik a sorszám feltüntetése. A példányszám a kezdeti 400-ról fokozatosan csökkent – a 2000-es években 150-160 példányra. A bibliográfia megjelenését az intézmény egyre kevésbé tudta igazgatódni, s bár az önkormányzat két évben is támogatta a kiadványt, a 2006-os kötet kiadásának, valamint a két utolsó kötet nyomtatásának költségeit a helyismereti munkáért minden áldozatra kész összeállító fedezte.

Részletezve, szemelgetve

Bibliográfiát olvasni, olvasgatni jó dolog – vallja ezt a bibliográfus, aki ráadásul debreceni, így nemcsak a szakmai-tudományos munkához nélkülözhetetlen ismeretforrást értékel, hanem örömmel fedezi fel személyes ismerősei munkáit, illetve közismert debreceni személyekről szóló írásokat a kötetekben.

Az *Általános munkák* első alfejezete a *Bibliográfiá*, ahol 2004-ig átlagban 3-4 mű kapott helyet. Emellett természetesen más fejezetek alatt is található az adott témának/tárgykörnek megfelelő bibliográfiai munka, például 1977-ben *Irodalomtörténet* alatt:

Bán Imre. [Személyi bibliográfia.] (Szerk. és összeáll. Szénássy Barnáné Ludányi Valéria.) [Kiad. a] Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára. Debrecen, 1977. 24 p. 23 cm. (A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem tanárainak munkássága 8.)

A debreceni egyetemek változó elnevezéssel önálló csoportokat alkotnak az egyetemi, intézményi bibliográfiákat rendszerint ott helyezte el a szerző, ezekre, valamint az úgynevezett rejtett bibliográfiákra a tárgymutatóban rátalál a felhasználó. Egyéb helyen is felbukkannak bibliográfiai összeállítások, például az 1988-as kötetben az *Oktatásügy, neveléstudomány* csoportban:

Játékbibliográfia 1985–1987. (Gyűjtötte és összeáll. Gibárti Csabáné Udud Teréz.) (Kiad. a Hajdúböszörményi Óvónőképző Intézet.) Hajdúböszörmény, 1988. 30 p. 20 cm.

A nyomtatott bibliográfiák korszaka fokozatosan leáldozott. Ezt az is bizonyítja, hogy 2005-től évente csak egy tételt találunk, ez az adott évben megjelenő *Helyismereti művek : Hajdú-Bihar megye*, melynek címe természetesen mindig kiegészül az adott tárgyévvvel. Ebben a fejezetben kaptak külön csoportosítást 1992-től – a műfaj általános elterjedésének évétől kezdve – a *Cím-tárak*. Éves átlagban öt-hat telefonkönyvről, kisokosról, szaknévsorról van szó, amelyek hasznos segédletei a tájékoztatásnak.

A helyi tájékozódás, a turisztika nélkülözhetetlen alapművei a térképek, útikönyvek, képeskönyvek. Ez utóbbi típus művei között, tehát a *Képeskönyvek* csoportban, 2003-tól a polgármesteri hivatalt bemutató ismertető füzetből az igényes kivitelű albumokig minden megtalálható. Például:

Világörökségek Magyarországon / Nagy Gergely. – [Bp.] : Kossuth K. [2009]. – 94 p. ; 21 cm. (Magyar örökség, ISSN 1785-1866) – ISBN 963-09-4502-9

Előszőr: 2003.

Hortobágyi Nemzeti Park – p.42–49.

A *Történelem* fejezet egységes tömbben közli a témában megjelent kiadványokat – 5 év kivételével: 1975-től 1978-ig és 1980-ban külön alfejezetet kaptak a munkásmozgalom-történeti kiadványok (22 tétel), és egy alkalommal, 1975-ben volt egy *Krónikairás* elnevezésű alfejezet (1 tétel). A 36 kötetben összesen 902 tétel van, amely a megye történetével foglalkozik, illetve amely helyi szerző történeti/történelmi műve. Itt található rendszeresen például a *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve*, *A Tiszántúli Történész Társaság közleményei*, *A nyíregyházi Jósa András Múzeum évkönyve*, honismereti és városvédő egyesületek történeti kutatásai, levéltári kutatások alapján készült tanulmánykötetek, konferenciákon elhangzott előadások szerkesztett változatai, egy-egy város, község történetének leírása stb. Példa az 1984. évi kötetből:

Az ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása. 1944. december 2–22. (Szerk. Vagyóczkyné Kékes Viktória. Előszó: Cserhalmi Imre.) Bp. 1984. Kossuth K. 122 p. 18 cm. – ISBN 963-09-2591-5

A gyorsíró napló szövege.

Az 1956-os forradalommal kapcsolatos kutatások debreceni vonatkozásait tartalmazó kiadványok is ebben a fejezetben kaptak helyet, éppúgy, mint az azt megelőző kitelepítések története. Például a 2010-es kötetben:

60 év : 1950–2010 : A hortobágyi kényszermunkatáborok áldozatainak emlékére. – Bp. : Hortobágyi Kényszermunkatáborokba Elhurcoltak Egyesülete, [2010]. – 115 p. ; 32 cm. – ISBN 978-963-06-9295-3

Érdeemes felidézni Bényei Miklós munkáját is a 2000. évi kötetből, amelyben a százötven éves debreceni sajtóról, a debreceni nyomdászat történetéről, a *Nagyváradai Értésítő*ről, híres politikusok, írók (Deák Ferenc, Kemény Zsigmond, Petőfi Sándor, Vörösmarty Mihály, Jókai Mór és mások) debreceni kapcsolatairól és egyébéről írott, különböző kiadványokban már megjelent írásait gyűjtötte össze a szerző:

Debreceni történelmi miniatűrök / Bényei Miklós. – Db. : [Ethnica], 2000. – 140 p. ; 20 cm. – ISBN 963-472-488-4

Cikkek, könyvismertetések.

Ez a tétel is egyike annak a több száznak, amelyet analitikus feltárás követ. A Hajdú-Bihar megyei bibliográfiának ez az egyik legnagyobb érdeme: nemcsak magánál a tételnél kapunk részletes információkat, hanem a tárgymutató is pontosan feltárja azokat a személyeket és műveket, a földrajzi mutató pedig azokat a helységeket, amelyek csak az analitikus rész tartalmaz. Különösen érvényes ez a *Gyűjteményes kötetek* fejezetre, ahol majdnem minden tételt követ a tartalom részletezése.

A bibliográfia nagy erénye a tartalmi szempontok következetessége. Ettől a szerzőnek főként a politikai-társadalmi életben bekövetkezett változások okán volt néhány esetben jó oka eltérni. A *Politika* fejezetben 1975-ben a Magyar Szocialista Munkáspártra 1, a szakszervezetekre 2 1976-ban a KISZ-re és az úttörőmozgalmakra 3, a Hazafias Népfrontra 3 és politikai ideológiai témára 1975-ben, ill. 1976-ban 4, ill. 7 vonatkozó tételt találunk. 1977-től a fejezet címe *Politika – ideológia* lett, majd 1997-től 2010-ig a széleskörű tartalmat fedő *Politika – publicisztika* címszó alá kerül a témában megjelent összesen 132 (éves átlagban kb. tíz) könyv leírása. Ezek között találunk olyan ismertetőt, amely például a megyei rendőrkapitányságot (2001-ben), az önkormányzat intézményeit (2010-ben) vagy a hajléktalanok helyzetét (2000-ben) mutatja be. A múlt megrázó emlékeiről egy példa ugyanebben a részben, 2001-ben:

Elhurcoltak, szőljatok! / [szerk. Szalai Csaba]. – Db. : Mignan K., 2001. – 1515 p. ; 24 cm.

Riportok a Hortobágyra 1951-53 között kitelepítettekről.

A választásokkal kapcsolatos írások is itt kaptak helyet, a megyére vonatkozó tartalom az analitikus feltárásból kiderül. Fontos történeti, szociológiai forrás a 2000-es kötetben:

Parlamenti választások 1998 : Politikai szociológiai körkép / [szerk. Böhm Antal, Gázsó Ferenc, Stumpf István, Szoboszlai György]. – [Bp.] : Századvég K. : MTA Politikai Tudományok Intézete, 2000. – 707 p. ; 24 cm. – ISBN 963-9211-04-4

Választások Hajdú-Bihar megyében / Rábai Zita – p. 280-291.

Választási eredmények : Hajdú-Bihar megye – p. 600-603.

A helyi közélet ismert alakjairól is találunk ebben a fejezetben írásokat, példaként egy riportgyűjtemény 1997-ből.

Férfiak tükröben / Kenyeres Ilona. – [Db.] : Lícium Art, [1997]. – 187 p. ; 20 cm. – ISBN 963-8030-22-4

Az analitikus feltárásból kiderül, hogy a kötetben megszólalnak többek között *Bényei József* könyvtáros végzettségű író, költő, újságíró, a Hajdú-Bihari Napló volt főszerkesztője, valamint *Pikó Sándor* festőművész és zenész, a Lux együttes alapító tagja, akinek a művészi tervei alapján készült kompozíciói évről-évre a díjazottak között találhatók (többször első díjas) a Debrecenre olyan jó fényt vető virágkarneválon.

A *Politika – ideológia* fejezetben alfejezetként a református egyház is megjelenik – 1985-től 1987-ig összesen 9 tétellel. 1988-ban 4 tétel külön csoportot alkotva az *Egyházak* alatt szerepel, 1989-től pedig önálló fejezet tartalmazza a vallásos, egyházi jellegű műveket. Találunk itt többek között főiskolai áhítatokat, prédikációgyűjteményeket, tanulmányköteteket, konferenciákon elhangzott előadások anyagát, egy-egy egyházköztség vagy egy-egy templom történetét feldolgozó kiadványokat.

Az utolsó kötet *Vallás, egyházak* fejezetéből két példa:

Komáromi Csipkés Ágendája : Keresztelés, úrvacsora, esketés és eklézsiakövetés szertartási

rendje 1653-ból / közreadja Fekete Csaba. – Db. : *Debreceni Református Hittudományi Egyetem Liturgiai Kutatóintézet*, 2009. – 63 p. ; 23 cm. – (A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Liturgiai Kutatóintézetének kiadványai, ISSN 1787-5854 ; 3.) ISBN 978-963-8429-60-5
Prolegomena / Fekete Csaba – p 7-27.

Szentebbül megújult : A Debreceni Szent Anna Székesegyház / Hapák József, Keresztesné Várhelyi Ilona. – Db. : [Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegye], 2010. – 83, [82] p. ; 30 cm. – ISBN 978-615-5039-00-3

„Ti magatok is, mint élő kövek, épüljétek lelki házáz... Jézus Krisztus által” / Bosák Nándor – p. 11.

A debreceni Szent Anna Székesegyház múltja és jelene – p. 13–25.

A székesegyház művészi értékei – p. 26-66.

Ez utóbbi, tartalmilag és kivitelében is rendkívül értékes mű kapcsán egy 1994-ben megjelent, a *Képeskönyvek* között szereplő gyönyörű képes albumot is idéznék, amelynek fényképei szintén Hapák Józsefnek, a híres debreceni fényképész-dinasztia tagjának művészetét örökítik meg:

HAPÁK József – MÓDY György – TAKÁCS Béla: *Debrecen, a civisváros.* (Kiad. Debrecen Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala, Tiszántúli Református Egyházkerület.) Db., 1994. 28, [83] p. 30 cm.

– ISBN 963-03-3831-9

5-17.p. Mody György: *Debrecen hét évszázada*

20-28.p. Takács Béla: *A Kollégium története. A Nagytemplom*

A *Művelődés* fejezetén belül az oktatással, oktatási intézmények kiadványaival kapcsolatos tételek vannak túlsúlyban. Az *Oktatásügy, neveléstudomány* iskolai munkafüzetektől kezdve komoly tanulmánykötetelig sok mindent tartalmaz: általános és középiskolai évkönyveket, diákkonferenciák előadásait, a megyei Pedagógiai Intézet programajánlatait tanárok számára, nagynevű tanárookra emlékező emlékköteteket stb. Külön alfejezetek tartalmazzák a debreceni egyetem tudományos és szakmai kiadványait, időszakosan megjelenő publikáció-gyűjteményeit, évkönyveit – az egyetem(ek) mindenkori elnevezése alatt. A *Kossuth Lajos Tudomány-*

egyetem, majd a névváltozás után a *Debreceni Egyetem* címszó alatt található második nemzeti könyvtárunk rendszeresen megjelenő évkönyve is. A 2000-es kötetből idézett tétel jól példázza, hogy az időszaki kiadványok éves köteteit a bibliográfia monografikus leírással közli – majdnem minden esetben részletes analitikus feltárással (ez utóbbi közlésétől most eltekintünk).

Könyv és könyvtár XXI. : A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve / [szerk.] Kun András, Szeszák Ferencné, Vecsey Beatrix. – Db., 1999 [!2000]. – 394 p. ; 24 cm. – (ISSN 0139-1305)

Ebben a részben található a *Művészetek* alfejezet is. Érdekesnek és rendkívül hasznosnak tűnik a 80-as évekből származó összeállítás:

GELLÉR Ferenc: *Debrecen műemléki katasztere 1987.* (A fényképeket készítette: Vadász György.) (2. bőv. kiad.) (Kiad. a Mozgáskorlátozottak PIREMON Kisvállalata.) [Db. 1988.] 338 p. 1 térk. 20 cm. ISBN 963-02-4797-6

Debrecen és a megye híres a művészetek pártolásáról: több kiállítási katalógus, művész-életrajzok, vegyes megemlékezések tanúskodnak erről. A Hortobágyi Alkotótáborról rendszeresen jelentek meg a híres hajdúsági festőművész, Égerházi Imre tudósításai, aki az alkotótábor fő szervezője volt, de az alföldi festőiskola nagy alakjáról, Holló László Kossuth-díjas festőművészről is sok cikket találunk az évek folyamán. A debreceni Csokonai Színháznak több fénykora is volt, ezekre színészportrékkal, interjúkkal emlékezik a város. Olyan nagy nevekkel találkozunk, akik valamikor Debrecenben kezdték határainkon túl is híressé vált pályájukat. Két példa a 90-es évekből:

Magasból a mélybe / Latinovits Zoltán levelei Beke Alberthez. – Budapest : Mundus Magyar Egyetemi K., 1996. – 133 p. ; 20 cm
 ISBN 963-8033-12-6

Emlékezés egy barátságra / Beke Albert – p. 7–13.

Latinovits Zoltán 37 levele Beke Alberthez – p. 15–110. [1958. dec. 22–1961. okt. 17.]

A test zsenije a színpadon / Pethő Bertalan – p. 111–133.

Egy asszony meg a fia : Beszélgetések Varga Magdával és Cserhalmi Györggyel / Fazekas Valéria. – [Db.] : [Szerző], [1997]. – 90 p. ; 19 cm.

És még egy példa 2010-ből:

Mensáros László naplói / [sajtó alá rend., szerk. P. Török Margit Anna]. – Bp. : Kairosz ; Mensáros László Alapítvány, 2010. – 311 p. 24 cm. – ISBN 978-963-662-431-6

Az *Irodalom, nyelv* fejezetben belül a *Nyelvészet és az Irodalomtörténet* alatt a tudományterületnek megfelelő egyetemi intézetek évkönyvei, tanulmánykötetei, egy-egy neves tudós tiszteletére készített emlékkönyvek, nyelvészeti, irodalomtörténeti monográfiák, magyarázattal ellátott dokumentumgyűjtemények sorakoznak. Ez utóbbi típusból egy példa a 2000-es kötetben (itt az analitikus rész nélkül közöljük):

Az ígéret városa : Szabó Lőrinc Debrecen-élménye / [szöveggondozás, szerkesztés, tanulmányt írta Bíró Éva]. – Db. : Debreceni Irodalmi Múzeum, 2000. – 196 p. ; 24 cm. – ISBN 963-721-829-7

A tartalmi részt a *Szépirodalom* alfejezet zárja. A helyi szerzők kiadványai mellett itt is megtalálhatóak azok a művek, amelyek valamilyen hajdú-bihari városról vagy tájegységről szólnak, illetve amelyek szerzője ilyen helyszínt adott alkotásának. A 2009. évi kötetben Jókai egyik ismert regénye a Hortobágyot idézi meg:

Bálványosvár : Sárga rózsza : [Kisregények] / Jókai Mór. – [Budapest] : Kossuth K., 2009. – 255 p. ; 21 cm. – (Metropol könyvek, ISSN 2060; 2979) (Jókai Mór válogatott művei ; 22.). – ISBN 978-963-09-5846-2
Sárga rózsza – p. 175-254.

A város híres írója, Szabó Magda természetesen majdnem minden kötetben szerepel, sok esetben több művel is, a régmúltból pedig gyakori tételek Csokonai Vitéz Mihály, Fazekas Mihály újra kiadott művei.

Visszhang

A *Helyismereti művek : Hajdú-Bihar megye példaértékű, igen jól használható forrás. Már megjelenésének évében hírt adott róla a Könyvtáros és nem sokkal ezután a megyei lap is. Összesen 18 önálló ismertetést kapott eddig a sorozat, valamennyi méltatja a hatalmas munkát és „a hazai könyvtári helyismereti munka utóbbi négy évtizedének [...] megalapozó és meghatározó személyisége”⁹ munkásságát. Akik használták, használják, nehezen veszik tudomásul, hogy már nem jelenik meg a jövőben. Azt a tendenciát látva, miszerint a nyomtatott bibliográfiákat számítógéppel készített és elektronikusan elérhető változatok váltják fel, remélni lehet, hogy a hajdú-bihari helyismereti művekhez – ugyanolyan gondosan egybegyűjtve, mint ahogy azt a 36 kötetben Bényei Miklós tette – valamilyen formában hozzájutnak majd a használók. Végül egy idézet Gyuris Györgytől:*

„a sorozat Bényei Miklós életművének egyik jelentős része. Főhajtást érdemel az a szívósság, amellyel a Bibliográfiai Szekció 1990 és 1998 közötti elnöke negyedik évtizede szolgálja Hajdú-Bihar megye helyismereti-helytörténeti tájékoztatását, általánosságban pedig a bibliográfia és a helyismereti munka elméletét.”¹⁰

Jegyzetek

1. BÉNYEI Miklós: Bényei Miklós szakirodalmi és publicisztikai munkássága 1964–2002. Személyi bibliográfia. Debrecen : Debreceni Egyetem Informatikai Intézete, 2003. 117 p.
2. BÉNYEI Miklós: „Legyen minden helységben olvasóintézet” : Táncsics Mihály könyvtárügyi programja = Könyvtáros, 16. évf. 1966. 4. sz. 201-203. p.
3. BÉNYEI Miklós: A helyismereti gyűjtemények szerepe a helytörténeti kutatásban = Könyvtáros, 23. évf. 1973. 12. sz. 718–721. p.
4. BÉNYEI Miklós: Helyismereti munka a „B” típusú könyvtárakban. Módszertani útmutató. Bp. : Népművelési Propaganda Iroda, 1974. 72 p.

5. BÉNYEI Miklós: Kertész Gyula bibliográfia-elméleti munkássága = Könyvtári Figyelő, 53. évf. 2007. 3. sz. 75. p. Debrecen : Debrecen Megyei Jogú Város VB Művelődési Osztálya, 1981–2002. – 7 kötet : ill.
6. Fejezetek Debrecen könyv- és sajtótörténetéből / Pogány György = Könyvtári Figyelő, 54. évf. 2008. 2. sz. 316–319. p. 7. köt. Debrecen helytörténeti irodalma : válogatott bibliográfia / összeáll., szerk. Bényei Miklós. – Debrecen : Griffes Grafikai Stúdió, 2002. – 663 p.
- Ismeretítés: A civis szellem nyomtatott hírnökei : írások a debreceni könyv- és lapkiadás történetéről / Bényei Miklós. – Debrecen: Szerzői kiadás, 2007. – 266 p.
7. BÉNYEI József: A régió könyvei = Hajdú-Bihari Napló, 49. évf. 1992. 3. sz. 8. p. 9. KÉGLI Ferenc: A helyismereti munka múltjáról és jövőjéről. A hetvenéves Bényei Miklós köszöntésére = Könyvtári Figyelő, 58. évf. 2012. 4. sz. 791–803. p.
8. Debrecen története öt kötetben / főszerk. Ránki György. – 10. GYURIS György: Egy Bényei Miklós-sorozat = Könyvtári Figyelő, 56. évf. 2010. 2. sz. 315–317. p.

Beérkezett: 2013. okt. 1.

Nevpont.hu

A magyar honlapok történetében újdonságnak számít a 2013. szeptember 17-étől az interneten is elérhetővé vált honlap, a nevpont.hu. A portálra látogató olvasó nemcsak egy szokványos honlapot, hanem a szerkesztő, Kozák Péter – az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete – munkatársa véleménye szerint egy nemzeti életrajzi adatbázist is böngészhet.

A nevpont.hu célja, hogy megismertesse a látogatót a 19. századtól napjainkig élt és tevékenykedett alkotók (írók, költők, művészek, politológusok, szerkesztők, tudósok stb.) munkásságával. A honlap arra vállalkozik, hogy a hagyományos lexikoncikkeknel mélyebb életrajzokban mutassa be a magyarság elmúlt kétszáz évét, generációk jeles képviselőinek életútját, kísérletet tegyen híres és kevésbé ismert honfitársaink tevékenységének elfogulatlan összegzésére.

A nevpont.hu elsősorban pályaképeket közöl, amelyek újdonsága, hogy a hozzáférhető publikus források alapján a megszokott életrajzoknál részletesebb családi, munkahelyi és egyéb személyes adatokat is közzé tesz lényegesen gazdagabb bibliográfiai tájékoztatóval, nem elhallgatva azt sem, hogy sok esetben a könyvészetekben fellelhető adatok ellentmondanak a lexikonokban elterjedt tényeknek, és ezen ellentmondásokat az életrajz is jelzi. Újdonság az is, hogy az életrajzok kitérnek az illető személy emlékeztérére, az utóélet megragadható tényeire, a pályarajznak az emlékezetkultúrában betöltött fontosabb adataira. A honlap az első napon közel 6000 életrajzot szemlél, amelyet egy szabad szavas keresés és egy foglalkozásmutató egészít ki. A szerkesztő szándéka szerint az év végére már közel tízezer pályaképet lehet böngészni többféle keresési profillal. Az adatbázis „létszáma” néhány év múlva az utalókkal együtt 35 000–40 000 fő is lehet, nélkülözhetetlen segítséget nyújtva mindenkinek, aki a magyarság története iránt érdeklődik.

Múltunkból

Kovács Máté erőfeszítései a könyvtárosképzés megszilárdítása és fejlesztése érdekében

TÓTH Gyula

A témaválasztásról

Írásomban azt szeretném összefoglalni, milyen szakmai és egyetemi erőkkel kellett megküzdenie Kovács Máténak a képzés fennmaradásáért, a lépéstartásért, fejlesztésért. Arra voltam kíváncsi, mit jelentenek a sorok, amiket 1970-ben írt. *„Akadtak azonban itt olyanok, akiknek korszerűtlen szemlélete, konzervatív felfogása, megalapozatlan előítélete, kívülről hozott és makacsul megőrzött szakszerűtlen véleménye és eljárása ismételtlen megnehezítette a szakképzés egészének vagy egyes részeinek helyzetét.”* Voltak, akik kétségbe vonták a szakképzés szükségességét,

voltak, akik a meghaladott régi, történeti irány mellett voltak, voltak, akik ennek fordítottjaként az új ismereteket hangsúlyozták túl. Voltak, akik azzal okoztak zavart, hogy az ismeretanyagot tartották alkalmatlannak tudományos igényű képzésre. Az ilyen megnyilatkozások azoknak szolgáltattak érveket, *„akik ellenezték a könyvtárosi és tájékoztatósi [...] szakképzési rendszer szükségesnek látszó fejlesztését.”*¹ Tehát Kovács Máté vitathatatlan érdemeit küzdelmek, nem ritkán megalkuvások, csalódások, sőt kudarcok árán érte el. Bemutatásuk csakúgy hordoz tanulságokat, mint a méltatások.

A mostani feltárás sem teljes, szerteágazóbb források felkutatására lenne szükség. Most – az

ismert és publikált írások újraolvasása mellett – átlécskáltam (ahogy mifelénk mondják az át-vizsgálást, amikor a termés betakarítása után a búzamezőn kalászkok, szüret után a szőlőtőkéken fürtök után kutatnak) hagyatékának a képzés-re-tanszékre vonatkozó, valamint az Országos Könyvtárügyi Tanács (OKT) működése közben keletkezett és fennmaradt iratait. Teljes kép akkor rajzolódhat ki, ha valaki ezt teszi az egyetemi/tanszéki és a minisztériumi iratokkal is.

Kovács Máténak a(z egyetemi) könyvtárosképzésben játszott szerepe életműve jobban feltárt területei közé tartozik. Magam először harminc éve írtam Kovács Mátéről,² akkor személyes emlékeimre, publikációira támaszkodtam, ma hagyatékában is búvárkodhatunk.³ *Fülöp Géza, Futala Tibor* írásainak ismétlésére sincs szükség.⁴ Az eredményt méltatják, nem tárgyalják a részleteket. *Sebestyén György* egyetemtörténeti kötetében, s a centenáriumon elmondottakkal, mintha többet rendelt volna a tanszék dicsőségéhez, mint indokolt.⁵ *Bényei Miklós* írásai⁶ indítottak arra, hogy tüzetesebben vizsgáljam hagyatékát. „*Talán munkatársai sem mindig, a hallgatók pedig csak nagyritkán érzékelték, hogy a békés, zökkenőmentesnek látszó munka feltételeit olykor csak a hazai kulturális és tudományos életben kivívott tekintélyével tudta megvédelmezni. [...] A harc közben számos bevadányt, előterjesztést, több cikket írt, sokoldalúan indokolva a könyvtárosok, bibliográfusok és dokumentálók felsőfokú képzésének szükségességét.*” 2006-ban nyomtatékosította, hogy „*sok – de semmiképpen sem elég adattal rendelkezünk*” róla.

Az 1949-ben létrejött egyetemi képzés hibájául szokás felróni egyoldalú tudományos könyvtári orientációját. Azóta megismerhettük *Varjas Béla* tanulmányát,⁷ aki már 1947-ben közművelődési szükségletekkel érvelt. De az nem véletlen, hogy – noha a tanterv lehetőséget kínált közművelődési és szakkönyvtári specializációra – eleinte tudományos könyvtári képzés indult be. Közművelődési szakember-igény 1949-ig érdemben nem volt, csak 1952 után mutatkozott a körzeti

könyvtárakat váltó megyei hálózatokból. Igény az 1954 márciusában tartott országos közművelődési könyvtári konferencián merült fel.⁸ Nem a képzés késett meg, a hazai könyvtárügy volt fejletlen. Kovács Máté mutatott rá magisztrális tanulmányában,⁹ milyen kevés főfoglalkozású könyvtáros volt országosan. A magyar könyvtárügy helyzete az 1950-es évek közepére kényszerítette ki a képzés stabilizálását, fejlesztését. Erre Kovács Máté volt a legalkalmasabb, nemcsak személyes rátermettsége okán, hanem mert részese volt a közkönyvtárügy megindításának, egyetemi (közben akadémiai) könyvtári gyakorlatot szerzett, íásaiban felmérte a könyvtárügy állapotát,¹⁰ a törvényerejű rendelet előkészítésével¹¹ rálátása volt a könyvtárügy egészére. Aligha volt nála jobb kapcsolati tőkével rendelkező.

Kovács Máté államtitkár volt a Vallás- és Közoktatási Minisztériumban (VKM), de a könyvtárosképzés előkészítésében nem vett részt, arra hatással nem volt. Más területeket felügyelt. (Ezt *Czövek Zoltán* tisztázta a Kovács Máté Alapítvány pályázatára írt tanulmányában.¹²) A képzéssel érdemben az 1956/57. tanévtől került kapcsolatba, akkor viszont rendkívül rövid idő alatt átlátta a feladatokat.

A tanszék élén töltött időszakát négy szakaszra oszthatjuk:

- 1956–1961: megszilárdítás, megfontolt javítások,
- 1961–1967: korszerűsítés, fejlesztés,
- 1967–1971: visszavetés: C-szak, majd B-szak, s a rehabilitáció időszaka,
- 1971–1972-es évek új korszakot sejtettek: intézetté, a hazai képzés-továbbképzés központjává, rendszerré fejlesztést. (A korszakhatárok nem merevek, flexibilisek.)

A megszilárdítás és megfontolt javítások időszaka (1956–1961)

1956-ban Kovács Máté az egyetemi kereteket készen kapta – ám a feltételek kevésbé voltak

jók. Az egyetemen újra ötéves lett a képzés. Ez új tantervet igényelt. Hagyatékában talált, 1956. október 10-én kelt munkaterve az ötéves képzés új tantervét írta elő.¹³ E tanterv szerint tanult a mi évfolyamunk. Ha összevetem indexemmel, kitetszik, hogy menet közben is bővített és átcsoportosított. Feleségem indexe szerint ez történt a két évvel később kezdetteknél is. Az első öt évet kísérletezésre használta fel.

Hagyatékában programértékű, 15 lap sűrűn gépelt 1958-as írását találtam meg.¹⁴ Az egyetemi könyvtárosképzés tíz év múltán került olyan helyzetbe, amelyek elvileg megalapozott, tartós eredményekkel bíztatnak:

„[...] a bölcsészkar szakképzés és benne a könyvtárosképzés is, az ötéves tanulmányi idő, valamint a kétszakos képzés visszaállításával és az egymással párosítható szakok számának kiterjesztésével nyugvópontra jutottak. [...] nem kell azokkal a nehézségekkel és zavarokkal számolnia, amelyek korábban magának a felsőoktatási rendszernek, nem egyszer indokolatlan változásaiból fakadtak (pl. egyszakosság bevezetése, a tanulmányi idő öt évről négy évre való csökkentése stb.). [...] könyvtárpolitikánk célkitűzései és alapelvei határozottan tisztázódtak. [...] az egyetemi könyvtárosképzés célja és programja mára a könyvtáros-élethivatás korszerű követelményeinek megfelelően megfogalmazhatóvá [vált], [...] a harmadik alaptényező: a könyvtártudomány fogalmának, tárgyának, korszerű kutatási feladatainak és módszereinek meghatározása, ismeretanyagának rendszerezése ez idő szerint még nem érte el a kívánt fokot, [...] korszerű könyvtárpolitikai és könyvtártudományi szemlélettel ez a nehézség mégis fokozatosan kiküszöbölhető.”

Nem véletlenül, első feladatának a könyvtártudomány rendbetételét tekintette:

„Annál is inkább, mivel erre a könyvtártudomány egyébként fejlett szakágai: az írás- könyv- és könyvtártörténet, a sajtótudomány és sajtótörténet, a bibliográfia és dokumentáció, valamint a könyvtárban gazdag külföldi és több vonatkozásban számottevő hazai elméleti és történeti ismeretanyaga megfelelő lehetőséget biztosít. Elsősorban úgy, hogy [...] filológiai beállítottságú kutatási irányát, másrészt, ha az ebből adódott, összefüggéseket nélkülöző, csupán pozitivistá jellegű adathalmazt a korszerű könyvtáros-élethivatás mai követelményeinek megfelelően

[...] átértékeljük, [...] az egyes jelenségeket az azokra vonatkozó elméleti vagy történeti ismereteket az őket létrehozó társadalmi folyamatok menetébe, az írás-, könyv- és könyvtárkultúra összefüggéseibe állítjuk be.”

Íme, e program jegyében 1958-tól gyűjtötte a tanszék az antológia anyagát.¹⁵ 1960-ra elkészült koncepciója, és az 1945 utáni időszak könyv- és könyvtártörténetéről szóló tanulmánya.¹⁶ A társadalmi közlés elméletére, történetére támaszkodó, szociológiai aspektusúvá formálta a könyvtártudományt. Ezzel szembe is került a régi irodalomtudományi irány képviselőivel.

„A korszerű oktatási-nevelési célkitűzés, program és módszerek kialakítására és megszilárdítására [...] a szakképzés most esedékessé vált továbbfejlesztése során lesz meg a lehetőség. [...] Eredetileg az egyetemi oktatás [...] elsősorban csak a tudományos könyvtárak leendő könyvtárosainak kiképzésére vállalkozott. A közművelődési könyvtárak leendő könyvtárosainak kiképzését külön a Budapesti Pedagógiai Főiskolán (1951-56) szervezték meg. Ez a kettősség szükségszerűen következett a magyar könyvtárügy akkori kettőszakítottágából. [...] szétválasztása eleve helytelen volt.”

Először itt mondta ki Kovács Máté:

„a könyvtáros-élethivatás a maga nemében éppen olyan társadalmilag fontos gyakorlati értelmiségi életpálya, mint a tanároké, közgazdászoké, orvosoké, mérnököké stb., amit ugyanúgy, mint azokat, egyetemi szinten, tudományosan meg kell alapozni. [...] egyetemi színvonalú egységes alapképzést kell biztosítani valamennyi könyvtártípus azonos munkakörben foglalkoztatott tudományos könyvtárosa számára -, mint ahogy az alapképzést illetően sincs különbség a vidéki vagy fővárosi tanár, falusi vagy városi orvos, a kisüzemi vagy nagyüzemi mérnök között sem. [...] lehetőséget kell nyújtani arra is, hogy az egységes alapképzésen kívül, hajlamának, érdeklődésének, ill. az egyes fontosabb könyvtártípusok, vagy főbb könyvtári munkanemek követelményeinek megfelelően [...] legalább alapelemeiben, előkészülhessen. [...] Az oktatási program alakulása az egymást váltó reformok során három vonatkozásban mutat számottevő fejlődést. Az oktatás ismeretanyaga a történeti jellegű ismeretek, valamint a mai könyvtárkultúrára vonatkozó elméleti eredmények és a gyakorlati felkészülés aránya lépésről-lépésre az elméleti ismeretek és a gyakorlati felkészülés javára tolódott el. [...]

A könyvtártudomány mellé másik szakként elvben bármely tanári szak (tehát bármely természettudományi tanári szak is) választható. A gyakorlatban azonban a könyvtáros hallgatók zöme magyar, ill. történelem szakos, kisebb része idegen nyelv- és irodalom szakos. Természettudományi kari hallgatónk eddig még nincs.”

A III. szakasz a program, s Kovács Máté a margóra az intézkedéseket is feljegyezte.

- „1. *A könyvtárosi szakhoz kapcsolódó egyetemi szakok körének kibővítése, [...] a természettudományi szakok tényleges bekapcsolásával, [...] új szakok [...] engedélyezésével.*
2. *Az egyetemet végzett nem könyvtár szakos könyvtárosok szakképzésének biztosítása rövidebb 3 éves egyszakos (csak könyvtárszakos) kiegészítő levelező tagozat megnyitásával.*
3. *A könyvtári gyakorlatok idejének kibővítése az I-II. évben önkéntesen vállalt, a III-IV. évben kötelezően rendszeresített heti 4 órás gyakorlat formájában [...]*
4. *A tudományos módszerek elsajátításához, valamint az írásbeli kifejezőképesség fejlesztésének támogatására kötelező szemináriumi dolgozatok rendjének megállapítása [...]*
5. *A specializálódás elősegítésére a szakelőadások (speciális kollégiumok) rendjének és programjának kidolgozása és legalább 2 szakkollégium elvégzésének kötelezővé tétele.*
6. *Az általános művelődést és a szakképzést előmozdító tanulmányi kiszállások (fővárosi és vidéki könyvtárak, nyomdák, múzeumok, kiállítások, színházi előadások, hangversenyek látogatása stb.) tervbe iktatása és végrehajtásának intézményes biztosítása.*
7. *Az egyetemi hallgatóság számára [...] előadás tartása a tudományos munka módszereinek, technikájának, a tudományos segédeszközök használatának megismertetésére.*
8. *A hallgatók létszámának pontosabb meghatározása a tényleges szükséglet felmérése alapján, külön a rendes (nappali), a levelező és a rövidített levelező tagozaton*
9. *Alkalmassági eljárás kidolgozása a végzett hallgatók tervszerű elhelyezésének biztosítására (ösztöndíjak, gyakorlatok vidéki [...] könyvtárak iránti érdeklődés felkeltésére).*
10. *A könyvtári alkalmaztatásokhoz megkívánt, szakképzésről szóló rendelet kiadása és végrehajtásának következetes ellenőrzése.*

11. *Az oktatás [...] segédeszközeinek (jegyzetek, szöveggyűjtemények stb.) elkészítése.*
12. *A tanszék oktatói szükségleteinek felülvizsgálása és a szükséges oktatók (1 docens vagy tudományos kutató, 1 adjunktus és 1 adminisztrátor-könyvtáros) mielőbbi alkalmazása.*

Később a 12 ponthoz továbbiakat csatolt.

13. *A levelező tagozat tanulmányi rendjének és fegyelmének megújítása.*
14. *Az idegen nyelvek tanításának fokozása.*
15. *A végzett szakképzett könyvtárosok helyzetének és problémáinak megvizsgálása.*
16. *Az oktatási anyag átalakítása.”*

Ez az első évfolyamokon követett és kipróbált elveknek, módszereknek leírása. Az MM-hez (is) eljuthatott, mert a BTK dékánjának válaszoltak, felosztva a feladatokat.

A viták 1958-ban (újra)kezdődtek

1958-ra konszolidálódni látszott a képzés és a tanszék helyzete, elérkezett a távlatokban gondolkodó fejlesztés lehetősége. Jelentkeztek ellenhangok is. Az előbbi felterjesztéstől alig telt el egy hónap, az OKT ülésen kemény vita zajlott. Az előterjesztést Kovács Máté és *Waldapfel Eszter* jegyezte *A könyvtári dolgozók képzése és továbbképzése* címmel. Az előterjesztés nem, de az ülés jegyzőkönyve a hagyatékban megtalálható.¹⁷ Eleve vitára számíthattak, Kovács Máté szerint az Egyetemi Főosztály meghívását „a kérdés problematikus voltára tekintettel tudatosan mellőzték.”

Az egyetemi képzést komoly támadások érték. *Csűry István* ezért is javasolhatta, „fordítsanak minden erőt az egyetemi képzés erősítésére, a színvonal, a hallgatói létszám emelésére.” *Mátrai László* diplomafetisizmusról beszélt, arról, hogy „a diplomaszerezés nem a hivatali előmenetel lépcsőfoka”. A referátum formalizmusát és fetisizmusát kifogásolta, ami súlyos vádnak számított. *Waldapfel Eszter* szerint „a vita során az 1954/55-ben felmerült kérdés, az egyetemi könyvtárosképzés létezése kerül újból napirendre. Ezt a kérdést a tapasztalat az egye-

temi képzés fenntartásának javára döntötte el.” Vértés György [az Országgyűlési Könyvtár igazgatója]: „Javasolja az eddigi forma eltörlését és a tanári diploma megszerzése utáni kétéves könyvtárosképzés bevezetését.” Ez a kezdetekhez vitt volna vissza. Az MM Könyvtári Osztályának vezetője szerint „a múlt más tudományokban képzett, de könyvtárilag szakképzetlen könyvtárosai csak kivételesen elégíthetik ki a jelen, vagy a jövő könyvtárosi igényeit.”

Miután Vértés György azt a javaslatot is kifogásolta, hogy „az egyetemi képzés jelenlegi rendszerének megjavítására a javasolt módosításokat a Közművelődési Főosztály és az OKT tárgyalja meg az egyetemmel és a Felsőoktatási Főosztállyal” Kovács Máté azt kérdezte, az OKT terjessze-e a Minisztérium Kollégiuma elé, az döntsön-e arról, ilyen formában szükség van-e könyvtárosképzésre? Ehelyett azt fogadták el hogy, az OKT – a javaslatok figyelembevételével – folytassa a könyvtárosképzés tervének megvalósítását. *Bíró Vera* MM főosztályvezető pedig kezdeményezte, hogy miniszterhelyettesi értekezlet tárgyalja meg a módosítási lehetőségeket.

A kultúrpolitikus a képzés kereteinek kitérítésével kísérletezett

Minderről hallgatóként mit sem tudhattunk! Miként a tanszék/képzés körülményeinek megjavítására irányuló lépésekről sem. Kovács Máté számos előterjesztést írt a dékának a tanszéki létszám bővítésére, előreléptetésekre.¹⁸ 1958. november 8-i 14 lapnyi fogalmazványa *Az egyetemi könyvtárosképzés 10 éves távlati fejlesztési terve*.¹⁹ A javaslatok között volt tanszéki kutató-sok címszó alatt antológia, jegyzetek készítése. Érdekesebb az 1959. január 23-i *Feljegyzés a tudományegyetemi tízéves fejlesztési tervhez*.²⁰ Itt már nem csak a könyvtárosképzésről volt szó.

„Társadalmunk mai és ez idő szerint előrelátható közjövőbeli szükséglete alapján az ELTE Bölcsészettudományi Karán a következő társadalomtudományi

képzettségű nem tanár szakos felsőfokú szakemberek kiképzését és az ehhez szükséges szaktudományok művelését látszik szükségesnek biztosítani: könyvtáros, levéltáros, filológus, történész, régész, művészettörténész, néprajzos, népművelő, pszichológus, újságíró. Ezek közül a népművelő és a levéltáros szakképzés kivételével valamennyi máris folyik, de sajátos szükségleteik (pl. gyakorlatok stb.) nem egy esetben a tanárképzés mellett háttérbe szorulnak. Pedig mindenképpen kívánatos, hogy a népművelők és a levéltárosok szakképzése is mielőbb meginduljon.”

Nem feladatunk a népművelőképzésben betöltött szerepének tárgyalása, csak rögzítjük: az ELTE-n a népművelőképzés a könyvtárosképzés kertjében, annak közművelődési irányultságát is erősíteni hivatott népművelési ismeretekből csirázott ki, Kovács Máté, a szakavatott kertész gondos ápolása mellett.²¹ Hasonlóan gondolkodott, hasonló folyamat ment végbe a könyves szakmában, majd a dokumentáló vagy a szak-tájékoztató képzés kapcsán is.

Számos dokumentum mutatja, Kovács Máté az 1950-es évek végétől szorgalmazta, hogy a könyvtárosképzés keretében képezzék a felsőfokú szakembereket a könyves kultúra szakterületei, mindenekelőtt a könyv- és lapkiadás, -terjesztés számára is. A könyvtárosképzés kiterjesztésének gondolatáig nem csak teoretikusan, közléseleméleti vagy bibliológiai alapon jutott el. A „könyves” szakmára való felkészítés gondolata, a kiadvány-előállítás, -terjesztés szakemberszükséglete következett abból, hogy a kiadványok száma 1945 után sokáig évente duplázódott. Ezt is ő mutatta ki nagy ívű tanulmányában.²² A társadalmi szükségletből fakadt, azt szolgálta. Voltak a könyvtár szakot végzettek között, akik ezen a területen helyezkedtek el. Kovács Máté gondolatait konkrét feladat, cél nélkül is, 1–2 lapnyi terjedelemben papírra vette, később hasznosította. 1959. II. 14. ill. 15-i keltezéssel pl. több is készült, saját kezűleg írt vagy letisztázott, javítgatások nélküli formában. Egyik az írás-, könyv- és könyvtárkultúra dolgozóinak képzéséről szólt.²³

„A kiadói szerkesztőségek, könyvterjesztés és a könyvtárosok egy jelentős része, a nyomdászat és könyvkötészet, esetleg papírgyártás, ill. feldolgo-

zás dolgozóinak kis része nagy hasznát vehetné az egységes egyetemi alapképzésnek. A könyv- és könyvtárkultúra szociológiája, az írás-, könyv- és könyvtárkultúra története lényegében egyformán szükséges valamennyi számára. Sőt a bibliográfia és a dokumentáció ismeretanyaga is mindegyik számára hasznos lehet. Ezeket tehát együttesen kellene és lehetne feldolgozniuk. [...] A képzést úgy lehetne szabályozni, hogy a külön elméleti, történeti és bibliográfiai képzettség, valamint az egyes életpályához szükséges gyakorlati képzettség megszerzése szerkesztői, nyomdászati, könyvterjesztői, könyvtárosi életpályára képesítene.”

Ez lehetett a koncepció első megfogalmazása. Kovács Máté később is szívesen beszélt arról, hogy a könyvtárosképzés a könyves szakma számára készít fel szakembereket – ettől is remélt nagyobb társadalmi súlyt, felvevő piacot. A hagyatékában további konkrét nyomok találhatóak. 1960. március 1-jei keltezéssel levelet írt Köpeczi Bélának, a Kiadói Főigazgatóság vezetőjének.²⁴ Javasolta a kiadói és folyóirat szerkesztőségekben, könyvterjesztésben elhelyezkedett könyvtár szakot végzetek okán, a felsőoktatási reformhoz kapcsolódva működjenek együtt. Kérte, gondolja végig a javaslatot. Választ a hagyatékban nem találtam. Arra bizonyítékot igen, hogy a téma továbbra is napirenden volt. Az 1960. október 24-én kelt, *Feljegyzés az egyetemi könyvtárosképzés helyzetéről* című 11 gépelt lapnyi anyagban²⁵ olvasható, hogy az új tanulmányi rendet az OKT Képzési és Továbbképzési Szakbizottsága 1960. április 7-én helybenhagyta.

„A tervezet a könyvtárosok képzésén kívül a könyvterjesztés vezető kádereinek egyetemi képzésére is módot kíván biztosítani. [...] Felmerült a könyvkiadói szerkesztők egyetemi képzésének gondolata is. Ezt azonban célszerűbb lesz kiegészítő levelező tagozat formájában megszervezni.”

A tanszéken belül sem volt egyetértés. A felsőoktatási reform irányelveit megvitató tanszéki értekezleten Scher Tibor azért javasolta a könyvterjesztői szakképzésre vonatkozó utalások törlését, mert az ilyen irányú kiterjesztés félreérthető.²⁶ 1970-ben is szóba került az OKDT ülésen, ekkor Sebestyén Géza is a könyves szakmára való képzés ellen fordult.²⁷

Másik lejegyzése korai Y-modellt vázolt.²⁸ (Az Y-modell az 1970-es évek végén lett a közös alapról induló, közművelődési és szakkönyvtári irányban elágazó szakképzés jelképe.)

„Az írás-, könyv- és könyvtári kultúra felsőfokú szakembereinek egyetemi képzése a kérdés egészének együttes átgondolását igényli: főként a kiképzendők, a közös oktatási anyag, a különleges gyakorlati szakképzettség és a kutatói szakképzettséget illetően.”

A képzésben résztvevők 1/3–2/5-e készülne könyvtárosnak, másik harmada kiadói szerkesztőnek, negyede könyvterjesztésbe, a többi nyomdai könyvtervező, papírgyártás, feldolgozás, könyvkötészet tervezője lehetne. Közös tantárgyaik az írás, a könyv- és könyvtárkultúra szociológiája, története, a bibliográfia, dokumentáció története és elmélete. Általános oktatási anyaguk lenne: politikai gazdaságtan, tudományos szocializmus, filozófiatörténet, lélektan, logika, esztétika, művelődéstörténet, gazdaságtörténet, technikatörténet, művészettörténet. A gyakorlati oktatás keretében a könyvtárosok könyvtártant, a szerkesztők szerkesztéstant, könyvterjesztők könyvterjesztési ismereteket, a nyomdászok nyomdászatismertetet, a könyvtervezők könyvművészet elméletet és történetet tanulnának. A kutatói szakképzés tárgyai (doktorátus): írás-, könyv-, nyomdászati-, papír-, könyvtár-, könyvterjesztés-, könyvkiadás-, bibliográfia, sajtó-, osztályozás történet stb.

*A felsőoktatás differenciálódása*²⁹ című, 1961. VII. 4. keltezésű autográfban mutatott rá:

„ma is számos olyan életpálya van, amely egyelőre a bölcsészeti kar keretében találja meg a szakképzés számára a helyét (könyvtáros, muzeológus, népművelő stb.). Ezek közül lesz olyan is, amely méreténél fogva bizony önállóságot igényel. Mint ahogy a prágai Károly egyetemen már önálló kart alkot a népművelés, könyvtárosképzés, újságíró képzés, könyvkiadó és könyvterjesztő képzés. A könyvtárosképzés fejlődése oldaláról ezt az egész kérdést részleteiben meg kell vizsgálni.”

A tanárképzés sokszor készítette megalkuvására a könyvtárosképzést. Érthető, hogy Kovács Máté külföldi példára eljutott az önálló kar ötletéhez.

„A magyar tudományegyetemek bölcsészeti kara lényegében középiskolai tanárokat képezett. Ezen kívül újabban könyvtárosok, régészek, néprajzosok, művészettörténészek, filológusok, történészek, újságírók képzése folyik. [...] Szükség lehetne népművelőkre, szerkesztőkre, könyvterjesztőkre, levéltárosokra stb. Ezek képzését is megfelelően biztosítani kellene. Ez a bölcsészkarai oktatás hasznosabbá és gazdagabbá tételét szolgálhatná.”³⁰

A tudománytörténet oktatása és szöveggyűjtemények kiadása

Az 1959. februári lejegyzéseket újak követték. „A tudománytörténet oktatása nélkülözhetetlen a könyvtárosképzésben. Ez idő szerint azonban a tudománytörténet összefüggő előadása megfelelő előadó és feldolgozás hiányában nem lehetséges. Átmenetileg tehát más megoldást kell találni. Leginkább célszerűnek látszik az a megoldás, ha a legfontosabb tudományágak fejlődésének összefoglaló történetét kötelező olvasmányként dolgozzuk fel – írta.³¹” Majd részletesen megtervezte a képzés tartalmát és a lebonyolítását.

1959. augusztus 21-i beadványa³² speciális előadások, szemináriumok, ill. gyakorlatok tanrendbe iktatására tett javaslatot: kiadvány- és tudományismereti szeminárium, papírgyártás és feldolgozás, nyomdászati és könyvkötészeti ismeretek, szerkesztési és könyvterjesztési ismeretek, bibliográfia és dokumentációs gyakorlatok stb. Ezek egy része – indexem a tanúrá – nálunk is megvalósult. Szerepelt több helyszíni látogatás, tanulmányi kirándulás a fővárosi múzeumokba, nyomdai és papíripari üzemekbe, könyvterjesztési intézményekbe, fontosabb vidéki városok (Pécs és Komló, Székesfehérvár és Veszprém, Győr, Debrecen stb.) múzeumaiba, művelődési otthonaiba, könyvtáraiba. A költségek támogatását az MM Könyvtári Osztályától kérte, mivel az egyetem a költségvetéséből nem biztosította. Kovács Máté kitartóan szorgalmazta a könyves területek, kulturális intézmények megismerését.

A hagyatékban találtam az 1960. január 26-i, *Fontosabb szöveggyűjtemények kiadása a könyvtárosok szakképzése és továbbképzése érdekében* című előterjesztését.³³ Azzal érvelt, a szakképzésben mind nagyobb szerephez jut a szöveggyűjtemény. Jelezte, az írás-, könyv- és könyvtárkultúra forrásanyagának gyűjtése 1958 eleje óta folyik. Hét kiadványra tett javaslatot:

- 1) *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében.* [Eszerint már 1960-ban ez volt a címe. Sőt –, noha van olyan forrás is, hogy egykötetes volt az eredeti terv – ekkor (is) három kötetben tervezték kiadni, időtartam szerint erősen eltérő, de terjedelemben nagyjából egyenlő részre tagolva: a feudális társadalom (kezdetektől 1848-ig), a kapitalista társadalom (1848–1919), végül a marxista forradalmak és az ellenforradalom korszaka (1919–1960).]
- 2) *Az olvasók és az olvasás:* 20–25 ív és elkészülhet 1961 végéig.
- 3) *A munkásság és a könyv:* 20–25 ív, elkészülhet 1962 végéig.
- 4) *A gyermek és a könyv:* 15–20 ív, elkészülhet 1963 szeptemberére.
- 5) *A bibliográfia és dokumentáció Magyarországon:* 20 ív elkészülhet 1963 végéig.
- 6) *A közművelődési könyvtárak.*
- 7) *Szakkönyveink és szakkönyvtáraink.*

Tehát komplett programmal rendelkezett Kovács Máté és a tanszék. Azt nem tudni, miért csak az első készült el, pedig a tervet 1960. február 18-án kelt írásában megismételte. Sőt, megtoldotta a 8.) *A könyvtáros* cíművel, mely feladataira, munkájára vonatkozó szövegekből állna, 10 ív terjedelemben és elkészülhetne 1962-ben vagy 1963-ban.³⁴

A könyvtártudomány mint oktatási probléma

Kovács Mátét professzorsága kezdetétől nyomasztotta, hogy a könyvtártudomány nem tartozott a „bevett” tudományok közé, márpedig

az egyetemen azokat oktatták. Ezt bizonyítja 60 lapnyi ceruzás autográfja 1957-ből.³⁵ A bibliológia kutatója a kéziratot az első változatok közé sorolhatja. Erősen korai változat, gyakorlatilag a részdiszciplínákat rakta egymás mellé, nincs benne rendszer, nincs beágyazva az emberi közlés rendszerébe. Leszögezte, vita van arról szakkutatók és könyvtárosok között, hogy a könyvtártudomány teljes értékű, önálló tudomány-e vagy segédtudomány, segédtudományok csoportjainak lehet-e tekinteni. A sok évtizedes vitát az dönti el, hol a helye, mi a szerepe az írás-, könyv- és könyvtárkultúrának a művelődéspolitikában, művelődéstörténetben, a szakkutatás módszereit és szemléletmódját sikerül-e korszerűsíteni – írta. A könyvtárkultúra ismeretágai: Könyvtárpolitika – Könyvtárügy (irányítás, felügyelet, ellenőrzés, együttműködés, statisztika, jogi szabályozás) – Könyvtár (épület, felszerelés, állománygyarapítás, feldolgozás, nyilvántartás, raktározás, olvasás, állományhasználat, tájékoztatás, nevelés, a könyvtáros képzése, továbbképzés, munkája) – Bibliográfia – Dokumentáció – Könyvkiadás – Nyomdászat – Sajtó – Könyvkereskedelem – Írás.

A tudománypolitikai reform keretében – a Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK) szervezésében – tartották 1960. június 13–14-én a könyvtártudományi ankétot. Ennek keretében adta elő bibliológiai koncepcióját.³⁶ Részletezése, értékelése nem mostani feladat. Tény, hogy Kovács Máté ennek szellemében formálta az egyetemi oktatást (különösen a történeti tárgyakat), készült az antológia,³⁷ ennek jegyében írta meg az 1945 utáni időszak történetét.³⁸ Ez vezérelte a képzés könyves szakmára való kiterjesztési törekvéseiben. A koncepció nem keltett olvasható visszhangot, szemben állt a Magyar Könyvszemle körül csoportosulók szemléletével. A könyvtártudományi ankétnak szerepe lehetett abban, hogy a Magyar Könyvszemlé 1961-ben mintegy „kiszervezték” a könyvtárügyből, s az MTA átalakított könyvtörténeti bizottságának lett a folyóirata.

Kovács Máté 1957-ben már ütközött a Könyvszemle szerkesztési elveivel.³⁹ Vitája ellenére,

szerkesztőbizottsági tag maradt. 1960–61-ben három részben ott jelent meg az 1945 utáni időszokról írt, bibliológiai alapú tanulmánya. A Könyvszemle 1961-es különszáma közölte a bibliológiai koncepciót is. Az 1960 végi akadémiai átszervezéssel, a Könyvszemle változásával szintén vitába szállt.⁴⁰ (Ez is önálló téma, most nem tárgyalható.) Az akadémiai átszervezést követően az Országos Könyvtárügyi Tanács is megszervezte könyvtártudományi szakbizottságát – a párhuzamosságot elkerülendő –, eddig ilyen nem volt. *Kőhalmi Bélának* 1960. szeptember 6-án írt ceruzás levél-fogalmazványban az akadémiai átszervezéssel, a Magyar Könyvszemle programváltozásával indokolta lemondását bizottsági-szerkesztőségi tagságáról.⁴¹ A levelet elküldte, az átszervezett Könyvtörténeti, bibliográfiai, dokumentációs munkabizottságnak, a Könyvszemle szerkesztő bizottságának Kovács Máté nem lett tagja.

A könyvtárügy/tudomány körüli viták akkor dúltak, amikor az egyetemi képzés reformmunkálatai beindultak. Kovács Máténak (aki a könyvtárügy egységét a képzésben is megteremtette) szembe kellett néznie a dokumentáció leválási törekvéseivel is. Kovács Máté álláspontját hagyatékában talált néhány irat mutatja. Az Országos Dokumentációs Tanács tervezetén széljegyzete olvasható: „*Szeparatista törekvések (a könyvtárügy egysége). Egyoldalúság könyvtárakkal.*”⁴² Az iratból kitűnik hogy, az akció egyik résztvevője az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ a Dokumentációs Tanács titkári teendőit akarta ellátni. Van részletesebb ceruzás autográf is.⁴³ „1. A tervezet indoklása nem meggyőző. *Érvek? Kifejtés? 2. Ellentmond a szocialista könyv-és könyvtárkultúra fokozatosan kialakuló egységének. A társ. tud. dokumentáció? [...] 5. Az öncélú különállás (szeparatista törekvések) jele, hogy egyetlen szóval sem említik a könyvtárakkal való együttműködést, legfeljebb alárendelt s egyoldalú kapcsolatot képz el. [...] 6. A tervezet [...] visszalépés, felújítja és tovább viszi a régi vitát a könyvtár és dokumentáció között.*” 1962. január 1-én az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság

létrejött, s átvette a szakkönyvtárügy felügyeletét. Az Országos Könyvtárügyi Tanács néhány hónappal később kibővült és Dokumentációs is lett (OKDT). (E téma kifejtése sem mostani feladat.) Nyilván zavarta Kovács Mátét, hiszen konzekvensen azt képviselte, hogy könyvtárosokat, bibliográfusokat és dokumentálókat képez a tanszék. Az OKT 1961. februári ülésének jegyzőkönyve,⁴⁴ Kovács Máté és *Jánszky Lajos* párbeszéde mutatja, a szakegyetemek, és a hallgatóik nem vállalták alapképzés keretében a dokumentációs ismeretek oktatását-tanulását. Járható útnak a Kovács Máté által kezdeményezett, a már dolgozók ráfejlő képzése, ill. később külön dokumentációs tanfolyam indítása bizonyult. Az egyéves (felsőfokú) dokumentációs szaktanfolyam tervezetét 1962. november 2-i kelettel hagyták jóvá, s 1963. január–december időtartamra, 25 fővel tervezték.⁴⁵ Ám zökkenővel járt: a bölcsészkaron nem lehetett egyetemi képzés része nem bölcsész diplomások továbbképzése, hiszen nem volt tanár szakjuk. A Tanszék bizonyítványt adhatott ki a tanfolyam elvégzéséről. Nem volt elég jelentkező, emiatt később évfolyamok maradtak ki. Hogyan lehetett volna a karon egy matematikai alapú informatikával előállni?!

Kovács Máté oktatói pályafutása kezdeteitől arra törekedett, hogy az addigi könyvtár-felfogást megváltoztassa. Ennek részét (de csak részét!) képezte a kiadványoknak és a könyvtáraknak a közlési folyamatba, a közlés történetébe való beillesztése. Ezt többen, különösen az informatika hívei korszerűtlennek tartották. A bibliológia a szaktudományban, a Magyar Tudományos Akadémia berkeiben, az egyetemen sem váltott ki érdemi visszhangot. „Suttogó” formában mindvégig érték támadások a könyvtárosképzést. Kovács Máté folytatta tudományrendszertani útkezesét, a közlési rendszeren belül próbált helyet találni a népműveléstudománynak,⁴⁶ a bibliográfiának.⁴⁷ Valószínűleg ebbe a tudományos útkezesébe illeszthető a mostanában nem található tanulmánya, az 1968-ban sokszorosított és nyolc év után újbóli, egyúttal utolsó, bibliológiával kapcsolatos írása⁴⁸ – ha olvasáskutatási⁴⁹ vagy kommunikációelméleti törekvéseit⁵⁰ nem szá-

mítjuk. Okosabbak leszünk, ha előkerül.

Szerintem a próbálkozás-sorba illik az is, hogy a Mérnöki Továbbképző Intézet és a KGM Műszaki Tudományos Tájékoztató Intézet 1966. március 25 – június 17. közötti tanfolyamán előadást tartott *Tudománypolitika és tájékoztatástudomány* címmel.⁵¹ Kovács Máté a tájékoztatástudomány tudományelméleti, tudománypolitikai összefüggéseit tárgyalva jelezte, érzékeli a változást. (E téma megtárgyalására sincs most mód. Azért hoztam szóba, hogy felvehessem a képzés tudományos megalapozására és fejlesztésére irányuló erőfeszítései közé.) Kovács Máté a tájékoztatás- és könyvtártudomány alá- és fölé rendeltsége helyett a kettőt egymás mellé igyekezett rendelni. *Horváth Tibor* az ezredfordulóra eljutott a kettő azonosságának felismeréséhez.⁵²

Az 1961-63-as reformterv kapcsán rakta le a képzés alapelveit

Az 1958-ban írtak után nem meglepő, hogy 1960. februárban, a felsőoktatási reformot megelőzően, Kovács Máté anyagokat készített a könyvtárosok, levéltárosok, muzeológusok, népművelők képzéséről⁵³. Rá jellemző előrelátással, a III. ötéves tervidőszakra (1966–1970) előirányzott szükséglet felől közelített témájához. A könyvtárak és művelődési otthonok gyors fejlődése miatt

„a könyvtárosképzésben részesülők számát emelni, s a meglévő képzési formákat az esti oktatás bevezetésével bővíteni kell, másfelől pedig azt, hogy a népművelők egyetemi szakképzésének legalább egy tudományegyetemi szakon biztosítani kell. [...] célszerű lenne mielőbb olyan munkabizottságot létrehozni, amelynek feladata lenne a szakok reformterveinek kidolgozása [...] A felsőoktatási reform e részének körülmények közötti kidolgozása kiküszöbölné a művelődés egyes területei között a szakemberekkel való ellátottság tekintetében ma még fennálló egyenlőtlenségeket, az utólagos átképzések során (kiegészítő képzés, szaktanfolyam) felmerülő erő-, idő és anyagi veszteségeket, a nem tanári szakok fejlődésében és fejlesztésében megmutatkozó visszamaradásokat.”

Kovács Máté felismerte e szakok/szaktávok közös gondjait, egymásra utaltságát.

Öt év kísérletezés és nemzetközi tapasztalatszerzés után Kovács Máté készen állt a könyvtárosképzés reformjára. 1961-ben a Könyvtártudományi Tanszék közreadta vitanyagát 180 példányban.⁵⁴ Az első átfogó elemzésben minden kérdés napirendre került. Ebben fogalmazta meg a képzés alapelveit. Fejezetei: 1. a képzés helyzete és továbbfejlesztésének alapkövetelményei; 2. a képzés célja; 3. oktatási formák; 4. szakcsoportok; 5. általánosan kötelező tárgyak és gyakorlatok; 6. a szakképzés anyaga; 7. gyakorlati jártasságok; 8. írásbeli munkák; 9. az általános műveltségi színvonal emelése; 10. az oktatás-nevelés módszerei; 11. jegyzetek, szöveggyűjtemények, tankönyvek; 12. vizsgák; 13. a hallgatóság; 14. az oktatók-nevelők; 15. továbbképzés, specializálódás, tudományos fokozatok; 16. a reformmunkálatok menete. Mellékletekben található a nappali tagozat tanterve és óraterve; a kétszakos levelező és esti tagozaté; a kiegészítő levelező és esti tagozaté. *„Az eltelt öt esztendő oktatási és nevelési tapasztalatai és eredményei azt mutatják, [...] a legjobb keretet a jelenlegi formák és módszerek, az ötéves kétszakos, bölcsészettudományi és természettudományi kétszakos képzés adta. [...] A korszerűsítés mindenekelőtt azt jelenti [...] az eddiginél fokozottabban figyelembe kell venni a mai valóságos társadalmi szükségleteket és lehetőségeket.”* Kovács Máté szerint a képzés kereteit: a kari reformterv általános irányelvei; a könyvtárügy szakember szükségletei; a hazai és külföldi, főleg a szocialista országok eredményei és tapasztalatai határozzák meg; s azon tudományágak színvonala, fejlődése, melyek az oktatáshoz, neveléshez nélkülözhetetlenek. *„A szakképzés célkitűzéseit és kapcsolatait, az oktatás és nevelés formáit és módszereit, anyagát és eszközeit tehát csak ezek alapulvételével lehet kidolgozni és meghatározni.”*

Ekkor fogalmazta meg évtizedek múltán, az utódok által is idézett képzési célt, hosszú távon érvényes, alapvető elveket: *„e szervesen és szorosán összetartozó célkitűzés magában foglalja*

a gyakorlati életpálya ellátásához szükséges hivatástudatot, valamint elméleti és gyakorlati felkészültség követelményeit és jelzi az önművelés és az önálló tudományos kutató munka előfeltételeit is.” Rögzítette az ötéves kétszakos nappali, a hatéves kétszakos levelező, a három éves kiegészítő létező képzési formákat, és kiállításba helyezte a levelező és kiegészítő képzés esti (néhány évig élt) változatát. Ezek képesek új szakemberek kibocsátására, a már dolgozók felkészültségének megteremtésére, valamint a más diplomával dolgozók (vidékiek levelező, budapestiek esti) könyvtárszakmai ismeretei biztosítására. Itt is rögzítette, a szakképzés nemcsak a könyvtárak, hanem a dokumentációs és könyvszakmai munkahelyek szakember szükségleteit hivatott kielégíteni. Nappali tagozaton *„bármely bölcsészettudományi és természettudományi tanári szak kapcsolható”* volt a könyvtárszakhoz.

A felsőoktatási reform keretében három követelménynek kellett megfelelni: szűkíteni a történelmi ismereteket, a megtanulandó anyag mennyiségét; elmélyíteni az ismeretágak elméleti alapjait; erősíteni a gyakorlatiasságot, az élő gyakorlattal való kapcsolatot.

Ez egybevágott a könyvtáros szakma elvárásaival. Az elméleti óraszám 25-ről 26%-ra nőtt, a történelmi 20-ról 14%-ra csökkent, a gyakorlati/szemináriumoké 55-ről 60%-ra nőtt. Ez mérsékelt, semmint radikális változás. Rögzítették, a tanterv *„lehetővé teszi egyfelől a könyvtáros gyakorlati élethivatáshoz szükséges szakműveltség elsajátítását. Másfelől megnyílik a lehetőség arra is, hogy ez a szakműveltség beágyazódjék az írásos-nyomtatásos közlésmódon alapuló gyakorlat egészébe, sőt a társadalmi-politikai, gazdasági-technikai, kulturális életének egészébe is. [...] a gyakorlatiasság a korszerű szakképzésben nem járulékos kiegészítő, hanem alapvető, az oktatás-nevelés egészét meghatározó követelmény.”*

Az 1961-ben kiadott füzet nemcsak reformtervet, legalább annyira nevelési program is. Kovács Máté ekkorra nemcsak képzési, de nevelési programot is kialakított. Könyvtárosokat nem-

csak képezni, nevelni is akart: széles látókörű, nagy tudású, gondolkodó értelmiséget.

A szakképzés módszertanára azért fordított különös gondot, mert „*ez idő szerint a felsőoktatás lélektani és pedagógiai kérdései világszerte meglehetősen kidolgozatlanok.*” Kovács Máté fontosnak tartotta a helyes tanulási módszerek elsajátíttatását, a folyamatos tanulásra készítést, hogy ne a vizsgaidőszakban kezdjék, hanem a félév során dolgozzák fel a hallgatók a tananyagot. Azt tartotta, a vizsgaidőszak az ismétlés, rendszerezés, megszilárdítás időszaka.

Kovács Máté súlyt helyezett az írásbeli kifejező készség fejlesztésére. Ezt szolgálták a szemináriumi dolgozatok, szakdolgozat. Ezt a naplóírás gyakorlatokról, könyvismertetések készítése. A tudományos munkamódszerek elsajátíttatását is szolgálták. Gondot fordítottak a témakijelölésre, az elkészítés figyelemmel kísérésére, az elbírálásra és annak megbeszélésére.

Az emberi tudást közvetítő kiadványok terjesztői és a könyvtárosok számára fontos volt az általános műveltség fejlesztése. Gondot fordított az olvasásra nevelésre. („*Nem lehet jó könyvtáros abból, aki maga nem olvas sokat és rendszeresen.*”) Fontosnak tartotta olvasóterv összeállítását, a hazai és külföldi szépirodalom, a társadalom- és természettudományok alapvető összefoglaló műveinek elolvasását. A könyvtárosok számára is tudjon olvasótervet készíteni. Ügyelt a múzeumok, színházak és hangversenyek látogatására (pl. tanulmányutak). Törekedett a lényegkiemelésre, az önálló gondolkodás fejlesztésére, tudományos módszerek elsajátíttatására, önképzés iránti igény felkeltésére, jegyzetelés és szerkesztés gyakorlására..

Doktori cím szerzésére már akkor lehetőség nyílt, viszont „*az akadémiai fokozatokkal kapcsolatosan jelenleg több elvi és szervezeti kérdés megoldatlan. [...] A fő nehézségek abból adódnak, hogy a bibliológia, ill. a könyvtártudomány a társadalomtudományok sorában önálló tudományként nem szerepel.*”

A továbbképzésről e tervezet úgy foglalt állást, hogy „*segítség, ha részt vesznek benne a tanszéki oktatókon kívül mindazok, akik tapasztalata-*

ikkal elősegíthetik a reformterv korszerű kialakítását. Elsősorban a gyakorló könyvtárosok, fiatalabbak és idősebbek egyaránt, továbbá az egyes könyvtári hálózatok, a főfelügyeleti és szakfelügyeleti szervek, valamint az Országos Könyvtárügyi Tanács és illetékes szakkbizottságai nyújthatnak segítséget.”

Két évvel az 1965-re tervezett határidő előtt megjelenhetett az új hivatalos tanterv.⁵⁵ Az ún. reformtantervet a 154/1963 (MK 14) MM sz. utasítás az 1963/64-es tanévben vezette be. Az 1961-es tervezethez képest voltak változások: a cél megfogalmazása bővebb, de érdemben nem más; a tantárgyak leírása koncentráltabb, szerencsésebb; az I. és II. szigorlat tantárgyai jobb csoportosításúak: a történeti tárgyak az I. szigorlathoz; a bibliográfia és könyvtártan a II. szigorlathoz rendeződött; 1961-ben szigorlati tematikát közöltek, itt tantárgyi programokat.

Kovács Máté Az egyetemi könyvtárosképzés előzetes tervezetét 1960 elején megküldte számos könyvtárnak. A hagyatékában megtalálható *Páldy Róbert* (a veszprémi Megyei Könyvtár vezetője), Csúry István (a debreceni KLTE Egyetemi Könyvtár igazgatója) és *Hencz Aurél* (a szegedi Egyetemi Könyvtár igazgatója) válasza.⁵⁶

1961. január 28-án még átmeneti terv is készült az 1961/62–1965/66. tanévekre.⁵⁷ Ez „*lényegében egységes szakmai alapképzés kialakítását kívánja meg, amelyik kellő elméleti és gyakorlati felkészítést biztosít legfontosabb könyvtártípusaink (közművelődési, iskolai, tudományos és szakkönyvtárak) leggyakoribb munkaköreinek (gyarapítás, feldolgozás, olvasószolgálat, folyóirat- és hírlaptár, kéziratár, bibliográfiai és dokumentációs munka stb.) felsőfokon való ellátására. Emellett azonban a specializálás megalapozása érdekében lehetőséget kell biztosítani egyes különleges szakismeretek (pl. gyermek és ifjúsági könyvtár, mikrofilmár, gépi adatfeldolgozás stb.) megszerzésére is.*

[...] A tantervi anyagot [...] úgy kell összeállítani, hogy a hallgatóság széleskörű áttekintést nyerhessen az írás és olvasás-, a könyv és könyvtárkultúra egészéről, ezen belül külön is ennek társadalmi alapjairól, összefüggéseiről és kihatásairól (szociológiai-ájaról), továbbá jelenének sajátos adottságairól és továbbfejlesztésének a tendenciáiról, lehetőségeiről,

előfeltételeiről, valamint fejlődéstörténetének főbb mozzanatairól, főként jelenlegi állapotának közvetlen előzményeiről. [...] A bibliológiai ismeretek egészén belül különös figyelmet kell fordítani a könyvtárkultúra, [...] továbbá a bibliográfia és dokumentáció elméleti, történeti és gyakorlati problémáinak megvilágítására, részletes és elmélyült megismertetésére.”

Találtam a hagyatékban két sajátkezű rövid írását. Az egyik *A könyvtárosképzés fő kérdései* címet kapta.

„A könyvtárosképzésnek szükségképpen annak az élethivatásnak a szükségleteit kell alapul vennie, amit a könyvtárosnak a gyakorlatban be kell töltenie. Ez így elvileg teljesen világos és magától értetődő is. Nehézséget okoz azonban, s nem is kicsit az, hogy a könyvtárak igen sokfélék, feladatkörük, állományuk összetétele, olvasóik száma, érdeklődése és színvonala, méreteik stb. igen különböző. Ráadásul a nagyobb könyvtárakban az egyes munkakörök is sok tekintetben eltérnek egymástól, így követelményeik is eltérőek. Szóval a képzés nem lehet olyan egységes, mint pl. a matematika, fizika, magyar vagy történelem tanárok képzése. Fontos volna, hogy az egyetemi könyvtárosképzésen belül ezek a különböző igények valamelyest érvényre jussanak. Úgy azonban, hogy az egységes alapképzés csorbát ne szenvedjen. E kettős követelményt csak úgy lehet összhangba hozni, ha sikerül egy közös törzanyagot kialakítani és mellette bizonyos teret kaphatnak a különleges kivételek is. Az egységes törzanyag kialakítása már többé-kevésbé megoldottnak tekinthető. A kötelező tárgyak, szemináriumok, gyakorlatok ezt tartalmazzák. A különleges követelmények kielégítésére pedig két út kínálkozik. Az egyik a könyvtár szak mellé felvett másik szak megválasztása (pl. irodalom, mat. fiz. tört. stb.). A másik bizonyos speciális kollégiumok, szemináriumok hallgatása, gyakorlatok folytatása stb. Mindkettő járható út. Esetleg még tovább is lehetne fejleszteni. Ha pl. valaki egyszakos könyvtárszakos lesz⁵⁸ és a másik szak helyett bizonyos szélesebb tudománycsoportban szerez mélyebb tájékozottságot: pl. társadalomtudományokban, irodalomban és művészetekben vagy a természettudományokban. Az ilyen könyvtáros bizonyos könyvtártípusokban, pl. közművelődési könyvtárakban jobban érvényesülhet, mint a kétszakos könyvtáros.”⁵⁹

Íme, útkeresésében eljutott az egyszakosságig. A másik 1962. május 1-i tintás autográf a hazai könyvtárosképzés ellentmondásairól szól.⁶⁰ Má-

jus végén Berlinben volt a szocialista országok könyvtárosképző intézményvezetői II. konferenciája. Ez az írás felfogható a felkészülés meditációjaként. Itt is foglalkoztatta az egyszakosság. „A bibliológiai és könyvtártudományi szakképzettség önmagában nem elegendő, viszont egy-egy másik tudományban való szakképzettség megszerzése túl sok időt és erőt igényel, és arra a könyvtárosnak teljes mértékben nincs szüksége. A kétszakos képzés helyett talán jobb volna az egyszakos képzés, de szélesebb körű kiegészítő ismeretanyag megszerzése mellett, természettudományok, társadalomtudományok magasabb szintű áttekintése.” Foglalkoztatta a szakosítás, a könyvtáros általános műveltsége. A berlini konferenciáról beszámolva⁶¹ szűrte le, jó úton jár, törekvései egybeesnek a többi országgal.

1963. április 18-án küldték meg a Bölcsészkar Reformbizottság április 22–23-i ülése anyagát Kovács Máténak.⁶² Ez nyugtázta, „a könyvtár szakon csökkent a történeti tárgyak óraszámát és néhány új tárgyat vezettek be. (Szociológia, könyvészeti gyakorlatok stb.)”⁶³ Egy másik irat szerint a könyvtár szak magyar, történelem, angol, francia, latin, német, olasz, orosz, spanyol, matematika, fizika, kémia, biológia vagy földrajz szakokkal kapcsolható.⁶⁴

Modell-értékűen, az utókor számára is használhatóan fogalmazta meg a képzés célját és fő feladatait – csak a korabeli ideológiai jelszavakat kellett kigyomlálni.⁶⁵

„Az egyetemi könyvtárosképzés célja olyan könyvtárosok, bibliográfusok, dokumentálók, könyv- és lapkiadási és terjesztési szakemberek képzése és nevelése, akik könyvtárakban és dokumentációs intézményekben, könyv- és lapkiadásban és –terjesztésben, egyes népgazdasági szervezetekben és tudományos intézetekben felsőfokú szakképzettséget igénylő munkakörök betöltésére felkészültek; [...] művelődéspolitikánk célkitűzéseivel és szakterületük társadalmi és kulturális jelentőségével tisztában vannak, s feladataik ellátását élethivatásként vállalják és felelősséggel végzik.

Olyan szakembereket kell tehát képezni és nevelni, akik

a) feladatkörük ellátásához szilárd hivatástudattal, [...] széleskörű általános műveltséggel és a szükséges idegen nyelvismerettel rendelke-

nek, saját szakterületükön, valamint az ehhez kapcsolódó másik szakjukban a kor színvonalán álló szakműveltséggel és a kezdő szakember számára szükséges gyakorlati készségeket és jártasságot megszerezték;

- b) felkészültségüket a gyakorlatban, a társadalom [...] általános és szakműveltségének kiszélesítésében és elmélyítésében, a termelési kultúra és más fontos gyakorlati tevékenységek, valamint a tudományos kutatás támogatásában tudatosan és eredményesen alkalmazni tudják, s a gyakorlat jelenségeinek és folyamatainak módszeres elemzésére és szükséges elméleti általánosítások levonására kellő alapot szereztek;
- c) a feladatkörüket érintő szakirodalom folyamatos figyelemmel kísérésére és ennek segítségével további önművelésre képesek;
- d) végül közülük a legkiválóbbak szakterületükön önálló szaktudományi kutatásra is felkészültek.

E célkitűzések és követelmények megvalósítása érdekében a következő fő feladatokat kell megoldani:

- a) a szaktárgyi ismeretanyag feldolgozásában [...] fel kell tárni az írás és olvasás, a könyvkiadás és könyvtárügy, a bibliográfia és dokumentáció, valamint a társadalom haladó törekvéseinek az összefüggéseit. [Ide Kovács Máté ceruzás kérdőjelet tett.]
- b) A szakképzés középpontjába az élő gyakorlat megismerését és magas szintű elméleti elemzését kell állítani [...] A szorosan vett szakterület gyakorlatát és ismeretanyagát mindig fejlődésükben és összefüggéseikben kell vizsgálni. Az egyes lényeges alap- és kiegészítő ismeretágakat önálló tárgyként vagy valamely tárgy részeként tervszerűen fel kell dolgozni (filozófia, [...]szociológia, pszichológia, pedagógia, népművelési ismeretek stb.).
- c) A történeti tárgyak feldolgozásában (írás-, könyv-, sajtó- és könyvtártörténet stb.) különös gondot kell fordítani az írás és olvasás, az írásmű, kiadvány és könyvtár, továbbá a katalógizálás és osztályozás, valamint a bibliográfia és dokumentáció formáinak alakulására [...A hozzánk közelebbi múlt] írás és olvasás, könyv- és könyvtárkultúráját részletesebben, a rabszolgatartó rendszerét és a feudalizmusát pedig összevontan kell ismertetni. Minden kor-

ban az írásbeliség egyetemes fejlődéséből kell kiindulni és a hazai fejlődést ennek keretében és ehhez viszonyítva kell bemutatni és értékelni;

- d) A gyakorlati készségek és jártasságok megszerzését az egyetemi szemináriumokkal és gyakorlatokkal, a fővárosi és vidéki intézmények helyszíni tanulmányozásával, valamint könyvtári gyakorlatok keretében kell biztosítani. A szemináriumokon el kell érni azt is, hogy a hallgatók a tudományos kutatás korszerű módszereit és technikáját is elsajátítsák és írásbeli kifejező-készségüket is továbbfejlesszék. Gépírásból a könyvtári munka ellátásához szükséges gyakorlatot kell szerezni;
- e) A hallgatók általános műveltségének a bővítését és elmélyítését az életpálya sajátos követelményeinek megfelelően elsősorban a könyvészeti gyakorlatok keretében, továbbá alkalmas olvasási program (olvasótervek)⁶⁶ összeállításával, valamint a különféle művelődési intézmények és alkalmak (könyvtárak, levéltárak, művelődési otthonok, múzeumok, kiállítások, színház- és filmelőadások, hangversenyek stb.) tervszerű tanulmányozásával kell elősegíteni. A szükséges idegen nyelvismeretek megszerzése érdekében pedig az orosz és egy nyugati világnyelv előírt mértékű elsajátításán túl a latin nyelv alapjainak ismeretét is meg kell kívánni.
- f) A képzés rendszerét úgy kell alakítani, hogy a hallgatók - szükséges számban és érdeklődési körüknek megfelelően – egyes jelentős részterületeken [...] a szükséghez mérten szervezett speciális kollégiumok, szemináriumok és gyakorlatok elvégzésével és a tárgykörből vett szakdolgozati témák kidolgozásával különleges szakismereteket is szerezhessenek, s ezzel az egyes gyakorlati munkakörökre [...] az átlagos követelményeket meghaladó mértékben is felkészülhessenek.”

Ez a program nemcsak az 1956 előttihez képest más, hanem eredménye az 1956–61 között kikísérletezettnek. Egyenes folytatása a bibliológiai koncepciónak, az MM és a KMK által képviselt elveknek. Eltért a Magyar Könyvszemle körének felfogásától. Érvényesíteni sikerült az előző tervezetek lényeges pontjait. Ezt igazolja az elkészült óra- és vizsgatervi háló.⁶⁷ A hagyományos könyvtári szaktárgyak mellett volt egy fél éves Bibliológiai ismeretek, Olvasó- és olva-

sásismeret mellett volt A szociológia elmélete és gyakorlata 2 félévben⁶⁸, a nagy óraszámú bibliográfián belül volt dokumentációs ismeretek. A szigorlatok és az államvizsga tárgyai mellett nemcsak azt sikerült elérni, hogy a II. és III. évfolyam után egy-egy hónapos, az V. évfolyamon három hónapos gyakorlatra kerüljön sor, de bekerült az I–IV. évben évenként 4–4 napos vidéki tanulmányút, évenként 5-ször fővárosi intézménylátogatás is.

Egy cím nélküli, keltezetlen 23 gépelt lapnyi írás vélhetően a reform tapasztalatait összegezte.⁶⁹ Következtetése pozitív. „*A tanterv és program szerkezetében, tartalmában, arányában eleget tesz a könyvtáros hivatás korszerű követelményeinek. [...] Ha a továbbiakban sikerül a választható szakok körét bővíteni és arányait a tényleges szükségletekhez igazítani, a specializálódást kiépíteni [...] az idegen nyelvek ismeretét elmélyíteni, a gyakorlati felkészültséget fokozni, akkor az egyetemi könyvtárosképzés mai formájában előreláthatóan minden korábbi megoldásnál jobban betöltheti a feladatát.*” Volt két megjegyzése. A szakkönyvtáros képzés, különösen a dokumentálók képzése világszerte probléma. Az első tanfolyamot 1963. február – 1964. március között, a másodikat 1965. február – 1966. március között tartották. „*A két tanfolyam tanulságai és az ennek alapján kialakult közvélemény szerint mérlegelni kellene annak lehetőségét, hogy ezt a szakképzést ilyen specializált formájában külön tagozatként – esetleg kétéves formában – az egyetemi könyvtárosképzés keretébe kellene beilleszteni.*” A másik: „*Gondolni kellene arra is, hogy az 5 évnél régebben diplomát szerzettek, azóta vezető munkakörbe kerültek, valamely témakör kutatásával foglalkoznak – a szaktanfolyamok témakörét főbb munkafolyamatok, vagy egyes könyvtárfajták szerint kellene feldolgozni.*”

Másként gondolkodott a továbbképzésről is

Kovács Máté a könyvtárosságot más, társadalmilag fontos értelmiségi szakmákkal (mérnök, orvos, pedagógus stb.) egyenrangúként igyekezett elfogadtatni. Ezeket tekintette példának képzésünk megítélésénél. Ezt képviselte a továbbképzés terén is. Továbbképzést már az 1950-es évek közepétől szerveztek könyvtárosok számára, sokszor képzetleneknek is. Többször tárgyaltak róla különböző fórumokon (minisztériumi értekezletek, OKDT stb.) Az OKDT 1964. márciusi értekezletén is ez volt napirenden. Kovács Máté elégedetlen volt az ott történetekkel, egy hét múlva, 1964. április 7-i keltezéssel komplett továbbképzési programot vetett papírra, az egész kérdést más alapokra helyezte.⁷⁰

„*A továbbképzés eddigi gyakorlata többé-kevésbé spontán, meglehetősen egyenetlenül alakult ki. Két legfőbb hibája, hogy nem fejlődött egységes rendszerré, s hiányoznak a továbbképzés legmagasabb fokú központi formái. A továbbképzés eddigi táji, hálózati, intézményi formái hasznosak voltak és továbbra is szükségesek. De nem halasztható tovább a központi továbbképzési formák gyors kifejlesztése. A továbbképzés korszerű rendszere is csak központi (országos) és helyi (táji, hálózati, intézményi) formák együttesével, ezek tervszerű és arányos egymásra épülésével alakítható ki. A központi formákat célszerű lenne 2–3 évre, a helyi formákat pedig 1–1 évre tervezni.*” Ezután részletes programot kínált az 1964/65. és 1965/66. évre. A szűkebbeket A/ közművelődési, B/ tudományos és szakkönyvtárak és C/ bármely könyvtártípus dolgozói számára. Majd azokat témákat taglalta, melyeket a KMK és az OKDT Képzési és Továbbképzési szakbizottsága előadói- és témajegyzékkel, programvéleményezéssel, egyes témák központi kidolgozásával, a szakirodalom könyvtárközi kölcsönzésével segítene.

„*A továbbképzésben résztvevők egyes csoportjait általában munkaköri szükségletek szerint kell kialakítani. Lehetőleg úgy, hogy a továbbképzés*

valamelyik formájában minden fő- és mellékfoglalkozású, valamint tiszteletdíjas könyvtáros szervezetten részt vegyen.” (Időkedvezményt és költségterítést kellene biztosítani az érdeklődési körük felkeltette további továbbképzésben való részvételhez is.) A tervet megtoldotta azzal, hogy „egyidejűleg elő kellene készíteni a továbbképzés tartós rendszerének a kialakítását. Kívánatos volna, hogy a könyvtárosok továbbképzésének a rendszere más szakmákhoz hasonlóan (mérnököké, orvosoké, pedagógusoké stb.) kiépüljön és az eredményes működéshez szükséges jogi, szervezeti, anyagi és személyi feltételek mielőbb biztosíthatók legyenek. Végül ki kell dolgozni a továbbképzés és szakképzés legmagasabb formájának összekapcsolásával a szakképzett könyvtárosok (bibliográfusok, dokumentálók) további intézményes specializálódását is. Ez a forma felsőfokon részben az ELTE dokumentációs és más szaktanfolyamainak továbbfejlesztésével, részben pedig más hasonló formák szervezésével volna megoldható.”

Íme, a rendszerben gondolkodó Kovács Máté a képzés-továbbképzés egymásra épülő programját sürgette. Ez ismét ütközési pontot képezhetett azokkal, akik a könyvtártudományt segédtudománynak, a könyvtárost értelmiség s nem értelmiségi (ki)szolgálójának tartották.

Mégsem voltak nyugalmasak a '60-as évek?

A békés, csendesnek tartott/hitt hatvanas évek első kétharmadában is akadtak gondok. 1964. december 17-én kari tanácsülés tárgyalta a dékánhelyettes létszámcsökkentő anyagát. „A könyvtár és a népművelés szak jelenlegi állapotában ugyancsak túlméretezett. Társadalmilag nem látszik indokoltnak, hogy különösen az alsóbb fokú könyvtárakban és népművelési intézményekben egyetemi végzettségű szakemberek dolgozzanak. [A népművelés szakot polihisztoroké nevezte. TGY] Mint másik megoldás kínálkozik az a lehetőség, hogy a könyvtár

és népművelés szak káderek szükségletének biztosítására felsőfokú intézményt hozzanak létre, [Talán az éppen megindult tanítóképzős képzésre gondolt?!] s e területen szükséges káderek igényt az az intézmény biztosítsa. (A könyvtáros képzés kisebb létszámmal, főleg a tudományos utánpótlást képviselné csak az egyetemen.)”⁷¹ Kovács Máté a margón megkérdőjelezte, a tudományos utánpótlást szaggatottan aláhúzta. A margóra azt írta és valószínűleg el is mondta: „Drágább és rosszabb lenne. Szak egyedül [itt], másutt nincs, mint nálunk.” A lap alján pedig hivatkozott a 148/1962. (MK 15.) MM. sz. utasítás felsőfokú (egyetemi) szakképesítést kívánó munkaköreire: „szükséglet felmérése nappali 40, levelező 40, kieg. 15–20. Eddigi elhelyezkedés. Sőt újabb képzendők. Évi létszámpótlás kb. 100 fő.” Később 4 lapnyi tintával írt vázlatot fűzött a kérdéshez.⁷² „A tervezet egy régen meghaladott gyakorlatot próbál újból visszaállítani. [...] A vidéki megyei, járási, városi könyvtárakba éppen úgy kell egyetemet végzett könyvtáros, mint az országos nagy könyvtárakban. [...] de ide is, oda is kell könyvtártechnikus is. [...] Középiskolai tanár vidéken még községekben is. Felsőfokú szakember a könyvtárban és művelődési otthonban nem. Ez súlyos ellentmondás.” Majd 3 lapon a népművelőképzést védte. Talán mert az 1960-as évek közepén a múzeológus-könyvtáros-népművelő tanszékcsoport vezetője is volt.⁷³

1967-ben a könyvtárszakot (is) C-szakká minősítették

Több jel utal arra, hogy az 1967-ben bekövetkezett változásoknak voltak előzményei.

1966. október 17-én Kovács Máté levelet írt Kahulits [László, MM főosztályvezetőnek],⁷⁴ s elpanaszolta, hogy „egy idő óta egymásnak ellentmondó vélekedések szállingóznak a könyvtárosok és népművelők szakképzéséről. Az utóbbi hónapokban ez ugyan mintha szűnőben lenne, mégis célszerű volna, ha az illetékes párt és ál-

lami szervek a kérdéseket megvizsgálják és a két szak oktatását nyugvó pontra juttatják. Úgy tudom, nemsokára sor kerül majd ilyen felső-szintű megbeszélésre. A problémák tisztázásának elősegítése céljából munkatársaimmal részletes referátumot állítottam össze mindkét szak hazai és külföldi helyzetéről, előzményeiről és fejlődési tendenciáiról. Szíves tájékoztatásodra ezek egy-egy példányát mellékelten ide csatolom. [...] Alkalmadtán személyesen is szívesen felkeresnélek a megbeszélések előtt, hogy még néhány részletről szóban is tájékoztathassalak.” Sem a mellékletek és az esetleges válasz sem található a hagyatékban.⁷⁵

A malomkerekek tovább öröltek: 1966. november 4-én a BTK dékánja beterjesztette⁷⁶ a szakok csoportokba sorolását. Ebben C-szakként szerepelt a könyvtár, levéltár, népművelés, tudományos szocializmus stb. A tervezetet az MM Tudományegyetemi Főosztálya készítette, a dékán ezt vitte kari tanács elé. Kovács Máté így reagált az előterjesztésre:⁷⁷

„a tervezettel kapcsolatban több érdembeli: elvi és módszerbeli észrevételt kell tenni, mert szemléletében, szerkezetében ellentétben áll a megvalósítás alatt álló művelődéspolitikai célkitűzéssel, s fennforog az a veszély, hogy könyvtárpolitikánkat és népműveléspolitikánkat egyik legérzékenyebb pontján, a szakemberképzés területén megzavarja, sőt meghiúsítja.

1. Mindenekelőtt elsősorban a módszereket illetően a következőket kell megállapítani:

a) Az Egyetemi Főosztály ezt a tervezetet a minisztérium érdekelt főosztályával nem tárgyalta meg, [...] annak ellenére, hogy pl. a Közművelődési Főosztállyal korábban megállapodás jött létre, hogy a könyvtárosok és népművelők egyetemi szakképzésével kapcsolatos problémák kölcsönös megbeszélésre és együttes tisztázására sor kerül.

b) A tervezet előkészítése nem tekinthető megalapozottnak. Sehol sincs nyoma annak, még az utolsó formájában sem, hogy az előkészítés során alapos elemző felmérést készítettek volna a hazai helyzetről és külföldi viszonyokról, holott ilyen alapvető művelődéspolitikai döntést a hazai és külföldi állapotok, eredmények és tendenciák beható ismerete és figyelembe

vétele nélkül nem lehet és nem is szabad hozni. Éppen ezért nyomatékosan hiányolni kell, hogy a tervezetet semmilyen indoklás nem kíséri.

c) Nem lehet helyeselni, hogy ez a meg nem beszélt tervezet a Budapesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kari tanácsa elé került, holott az semmiképpen nem tekinthető a Minisztérium álláspontjának, de azért sem, mert a kar csak ezután kezdi meg a reformterv és a megvalósításával kapcsolatos tapasztalatok értékelését, az eredmények, hiányosságok és feladatok összegzése csak a jövő év első felében várható, így a kari tanács nem tudhatta érdemben megtárgyalni a felvetett problémakört.

d) Meg kell még jegyeznünk, hogy mind a könyvtáros, mind a népművelő képzésről az egyetemi Könyvtártudományi tanszék közreműködésével részletes elemző tanulmány készült, amely feldolgozza a hazai szükségletek alakulását, a hazai és külföldi szakképzés előzményeit, mai helyzetét és kiemeli a tisztázásra váró problémákat. Ezek a tanulmányok, amelyeket az összes illetékes tényezők, így az egyetemi főosztály is, megkaptak, alapot adnak arra, hogy a könyvtáros és népművelő képzés problémáit tisztázzuk, és azokat művelődéspolitikánk célkitűzéseinek megfelelően megnyugtatóan rendezzük.

e) Mindebből következik, hogy a bölcsészkarai szakok és szakcsoportok módosításáról nem lehet kellően elő nem készített, rögtönzött terv alapján dönteni. Megalapozott döntést csak a helyzet beható mérlegelésével, a külföldi viszonyok ismeretében, s az összes érdekelt tényezők bevonásával lehet hozni. Annál is inkább, mert bármilyen elsietett, megalapozatlan döntés komoly hibákat, károkat vonna maga után, s megzavarja, mint ahogy a tervezet nyilvánosságra hozatala feleslegesen már meg is zavarta mind az oktatás-nevelés, mind pedig a minisztérium tervező, irányító munkáját.

A 2. pont ezután érdemi észrevételeket tett a könyvtárosok és népművelők egyetemi szakképzésével kapcsolatosan. A 3. pontban összefoglalta a könyvtárosképzés kialakulását, változásait.

„Az eddigi tapasztalatok szerint a kétszakos ötéves nappali, a kétszakos hatéves levelező és esti, és a hároméves kiegészítő oktatási forma vált be a legjobban. Az egyszakos képzés nem bizonyult kielégítőnek,

a kétszakos képzés esetében pedig négyéves vagy rövidebb tanulmányi idő a színvonal csökkenésével járt. A most érvényben lévő reformterv is a kétszakos öt-, ill. hatéves oktatást valósítja meg. (Kivéve a kiegészítő képzést, ami természetesen egyszakos és hároméves.) Az eddigi tapasztalatok szerint a reformterv minden tagozaton bevált.” Kovács Máté nem értette, hogy az 1963-ban kiadott utasítást miért kell 3 év múltán módosítani. A 4. pont hasonlóan járt el a népművelő képzéssel: igyekezett bemutatni rövid múltját, a külföldi helyzetet, stb. Az 5. pontban a szakemberszükséglettel érvelt mindkét szak esetében.

„6. Annál váratlanabb és meglepőbb, hogy a tervezet a könyvtár szakot harmadik szakká kívánja lefokozni. Ezt azzal indokolják, hogy egyrészt a könyvtár szak ismeretanyaga nem tölti ki az egyetemi szakok számára biztosított időkeretet. [TGy: mindig ez volt az egyik ellenérv] [...] Teljesen homályban maradt, hogy milyen hazai és külföldi vizsgáldás után jutottak erre a következtetésre. [A könyvtárosok szakképzettségét éppen az 1966. decemberi állapotnak megfelelően mérte fel a KMK.] [...] A reformtervvel kapcsolatos tapasztalatok azt mutatják, hogy a jelenlegi időkeret meglehetősen szűk. A hallgatók felkészültségének színvonala emelkedő volna, ha a szakképzés időkerete bizonyos mértékig bővíthető volna.”

„7. Nem szorul bővebb bizonyításra, hogy harmadik szakként sem a könyvtár, sem a népművelő szakot a valóságban nem vagy alig lehet elvégezni. [...] A tantervi utasítás 6. pontja is csak kitűnő és jeles rendű hallgatók számára teszi lehetővé harmadik szak felvételét. [...] csak a hallgatók 2%-a vállalja harmadik szak terhét és kockázatát. [...] Mindezekon túlmenően a harmadik szakká nyilvánítás esetén külön probléma a természettudományi kari hallgatók esete, akikről még kevésbé képzelhető el a könyvtár vagy népművelés szak harmadik szakként való elvégzése. [...] Megoldhatatlannak látszik az esti és levelező oktatás.”

A 8. pont a 3. csoportba való besorolást a szakember szükséglettel cáfolta. A 9. pont mellékesen, de lehet, hogy a valódi okra hívta fel a figyelmet: a következő évi beiskolázási keretek miatt kellett a témát napirendre tűzni. Létszámot kellett csökkenteni az egyetemen?!

A 10. ponttal zárult Kovács Máté érvelése. „Összefoglalva az elmondottakat, a tervezet megvalósítá-

sa súlyos ellentmondásokat keltett a népművelés- és könyvtárpolitika fejlesztési terve és a könyvtárügy, ill. a népművelés szakember ellátottsága között. A népművelés fejlesztési irányelvei és a könyvtárügy fejlesztési irányelvei a könyvtárosok és népművelők szakképzésének megerősítését irányozzák elő, hogy a szükséges utánpótlás és új munkaerők biztosíthatók legyenek. A tervezet megvalósítása pedig éppen ellenkezőleg a könyvtáros- és népművelőképzés visszafejlesztését célozza. Sürgősen és megnyugtatóan tisztázni kell a kérdést és meg kell szüntetni ezt az ellentmondást, nehogy komoly zavarok támadjanak az népművelés és könyvtárügy előirányzott fejlődésében.”

Nem tudni, hova szánta Kovács Máté a reklamálását. Egy másik forrás szerint⁷⁸ 1966. december 15-én vagy ezt, vagy a korábban jelzett, de nem ismert, mindkét szakra vonatkozó elemzést megküldte Kirschner Béla docensnek (kari párttitkárnak?), a következő levél kíséretében:

„Egy idő óta a könyvtárszakkal, ill. a népművelő szakal kapcsolatban különféle elgondolások merültek fel. Tapasztalatom szerint ezek egy része meglehetősen megalapozatlan, mert nem támaszkodik a tényekre. Márpedig helytálló döntéseket csak a hazai és külföldi valóságos helyzet és fejlődési tendenciák ismeretében lehet hozni. Ezért a Tanszék részletes elemzést és értékelést készített mindarról, amit a könyvtárosok és népművelők szakképzésében feltétlenül figyelembe kell venni. Ezeket a feljegyzéseket szíves tájékozódás céljából mellékelten megküldöm. Örülnék, ha átfutnád őket és a kari állásfoglalás kialakításában felhasználnád a benne foglaltakat.”

Feltűnő, hogy ezekből az iratokból úgy tűnik, mintha Kovács Máté csak a két szak ellen indult támadást érzékelt volna. Holott több szakról volt, ill. lett szó, amikor 1967-ben – minden erőfeszítés ellenére!⁷⁹ – a szakokat A – B – és C – csoportba sorolták, s eszerint lettek 5-4-3 éves képzésbe besorolva. Bárhonnan eredt és bármi volt a kiváltó oka, az kétségtelen, hogy a minisztériumon belüli egyeztetés sem működött, a felsőoktatási és a népművelési politika ellentmondásba került egymással.⁸⁰ C-szakok közé sorolták az ukrán, finnugor, eszperantó, könyvtár, levéltár, népművelés, tudományos szocializmus, történeti muzeológia szakokat. (A néprajz, művészettörténet, régészet a B-szakok közé

került.)⁸¹ Az utasítás szerint a C-szak kizárólag második vagy harmadik szakként választható, a C-szakot a dékán akkor engedélyezheti, ha a hallgató legalább 4 félévet lezárt, s e szakokon a képzési idő 3 év. (Vagyis ezeknek a szakoknak a felvételi joga is megszűnt.) A 15. pont megengedte (ennyi lett az erőfeszítések eredménye?!), hogy „*a természettudományi karok hallgatói közül bármely szakosok választhatnak könyvtár és népművelő szakot.*”

A hagyatékban találtam ceruzás, keltezetlen autográfot, melyet 5 példányban akart letisztáztatni, de a tisztázat nem maradt meg.⁸² Az MM Tudományegyetemi Főosztályának tervezetére reagált, ami lehetett az ügy előzménye, de nem ismert számomra. Ez az egyetemi bölcsész-kari szakokat és szakcsoportokat szabályozó 154/1963. (MK 14.) MM számú utasítás 3–8. pontjait tervezte módosítani. Határozott hangvétele figyelemre méltó.

„*Elmélyültebb vizsgálódás során nyomban kitűnik, hogy az egész tervezet ma már meghaladott oktatáspolitikai szemlélet szülötte, következményeiben át nem gondolt, ötletszerű, erősen dilettáns jellegű munka, amit több vonatkozásban is szubjektív elfogultságok terhelnek, és aminek megvalósítása mindezek egyenes következményeként elkerülhetetlenül sok nehézséget és zavart idézne elő. Éppen ezért nyíltan és hangsúlyozottan rá kell mutatni a hibáira, nehogy a tervezet elfogadásával károsodás érje a bölcsész-kari szakemberképzést.*” Ebben is a szakember-szükséglettel érvelt, a könyvtáros és népművelő képzés védelmére kelt.

Küzdelem az 1967-es visszavetés megszűntetéséért

Az 1949-es szintre visszavetett helyzetbe Kovács Máté nem nyugodott bele, a maga módján harcolt a kisebb rosszért (B-szak), majd azután az 1967 előtti helyzet visszaállításáért.

A talált dokumentumok közül az első 1968. január 12-én kelt.⁸³ „*A tényekről és problémákról a tanszék részletes referátumokat készített a múlt évben és ezeket mérlegelés céljából az*

illetékesekhez eljuttatta. [...] Sajnálatosképpen az előterjesztések megbeszélésére nem került sor.” Fáradhatatlanul próbálkozott. Higgadt, tárgyilagos érvelésének nagyobb része korábról ismert. A C-szak hátrányait sorolta: a hallgatói jelentkezés, pályaválasztás nehézségeit, hogy összezsugorodott a tanterv, az „átszakosodás” a szak elnéptelenedéséhez vezethet, a képzés minőségének a rovására megy, a szakmát gátolja a szakember-hiány. Érvelt azzal, hogy a végzeteknek soha nem jelentett gondot az elhelyezkedés. A kompromisszumok embere leszögezte:

„*a könyvtárosképzés minőségében a legjobban és leggazdaságosabban a nappali tagozaton 5 éves két-szakos képzés keretében valósítható meg. [De] bizonyos engedményekkel 4 éven belül (B szak) is megoldható. [...] viszonylag kielégítően biztosítani lehetne a könyvtáros képzést ésszerű kompromisszumokkal 4 éves B szak keretében. 5 éves kétszakos képzéshez viszonyítva ez is az eddigi keretek szűkítésével járna, de az anyag átcsoportosításával, bizonyos didaktikai feltételek biztosításával, (jegyzetek, tankönyvek, segédkönyvek) és megállapított vizsgakövetelmények esetén az előadások óraszámának valamelyes csökkentésével még megvalósítható lenne.*”

Nappali tagozaton 20–30 hallgató, a kétéves kiegészítő tagozaton 25–30 hallgató; az irányító munkakörben dolgozóknak 2 évenként levelező vagy esti tagozatot lehetne indítani.

Három nappal később személyes hangvételű (tegező), címzett nélküli levelet fogalmazott:⁸⁴

„*Az egyetemi könyvtáros és népművelő szakok sajnálatosképpen nehéz helyzetbe kerültek. A nyíltan hangoztatott vagy burkoltan érvényesített megszüntető szándékokkal szemben ugyan megmaradtak, de a Bölcsészeti Kar új tanulmányi rendje olyan szűk keretbe szorítja őket, hogy kielégítő működésük alig látszik biztosíthatónak. Túlzás nélkül úgy tűnik, hogy előreláthatóan mindkét szak csak nehezen és súlyos ellentmondásokkal küszködve folytathatja majd munkáját.*” Ismert érveit kiegészítette: „*alapos az aggodalom, hogy összezavarodik az a rend, ami a népművelők és könyvtárosok felsőfokú és középszintű szakképzésében kialakulóban van. [...] Olyan ellentmondás ez, mintha iparunk fejlesztését a mérnökképzés fejlesztése vagy az egészségügy fejlesztését az orvosképzés fejlesztése nélkül terveznék meg. [...] szerepük van itt a könyvtáros és népművelő szakkal szemben ki-*

alakult bizonyos előítéleteknek is. [...] Csatolok még két további összeállítást a könyvtárosképzés külföldi helyzetéről és a könyvtárosok képzettségének hazai adatairól.⁸⁵ [...] Talán ezen az úton lehetne megnyugtató eredményre jutni a minisztériummal és az egyetemmel is.”

Az utolsó mondat arra utal, hogy a címzettet ennél is magasabb poszton kell keresni, ez akkor a pártközpontot jelentette. (Köpeczi Bélára gondoltam, de ő már az ELTE rektorhelyettese volt.)

A C-szak ellen érvelt egy 1968. május 3-án kelt anyagban is.⁸⁶ A könyvtár szakon végzeteknek nincsenek elhelyezkedési gondjai, vidéken az igényeket sem lehetett kielégíteni. Érvelt nemzetközi trendekkel: a könyvtáros pálya világszerte önálló hivatássá vált, sőt intézmények és munkakörök szerint differenciálódott.

1968. június 4-én végül *Girus Károly* az MM részéről arról a döntésről tájékoztatta a Könyvtáros- Népművelő Szakbizottságot, hogy mindkettő B-szak lesz.⁸⁷

A B-szak elfogadásáról Kovács Máté 1968. június 14-én értesítette *Lázár Pétert*, az OMIKK főigazgatóját.⁸⁸ Ez azt mutatja, a tanterv átszerkesztési kényszerét is felhasználta modernizálásra. 5 specializálódási lehetőséget kínált, ezen elül a dokumentációra 20X12= 240 óra juthat, s ezzel minden lényeges dokumentációs tantárgy helyet kaphat. *Lázár* 1968. július 9-i válasza⁸⁹ ezt komoly eredménynek minősítette, felajánlotta az OMIKK részvételét a tematika kialakításában. 1969. május 12-i tanszéki ülésen⁹⁰ *Szepesváry Tamás* örvendetesnek tartotta a tudományos tájékoztatás speciális kollégiumot, de hiányolta az információ gyűjtésének, tárolásának és visszakeresésének oktatását, valamint a dokumentáció nemzetközi szervezetének ismeretanyagát. Ez mutatja, a dokumentációs ismeretek oktatására, vele a képzés korszerűsítésére is komolyan figyeltek, ezek is érvként szolgáltak az 1967 előtti irány visszaállításához.

Paradoxon, hogy a magyar könyvtárügy egyik legsikeresebb időszakában, az 1960-as évek derekán, az egyetemi könyvtárosképzést (más szakokat is!) az újabb „reform” az 1949-es kez-

detekhez vetette vissza. 1967-től „C”-, majd ezt javítva, 1969-től „B”-szak lett az összes nem-tanár szak. Ez sem elégítette ki Kovács Mátét, további beadványokat-előterjesztéseket készített. Hagyatékában adalékot találtam, amelyek már az A-szak visszaállítását célozták.

1969. november 18-19-20-án több előterjesztés és levél született a könyvtár és a népművelés szakok gondjainak megoldására.⁹¹ A november 18-i (nem tudni, kinek írt) levél kifogásolta, hogy

„a felvett hallgatók létszáma évek óta sokkal kevesebb, mint amennyire szükség lenne. [...] B szakra megállapított beiskolázási feltételek e szakok esetében eredménytelennek bizonyultak, mert az átszakosodást az egyetemre felvett hallgatók közül csak kevesen vállalják, ezért a hallgatók létszáma mindkét szakon az 1968/69. és az 1969/70. tanévekben is csak töredéke (csak 10-15%-a) a tényleges szükségleteknek. [...] E máris súlyos és előreláthatóan tovább súlyosbodó ellentmondások mielőbb megszüntetésére javasolom az egyetemi népművelő szak és könyvtár szak helyzetének felülvizsgálását, a szükséges oktatási formáknak 1970/71-től megnyitását és a beiskolázandó hallgatói létszámnak a valóságos szükségleteknek megfelelő biztosítását. A helyzet rendezésére vonatkozó javaslatainkat mellékelem és kérem az elfogadott megoldásokat az 1970/71. évi egyetemi és főiskolai felvételi tájékoztatóban a megfelelő helyeken közzétenni szíveskedjék.”

A két dokumentum a felvételi tájékoztatóba javasolt szöveg.

Nem tudni, hogy a levélnek milyen foganatja volt, de hasonló célokat szolgált 1970 februárjában a kari tanács számára készült jelentés a Könyvtártudományi Tanszék és a hozzá tartozó Népművelési Tanszéki Csoport munkájáról, ami a Kar 1970. január 21-i határozata nyomán készült.⁹² A dékán által kijelölt Bizottság 1970. március 5-i ülésén megállapította, hogy a B-szakká minősítés

„a szak képzési színvonalának okvetlenül jelentős csökkenéséhez vezet, s nem lesz képes nemcsak mennyiségileg, de minőségileg sem a szakterület számára a könyvtáros utánpótlást csak részben is biztosítani. Azt, hogy a szak a programban rögzített korszerű egyetemi oktatási céloknak megfelelőhessen, csak a közvetlen felvétel teszi lehetővé.”

A bizottság a következő javaslatokat tette:

„ 1. Minthogy a B/szakkal kapcsolatos eddigi tapasztalatok kedvezőtlenek, ezért a könyvtár szak esetében javasoljuk az A/szak és vele együtt a közvetlen felvétel visszaállítását a szak minden oktatási formájában.

2. A szakterület tényleges szükségletének figyelembevételével a nappali tagozat évi létszámkeretét mindkét kart beleértve egyelőre 25-30 főben javasoljuk megállapítani, bár ez a meglévő könyvtári létszám utánpótlását is csak részben biztosítja.

3. [...] egyelőre két évenként, de legközelebb az 1970/71. tanévben együtt, javasoljuk a levelező tagozat 25-30 fővel és a kiegészítő tagozat 20-25 fővel való megindítását.”⁹³

Ezek Kovács Máté korábbi javaslatai, a döntés véleménye érvényesítését mutatja. Javasolták még a népművelő-könyvtáros szakot végzettek és a szaktanfolyami végzettségűek közül azoknak, akik felsőfokú munkakörben dolgoznak, kétszakosként való továbbtanulását, hogy két-éves rövidített levelező kiegészítő szaktagozat nyíljon az egyetemi-főiskolai képesítésű szak-könyvtári dolgozóknak, a régebben végzetek továbbképzését pedig munkálják ki és indítsák el. Úgy látszik, Kovács Máténak – többévi erőfeszítéssel – egyetemen belül sikerült elfogadtatni az eredeti állapot visszaállítását, sőt talán kicsivel többet is. Az időpont jelzi, mire a népművelési és a könyvtári konferenciákra sor került, legalábbis karon belül, már sikerült az ügyet sikerre vinni. 1970. szeptember 28-án kelt levélében⁹⁴ Maróti Andor közölte Kovács Mátéval: „, *Girus* [Károly – TGy MM] szerint már biztos, hogy a következő tanévre meglesz az önálló felvételünk és az A-szagos besorolásunk. Ki kell azonban dolgozunk hozzá a felvételi vizsga követelményeit. Ez az egyetlen feltétel, amit teljesítenünk kell, hogy az előbbieket valóra váljanak. E szerint már nem kellene kényszerítenünk az MM-t, hogy kedvező határozatot hozzon.” Őszre a minisztériumban is nyeresre állt az ügy, a következő tanévtől mindkét szakon visszaállt a régi rend. Kovács Máté 1970. november 10-én és 13-án tartott tanszéki értekezleten jelentette be a tanszék oktatóinak, hogy 1971 szeptemberétől ismét A-szak lesz a könyvtár szak, és ki kell dolgozni az 5 éves nap-

pali, levelező és kiegészítő szakok tantervét. A tervezeteket vitatták meg ekkor.⁹⁵

Az 1970. december 11-i keltezésű ceruzás autográf minden bizonnyal a tanszéki értekezlet vázlatára, mely *A szak helyzete és problémái* címet viseli.⁹⁶ Eszerint „, az A/szakká nyilvánítás előnyei: közvetlen felvétel, önálló felvételi keretszám, önálló kiválogatás a pályázók közül, a nappali tagozat mellett, levelező keretszám nélkül, 3 éves kiegészítő keretszám nélkül, 2 éves kiegészítő keretszám nélkül, 2 éves továbbtanuló tagozat kis létszám. Nehézségek, hátrányok: a nappali tagozat csak 15 fő, a másik szak vitatása (nyelv, TTK), a levelező tagozat munkaköri kötöttség nélkül. Megoldandó problémák: nagy hiányok, a nappali keretszám bővítése 25-30”

Ezután részletes instrukciókat adott tantervekhez, felvételi vizsgához, programokhoz stb. Ez a vázlat és sok hasonló mutatja, minden megbeszélésére gondosan felkészült Kovács Máté. Az imént idézettek azt is mutatják, néhány hét vagy 1-2 hónap eltéréssel is változtak egyes részletkérdések. Szerencsére a lényeg maradt.

A torzóban maradt '70-es évek új korszakot sejtettek

Kovács Máténak a könyvtárosképzésről vallott nézeteit, törekvéseit és annak szellemét legjobban írásai tükrözik. Ezek hozzáférhetők, itt nem foglalkozhatunk velük. Mindenekelőtt már jelzett, legterjedelmesebb tanulmányát⁹⁷ érdemes tanulmányozni. Ebből a képzés múltja, akkori jelene és törekvései kiolvashatók, szinte elméleti alaplámpá. Kovács Máténak 1966. VII. 22-én készen volt egy 67 gépelt lapnyi írása *A könyvtárosképzés fejlődése és problémái* címmel. Ez erősen hasonlít a Könyvtártudományi Tanulmányok 1969-es tematikus kötetében megjelent, hasonló című írására. A Kovács Máté hagyatéka dokumentumai alapján feltételezhető, hogy ez a tanulmánya, sőt a kötetben megjelent más szerzők írásai is korábbiak lehetnek, van korábbi fogalmazvány-változatuk.⁹⁸ A „Kérelem

az olvasóhoz” c. bevezetőben írta: „1. Ez a részletes összefoglalás a magyar könyvtárosképzés rendszerének egészéről igyekszik elemző helyzetképet adni. [...] 2. Ennek alapján készül az a rövidebb referátum, amely ősszel az illetékes fórumok elé kerül megtárgyalás és a szükséges döntések kialakítása céljából [...] 5. A végleges szöveget a nyáron készítjük el és az őszi hónapokban kerül több menetben megtárgyalásra.”⁹⁹ Erről többet nem tudunk.¹⁰⁰

A III. országos könyvtárügyi konferenciát készítette elő a Könyvtártudományi Tanulmányok 1969. évi képzési tematikus kötete is. A konferenciaanyag számos szerző tanulmányaira támaszkodott, melyet – *Babiczy Béla* és *Szelle Béla* egybehangzó utólagos közlése szerint – végleges formába Kovács Máté öntött.¹⁰¹ Ezt az anyagot 1970. szeptember 8-i ülésén az OKDT teljes ülése megtárgyalta.¹⁰² Mivel itt a szakma krémje a jövőt igyekezett befolyásolni, érdemes ebbe is belepillantani.

A képzés tartalmi irányának változására utal, hogy *Földi Tamás* rákérdezett, Kovács Máté pedig egyetértett a tanszék nevének változtatásával, mert a tájékoztató és dokumentációs munka oktatása megoldható. *Szentmihályi János* a Könyvtári és tudományos tájékoztatási tanszék elnevezést javasolta. *Jóború Magda*, *Csúry István* a könyvtárosság harmadik szakként való oktatást pártolta, ugyanakkor *Kondor Istvánné*, *Arató Ferenc* inkább a kétszakos képzést támogatták. Többen a tanítóképző intézeti népművelő-könyvtáros képzés ellen foglaltak állást (*Sebestyén Géza*: a szakpárosítás értelmetlen, *Papp István*: a szakpárnak megfelelő klubkönyvtárban nem dolgoznak függetlenítettek). Inkább pártolták mindketten az egyszakos képzést (a népművelő-könyvtáros szak szétválasztásával) vagy önálló intézmény létesítését (pl. Keszthelyen a Festetics kastélyban). Felmerült a tanítóképző intézetek sorsa is. *Vadász Ferencné* szerint a felsőfokú technikai képzés beszüntetése várható (a népművelő-könyvtáros képzés ennek számított). *Bognár Tas* (MM) azt mondta, a tanítóképző intézetek nem szűnnek meg, beolvadnak a tanárképző főiskolákba, a

pedagógusképző osztály továbbra is gondozni kívánja a könyvtárosképzést. A mintegy 2000-re becsült iskolai könyvtáros szükségletét egyetemről nem lehet kielégíteni, Kovács Máté szerint az iskolatípusnak megfelelő intézményben kell erről gondoskodni – az általános iskolát tanárképző főiskoláról ellátni. Sebestyén Géza második tanszék felállítását indítványozta valamelyik vidéki egyetemen, míg *Havasi Zoltán* szerint jó lenne valamelyik vidéki városban felsőfokú könyvtárosképzést szervezni. Előbbire két évtizedet kellett várni, utóbbi két év múlva (Szombathelyen) megvalósult. Kovács Máté zárszavában a képzés egységes rendszerbe foglalása mellett állást foglalva azt mondta, meg kell vizsgálni, mely feladatokra kell új intézményt létrehozni, s azok az intézmények alkotnak majd rendszert, melyekben azonos célért, ésszerű munkamegosztás alapján dolgoznak. Kovács Máté jelezte, a tanítóképző intézetek (a népművelő-könyvtáros képzés) kérdését másik bizottság tárgyalja meg.

A konferencia Tézisszerkesztő Bizottságának tagja volt Kovács Máté is. A tézisekben a képzési részt nyilván ő fogalmazta.¹⁰³

„Az egyetemen célszerű a könyvtárosképzést ismét az első évfolyamon kezdeni és visszaállítani az önálló felvétel jogát, fokozottabban biztosítva a természet-tudományos és nyelvi szakokkal való párosítást, akár egyetemközi képzés megvalósításával. [...] A képzés továbbfejlesztése nem oldható meg a tantervek korszerűsítése nélkül. A könyvtári és tájékoztatási gyakorlatban és elméletben végbement forradalmi változások (matematizálódás, gépesítés, szociológiai-pedagógiai-pszichológiai vonatkozások, stb.) szükségképpen jelentős teret követelnek a szakképzésben. Kívánatos más szakmákban már oklevéllel rendelkezők számára az eddiginél rugalmasabb formákat is bevezetni a könyvtárosi és tájékoztatói szakképzettség utólagos megszerzésére. [...]

Minél előbb ki kell alakítani a szükségletekkel összhangban lévő továbbképzési rendszer koncepcióját, különös figyelemmel a specializálódásra (számítógépes technika, alkalmazott pszichológia és pedagógia, könyvtár- és olvasásszociológia, stb.)”

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete 1971. évi szombathelyi vándorgyűlésének a képzés lett a

témája. Ki más tarthatta volna a vitaindító előadást, mint Kovács Máté?

„Fejlődésünk mai szintjén kielégítő eredményekre csak úgy juthatunk, ha sikerül a könyvtárügy és tájékoztatásügy szakember szükségletét egészében országosan átgondolni, és ha sikerül a szakképzés olyan elvszerűen felépített rendszerét kialakítani, amelyen belül az egyes képző intézmények tervszerű munkamegosztás alapján vállalják, és kölcsönös együttműködéssel végzik a rájuk háruló szakképzési és továbbképzési feladatokat.”¹⁰⁴

Az 1970-es évtizedforduló harmadik Kovács Máté írása az egyetemtörténeti kötetben¹⁰⁵ jelent meg.

Mindezek után a Művelődésügyi Minisztérium bizottságot hozott létre a könyvtáros képzés felülvizsgálatára. Elnöke *Soós Gyula* szegedi professzor, titkára *Futala Tibor* lett. Kovács Mátét *Garamvölgyi József* miniszterhelyettes és a bizottság elnöke konzultációs lehetőségre és a munkabizottság által kidolgozott dokumentum bírálatára kérte fel.¹⁰⁶ Nem akadtam nyomára, kérték-e segítségét. A bizottság 1972 októberére jutott el a megvitatásig. Kovács Máté akkor már nem élt.

Jegyzetek

1. A könyvtárosok, bibliográfusok és dokumentálók pályájának, képzésének és továbbképzésének alakulása, mai helyzete és fejlődésének további lehetőségei. Összeáll. Kovács Máté stb. In: Könyvtártudományi Tanulmányok 1970. A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia teljes dokumentumanyaga. Szerk. Kovács Máté, Rácz Aranka. Bp. NPI, 1971. 291–331. p. Az idézet és a gondolat további részletezése a 309. lapon olvasható.
2. TÓTH Gyula: Kovács Máté. 1906–1972 = Könyvtáros, 1981. 8. sz. 489–493. p., Az 1982. szeptember 21-i debreceni konferencián beszéltem róla: Kovács Máté a pedagógus és példaadó. In: Kovács Máté emlékkönyv. Szerk. Szelle Béla. Bp. Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 1983. 39–50. p.
3. OSZK Kézirattár Fond 210
4. Kovács Máté emlékkönyv. Szerk. Szelle Béla. Bp. Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 1983. 261 p. FÜLÖP Géza: Kovács Máté pályája, művelődés- és könyvtárpolitikai tevékenysége. In: Kovács Máté emlékkönyv. Bp. MKE, 1983. 12–13. p. FUTALA Tibor: Kovács Máté és a magyar könyvtárügy. In: Kovács Máté emlékkönyv. Bp. MKE, 1983. 32. p.
5. SEBESTYÉN György: Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve. Az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének rövid története. Bp. ELTE Eötvös Kiadó, 2001. 198 p. (Ezen belül 63–105. p.) Kis változtatással Kovács Máté születésének centenáriuma alkalmából Uő: Kovács Máté, az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanszékvezető professzora (1956–1972). In: A jövő a múlt és a jelen egységére épül. i. m. 63–92. p.
6. BÉNYEI Miklós: Kovács Máté életútja. In: Kovács Máté. Bp. OPKM, 2005. 7–58. p. Az idézet a 41. lapról való. BÉNYEI Miklós: Ki volt Kovács Máté? In: A jövő a múlt és a jelen egységére épül. Debrecen, 2007. 59–62. p. Az idézet a 60. lapról való.
7. VARJAS Béla: Könyvtárosképzés = Magyar Könyvszemle, 1947. 1–4. sz. A szám nem jelent meg, de tördelt változata az OSZK-ban megtalálható. A Könyvtártudományi Szakkönyvtárból megkapott 13 lapos másolat sajnos, csak a 4. lapon kezdődik.
8. Beszámoló a Könyvtárosok Országos Értekezletéről = A könyvtáros, 1954. 4. sz. 1–14. p.
9. KOVÁCS Máté: Az egyetemi könyvtárosképzés két évtizedes fejlődése és főbb kérdései. In: Könyvtártudományi Tanulmányok 1969. Bp. 1970.
10. KOVÁCS Máté: A magyar könyvtárügy országos szervezetének időszerű kérdései. In: Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1953. Debrecen, 1954. 59–136. p., Uő: Könyvtáraink jelentősége művelődéspolitikánkban. In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1954. Debrecen, 1955. 109–143. p. és klny., Uő: Egyetemi és főiskolai könyvtáraink korszerű feladatai és szervezeti kapcsolatai. In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1955. Debrecen, 1956. 29–90. p.
11. KOVÁCS Máté: A könyvtári törvény előkészítése = A könyv, 1955. 4. sz. 150–152. p., Uő: A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége = Magyar Könyvszemle, 1956. 3. sz. 181–201. p. és klny.
12. CZÖVEK Zoltán: Kovács Máté szerepe az egyetemi könyvtárosképzés létrehozásában és az 1952. évi minisztertanácsi határozatban. Bp. 2010. 15 p. (közelebbről a 2–5. lapokon írtak.) Czövek levéltári kutatásai azt igazolták, hogy az előkészítést alapvetően Varjas Béla végezte el. A könyvtárosképzés előkészítése az 1948. évi bölcsészettudományi kari reformbizottság keretében történt. A feladattal Varjast Tolnai Gábor (ekkor a VKM felsőoktatási és tudományos ügyekkel foglalkozó VI. főosztályának vezetője, egyidejűleg az OSZK főigazgatója) bízta meg. A reformbizottságba meghívtak között volt Mátrai László az Egyetemi Könyv-

- tár igazgatója és Telegdi Zsigmond egyetemi magántanár, fővárosi könyvtárnok, akit 1949 januárjában az Országos Könyvtári Központ elnökévé neveztek ki. Bóka László VKM államtitkárral együtt tagjai voltak a még működő Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének. Mátrait 1946-ban az egyesület egyik alelnökévé is választották.
13. OSZK kézirattár Kovács Máté hagyaték 210/76/10. sz. dokumentum. A hagyaték elrendezése szerint a következő, 210/76/11. sz. dokumentum már az öt évre szóló, vagyis az 1956/57. I. félévétől - 1960/61. II. félévéig tartó, tehát a mi évfolyamunk tantervét tartalmazta.
  14. KOVÁCS Máté: Az egyetemi könyvtárosképzés fejlődése és továbbfejlesztése. 1958. június 18. 15 p. OSZK Kézirattár 210/78/24. sz. dokumentum. Erről nem derült ki milyen céllal és kiknek szánta, a minisztériumi reagálás azt sejteti, felterjesztés céljával (is) készülhetett. A Kovács Máté emlékkönyvben található biobibliográfia nem ismeri, közzé nem tették. Ez az általam ismert legkorábbi, részletesen végiggondolt írása az egyetemi képzésről – szokása szerint az előzmények feltárásából kiindulva fogalmazta meg elképzeléseit. Itt fogalmazhatta meg először véleményét az előzményekről, s ezt nézetet vallotta később is, beleértve az 1969-70-ben készült írásokat is. A külső körülményekben, a társadalmi–könyvtárpolitikai–oktatáspolitikai tényezőkben talált magyarázatot a történésekre.
  15. A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. 1–2. Bp. Gondolat, 1963 és 1970.
  16. KOVÁCS Máté: A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában = Magyar Könyvszemle, 1960. 3 és 4., 1961. 1. sz., ill. klny. Bp. OKT, 1961. 95 p.
  17. A könyvtári dolgozók képzése és továbbképzése. Ea: Kovács Máté és Waldapfel Eszter. = Jegyzőkönyv az Országos Könyvtárügyi Tanács 1958. július 7–8–9-én Debrecenben tartott üléséről. 24 p. OSZK Kézirattár Kovács Máté hagyaték 210/156/29. sz. dokumentum. A témára vonatkozó feljegyzés a 16–24. lapokon olvasható.
  18. Így 1958. október 10-én Léces Károly adjunktusi előléptetését javasolta Kardos László dékánnak – egyébként sikertelenül. OSZK Kézirattár 210/78/35. számon található irat azért érdekes, mert később továbbadott Lécesen.
  19. Az egyetemi könyvtárosképzés 10 éves távlati fejlesztési terve. 1958. nov. 8. 14 p.
  20. OSZK Kézirattár 210/79/1. sz. dokumentum.
  21. Több alapvetést és előterjesztést készített ebben az ügyben (is), hagyatékában igen tekintélyes anyag található, s ez irányú elkötelezettségét több írás jelzi bibliográfiájában. Lásd az OSZK-ban a Fond 210 jegyzékét és Kovács Máté szakirodalmi munkássága és a róla szóló irodalom. Bibliográfia. Összeáll. Nagyné Kiss Márta. In: Kovács Máté emlékkönyv. Bp. Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 1983. 217–261. p.
  22. 1950-ről 1951-re 6441-ről 12 229-re, majd 1954-re meghaladta a 20 ezret, majd az 1956–57-es átmeneti visszaesés után 1959-ben újra megközelítette az említett nagyságot. Még jelentősebben nőtt a példányszám, ami a terjesztés feladatait érintette. A könyvekhez hasonló ívet rajzolt az időszaki kiadványok száma. KOVÁCS Máté: A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában = Magyar Könyvszemle, 1960. 3. és 4., 1961. 1. sz., ill. különnyomat 1961. 95 p.
  23. Az írás- könyv- és könyvtárkultúra felsőfokon dolgozó szakembereinek egyetemi képzése címmel 1959. II. 14. keltezésű és a hagyaték OSZK kézirattár 210/79/8. sz. dokumentuma.
  24. OSZK 210/81/23. sz. irat.
  25. OSZK 210/81/66. sz. irat.
  26. OSZK 210/82/14. sz. irat Jegyzőkönyv a felsőoktatási reform irányelveit megvitató tanszéki értekezletről. 1961. január 18. Az értekezleten részt vett: Kovács Máté, Scher Tibor docens, Babiczky Béla, Bencze László és Kiss István adjunktus, Fodor Zoltán és Szelle Béla tanársegéd és Szentmihályi János mb. előadó.
  27. Lásd OSZK kézirattár 210/171/19. sz. dokumentum, ill. 210/168/10. sz. dokumentum
  28. Az egyetemi szakképzés távlatai. 1959. II. 14. OSZK kézirattár 210/79/11. sz. dokumentum.
  29. OSZK kézirattár 210/82/49. sz. irat.
  30. A nem tanárszakok oktatása az egyetem bölcsészeti karán. 1959. II. 15. OSZK kézirattár 210/79/9. sz. dokumentum.
  31. A tudománytörténet oktatása a könyvtárosképzésben. 1959. IV. 20. OSZK kézirattár 210/79/17. sz. dokumentum.
  32. OSZK Kézirattár 210/79/22. sz. dokumentum.
  33. A gépirat indigós másolata az OSZK kézirattárban lévő hagyatékban 210/81/8. sz. iratként található meg.
  34. Ez utóbbi irat OSZK kézirattár 210/81/15. számon található.
  35. A könyvtártudomány helye, szerepe és jelentősége a társadalomtudományok számára. 1957, 60 lap kézirat. OSZK kézirattár 210/77/5. sz. dokumentum. Saját kezűleg hitelesítette és látta el datálással: 1957. III-VI. hónapokban írta. A tanterv készítése mellett és a forradalom után röviddel, tanulmánnyal próbálkozott. Később a ceruzás kéziratra tintával ráírta: „Vigyázat! Egyetlen példány.” A kézirat gondozottságát jelzi, hogy a margón szabályos korrektúrajeleket alkalmazva javított a szövegen.
  36. Olvasható KOVÁCS Máté: A könyvtártudomány a szocialista tudománypolitikában = Magyar Könyvszemle, 1961. évi különszám és különnyomat. Bp. 1961. 34 p.

37. Könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1–2. köt. Összeáll. Kovács Máté. Bp. Gondolat, 1963, 1970.
38. KOVÁCS Máté: A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában = Magyar Könyvszemle, 1960. 3. és 4., és 1961. 1. sz., ill. különnyomat Bp. OKT, 1961. 95 p.
39. Ehhez lásd Tóth Gyula: Tartozásunk Kovács Máténak (és magunknak) = Könyvtári Figyelő, 2008. 1. sz. 55-63. p. 14. sz. jegyzetét
40. Ezt bizonyítják az OSZK kéziratár 210/158/106-112. számú iratai, MTA Bizottság feliratú borítóval összefogva.
41. OSZK kéziratár 210/158/112. sz. dokumentum
42. OSZK kéziratár 210/159/12. sz. dokumentum
43. OSZK kéziratár 210/159/15. sz. dokumentum, Dokumentációs Tanács címmel
44. OSZK kéziratár 210/159/1 sz. dokumentuma az OKT stencilezett meghívója, miszerint a 2. napirendi pont: A könyvtárosképzés, továbbképzés és káderfejlesztés 5 éves tervének irányelvei c. témát tartalmazta, Budai Gyula volt az előadó. Az előterjesztés utólagos megküldését ígérték, de az nem található, a 210/159/6. számon az ülés jegyzőkönyve található. Ebből nem sok derül ki, néhány mozzanat figyelemre méltó, ezért jegyzek ki belőle.
45. OSZK kéziratár 210/160/55. sz. dokumentum
46. Más megnyilvánulásai mellett (lásd személyi bibliográfiáját, 1983.), KOVÁCS Máté: A népműveléstudomány fontosabb tudományelméleti problémái. = Népművelési Értesítő, 1964. 4. sz. 130-191. p. és klny.
47. Egyik eszmefuttatását közöltem. TÓTH Gyula: Adalékok A Könyv és könyvtár a magyar társadalom életében című kötetek keletkezéséhez, Kovács Máté történeti és elméleti munkásságához. In: A jövő a múlt és a jelen egységére épül. Emlékkötet a száz esztendeje született Kovács Máté tiszteletére. Debrecen, 2007. 181-183. p.
48. KOVÁCS Máté: A bibliológia alapp problémái a szocialista társadalom viszonyai között. [Közread az] ELTE Könyvtártudományi Tanszék. Bp. 1968. 39 p. Házioksz. Szakirodalmi munkásságának bibliográfiája szerint OSZK-beli hagyatékában található, de raktári megjelölés hiányában szénakazal effektusba kerül az érdeklődő.
49. KOVÁCS Máté: A könyvtárszociológia alapp problémái. In: Könyvtártudományi Tanulmányok, 1968. Bp. OKT 1970. 15-112. p.
50. Pl. KOVÁCS Máté: Közlés és közművelődés. In: Nyelv és kommunikáció. Szerk. Kovács Máté, Szecskő Tamás. 1. köt. Bp. 1969. 105-134. p.
51. A tanfolyam előadásait megjelentették A tudományos műszaki tájékoztatás. Szerk. Patek Ferenc. Bp. Felsőoktatási Jegyzetellátó Váll. Soksz., 1967. 293 p. c. kötetben. A kiadvány bevezetése szerint „Az előadássorozat tematikája úgy lett összeállítva, hogy áttekintést nyújtson a tájékoztatástudomány aktuális problémáiról. [...] a tanfolyam jellegével összeegyeztethetőnek tartottuk azt, hogy rámutassunk bizonyos vitás kérdésekre, és hogy lehetőséget nyújtsunk arra, hogy az egyes előadók különböző – ha nem is egymást kizáró – szempontokból világsítsák meg a problémákat. Ebből adódik, hogy a tanfolyami anyag részben egymást átfedő problématerületeket tárgyal, továbbá, hogy egyelőre még nyílt tudományos kérdéseket is tartalmaz.” (7. p.) Kovács Máténak a sorozatot nyitó előadása 8-26. lapokon olvasható.
52. HORVÁTH Tibor: A könyvtártudomány és információtudomány alapjai. In: Könyvtárosok kézikönyve 1. köt. Bp. Osiris, 1999. 13-80. p.
53. A nem tanári szakon bölcsészettudományi szakok) könyvtárosok, muzeológusok, levéltárosok, népművelés stb.) oktatása a felsőoktatási reform keretében. 6 lapnyi terjedelmű címzett nélküli előterjesztés. Kovács Máté hagyaték, OSZK 210/81/11. sz. alatt. Február 2-a, de február 4-e is szerepel dátumként. 210/81/20. sz. alatt egy 3 lapnyi sűrű gépelésű változat is található, 1960. február 28-i keltezéssel – meglehet ez volt az előterjesztés.
54. Az egyetemi könyvtárosképzés továbbfejlesztése. (Tervezet.) (Kiad. az) ELTE Könyvtártudományi Tanszék.) [Bp.] 1961. KMK soksz. 71 p. A kiadványon Kovács Máté neve kiadóként szerepel, de bizonyos az oktatók által készített nyersanyagokat végső formába ő öntötte, fogalmazta meg. Kovács Máté bibliográfiája, de a rá vonatkozó hivatkozások is szerzőként kezelik.
55. Az egyetemi könyvtárosképzés célja, tanterve és programja. Kiad. az ELTE-BTK Könyvtártudományi Tanszék. Bp. [1963.] 32 p. soksz.
56. Kovács Máté hagyaték, OSZK 210/81/38-40. sz. iratok
57. Az egyetemi könyvtárosképzés továbbfejlesztésének átmeneti terve az 1961662-1965/66. tanévekre. 1961. január 28. 14 gépelt lap aláírás nélkül, de Kovács Máté nevének és rangjának feltüntetésével. 210/82/11. sz. irat.
58. Az egyszakosság tőle meglepő, hiszen mindvégig a kétszakosság híve volt. Később is csak úgy vetődött föl nála, hogy ily módon lehetett volna bekapcsolni az iskolarendszerbe, egyszakos formában a szaktanfolyamokat. Viszont többször foglalkoztatta, hogy a tanárszak olyan ismereteket is nyújt, amire a könyvtárosnak nincs szüksége (pl. pedagógikumot), viszont fontosnak tartott a könyvtáros számára minél több tudományban való jártasságot, de elfogadta, amit később Szalay László transzfer elvnek nevezett. (Füleki József: A művelődési folyamatok egységéért. Interjú Szalay Lászlóval = Társadalmi Szemle, 1972. 5. sz. 87-93. p.) Erre utalt itt is. Viszont azt is látta, hogy a pedagógusképzésen kívül, a könyvtár szaknak alárendelt képzésre nincs mód.

59. OSZK kéziratár 210/82/43. sz. irat.
60. Ellentmondások a hazai egyetemi könyvtárosképzésben. 1962. május 1. 4 p. OSZK kéziratár 210/83/30. sz. dokumentum
61. KOVÁCS Máté: Szocialista könyvtárosképzés. (Az európai szocialista országok könyvtárosképző iskoláinak és egyetemi tanszékeinek II. nemzetközi konferenciája Berlinben, 1962. május 20–26. között) = Könyvtári Figyelő, 1963. 2. sz. 74–80. p.
62. Az OSZK kéziratár 210/73/157-163. sz. dokumentumok a reform tervezeteit tartalmazzák, ezt a 154/1963. (MK. 14.) MM számú utasításban tették közzé.
63. OSZK 210/73/158. sz. dokumentum
64. OSZK kéziratár 210/73/159. sz. dokumentum
65. OSZK kéziratár 210/73/161. sz. dokumentum
66. Hogy Kovács Máté mennyire komolyan vette és figyelemmel kísérte pl. az olvasótervet, mutatja az 1966-os dokumentumok között talált tintás fogalmazvány, melynek sem címe, sem aláírója nincs, csak feltételezhető, hogy esetleg Dér Mária készíthette a feljegyzést. A több lapos, nevekre is utaló írás az olvasónaplók tapasztalatairól szól, s benne ilyen megállapítások olvashatók: „A hallgatók többsége nem olvasott terv szerint.” Vagy „az olvasónaplók ritkán mutatnak határozott érdeklődést bizonyos területek iránt.” Gyakoribbak a véletlenszerűen egymás mellé válogatott könyvek. Stb.
67. A magyar tudományegyetemek bölcsészettudományi karainak tanterve. Bp. Tankönyvkiadó, 1964. 41–42. p.
68. A Bölcsészettudományi Karok programjai. 12. Könyvtár szak. Bp. Tankönyvkiadó, 1964. A 27 lapos tanterv szerint A szociológia elmélete és gyakorlata a következőket kínálta: „A marxista szociológia tárgya és helye a marxista társadalomtudományokban. A modern polgári szociológiai kutatás irányai és az empirikus polgári szociológiai kutatások elméleti alapjai. A társadalmi átrétegződés, struktúra és mobilitás problémái. A polgári csoportelmélet bírálata és a társadalmi csoportok fogalmának értelmezése. Munka-, üzem- és iparszociológiai vizsgálatok. Szociológiai vizsgálatok falvakban. A közvélemény kutatás és a szociológia. A társadalom demográfiai átrétegződésének szociológiai vizsgálata. Családszociológiai vizsgálatok. A kulturális viszonyok vizsgálata. Az esztétika és a szociológia kapcsolata. Városszociológiai vizsgálatok. Ideológiai és politikai viszonyok szociológiai vizsgálata. A társadalomellenes jelenségek szociológiai vizsgálata. A szociológia vizsgálatok módszertani sajátosságai.” OSZK kéziratár 210/86/23. sz. dokumentum.
69. OSZK kéziratár 210/89/157. sz. dokumentum. Részben, mert az anyagból az következik, hogy 3 évvel készült a reform hivatalos bevezetése után, s más körülmény is erre utal: 1966 második felére tehető kelte.
70. KOVÁCS Máté: Feljegyzés a könyvtárosok továbbképzéséről. 1964. április 7. 9 gépelt lap, indigós másolat. OSZK kéziratár 210/86/19. sz. dokumentum. Előjáróban keményen bírálta az előterjesztés készítőit, akik két év alatt sem tudták megoldani a problémát, megragadtak az utóbbi 5-6 év szükségmegoldásainál, elégtelen gyakorlatra alapozva készítettek elméletet, alaposabb felmérés nélkül adottnak vették az eddigi gyakorlatot és ahhoz alig tettek valamit.
71. SZAKÁCS Kálmán: Feljegyzés az esti- és levelező tagozat, valamint a kiegészítő szak reformjával kapcsolatos tenni-valókról. 1964. október 8. 11 p. stencil. Az idézet a 9. lapon olvasható.
72. OSZK kéziratár 210/86/68. sz. dokumentum A kérdés melékes felvetése.
73. Erre lásd pl. a 210/87/60. sz. iratot az OSZK kéziratárában: az 1965. november 17-i ülés jegyzőkönyvét.
74. OSZK kéziratár 210/89/126. sz. dokumentum.
75. Kovács Máté szakirodalmi munkásságáról készült bibliográfia (Kovács Máté emlékkönyv. Bp. 1983.) 118. tétele A könyvtárosok és dokumentálók képzése külföldön. Bp. 1968. 16 p. házi soksz. Az OKDT Képzési és Továbbképzési Szakbizottságának 1967. május 15-i ülésén elhangzott referátum készítésekor felhasználhatta.
76. Tervezet a 154/1963. (MK 14) MM sz. utasítás módosítására. OSZK kéziratár 210/89/135. sz. dokumentum.
77. Vélemény arról a tervezetről, amely a bölcsészettudományi kari szakokat és szakcsoportokat kívánja újra szabályozni. OSZK kéziratár 210/89/137. sz. dokumentum. A 14 lapos indigós másolatnak 10–11. lapja hiányzik, de egy másik példány teljes, kipótolta ezt.
78. OSZK kéziratár 210/89/143. sz. dokumentum.
79. Az OSZK kéziratár 210/89/146. sz. dokumentuma ceruzás 10 lap terjedelmű fogalmazvány, „Észrevételek a bölcsész-kari tanulmányi rend új tervezetéhez, ezen belül a könyvtáros- és népművelő képzés helyzetéhez.” címmel. Hasonló gondolatokat fogalmaz meg, de nem a tervezetet támadta, hanem adatokkal érvelt a változtatás ellen – de már a többi szak védelmében is.
80. Személyes emlékem: a zalaegerszegi Megyei Könyvtár új épületének avatásakor, 1967. március 25-én Kondor Istvánné, a Könyvtárosztály vezetője szűkebb beszélgetésen azt bizonygatta, milyen jó lesz, ha két év nyelvszak után könyvtárszakot vesznek fel a hallgatók – nem tudván, a könyvtárosnak nem arra az ismeretre van szüksége.
81. A művelődésügyi miniszter 49100/1967. évi utasítása a bölcsészettudományi karok nappali tagozatának tervéről. 29 p. stencil, keltezés és aláírás nélkül. OSZK kéziratár 210/90/3. sz. dokumentum.
82. OSZK kéziratár 210/85/122. sz. dokumentum.

83. Feljegyzés az egyetemi könyvtár szak helyzetéről és elvi problémáiról. Bp. 1968. január 12. 6 p. Kovács Máté tanszékvezető egyetemi tanár aláírással. OSZK kéziratár 210/91. 10. sz. dokumentum.
84. OSZK kéziratár 210/91/11. sz. dokumentum.
85. Ekkor már készen volt az 1966 végi felmérés összegzése.
86. Az egyetemi könyvtárosképzés tantervi kérdései. 1968. május 3. 11 p. stencil. OSZK kéziratár 210/91/41. sz.
87. Jegyzőkönyv a Könyvtáros-Népművelő Szakbizottság 1968. június 4-én tartott 2. üléséről, 5 sűrűn gépelt lap. OSZK kéziratár 210/91/48. sz. dokumentum.
88. OSZK kéziratár 210/91/50. sz. dokumentum.
89. OSZK kéziratár 210/91/51. sz. dokumentum.
90. Jegyzőkönyv a Könyvtártudományi Tanszék 1969. május 12-i jubileumi üléséről és munkaértekezletéről. OSZK kéziratár 210/92/30. sz. dokumentum.
91. OSZK kéziratár 210/92/80-81-82. sz. dokumentum.
92. Lásd a 210/94/40. sz. dokumentumot.
93. 210/94/19. sz. dokumentum 15 gépelt lapnyi terjedelmű jegyzőkönyvet Szathmáry István dékánhelyettes és Babiczky Béla jegyzőkönyvvezető írta alá. A Bizottság tagja volt Szathmáryn kívül Mócsy András egyetemi tanár, Weber Antal docens, Nagy Sándor egyetemi tanár, Kovács Máté és Bakos István KISZ VB titkár. Számba vették a tanterveket, programokat, az oktatás eredményeit, a könyvtárak szakember-szükségletét, a szükséges tagozatokat, az egyéves szaktanfolyamot, továbbtanulást és továbbképzést. A vitában mindenki hozzászolt.
94. 210/94/40. sz. dokumentum.
95. 210/94/51. sz. dokumentum.
96. 210/94/54. sz. dokumentum.
97. KOVÁCS Máté: Az egyetemi könyvtárosképzés két évtizedes fejlődése és főbb kérdései. In: Könyvtártudományi Tanulmányok 1969. Bp. NPI, 1970. 9–130. p.
98. KOVÁCS Máté: Az egyetemi könyvtárosképzés két évtizedes fejlődése és főbb kérdései. In: Könyvtártudományi Tanulmányok 1969. Bp. 1970. 10–130. p. Mivel ebben a tematikus kötetben olvasható Csenedes Jánosnak a tanítóképző intézeti népművelő-könyvtárosképzésről szóló írása, s mivel a hagyatékban találtam Csenedestől egy levelet és 21 gépelt lapnyi írást „A középfokú könyvtárosképzés és a Debreceni Tanítóképző Intézetben folyó népművelő-könyvtáros képzés kérdései címmel (OSZK kéziratár 210/89/108-109. sz. dokumentumok – azt lehet feltételezni, hogy az említett tematikus kötetet évekkel korábban kezdték előkészíteni. Erre utal az is, hogy a 210/89/112. sz. dokumentum szerint a két tanítóképző intézettől adatokat, ill. a szaktanfolyamokra vonatkozóan pótlásokat kért és Csenedes Jánossal és dr. Kiss Gyulával (a két szakcsoportvezetővel, valamint Vadász Ferencnével (KMK) levelezett.
99. OSZK kéziratár 210/89/95. sz. dokumentum.
100. A magyar könyvtártörténet kronológia 996–2007. (Összeáll. Gerő Gyula.) Bp. 2009. szerint 1966. október 27-én az MKE közgyűlésén Kovács Máté A könyvtáros pálya alakulása címmel tartott előadást, ill. az OKDT képzési és továbbképzési szakbizottsága 1967. május 4-én Kovács Máté előterjesztésében A könyvtárosok és dokumentálók szakképzése külföldön c. témát, valamint Csenedes János Tanítóképzők népművelő-könyvtáros szakának helyzete, problémái a középfokú könyvtárosképzés szempontjából c. előterjesztését tárgyalta. A Kovács Máté-bibliográfia úgy tudja, hogy a 16 lapnyi házi sokszorosítású anyagot május 15-én tárgyalták.
101. A könyvtárosok, bibliográfusok és dokumentálók pályájának, képzésének és továbbképzésének alakulása, mai helyzete és fejlődésének további lehetőségei. Összeáll. Kovács Máté, Babiczky Béla, Csenedes János, Szelle Béla. In: Könyvtártudományi Tanulmányok 1970. A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia teljes dokumentumanyaga. Szerk. Kovács Máté, Rácz Aranka. Bp. Népművelési Propaganda Iroda, 1971. 291–331. p.
102. A könyvtárosok, bibliográfusok és dokumentálók pályájának, képzésének és továbbképzésének alakulása, mai helyzete és fejlődésének további lehetőségei és feltételei c. anyag előadója Kovács Máté volt. Az ülésről 20 lap terjedelmű jegyzőkönyv készült. OSZK kéziratár 210/168/14. sz. dokumentum.
103. A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia tézisei. In: Könyvtártudományi Tanulmányok 1970. A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia teljes dokumentumanyaga. Szerk. Kovács Máté, Rácz Aranka. Bp. Népművelési Propaganda Iroda, 1971. 53. p.
104. Magyar Könyvtárosok Egyesülete vándorgyűlés, Szombathely, 1971. Tájékoztató a könyvtárosok és dokumentálók szakképzésének helyzetéről és főbb problémáiról. Vázlat a Magyar Könyvtárosok Egyesületének 1971. évi vándorgyűlésének résztvevői számára. 19 p., 4 lev. Az idézet a 2. lapról való. Félő, hogy a kiadvány csak akkor került könyvtárba, ha valamelyik résztvevő erre szánta. A Berzsényi Dániel Könyvtárban elérhető.
105. Kovács Máté: Könyvtárosképzés. In: Az Eötvös Loránd tudományegyetem története 1945–1970. Főszerk. Sinkovics István. Bp. 1972. 589–602. p.
106. Az 1972. január 15-én kelt, 43.012/1972 ügyiratszámú levelet a Kovács Máté hagyaték, OSZK 210 Fondjának MM átiratok 1966–72 feliratú mappájában találtam. A bizottság január második felében alakult meg.

Béérkezett: 2012. szept. 3.

Perszonália

Dr. Somkuti Gabriella (1929–2013)

Tisztelt gyászoló gyülekezet!*

Most, amikor itt állunk kolléganőnk, dr. *Somkuti Gabriella* könyvtáros és művelődéstörténész ravatala előtt, önkéntelenül is eszünkbe jut Pál apostol szava: *Ama nemes harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam.* Mert meggyőződéssel vagyunk afelől, hogy Somkuti Gabriella élete és alkotó tevékenysége teljes volt, mindent lezárt és elrendezett maga körül. Azzal a megszokott gondossággal, ahogy mi ismertük, felcímkezte és elrakta életének fontos mozzanatait, összegezte és az utókór számára világosan visszakereshetővé tette örökségét. Emlékezetünkben még élénken él, ahogy alig

egy éve, az OSZK ünnepség meghívott díszvendégeként, szeme világát már majdnem teljesen nélkülözve, milyen tartással és alázattal beszélt a munkáról, a megélt időkről és a nagy könyvtáros elődökről, akikkel együtt dolgozott, és akiktől tanulhatott. Somkuti Gabriella nekünk, OSZK-soknak, de gondolom sokunknak a szakmából, már több évtizede etalon volt, tanulhattunk tőle. Emberileg és szakmailag is megmutatta azt, hogy könyvtárosként, hivatalnokként a ránk bízott szellemi javak őrzőjeként nemcsak felelősségünk, de kötelezettségünk is van. Munkássága a bizonyíték rá, hogy életének az Országos Széchényi Könyvtárban eltöltött 25 éve alatt – amely során húsz évig, ha úgy tekintjük, nem a szorosan vett szakmai feladat körben

* Elhangzott Farkasréten 2013. október 29-én.

dolgozott – példaértékű módon megteremtette a hivatali kötelesség és a tudományos tevékenység egyensúlyát.

1961-ben került az Országos Széchényi Könyvtárba, ahol előbb a központi könyvtári szolgáltatásoknál, majd a Hírlaptárban dolgozott. Ekkor már ismertek voltak XVIII – XIX. századi könyvtártörténeti dolgozatai. Az elsőt a marosvásárhelyi Teleki-tékáról írta még 1955-ben a *Könyvtáros* című szaklapban, és talán nem véletlen, hogy ebből a témából doktorált az ELTE-n 1981-ben. Kötődése Erdélyhez ebben is megmutatkozott. Bár Szegeden született, de szülei révén mindig szorosan kötődött az erdélyi tájhoz, a magyar művelődés keleti fellelegvárához, különösen pedig édesanyja szülővárosához, Marosvásárhelyhez.

1966-tól a könyvtár Igazgatási osztályának munkatársa, és öt évre rá már ennek a kiemelt jelentőségű részlegnek a vezetője lett. Az OSZK Irattárának őrzőjeként feladatát magas színvonalon látta el olyan időben, amikor az intézmény életében fontos események zajlottak, és ezek közül is kiemelkedett a Budavári Palotába való költözés több mint egy évtizedes folyamata. Mindezt precíz módon dokumentálni kellett, ezért a beszámolóik alapján évente összegezte és az OSZK évkönyveiben az utókor számára is olvasható módon megírta a könyvtár éves tevékenységét. Ebben már megmutatkozott az OSZK története iránti elkötelezettsége. Nyugdíjba vonulása csak egy állomás volt, amikor hivatali kötelességét letéve az addigra már jól feltérképezett területen elmerült a majd kétszáz éves könyvtár történetében. Különböző pályázatok által támogatott OSZK-történeti kutatásai és publikációi számunkra – könyvtáros utódok számára – páratlan kincsek, lett légyen szó a könyvtár hajdani gyarapodásairól vagy elhelyezésének gondjairól, el egészen a Kossuth-gyűjtemény nemzeti könyvtárba kerülésének körülményéig. Mindegyik tanulmány a források pontos megjelölésével alátámasztva, irattárilag gondosan dokumentált alkotás.

A könyvtár vezetői ismerték Gabriella alaposágát, és tudták, hogy az OSZK történetének szakavatott tudoraként megbízhatják a 190 éves

intézmény ünnepére tervezett kiállítás megvalósításával. A nagyszabású kiállítás mobilizált változata bejárta Európát: a nemzeti könyvtár Prágában, Bécsben, Grazban, Stuttgartban, Pozsonyban és Varsóban mutatkozott be Somkuti Gabriella szakmai koordinálása nyomán. És végre megvalósulhatott régi álma is: állandó tárlat keretében bemutatni a nemzet könyvtárát – a szolgálat műhelyét. A mi szomorúságunk is, hogy ez ma már az általa elképzelt formában nem látható. Végül, tudományos tevékenységének zárköveként az Országos Széchényi Könyvtár történetére vonatkozó tudását önálló kötetben összegezte, amely 2002-ben, a könyvtár alapításának 200 éves évfordulójára jelent meg. Szakmai látókörét tanulmányútjai során is szélesítette, és hazaérkezve a könyvtár tevékenységi körébe illesztve próbálta kamatoztatni tapasztalatait. Kevesen tudják közülünk, hogy könyvtárunknak a ma oly népszerű szolgáltatását, a „Születésnap csomagot” francia minta alapján az ő javaslatára vezették be még 1991-ben.

1957 óta tagja volt a Magyar Könyvtárosok Egyesületének, és különböző szakmai fórumok aktív résztvevőjeként, valamint konferenciák, előadások szervezőjeként sokat tett a magyar könyvtárak történetének és a múlt jeles könyvtárosainak megismertetéséért, népszerűsítéséért. Munkásságát, tudományos tevékenységét díjak és elismerések övezték, amelyek közül talán a legrangosabb az Országos Széchényi Könyvtár által 2009-ben adományozott *Bibliothecarius emeritus* cím volt. A nemzeti könyvtár ezzel ismerte el és köszönte meg azt a páratlan munkát, amelyet hivatali idejében osztályvezetőként, majd ezt követően az intézmény múltjának fáradságát feltárójaként végzett.

Ezért mi – nyomában kapaszkodó utódok – csak is tisztelettel és hálával adózhatunk emlékének, és ravatalánál azt az ígéretet tesszük, hogy munkásságát az OSZK történetének nagykönyvébe, emlékét szívünkbe vésve őrizzük.

Emléke legyen áldott!

Elbe István

Dr. Balázs Sándorné dr. Veredy Katalin (1934–2013)

Dr. Balázs Sándorné dr. Veredy Katalin (ahogy a szakma ismerte: *Veredy Kata*) 1934-ben született könyvtáros szülők gyermekeként. Édesapja *Veredy (Witzmann) Gyula* 1937-től vezetőségi tagja, majd 1938–1942 között főtitkára volt a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének.

Dr. Veredy Katalin 1955-től 1958-ig az Országos Műszaki Könyvtár, 1958. február 24-től az Országgyűlési Könyvtár munkatársa volt. 53 évet töltött könyvtárosi pályán. Címleíróként kezdte a szakmát, majd rövidesen tudományos munkatárs lett. 1960-ban tevékenysége az ENSZ letéti gyűjtemény létrehozásához kapcsolódott, melynek 1969-ig első kezelője volt. A hatvanas években *Nagy Lajos* (1911–1986), a híres bibliográfus vezette be a jogi bibliográfia rejtelmeibe, és az ő hatására alakult ki benne az erős kötődés a jogtudomány iránt, amelyből 1973-ban jogi diplomát is szerzett. 1962-től szerkesztőként részt vett az *Acta Juridica* című folyóiratban félévenként megjelenő jogi bibliográfia összeállításában, és ő készítette annak angol és orosz címfordításait is. 1972-ben a Szaktájékoztatási osztály vezetője lett, s később a jogi tájékoztatói csoport, és az 1976-ban ebből létrehozott hasonló nevű osztály tevékenységét is sokáig felügyelte. 1980-tól 1991-ig az Állam- és jogtudományi bibliográfia köteteinek összeállítója volt, 1986-ig *Nagy Lajos* mellett, később dr. *Orosz Ágnessel* együtt.

Veredy Katalinnak oroszlán része volt 1974-ben a könyvtár országos jogi információs szakközponti funkciójának kialakításában. *Vályi Gábor*

(1922–2003) igazgató mellett 1975-től igazgatóhelyettes lett, majd elődje nyugdíjba vonulása után (1983. szeptember 1-től) elvállalta a könyvtár főigazgatói tisztségét. Vezetési időszakban lett az Országgyűlési Könyvtárból modern, magas színvonalon működő közgyűjtemény. Dr. Veredy Katalin főigazgatósága idején több, maig ható, maig is működő kezdeményezés, változás történt a könyvtárban. A személyéhez kapcsolható néhány fontosabb momentum: 1987-től a Magyar országgyűlések írásai különgyűjteményi terme ideiglenes Képviselői olvasóteremként is működött, elindítva ezzel a gondolatot, hogy a könyvtár ismét vegyen részt az országgyűlési képviselők információs ellátásában (ez azután 1991-ben a Képviselőtájékoztatási osztály megalakulásával meg is valósult). 1987 végén több nagy fővárosi könyvtár (az elhelyezési gondok enyhítésére) együttműködési megállapodást kötött a hiányos külföldi hírlapsorozatok közös tárolására és szolgáltatására (HITÁR). 1988-tól megkezdődött az 1973-ban megindult világpolitikai dokumentáció- és információszolgáltatás (VPI) MICRO-ISIS rendszerű személyi számítógépes feldolgozása, ettől kezdve a szolgáltatás Világpolitikai Információk adatbázis néven működött még több mint húsz évig. 1988–1989-ben a könyvtár több személyi számítógépet kapott, melyek segítségével 1989. január 1-től létrehozta PRESSDOK nevű számítógépes sajtóadatbázisát, amelyet floppy-újsággként terjesztett. A ma is meglévő adatbázis úttörő módon száznál is többféle magyar napi- és hetilap, valamint társadalomtudományi folyóirat politikai, jogi,

közigazgatási, gazdasági, történelmi, szociológiai, filozófiai stb. tárgyú cikkeinek, tanulmányainak bibliográfiai rekordját és annotációját tartalmazta. 1977 után 1988 júniusában ismét a könyvtár szervezésében Budapesten rendezték meg a Jogi Könyvtárak Nemzetközi Szövetsége (IALL) konferenciáját, melynek szervezésében és lebonyolításában Veredy Kata is jelentős szerepet vállalt.

Vályi Gábor és dr. Veredy Katalin tudatosan fejlesztette a hazai és nemzetközi könyvtári kapcsolatokat is. Vályi Gábor 1977-ben létrehozta a Magyar Könyvtáros Egyesület Társadalomtudományi szekcióját, melynek hat éven át elnöke is volt. Veredy Katalin aktívan részt vett a szekció programjaiban, programszervezésében és jó nyelvtudásával pedig több nemzetközi könyvtári szervezetben is képviselte könyvtárát és Magyarországot. Évekig vezetőségi tag volt az IFLA parlamenti könyvtárak szekciójában, 1986-tól pedig a Jogi Könyvtárak Nemzetközi Szövetségében hat évre igazgatótanácsi taggá választották. 1992-től 1995-ig az IALL elnöki tisztségét töltötte be.

1989. október 1-jétől vonult nyugdíjba, de utána még közel két évtizedig részt vett jogász-könyvtárosként az Országgyűlési Könyvtárban a magyar jogi szakirodalomról készülő bibliográfia készítésében. 1990 és 2008. március 31-e között a jogi adatbázis szerkesztője volt dr. Orosz Ágnessel együtt. Az 1995-ben kiadott Az Országgyűlési Könyvtár története, 1870–1995 kötetnek nemcsak társszerzője (dr. Jónás Károllyal), de nagy érdemei voltak abban is, hogy a mű megjelenhetett.

1982-ben megkapta a *Szabó Ervin-émlékérmét*, 1985-ben (az elsőik között) a *Magyar Könyvtárosok Egyesülete emlékérmét*, és bár soha nem volt párttag, nyugállományba vonulásakor munkája elismeréseként, 1989-ben a *Munka-érdemrend arany fokozatával* tüntették ki. 2002-ben az Országgyűlés által alapított, és a könyvtár munkatársainak szavazatai alapján odaítélt *Ghyczy-díjban* részesült. 2008-ban (amikor Veredy Katalin az Országgyűlési Könyvtári munkájában 50. évét betöltötte) kiváló szakmai életútja elismeréseként a házelnök, dr. Szili Katalin jubileumi ünnepség keretében a Magyar Országgyűlés Ezüst érdemjével jutalmazta meg. 2009-ben öt évtizedes

példamutató munkásságáért, jogi bibliográfiai tevékenységéért, a hazai és nemzetközi szakmai tevékenységéért az MKE Társadalomtudományi szekció felterjesztésére *Széchenyi Ferenc-díjat* kapott. 2013. november 4-dikén az MKE Jogi szekciójának javaslatára *Füzéki István Emlékérem* kitüntetésben részesült.

Nagyszerű kollégát veszített el az Országgyűlési Könyvtár és a magyar könyvtárügy egyaránt. Hivatásszeretete, szakmai precizitása, áldozatos munkája példamutató számunkra.

Főbb publikációi

Az Országgyűlési Könyvtár a jogász munkáinak segítője [Takács József, Veredy Katalin]; Budapest : Országgyűlési Könyvtár, 1963. – 71, [1] p.

A külföldi jogi információszolgáltatás forrásai és eszközei / [összeállította Nagy Lajos és Balázné Veredy Katalin]. – [Budapest] : Országgyűlési Könyvtár, 1979 – 135 l.

A könyvtári szolgálat jogi szabályozása. [összeáll.: Balázné Veredy Katalin és Takács József] – Budapest : Felsőokt. Jegyzetellátó : NPI, 1958-1980. – 4 db ; 23 cm. – (Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács kiadványai)

Állam- és Jogtudományi Bibliográfia. 1980-1981. – Bibliographia Iuridica Hungarica. 1980-1981. Összeáll. Nagy Lajos – Balázné Veredy Katalin. Közrem. Orosz Ágnes. [Közvetlen az] Országgyűlési Könyvtár. [Bp.] OK Sokszt. 1983. 353 p.

Ua. Állam- és Jogtudományi Bibliográfia. 1982-1983. 1985. 465 p.

A magyar állam- és jogtudományi irodalom bibliográfiája. 1980. 1. füz. – Összeáll. Nagy Lajos – Balázné Veredy Katalin. [Közvetlen az] Országgyűlési Könyvtár. [Bp.] OK Sokszt. 1980-

Ua. 1981. 1. füz. – 1986. 2. füz. Közrem. Orosz Ágnes.

Ua. 1987. 1. füz. – 1990. 2. füz. Összeáll. Balázné Veredy Katalin – Orosz Ágnes.

Közjogi bibliográfia : válogatás az 1970–1990. évi magyar nyelvű szakirodalomból / összeáll. Balázné Veredy Katalin. - Budapest : Magyar Tudományos Akadémia Államtudományi Kutatóközpont, 1991. - [1], 63 fol.

Parliaments and parliamentary libraries in Czecho-Slovakia, Hungary and Poland / Kathalin Balazs-Veredy, Andrzej Gwizdz, Karel Sosna. – Helsinki : International Federation of Library Associations, 1991. – 37 p.

Az Országgyűlési Könyvtár története, 1870–1995 / [... írta, a függ. és a mellékletek anyagát gyűjt. és összeáll.] Jónás Károly ; [... írta] Veredy Katalin – Budapest : Magyar Országgyűlés, 1995. – 492 p. : ill.

Villám Judit

Posztumusz interjú Veredy Katalinnal

A súlyos betegség következtében 80. életévében, 2013. november 13-án elhunyt *Veredy Kata* 1971-től csaknem négy évtizeden át közvetlen munkatársam, a Parlamenti könyvtár történetének megírásában pedig szerzőtársam volt. Középvezetőként belülről láthattam és tapasztalhattam kiváló szakmai ismereteit, áldozatkész tevékenységét, vezetői és emberi tulajdonságait. A 2001-ben és 2002-ben – az Országgyűlési Könyvtár belső híradója részére – két interjút készítettem vele, aki ekkor már a letisztult időbeli távlatból, tárgyilagosabban tudta összegezni és értékelni pályáját. Ezek a könyvtári nyilvánosság előtt nem jelentek meg, ezért úgy gondolom, a személyére történő visszaemlékezés saját szavainak felidézésével most nemcsak aktuális, de segítheti is a róla alkotott kép hiteles kialakítását. Munkásságával ezúttal személyes vallomásai alapján is megismerkedhetünk: a korábbi interjúk szövegének szerkesztett, rövidített változatát az alábbiakban közlöm (a személyes jellegű megjegyzések elhagyásával és kisebb stilisztikai javításokkal).

Hihetetlenül régóta dolgozol az Országgyűlési Könyvtárban. A diploma megszerzése után rögtön ide jöttél?

1955-ben végeztem a Pedagógiai Főiskolán, könyvtár szakon, ahonnan rögtön az Országos Műszaki Könyvtárba (OMK) irányítottak (akkoriban ez még így működött). Címleíróként dolgoztam. Az Országgyűlési Könyvtárba 1958. február 24-én jöttem.

Hűséges típus vagy, az első helyedről mégis rövid idő után távoztál. Mi volt ennek az oka?

1956. október végén beválasztottak az OMK forradalmi bizottságába. A munkatársak a bérlista alapján, a kiválasztott név aláhúzásával szavaztak, a választást mindenki tudomásul vette. Így kerültem 22 évesen a bizottságba, és a páncélszekrény felelőse lettem. (A

páncélszekrényt kinyitották, a munkatársakról szóló minősítéseket kiosztották, és utána már semmit sem tettek bele, végig nyitva is maradt.) Tulajdonképpen nem tettem semmi különöset, segítettem a belövések miatt történt rongálódások helyrehozatalában, de részt vettem a bizottság eléggé viharos ülésein, amelyek egyike felmentette a könyvtár igazgatóját és személyzeti vezetőjét is. 1957 végén, 1958 elején kezdte a pártvezetőség ezeket az ügyeket feszegetni, és felszólítottak engem, hogy vonjam vissza akkori nézeteimet, ítéljem el tevékenységemet. Ezt megtagadtam, mert úgy éreztem, nem követtem el semmi rosszat. Akkor felszólítottak, hogy keressék új helyet magamnak. Későbbi férjem, *dr. Balázs Sándor*, aki korábban az Országgyűlési Könyvtárban dolgozott, megkereste *Podonyi András* igazgatóhelyetteset, s ezen az ismeretségen keresztül kerültem a könyvtárba.

Vértes György, az akkori igazgató évtizedek óta közismerten kommunista elkötelezettségű volt. Mégis nyomban felvett a munkatársak közé?

Vértes nem tudott az előzményekről, és azonnal alkalmazott. A belépésemet követő napon azonban tájékoztatták „bűneim”-ről. Ő ebből akkor nem csinált ügyet, tévedését nem ismerte el, vállalta, hogy elhelyezkedésem az ő felelőssége. Így lettem az Országgyűlési Könyvtárban címleíró, majd nemsokára címleíró-ellenőr. Egy évvel később viszont, amikor szakszervezeti vezetőségi tagnak akartak itt megválasztani, Vértes – fejemhez vágva 1956-os forradalmi múltamat – megakadályozta megválasztásomat. Ellentmondásos természetének ékes bizonyítékaként, rögtön ezután, elsőként engem nevezett ki tudományos munkatársnak a könyvtárban.

A Parlamenti Könyvtár ENSZ-gyűjteményének létrehozása a munkában jelentős változást hozott. Hogy

kerültél, és miért éppen Te a gyűjteménybe?

Már részt vettem az 1958 novemberében megnyílt tanácsköztársasági különgyűjtemény kialakításában is. A tudományos munkatársi beosztásom mellé társult, hogy 1958-ban letettem az angol, 1959-ben pedig az orosz nyelvvizsgát. Mindkettő az ENSZ hivatalos nyelve is volt. Az 1956-ban megszerzett ENSZ-letéti könyvtári funkció lehetővé tette, hogy az angol és francia nyelvű dokumentumokat 1945-ig visszamenőleg megszerezzük. Ezekből és a Népszövetség 1920 és 1945 közötti kiadványaiból Vértes különgyűjtemény létesítését határozta el, amelynek kezelésére alkalmasnak tartott engem. Ezek együttesen vezethettek oda, hogy rám esett a választása. Az 1960-ban megszervezett ENSZ-gyűjtemény önálló volt, és közvetlenül Vértes irányítása alá tartozott.

Mi volt a következő állomás itteni pályafutásod során?

1962-ben osztályvezető-helyettes lettem az olvasószolgálati osztályon. Érdekes módon 1969-ig változatlanul az ENSZ-gyűjtemény kezelése volt a fő feladatomban, de a más osztályon dolgozó felsőfokú végzettségűekkel együtt én is adtam ügyeletet korábban is a tájékoztató szolgálatban. Akkor még az osztályszervezeti rendszer elég laza volt.

Te jelentős könyvtáros családból származol, hiszen édesapád, Veredy Gyula neve a szakmában a kiemelkedők közé tartozott. Férjed, aki 1949 és 1952 között könyvtárunkban dolgozott, évtizedekig az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ, majd OMIKK igazgatóhelyetteseként tevékenykedett. Elkötelezettséged a könyvtári pálya iránt tehát több oldalról is érthető. Honnan ered viszont a jog iránti vonzalmaid?

Csak kiegészítésül: több mint tíz évig édesanyám is a Fővárosi Könyvtárban dolgozott. Apám ugyanott kb. 25 évet töltött el, hosszú ideig vezető beosztásban, később pedig az OSZK-ban szakozási főnökként tevékenykedett nyugdíjba vonulásáig.

A jog iránt kezdetben nem volt különösebb vonzalmam. A könyvtár jogi gyűjtőkörének fontossága és egyéb könyvtári körülmények vezettek a joghoz. Ebben két atyai jó barát volt segítségemre: *Takács József*, aki 1957-től 1964-ig jogászként dolgozott a könyvtárban (1961-től a Szaktudományi osztály vezetőjeként) és *Nagy Lajos*, aki a 60-as évek elején bevezetett a jogi bibliográfia rejtelmibe. 1962-től már az *Acta Juridica* című folyóiratban szerkesztőként vettem részt a félévenként megjelenő jogi bib-

liográfia összeállításában, amelynek angol és orosz címfordításait is én készítettem (és *Zehery Miklós* akkor nem, de ma itt dolgozó munkatársunk vállalta akkoriban az angol lektor szerepét). E két nagyszerű jogász hatására alakult ki bennem erős kötődés a jogtudomány iránt, s ez a kötődés ösztönzött arra, hogy 1967-ben beiratkozzam a jogi egyetemre. A diplomát végül is 1973-ban szereztem meg (1969-től 1971-ig Hollandiában tartózkodtam), de közben 1972-ben már a Szaktájékoztatói osztály vezetője lettem, s később a jogi csoport tevékenységét is sokáig felügyeltem.

Hogyan lettél a könyvtár igazgatóhelyettese a 70-es évek közepén?

A kinevezés elfogadásában két motiváció játszott közre. Egyrészt reméltem, hogy örömet szerzek apámnak, akinek nagy szomorúságot okoztam, amikor 1970-ben az OSZK által felajánlott osztályvezetői állást visszautasítottam (ekkorra már nagyon megszerettem könyvtárunkat, és nem vágyódtam a nemzeti könyvtár folyóiratosztályának vezetői posztjára). A másik ok: *Vályi Gábor* igazgatóval nagyszerűen megértettük és kiegészítettük egymást. Úgy éreztem: kiváló ötletei megvalósításához én biztosítani tudom a szükséges könyvtári–szakmai háttérrel. A szívélyes, baráti kapcsolat jó alapot nyújtott a további közös munkához és együttműködéshez.

Jobb keze és bizalmas munkatársa voltál Vályi Gábornak, aki 1972-től 1983-ig a könyvtár igazgatója, az időszak végén főigazgatója. Ennyi év távlatából hogyan ítéled meg 12 éves vezetői munkáját?

Óriási nyeresége volt a könyvtárnak. Kiemelkedő képességeinek, tudásvágyának, általános műveltségének, ismeretanyagának, gazdag nyelvtudásának, minden iránti érdeklődésének rengeteget köszönhetünk. Az akkor elért eredményekre építünk ma is. Élt-halt a könyvtárért. Rengeteg új és jó ötletét, számos összekötését, mind a könyvtár érdekeinek szolgálatába állította. Szerette a kollégákat, és ők is lelkesedtek érte. Emberileg is nagyszerű volt. Könyvtárunkból ő csinált modern, magas színvonalon működő közgyűjteményt, annak ellenére, hogy nem is volt könyvtáros végzettségű.

Az egykori címleíró 1983-tól hat éven át a könyvtár első számú embere. Főigazgatói terveid közül mit sikerült elérned?

Valójában Vályi érte el, hogy nyugdíjba vonulása után én legyek a főigazgató, pedig ezt sem a pártközpontban, sem a minisztériumban nem akarták, mert

nem voltam párttag. Az igazgatóhelyettesi funkciót 1975-ben örömmel fogadtam el, ezt csak elvállaltam. Úgy gondoltam, hogy elődöm után már nehéz újat és jobbat alkotni. És már az is látszott, hogy a könyvtár pénzügyi helyzete egyre rosszabbodni fog. Az eredmények megszilárdítására törekedtem, ami ugyancsak nem ígérkezett könnyű feladatnak. Fontos tennivalónak éreztem a középvezetés erősítését, amihez nagyobb önállóságot és felelősséget kellett biztosítani, de mindehhez komoly segítséget is igyekeztem nyújtani. Azt hiszem, több, szakmai jellegű kérdés megoldásával együtt ebben is sikerült előbbre jutnunk.

Nagy súlyt fektettél a könyvtár nemzetközi kapcsolatainak fejlesztésére is.

Igen, már Vályi időszakától kezdve tudatosan fejlesztettük kapcsolatainkat, és jelentős fejlődést értünk el. Elődöm is több nemzetközi könyvtári szervezetben képviselte intézményünket. A munkát igyekeztem tovább folytatni. Évekig vezetőségi tag voltam az IFLA parlamenti könyvtárak szekciójában, 1986-tól pedig a Jogi Könyvtárak Nemzetközi Szövetségében (IALL) 6 évre igazgatótanácsi tagnak választottak. Kétszer eredményes IALL-konferenciát is rendeztünk, 1977-ben és 1988-ban. A kapcsolatok révén a nehéz 80-as években elég sok könyvet, másféle segítséget és jó hírnevet tudtunk a könyvtárnak, illetve Magyarországnak szerezni. Megtisztelő volt számomra, hogy – igaz, már nyugdíjas koromban – 3 évig (1992-től 1995-ig), addigi munkánk megkoronázásaként a IALL elnökeként tevékenykedhettem.

1989 őszén önként búcsúztál a főigazgatói széktől. Miért választottad a nyugdíjba vonulást?

Úgy is terveztem, hogy csak a nyugdíjkor eléréséig leszek vezető. Nem igazán szerettem az lenni, a rengeteg adminisztráció és a személyzeti munka nem túlzottan lelkesített. A feszített munkavégzés, az állandó túlórás miatt egészségügyi problémáim is adódtak. Tudtam, hogy a könyvtárnak fiatalabb, kreatívabb vezetőre van szüksége. Így aztán időben (1988-ban) jeleztem a Művelődési Minisztériumnak, hogy egy év múlva nyugdíjba kívánok menni.

S aztán másnap már visszajöttél nyugdíjasként dolgozni. Úgy gondoltad, hogy végre nyugodtan foglalkozhatsz régi szerelmeddel, a „jogi bibli”-vel? Bizonyára emlékszel a számítógépes átállás nehézségeire is...

Ezt a munkát valóban mindig szerettem, és szívesen

csináltam. A kiadványkészítés hamarosan, 1990-ben megszűnt. Sokáig nem volt gépem, és amikor régi társam, *Orosz Ágnes* 1994-ben kilépett, nehéz volt belejönni. A számítógép hamar megtetszett, és igazából nem féltem tőle.

Hogyan élted át a nyugdíjasként könyvtárunkban dolgozó Vályi Gábor elküldését 1991-ben?

Nagyon nehezen. Méltatlan, oktalan és megbocsát-hatatlan lépésnek tartom ma is. Nem láttam bele a háttérbe, s ma sem tudom, mi volt a Vályi-ellenesség igazi oka.

Száva-Kovács Endre öt éves vezetői időszakában (1991-től 1996-ig) – úgy tudjuk – sokszor kérte a véleményed. Miben tudtál segíteni a könyvtárnak?

Általában nem kérte a véleményem, legfeljebb az utolsó időkben, néha. A történéseket mindig utólag mondta el, így tanácsot nem állt módomban adni. A véleményemet is mindig csak utólag fejthettem ki. Hogy ezekből a beszélgetésekből, vitákból mit szűrte le, és hatott-e rá, nem tudom. Nem lehetett befolyásolni. A veled közösen írt könyvtártörténeti könyvünk ügyében, azt hiszem, néhány esetben hallgatott rám.

A rendszerváltozás óta a könyvtárban is sok változásnak voltunk-vagyunk szemtanúi: visszakerültünk az Országgyűlés szervezetébe, átvilágítva jönnek az olvasók, elterjedtek a számítógépek, a raktár gyakran költözködéssre kényszerül, az Európai Unió letéti könyvtára lettünk, integrált rendszert vezetünk be, megnyílt az EU-gyűjtemény stb. Egykori főigazgatóként 2001-ben milyennek látod a könyvtár utóbbi évtizedét, tevékenységét, az új generációt?

Az eseményeket csak kívülről tudom szemlélni, az összefüggéseket hézagosan ismerem. Azt követem, hogy mi történik, de hogy miért, nem látom át. Furcsa volt beleszokni annyi év után, hogy outsider vagyok, hiszen szinte már a kezdetektől teljes egészében benne voltam a fontos eseményekben. Természetesen örülök minden újnak és jónak. Úgy látom, sok jó képességű, értelmes, tehetséges és vidám fiatal jött az utóbbi időben. Összefogni, értelmes munkára tanítani őket, komoly feladat. Leles idősebbek, lelkes fiatalokkal együtt, ezt szépnek tartom.

1958-tól megszakítás nélkül a könyvtár munkatársa vagy, s rengeteg eseményt személyesen átéltél benne. Sok mindenről csak Te tudsz ebben a könyvtárban. Mint legrégebbi „motoros” nem gondoltál még arra,

hogy élményeidet, tapasztalataidat, a háttérben bujkáló ok-okozati összefüggéseket, a történések mozgatórugóit megörökítsd a jövőnek, az újabb könyvtári nemzedékeknek?

Nem szeretek, és nem kívánok írni. És nem csak a lustaság miatt. Azt tapasztalom, s ez szomorúsággal tölt el, hogy ma – egy-két kivételtől eltekintve – kevés az érdeklődés a régebbi dolgok iránt.

A könyvtárosi pálya idején számos utazást tettél külföldi országokban. Milyen szakmai és más jellegű tapasztalatokra tettél szert?

Két és fél évig, 1969-től 1971 őszéig férjem kíséretében, aki akkor Hollandiában a FID könyvtári szervezetnél osztályvezetői állásban tartózkodott, én is munkavállalói engedéllyel kijutottam és az Európai Fordítási Központban, különböző nemzetiségű kollégák között dolgoztam. Ez volt a legérdekesebb találkozásom a külfölddel, a kinti kollégákkal és munkastílussal. Kezdetben főként az orosz fordítások nyilvántartásával foglalkoztam, de a végén már az intézet megbízott igazgatója lettem.

Ezen az utadon kívül nyilván több más helyre is utaztál még.

Igen, hálás vagyok a sorsnak, hogy a 70-es évek végétől hivatalos utak révén számos országba (Jugoszláviába, Kubába, háromszor az USA-ba, többször Németországba, Ausztriába, Angliába, Franciaországba, Svédországba) szakmai tapasztalatszerzés és konferenciákon való részvétel céljából eljutottam. Sokszor nem volt könnyű magyarnak lenni, mert a külföld gyakran irreálisan ítélte és nem értett meg bennünket. Ugyanakkor, ha sikereket értünk el, büszkeséggel teli jó érzés volt, hogy országunk hírét általánosságban is növelhettük. Ezen kívül számos érdekességgel találkoztam, pl. a nyugati számítógépes rendszerekkel még akkor, amikor nálunk szinte még nem is léteztek.

A Ghyczy-díj kapcsán eszedbe jutottak-e a régebbi kitüntetések? Ha jól emlékszem, az elmúlt évtizedekben is kaptál jó néhányat belőlük.

Igen, valóban többször részesültem kitüntetésben. Érdekes módon a szakmai, Kiváló munkáért alapkitüntetést nem kaptam meg, a Szocialista kultúráért elnevezésű magasabb elismerést viszont kétszer is. Általában ez volt a legmagasabb, amit szakmabelieknek a kulturális tárca kiosztott. A 80-as évek második felében a Szabó Ervin emlékérem következett, és egy

különlegesség, a Tüzoltó érdemem arany fokozata, amelyet az Országház tüzoltó parancsnoka adott át a könyvtár és a tüzoltóság közötti együttműködés fejlesztéséért és ápolásáért. 1989-ben, nyugdíjba a Munka érdemrend arany fokozatával vonulhattam. Ez a díj ilyen alkalmakhoz, vagy nagyobb állami ünnepekhez, illetve kerek évfordulókhoz kapcsolódott, és többnyire párttag vezetők kapták, olykor valódi munkafedezet nélkül, érdemtelenül is.

Miután soha nem voltál párttag, sőt még „priuszod” is volt 1956 miatt, a kitüntetéseiteket nyugodtan tekinthetjük szakmai elismerésnek. Melyiket érezted legfontosabbnak, melyiknek örültél legjobban?

Mostanáig a Szabó Ervin emlékérem áll a legközelebb hozzám, mert a könyvtári szakma országos elismerését éreztem benne.

2002. május 14-én az Országgyűlés elnökétől, nagy taps kíséretében átvette a munkatársak szavazatai alapján megnyert Ghyczy Ignác-díjat. Hogyan érintett ez az elismerés, ami most – a korábbiakkal ellentétben – nem felülről érkezett?

Nagyon meglepett és igen boldoggá tett. Úgy érzem, nem csekély dolog, ilyen hosszú idő után a díj birtokosává válni, hiszen vezetőként bizonyára ellenfeleket is volt lehetőségem szerezni, és engem kevésbé ismerő fiatalok is szép számmal dolgoznak jelenleg a könyvtárban. Úgy hiszem, talán nemcsak szakmai tevékenységem, hanem az emberi, kollegiális tényező is szerepet játszott a munkatársak döntésében. Ezúton is külön köszönetemet fejezem ki valamennyiüknek, hogy engem tartottak érdemesnek a díjra, és ekkorra örömet okoztak nekem.

***

Veredy Kata volt az első, aki elérte a bűvös 50-es számot az Országgyűlési Könyvtárban töltött munkaviszony hosszát illetően. E példátlan jubileumon, 2008-ban belső ünnepségen köszöntötte az Országgyűlés elnöke, és a könyvtár munkatársai is nagy elismeréssel köszönték meg hosszú, kötelességtudó, felelősségteljes és áldozatos munkáját. Összesen 53 évet töltött a könyvtárosi pályán a könyvtári feladatok és beosztások valamennyi állomását bejárva. Természetes tehát, ha munkásságának az MKE, a Társadalomtudományi szekció, illetve az egész könyvtári szakma nevében külön elismeréssel és köszönettel adózunk.

Jónás Károly

A sztálini önkényuralom áldozata: a szovjet közkönyv- tárak a második világháborúig (1928–1941)

1. rész

SONNEVEND Péter

Papp Istvánnak ajánlom

„Ha nem találjuk meg a megfelelő vonalat és ütemet, ellenzékünk nőni fog, és akkor az ország megtalálja a maga diktátorát – a forradalom sírásóját –, bármilyen vörös tollak is legyenek kosztümjén. Csaknem az összes diktátor egykor vörös volt: Mussolini, Pilsudski.” (F. Dzerzsinszkij, 1926.)

„Vannak belső ellenségeink. Vannak külső ellenségeink. Erről, elvtársak, egy pillanatra sem szabad megfeledkeznünk.” (Sztálin, 1928. április)

„Az utóbbi években aztán a proletárkultúra egész egyszerűen a művészet fölé települő bürokratikussá parancsuralmi rendszer lett: kiváló eszköz arra, hogy a művészetet teljes egészében kiüritse. [...] A művészi nyelv legfőbb parancsnoka pedig az a Molotov, akinek egyedül arra volt gondja, hogy elevenen eltiporja az emberben rejlő összes alkotóerőt.” (Trockij, 1930. május)

„Elmaradott vagy, gyenge vagy – tehát nincs igazad, úgyhogy lehet ütni, lehet rabságba taszítani. Nagyhatalmú vagy – tehát igazad van, úgyhogy tőled tartani kell.” (Sztálin, 1931. február)

„Ez a farkasölő eb-éra / letepert, / de vérem szerint farkas nem / vagyok, / gyűrj inkább engem a / szibériai szept / kabátujjába, mint egy / sisakot... „ (Mandelstam, 1938)

„A megfélemlítés minden eszközével le kellett szoktatni az embereket az ítélkezésről és gondolkodásról, rá kellett kényszeríteni őket, hogy azt lássák, ami nincs, be kellett bizonyítani az ellenkezőjét annak, ami napnál világosabb volt.” (Paszternak, 1945-1955)¹

Bevezetés

Az orosz történelem 1914–1953 között tragédiák sorozata (vissza-visszatérő elemekkel): világháború, polgárháború, éhínség, kollektivizálás, gulág, éhínség, világháború, gulág... Terror és genocídium minden mennyiségben. A negyvenből alig öt-hat mondható „nyugodt” évnék. Csak az életáldozatok száma meghaladja a hetven milliót, s ebből a világháború okozta veszteség a kisebb hányad (a második világháború teljes szovjet emberáldozta – az 1939-ben 191 milliós lakosságból – közel 27 millió, ennek egyharmada katona. Az első világháborúban 12 millió katonából 1,85 millió esett el. A most tárgyalt időszak különösen megdöbbentő a későbbi korok tanulmányozója számára: a totális hatalmi rendszer a teljhatalom birtokában mindenütt „ellenléte” keres és talál. Akadémikus, művész, politikus, hivatalnok, földműves, könyvtáros – mindenki gonosztevőnek („nép ellensége”) bizonyulhat és áldozattá válhat, miközben mindenki óhatatlanul a nagy gépezet kicsiny alkatrésze. Talán egyedül *Woland*, a Moszkvába látogató sátán szabad, ő még – ha akar – jót is cselekedhet. Legalábbis *Bulgakov* regényének keserűen találó, a gogoli hagyományt kiteljesítő világképe szerint.²

Ez az írás korábbi dolgozataink – *Megkésett felívelés. A cári Oroszország könyvtárügye és olvasáskultúrája (1830–1916)* és a *Közkönyvtár a proletárdiktatúra szolgálatában (1917–1928)** folytatása, de önállóan is olvasható.

A téma kimeríthetetlen, ráadásul a források és feldolgozások is most kezdenek igazán burjánzani, ezért egy későbbi áttekintés bizonyára óhatatlanul további lényegi összefüggéseket tárhat fel.³

A sztálinizmus berendezkedése: társadalom, gazdaság, hatalmi viszonyok, személyi kultusz

A korszak főbb eseményei kronologikus sorrendben:⁴

- ◎ **1930:** tömeges kollektivizálás 130 millió parasztra kiterjedően (a központilag szervezett terror hatására márciusban már közel 60%-uk a kolhozokban); a „kulákok” (kb. 6 millió ember) likvidálása és kitelepítése Szibériába; egy mai orosz (*A. Kara-Murza*) professzor a kollektivizálást genocídiumként értelmezi; a Gulág létrejötte (25 év alatt összesen 10 millió elítélt, legalább tizedük ott lelte halálát); második kirakatper (Iparpárt): a vádlottak közt elhunytak nevei is szerepelnek; Kijevben ukrán tudósok (*Jefremov* stb.) elleni koncepció per; nyáron XVI-ik pártkongresszus, a „jobboldal” (*Buharin-csoport*) végleges vereséget szenved;
- ◎ **1931-ben** bevezetik a jegyrendszert; az ún. mensevik-per (tervezgazdasági szakértők „leleplezése”); kényszermunkásokkal építetik meg húsz hónap alatt a Balti-Fehér-tengeri csatornát (százezer rab, legalább tizedük elpusztul); 1928-ban egymillió mázsa gabonaexport, 1931-ben 52 millió mázsa, miközben a bruttó gabonatermés 833-ról 697 millió mázsára csökken;
- ◎ **1931–1933:** a nagy éhínség (legalább 7 millió halott, ebből Ukrajnában négy millió, az összlakosság közel 15%-a pusztult, míg Kazahsztánban a két népszámlálás – 1926 és 1939 – közt a kazakok száma 1,1 millióval, a lakosság több mint ötödével csökkent): az *emberevés* sem segített az éhezőkön;
- ◎ **1932-ben** bejelentik az ötéves terv sikeres végrehajtását; a párt irodalmi határozata: egységes írószövetség létesüljön a „szocialista realizmus” alapján; a kolhoztagoknak engedé-

* Ld. Könyvtári Figyelő, 2012. 2. sz. 311–335. p. és 2012. 3. sz. 549–567. p.

- lyezik a háztáji művelését, majd pár hónappal később ezt visszavonják; 1926 és 1933 között 673 millió rubel értékben exportálnak mezőgazdasági terméket, miközben az ágazat gépiportja 306 millió rubel értékű; a leningrádi Kazany Székesegyház (Kazanszkij szobor) vallástörténeti (magyarán: ateista) múzeum-má alakítják át; újra van belföldi „útlevél” (paszport), amit a kolhoztagok nem kaphatnak kézhez, így településüket sem hagyhatják el (egyenlő a röghöz kötéssel);
- ◎ **1933:** januárban a párt megállapítja, hogy falun is győzött a szocializmus; Hitler hatalomra kerül; elindul a második szovjet öt éves terv (1933–1937), melynek eredményeként a háború előtti ipari termelés tizenkétszeresére emelkedik; eközben 1933-ban gabonából kétszer annyi terem, mint 1928-ban (és ötször annyit exportálnak), Moszkva lakossága öt év alatt 2,2-ről 3,6 millióra nőtt;
  - ◎ **1934:** a XVII. pártkongresszus („a győztesek kongresszusa”) Sztálin apoteózisát hozza; decemberben *Kirov* meggyilkolása; Magyarország 15 év után helyreállítja a diplomáciai kapcsolatot Moszkvával; létrejön a szovjet írószövetség, elnöke *Gorkij*; *Barbusse* neve alatt hivatalos Sztálin-életrajz lát napvilágot, miközben a szerző *Kurella*, egy moszkvai német kommunista, a párt pedig javítja, idézet: „*Bárkik legyetek, szükségetek van erre a jövőre [...] aki virraszt felettetek*”; az új BTK-törvény szerint hazaárulásért halálos ítélet jár, a család tagjai kollektíven felelnek a büntetért; sztahanovista mozgalom; Népszövetség-tagság (1939-ben a Szovjetuniót majdnem kizárják Finnország megtámadása miatt);
  - ◎ **1935:** a Komintern irányvonalat vált: a népfront az új jelszó; eltörlik az évek óta létező jegyrendszert (a központi árak a korábnál jóval magasabbak); továbbra is neves nyugati írók zárandokolnak a béke legfőbb védelmezőjéhez (*H. G. Wells*, *R. Rolland*, *A. Gide*, *L. Feuchtwanger*, *E. Ludwig* stb.); napvilágot lát Londonban a *Webb*-házaspár ezer oldalas, pozitív kicsengésű könyve (*Soviet communism: a new civilization?*); az új BTK összes szankcióját kiterjesztik a 12 évet betöltött gyerekekre (ha a gyerek nem jelentette fel „hazaáruló” szüleit, akkor elítélendő); megnyílik az első moszkvai metrovonal (11 km, 13 megálló);
  - ◎ **1936–1938:** a nagy tisztogatás (bolsaja csiszta) évei: 1,7 millió letartóztatott, ebből közel 1,5 millió elítélt, s minden második ki lett végezve;
  - ◎ **1936:** megsemmisítő kritika *Sosztakovics* zenéje ellen a *Pravdában*; az új „sztálini alkotmány” lényege: „felépült a szocializmus”; a nagy terror idején *Visinszkij* főügyész sokadik vádja *Kamenyev* ellen, hogy az kiadta *Machiavelli A fejedelem* című művét, megdöbbentő, hogy még az amerikai nagykövét is hitelt adott e koncepciós perek vádjainak (*Davies* memoárját *Rákosi* itthon is kiadatta); a pedológia tudományának betiltása (e sorsra jutott azután a genetika, a pszichológia, a szociológia, a kibernetika stb. is); *A. Gide* új könyvében írja: „*Reggelente a Pravda megtanítja a szovjet embereket, amit tudni, gondolni, hinni kell.*”; Sztálin a legnagyobb történettudós: szemléletében marxizmus és (nagyorosz) nacionalizmus keveredik (*Alekszandr Nyevszkij*, *Rettegett Iván* és *Nagy Péter* átértékelése stb.); spanyol polgárháború; meghal *Gorkij*, a „szocialista realizmus” atyja;
  - ◎ **1937:** az NKVD (a Cseka utóda, a belbiztonsági népbiztosság) „letartóztatási” tervekét küld szét (pl. *Jezsov népbiztos* távirata *Frunze* városba: „*Likvidálni tízezer népellenességét. A végrehajtást jelenteni*”); *Jezsov* a márciusban kivégzett *Jagoda* népbiztos utóda és a nagy terror végrehajtója; az egész hadvezetés lefejezése *Tuhacsevszkij* marsallal az élen (a mintegy 600 legfőbb parancsnok háromnegyede esik áldozatul); a bolsevik (kommunista) párt taglétszáma: 1,455 millió, a pártelit a hadseregéhez hasonló veszteségeket szenved el; az abortusz betiltása (a népességcsökkenés eltussolása végett); országos *Puskin-ünnepségek* a költő halálának századik évfordulója alkalmából; érvénytelennek nyilvánítják az 1937-es népszámlálást (csak 1990 után derült

ki: mert magas lett a hívők aránya: a lakosság 56%-a, és magas az írástudatlanoké is);

- © **1938:** *Buharinék* kivégzése, a nagy terror csúcspontja; megjelenik a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának története. Rövid tanfolyam (a „kratkij kursz”, 351 p.); Jezsov is eltűnik, a *Berija*-korszak kezdete (öt majd 1953 végén végezteti ki *Hruscsov*, az utód),
- © **1939:** a január 17-ei új népszámlálás adatai szerint az ország lakossága 170,6 millió (az előző, 1926-os 147 millió); megtartják a XVIII-ik pártkongresszust (legközelebb csak 1952-ben lesz): itt Sztálin megállapítja, hogy az elmúlt öt év a „kulturális forradalom” időszaka volt; megállapodás a náci Németországgal (Kelet-Európa felosztása), Lengyelország lerohanása két irányból; erősödő barátsági-gazdasági kapcsolatok a két totális diktatúra közt; háború Finnország ellen;
- © **1940:** Jezsovot kivégzik (pedig 11 ezer „áruló” csekistától „tisztította” meg a szervezetet, mint védőbeszédében mondja); 320 ezer lengyel kényszerdeportálása a megszállt területekről Közép-Ázsiába; katyni vérengzés – 15 ezer lengyel tiszt kivégzése több helyszínen (Katyn Szmolenszk közelében van); Észtország, Lettország, Litvánia, valamint a román Besszarábia és Bukovina annektálása; a szovjet ipar a világtermelés 10%-át állítja elő (1913-ban az Orosz Birodalom részaránya ennek a fele, épp 5% volt); június végén bevezetik a hétnapos munkahetet;
- © **1941:** a náci Németország megtámadja a Szovjetuniót, majd Magyarország csatlakozik hozzá.

Oktatás, szellemi élet, könyv- és lapkiadás⁵

A kezdeti szovjet korszak legfontosabb művelődési feladata az írás- és olvasástudás kiterjesztése volt. 1917-ben az ország európai részén a lakosság 44%-a számított írástudónak: ennek értelmezéséhez tudni kell, hogy a kilenc évnél

idősebb lakosság átlag csupán 1,1 évet járt iskolába. 1926-ban már jó tíz százalékkal magasabb az arány (57%). Az ütem messze nem elégséges, ezért a kormány 1930 nyarán dönt a kötelező elemi iskolai oktatás bevezetéséről (*O vszeobscsem objazatyelnom nacsalnom obucsenyi*), amely előírta, hogy minden gyerek legalább négy évet köteles iskolába járni. A tanítók száma 1928–1938 között négyszázazerről egymillióra nőtt (tanulók száma az utóbbi időpontban 35 millió), miközben kétharmaduk falun tevékenykedett. Ennek következtében 1939-ben a lakosság 87%-a minősült írástudónak (ezen belül a nők aránya még mindig csak 82%). Ehhez az is kellett, hogy 1920 és 1940 között közel 50 millió felnőtt járt valamilyen szintű tanfolyamra az írás és olvasás elsajátítása érdekében. Nem utolsósorban a közkönyvtáraknak is előírta a központi párt- és állami vezetés az ebben való aktív részvételt.

Jelentősen kiterjedt a felsőoktatás: 1931-ben 400 intézményben (kerekítve) 700 ezer, míg a háború előtti utolsó évben már közel négyezer intézményben csaknem egymillió hallgató tanulhatott.

1925-ben a rendszer a Tudományos Akadémia önállóságát megszüntette: a Népbiztosok Tanácsa alárendeltségébe került. 1929-ben tisztogatások kezdődtek (tucatnyi akadémiust ítéltek el, továbbá az akkori közel ezer munkatárs ötödét távolították el), egyidejűleg kommunista párttagok felvételét kényszerítették ki. Ráadásul a „mindenhez értő” *Molotov* vette kezébe az ügyeket. 1934-ben 80 intézmény kétezer, majd 1940-ben már 150 intézmény négyezer kutatót foglalkoztatott. Emellett ismeretes, hogy a Gulág keretében is működtek kutató részlegeket (ld. *Szolzenyicin: A pokol első köre* című regényét). A pártvezetés hatalmi szóval egyes tudományokat (kibernetika stb.) betiltott, másokat súlyos mértékben károsított. A voluntarista szemlélet, a „dialektikus materializmus” mint a kor vezető filozófiájának rendeleti úton való elismertetése eltorzította, rosszabb esetben évtizedekkel vetette vissza a fejlődést, különösen a humán- és társadalomtudományok területén. (Erről a szerző

is meggyőződhetett a Lomonoszov Egyetemen 1966-ban.)

A szovjet-orosz irodalomban három kiemelkedő alkotó öngyilkossága ismeretes: *Jeszenyiné* (1925), *Majakovszkijé* (1930) és *Cvetajeváé* (1941, miután férjét kivégezték). Olyan klasszikus írók tűntek el a Gulágban, mint *Mandelstam*, olyan nagyságok művei lettek betiltva, mint *Bulgakové* és *A. Platonové*. E példák a szellemi élet (művészetek, film) minden területén ismétlődnek. Látni fogjuk, a könyvtári világ sem maradhatott kivétel.

Voronszkij, a jelentős hatású *Krasznaja Nov* (Vörös Szűzföld) irodalmi folyóirat szerkesztője 1927-ben nyílt levélben ezt írta a párt központi bizottsága keretében működő sajtóosztály vezetőjének, *Guszevnek*: „*Eleresztették láncukról a fiatal /RAPP-os/ elvtársakat, s olyan jogokat és privilégiumokat kaptak, hogy minden arányérzéküket és szerénységüket elvesztették.*” *Voronszkijt* hamarosan leváltották, 1929-ben kizárták a pártból, száműzték, végül 1937-ben kivégezték.

1936-ban csaknem 26 millió munkás és alkalmazott dolgozott a Szovjetunióban: közülük 2 millió a művelődés (oktatás, kultúra, tudomány stb.) területén.

1917-ben 13 ezer cím összesen 140 millió példányban látott napvilágot, míg a rekonstrukció végének tekintett 1927-ben 28 ezer cím 212 millió példányban (átlag 8 ezer példány). 1927-ben 33,4 ezer könyv és brosúra jelent meg, összesen 226 millió példányban.

1932-ben – *Bljum* adatai szerint – 51 ezer kiadvány látott napvilágot, összesen 555 millió példányban. 1934-ben a Szovjetunióban kiadott könyvek harmada valamelyik nemzetiségi vagy világnyelven jelent meg (összesen 105 nem orosz nyelven).

A harmincas évek elejétől a pártállami vezetés „egységesítette” a könyvkiadói szerkezetet: egyrészt majdnem minden kiadót államosított, másrészt ezeket „tipizálták”, vagyis a többékevésbé azonos profilúakat egy kiadóba vonták össze. Ebből a folyamatból – ideig-óráig – csak néhány kiadó maradhatott ki, például az egyik

csupán azért, mert szerződése volt a Szovjetunió nagy barátjával, *Romain Rollanddal* egy sok kötetes életműkiadás orosz nyelvű megjelentetésére (a sorozat befejezése után már e kiadó is megszűnhetett). Mindenesetre, az akkori nyilvános „közbeszéd” (pártsajtó stb.) szintjén egyik fő vádként a kiadók (vélt vagy valódi) profilbeli párhuzamossága szerepelt.

1937-ben a kiadott könyvek és brosúrák száma 37,6 ezer (az 1932-es év teljesítményének csak kétharmada!), összesen 678 millió példányban. Végül a háború kezdete előtt, 1940-ben a kiadott könyvek és brosúrák száma már 45,8 ezer: ennek mintegy felét szánták kereskedelmi forgalomba, a példányszám viszont visszaesett 462 millióra (egy kiadványra kerekítve átlag tízezer példány jut). Ebben az évben az átlagos terjedelem 6,2 ív, ami igen alacsonynak számít, ha könyvekre gondolunk, tehát nyilván a kisebb terjedelmű brosúrák domináltak.

1917–1937 között a marxizmus klasszikusait (Marx, Engels, Lenin, Sztálin) összesen 335 millió példányban adták ki, vagyis megállapítható, hogy a húsz évből egy teljesen e „klasszikusoké” volt.

A szovjet statisztika az időszaki kiadványokat két csoportra bontja: újságok és folyóiratok (valamint – utóbbihoz kapcsolóan - más, többékevésbé rendszeresen megjelenő kiadvány).

Néhány adat az újságok kategóriába sorolt kiadványok számának és példányszámának fejlődéséről.

Év	Újságok száma	Ezek egyszeri összegzett példányszáma (millió)
1913 (1939-es határok szerint)	859	2,7
1928	1197	9,4
1932	7536	35,5
1937	8521	36,2
1940	8806	38,4

Látható a nagy ugrás az első ötéves terv időszakában (1928–1932). Ezután lényegében stagnált a kiadás (a választék kissé bővült, ám az átlagos példányszám maradt négy-ötvezres szinten). Az újságok között nyilván óriási különbségek voltak: a központilag kibocsátott *Pravda*, *Izvesztija* vagy *Komszomolszkaja Pravda* – egyenként 1,2 milliós – példányszáma nem mérhető egy járási vagy üzemi lapéhoz. (A *Komszomolszkaja Pravda* 1925-ban indult 30 ezer körül példánnyal, 1990-ben volt csúcson 22 millió példánnyal, ma talán fél milliót ér el.) A folyóiratok és más időszakos kiadványok köréből az alábbi adatok illusztrálják a fejlődést 1913 és 1940 között.

Év	A folyóiratok és egyéb kiadványok száma	Éves összes példány (millió)	Éves átlagpéldány (ezer)
1913	1351	?	?
1927	1645	229,4	140
1932	2144	317,6	150
1937	1880	250,2	130
1940	1822	245,4	130

Az látszik, hogy 1932 után a mennyiségi lendület megállt, sőt valamelyest visszaesett a kiadványok száma és összes példányszáma is. 1940-re vonatkozóan állnak rendelkezésünkre bizonyos részadatok:

A kiadvány típusa	Száma (választék)	Egy füzet példányszáma (ezer)	Összes megjelent füzet (szám)
Folyóirat	673	26	7299
Agitációs lap	9	54	149
Tudományos acta	591	2	1080
Híradók	488	4	7025

A folyóiratok évente átlag tíz-tizenkét számot, az agitlapok 15-öt, az acták nem egészen kettőt, míg a híradók 12–14 számot jelentettek meg. Számunkra a közkönyvtári állományok szempontjából az a következtetés adódik, hogy a tudományos acták és a híradók aligha kerülhettek akár közepes könyvtárakba is, hisz a nagy or-

szágban a hivatalok és a tudományos könyvtárak felvették a szerény példányszámot. Jutott viszont bőven a politikai agitációs füzetekből, valamint a folyóiratok bizonyos köréből. Utóbbira egy példa. A szerző birtokában lévő *Krasznoj Nov'* (Vörös Szűzföld) 1940-es kéthavi számai 45 ezres példányszámban láttak napvilágot. A folyóíratra még Lenin adta áldását, s az első években jó barátja, a már említett *A. Voronszkij* (1884–1937) szerkesztette. E folyóirat 1921-ben indult, eleinte 10–15 ezres példányszámmal jelent meg, a húszas évek végére érte el a 15 ezret, majd 1932-ben a 22 ezres szintet. A hasonló „kövér” (tolsztij) folyóiratok ekkor is és a későbbi, háború utáni években is nagy népszerűségnek

örvendtek egy-egy szám könyvméretű anyagával (az említett *Krasznoj Nov'* 1940-es számai 320 oldalon láttak napvilágot). A járási és városi könyvtárak biztos előfizettek ezekre (*Novij Mir* – 1925-ben indult, 1927-ben már 28, 1940-ben

pedig 80 ezer példány, *Zvezda* – 1924-től stb.). Az pedig már a mai új orosz – valamivel kevésbé államkapitalista - valóság keserű lenyomata, hogy ma a *Novij mir* példányszáma az öt ezret sem éri el.

A Puskin által 1830-ban indított *Lityeraturnoj Gazeta* – Gorkij kezdeményezésére – 1929 ápr-

rilisában újra lett alapítva, a szovjet írószövetségek föderációjának égisze alatt, majd 1934-től a egységes új sztálinista írószövetség hetilapja lett, s ma is megjelenik igen szerény példányszámmal.

Röviden annyi megállapítható, hogy a társadalom mobilitása nőtt, egyúttal az olvasóközönység és a választék is, ám a fejlődési tendenciák bürokratikus és terrorista eszközökkel való rángatása felmérhetetlen – hosszú távon is alig ellensúlyozható – károkat okozott.

Cenzúra: a rendszer lényege⁶

1922 júniusában a korábbi, egymással is hadilábon álló hivatalok összevonásával megszületik a *Glavlit* (Glavnoe upravlenyje po gyelam literaturi i izdatyelsztv pri Narkomate Prosvescsenyija RSzFSzR), mely a könyv- és lapkiadás irányításának – és cenzúrázásának – feladatát kapta meg. Később a hivatal neve többször változott (fennállása alatt pont tízszer), de a rövidítés lényegében megmaradt, egészen 1991-es felszámolásáig. A kutatók megdöbbenőnek tartják, hogy a hivatal levéltára a kezdetektől 1939-ig elveszett (van nyom arra, hogy 1990-ben a központ tudatosan hajtotta végre az iratanyag elpusztítását). A Népbiztosok Tanácsa által kibocsátott alapító dekrétum elvárta a szervezettől, hogy tiltsa meg az olyan kiadványok napvilágra jöttét, amelyek: szovjetellenes propagandát, hadititkot, hazug információkkal a közvélemény megzavarását, egyházi vagy nacionalista indulatok felkeltésére alkalmas anyagot, végül pornográfiát tartalmaznak. Az általunk tárgyalt időszakban rengeteg párt- és állami dokumentum szabályozta – újra és újra – a szervezettel kapcsolatos területek (kiadók, gyerekirodalom stb.) működését vagy kárhoztatta egyes hibáit. Ebbe a sorba illett az 1932-es irodalmi párthatározat is, amely „létrehozta” a szocialista realizmust és a szovjet írószövetséget.

1933-ig tehát a Glavlit (papíron) a művelődési népbiztossághoz tartozott, 1933 után viszont a hivatalt egy különleges kormány megbízott vette át (*Upolnomocsennij SZNK SZSZSZR po*

ohranye goszudarsztvennih tajn = a SZU Népbiztosok Tanácsához tartozó, az állami titkok védelmére vigyázó megbízott). 1936-ban a központi pártapparátus ismételtelen jelezte Sztálinnak, hogy a Glavlitnél nagy az „összeviszszaság”, s érdemes lenne átszervezni a hivatalt, létrehozva a Népbiztosok Tanácsa cenzúráért felelő főhivatalát (*Glavnoe upravlenyje cenzuri pri Szovnarhoze SZSZSZR*). Ekkor és ilyen elnevezéssel – már a „sztálini alkotmány” jegyében – „kiderült” volna, hogy a Szovjetunióban van cenzúra, amit minden erővel titkolni kívántak, így azután az ügy szépen elaludt...

1938-ban egyébként a Glavlit központjában 525 cenzor működött (plusz minden területi szinten alhivatalok, sőt minden kiadónál és időszaki kiadványnál (rádióállomásnál, postai és vámhivatalnál stb.) is legalább egy-két cenzor tevékenykedett. A területi hivatalok egyébként – már kevésbé adva a „formára” – egyszerűen a helyi pártbizottságokhoz tartoztak és szorosan együttműködtek a politikai rendőrséggel.

Bljum 2000-ben megjelent kitűnő monográfiája felvázolja a cenzúra teljes működési hierarchiáját. A szovjet szerzők – írók, tudósok, újságírók stb. – egyre jobban arra kényszerültek (ha publikálni kívántak), hogy mindennél fontosabbnak az öncenzúrát tartsák. A következő fokozat a szellemi műhely (újság, folyóirat, kiadó) szerkesztői gárdája, amelynek tagjai – ha nem kívántak maguknak végzetes következményeket – különösen ügyeltek a megjelenésre váró szövegek kigyomlálására. Voltaképp „csak” ezután lépett működésbe a Glavlit apparátusa, s végül, ha kellett, elnyomó-megtorló eszközeivel a politikai rendőrség. Aki *Sinkó Ervin* 1935–36-os naplójegyzeteit olvassa (*Egy regény regénye*, 1988), átélheti ezt a „kafkai” működést, ahol minden szerkesztő páni félelemben él, megpróbál túlbiztosítani, mindenre legfelülről váró bízató jelet, s addig inkább halaszt, s legvégső esetben (ha már végkép sehogy se lehet kibújni valamilyen válasz adása alól) elbújik a szerző elől az asztal alá...

A Glavlit munkáját ideológiailag a párt Központi Bizottságának Agitprop osztálya irányította,

gyakorlati tevékenységében pedig a politikai rendőrség „vezette”.

A Glavlit élén 1922-től 1931-ig az irodalomtörténész *P. I. Lebegyev-Poljanszkij* állt, aki ezt követően az irodalmi lexikon főszerkesztőjeként s a nagy szovjet enciklopédia szerkesztőbizottságának tagjaként szolgálta a rendszert. 1937-től 1948-ig (haláláig) a Tudományos Akadémia irodalomtudományi intézetét igazgatta. Utóda a történész *B. Volin* lett (1931–1935), aki ezután a központi pártapparátusba került. Az új vezető az újságíró *B. Ingulov* lett, a legfélelmetesebb cenzorok egyike, aki hosszú listákat küldött szét az országban a megsemmisítendő kiadványok címeivel. Közben megírt egy politikai brosúrát (Politbeszedi), amelyhez, jóllehet sokmillió példányszámban látott napvilágot, szinte mégsem lehetett hozzájutni, mert aki ezt nem tudta betéve, nem fejezhette be a középiskolát. A szerzőt 1937 decemberében letartóztatták, a következő évben kivégezték.

A cenzúrahálózat kis, de jellemző adaléka, hogy az uráli régió (központja Perm, a hadiipari város) egyik járásában a főcenzor a harmincas évek elején – a hivatalosan kitöltött adatlap szerint – ilyen előfeltételekkel dolgozott: öt év párttagság, három év általános iskola, továbbá szervezési tapasztalatok a hadseregből és a kulturális irányításból.

A hamar hatalmasra nőtt, s az egész országot behálózó hivatal mind előzetes, mind utólagos cenzúrát végzett. Ezen túl a terjesztési csatornák szigorú ellenőrzését is végezte: így kerültek különösen a közkönyvtárak a hatáskörükbe. A diktatúrák jól ismert jelensége, hogy különböző hatóságok versengenek az egyes területek alávetése terén: itt a művelődési főhatóság, a Narkomprosz a Glavlittel.

1939 őszén – a friss német-szovjet egyezmény (*Molotov-Ribbentropp* paktum) jegyében – a szovjet cenzúrahivatal 4200, lényegében antifasiszta művet tett tiltólistára, vagyis ezeket ki kellett vonni a közkönyvtárakból. *Gereben Agnes* által közölt adatok szerint *Ernst Thälmann* német kommunista pártvezér művei is közéjük kerültek.

Könyvtárpolitika a sztálini agiprop rendszerében. A tömegkönyvtár születése⁷

A párt a NEP-korszakban is meghatározó szerepet játszik a könyvtárpolitika alakításában (1925: KB-határozat a falusi könyvtárakról és az olvasók népszerű olvasmánnyal való ellátásáról, majd 1928-ban az átlag- vagy tömegolvasók könyvellátásáról, 1929-ben a könyvtári munka javításáról). 1933-ban az önképzés fejlesztéséről hozott határozat is kitér a könyvtárak tennivalóira. A központot általában szolgálatkészen követték a helyi pártszervek: például a moszkvai pártbizottság már 1924 júniusában szabályzatot alkotott a könyvtárügy ideológiájáról (*Polozsenyie ob igyeologii bibliotyecsnovo gyela*), egyébként egy hónappal az első országos könyvtárügyi konferencia előtt (*I Vseszozjuznij bibliotyecsnij szjezd, 1924. július 1–7.*). A konferencia egyik jellemző eseménye, hogy az ekkor még tekintélyes Trockij is beszédet mondott, az időszakra jellemzően A leninizmus és a könyvtári munka címmel. Lenin januárban hunyt el, s ekkor mindenki a leninizmus örökségét fogalmazta meg. Szakmai szempontból az előadás semmi lényegest nem közöl: lényegében a friss politikai hírek széles körben való terjesztésére – és magyarázatára – szólítja fel a könyvtárosokat. Különben az év májusában tartott XIII. pártkongresszus legfontosabb ideológiai feladatként a leninizmus terjesztését jelölte meg. Az általános művelődési feladatok keretében pedig az írástudatlanság felszámolásában való részvételt fogalmazták meg, főként a Narkomprosz Glavpolitproszvet (továbbiakban: GPP) elnevezésű (a politikai propaganda megvalósítására létrehozott), *Krupszkaja* által vezetett főhivatala részéről (az Orosz Föderáció lakói közül 1920-ban 32, 1926-ban pedig 39,5% minősült írástudónak). A könyvtárak országos (miniszteriális) irányítása e főhivatal alárendeltségében működött.

A közkönyvtár (akkori orosz kifejezéssel: a „tömeges használatra szánt könyvtár” = *biblioteka masszovovo polzovanyija*) voltaképp három

(vagy négy) altípust jelent a húszas években: állami (Politproszvet-hálózat), szakszervezeti, párt-, végül a hadseregbeli közkönyvtárat.

A közkönyvtár egyik alapvető szolgáltatása ilyen viszonyok közt a hangos olvasás (újságcikkek, mesék stb.). A valamelyest már olvasni tudók körében a „mit és hogyan olvassunk?” kérdése kerülhetett középpontba (erről későbbi, az olvasókkal foglalkozó fejezetünkben szólunk). Az öt éves terv elfogadása után (1928) az iparfejlesztés lett a könyvtári propagandagépezet vezető témája. Ha kellett, a közkönyvtár megkapta a feladatot, hogy vegye fel a harcot az alkoholizmus ellen. Példák sorolhatók még. Ezek az adalékok pontosan jelzik, hogy a párt a társadalom- és gazdaságpolitika eszméinek terjesztésében az elsők közt számított a szélesedő közkönyvtári hálózat hozzájárulására. Mindezek lényegi alapját annak a lenini gondolatnak a kiterjesztése szolgált, amelyet Lenin még 1905-ben határozott meg a pártsajtó legfontosabb feladataként: a pártosságot. A húszas évek közepétől így a szovjet könyvtárügy – miként más humán- és társadalomtudományi alrendszer is (iskola, tudomány stb.) – csaknem 1990-ig ebben a béklyóban, a mindig aktualizált „pártosság” keretei közt kényszerült működni. Krupszkaja természetesen élen járt e minden mást megelőző cél és tennivaló könyvtári meggyökereztetésében.

A másik, ehhez képest inkább „technikainak” – de nélkülözhetetlennek – minősíthető vezéreszmeként a központosítás jelentkezett végig a szovjet időszakban. 1920 végén – a NEP bevezetése előtt pár hónappal – még Lenin írt alá egy olyan határozatot, amely kivétel nélkül minden könyvtárnak egy hálózatba (*jegyinaja bibliotecsnaja szety*) való integrálását írta elő (a Narkomprosz felügyelete alatt). Ezt azonban már akkor sem tudták végrehajtani, olyan erős volt az ágazati szemlélet, – nem beszélve a hétköznapi logikáról. A történelem azt sugallhatja, hogy a bolsevik rendszer olyan háborús körülmények között jött létre és védte meg magát, amelyek természetes eszközként kínálhatták a végletes centralizációt. Magunk azt gondoljuk, hogy számos más ok mellett ez volt a szovjet

típusú rendszer összeomlásának egyik lényeges oka: más szóval a minőség és a verseny teljes kiküszöbölése, a minden döntést egyre magasabb szintre toló reflex teljes érvényesülése). Nem kétséges, hogy a húszas évek rendkívüli hiánygazdálkodása közepette ennek volt logikus létalapja, a baj ezért az volt, hogy az 1928-tól berendezkedő sztálinizmus a totális diktatúra megvalósítására törve „örök érvényűvé” kívánta tenni a centralizációt.

A valóság különben már Lenin idején megmutatkozott: 1922-ben az előző évekhez mérten a könyvtári hálózat egységeinek száma kétharmaddal csökkent (a 41 kormányzóságban végzett adatfelmérés szerint 11-ről 3 ezerre csökkent a könyvtárak száma, míg a könyvtárosoké 20 ezerről négy ezerre). Nehéz volt a könyvtárak könyvvel való ellátása. Ilyen körülmények közt a letéti könyvtárak fejlesztése lett a jelszó (1923: 2, 1925: 14, 1926-ban 26 ezer letéti könyvtár működött). Az „állami”, vagyis GPP-könyvtárak lehetőségeit csökkentette, hogy most már a hadsereg igen kiterjedt könyvtári hálózata mellett a helyi pártszervek is saját könyvtárak kialakítására vettek irányt. Krupszkaja a párt Politikai Bizottságához kényszerült fordulni, hogy ezt a tendenciát felülről állítsák le (végül 1922–23-tól kezdődően a pártkönyvtárak egyesültek a helyi közkönyvtárakkal). Később a legnagyobb „versenytárs” a munkahelyi (szakszervezeti) könyvtárak (akkori nevén: munkáskönyvtár, rabocsaja biblioteka) hálózata lett, melyek épp akkortól (1922) kezdtek visszanyerni önállóságukat, mikor a pártkönyvtárak ügy nyugvópont-ra jutott. Itt már Krupszkaja is csak idegesen írhatott olyat, hogy ezek jó része „kártyavár”, mely nem képes tartós eredményt felmutatni. A szakszervezetek tagsága 1918-tól kezdve tíz év alatt 2,8-ról 11 millióra nőtt. Ráadásul 1923-ban a szakszervezeti központ (VCSZPSZ) kulturális irányítása megelégette a GPP basáskodását, mire Krupszkaja ismét a pártirányításhoz fordulhatott támaszért. A „közvetítés” eredményeként a vitázó felek közös írásbeli álláspontot rögzítettek (maga e tény jelzi a szakszervezetek önbizalmát). 1923–1927 közt a szakszervezeti könyv-

tárhálózat jócskán megerősödött: a könyvtárak száma 2,1-ről 8,4 ezerre (ezek bő negyede működtet letéti könyvtárat, utóbbiak száma meghaladja a 17 ezret), a regisztrált olvasók száma 0,4-ről közel 3 millióra, míg a könyvállomány 3,8-ról 18,7 millióra nőtt.

Látható, hogy a könyvtárak átlagos állománya kétezer körül mozgott, míg az olvasóké 150 körüli lehetett. Egyes ipari centrumokban és nagyvállalatok estében érte el az állomány a 15 ezres határt. A könyvtári állománynak általában legalább fele társadalomtudományi (politikai) mű volt, a szépirodalom aránya tipikusan 25% körül mozgott (a kölcsönzésben az arány épp fordított). A nagy szovjet enciklopédia szerint egy állományegységre átlag 4 kölcsönzés jut évente. Az „állami” közkönyvtárak nagyságrendjei ekkoriban lényegesen nagyobbak voltak.

1926-ban összesen közel 15 ezer ilyen állandó könyvtár működött (ebből négyezer városi, a többi falusi), összesen 42 milliós állománnyal, 4 millió olvasóval. Fontos említeni, hogy az állam tiltotta a magánszemélyek által történő közkönyvtár-alapítást. Emögött nyilván az a szándék húzódott meg, hogy az állam monopóliummal rendelkezik az emberek nevelése (az „új ember” nevelése) terén, s ezért kellett az egyházak és minden más szervezett erő kezéből is kiragadni az összes oktató, nevelő és művelődési intézményt. Krupszkaja a nagy szovjet enciklopédia első kiadása számára (13. kötet, 1929) írott „nevelés” címszó keretében idézi az érvényes pártprogramot, amely az iskola legfőbb feladatává a proletárdiktatúra viszonyaik közt a párt társadalomépítő feladatainak segítéseként végzett ideológiai nevelő munkát helyezi. Krupszkaja hozzáteszi a korszak divatos kifejezését, a szmicskát, vagyis, hogy az iskola e feladat eredményes véghezvitele érdekében olvadjon össze (!) a párt- és állami szervekkel. A nagy szovjet enciklopédia szakértői kollektíva által írott „könyvtár” (*Bibliotjeka*) címszava (6. kötet, 1927. 126–199. p.) 70 oldalon (!) rendkívül sok érdekes adatot tartalmaz. Itt néhányat említünk. A kormányzósági könyvtárak (később oblaszty vagy kraj néven szerepeltek) létszáma

15 fő volt, míg az ujezd (később rajon, azaz járás) szintű könyvtárakban 3–4 fő dolgozott. A lexikon szerint a könyvtáros bérezésének a pedagógusok szintjén kell mozognia (a bért a helyi fenntartó biztosítja), ám ez még nem lett általános. A kormányzósági könyvtárakra átlag két-hármezer beiratkozott olvasó a jellemző. Ezek körében a hivatalnok és a tanuló a domináns társadalmi csoport, a munkások részaránya 5–10%, a parasztoké nem éri el az 1%-ot.

1926-ban a hadseregben 1600 állandó könyvtár működött, ezekben összesen 7,3 millió könyvet kínáltak 370 ezer olvasónak, akik 11 millió könyvet kölcsönöztek.

1929-ben a GPP „könyvtári hadjáratot” (*bibliotjecsnyj pohod*) hirdetett, egyrészt a könyvtár tekintélyének növelésére (felvonulásokat szerveztek hatalmas transzparenssekkel, igyekezve megnyerni e célra az olvasókat is), másrészt a centralizáció elvének elfogadtatása végett. A hadjárat a következő évben különösebb eredmény nélkül elhalt.

1930-ban a „mindent átalakítás” jegyében megszüntették a GPP-t, jó ideig a könyvtárak központi irányítása szétforgácsolt állapotban, szinte véletlenszerűen alakult. Majd 1933-ban megszületett az a hivatal a művelődési minisztériumban (*Bibliotjecsnoe upravlenie*, könyvtári igazgatóság), amely azután a Szovjetunió fennállásának végéig igyekezett kézben tartani a könyvtárpolitika teljességét. (Ebből mindvégig kivétel volt a Tudományos Akadémia, a tudományt irányító főhatóság szakkönyvtári hálózata, a felsőoktatás egyetemi-főiskolai hálózata stb., ahogy ez ismert lehet a mi 1960 utáni „puha” diktatúránk múltjából is.)

Az 1934 elején készült adatfelvétel során Oroszország területén 31 állami tudományos és 1710 szakkönyvtárat mértek fel. Ezekben együttesen 67 millió kötet volt található (előbbieken 15,3, míg utóbbiakban 51,7 millió kötet). Az összesből Moszkvában volt található 4 tudományos és 400 szakkönyvtár, együttesen 26,2 millió kötetel, vagyis a főváros a teljes mennyiség valamivel több mint egyharmadával részesült az állományból. A harmincas évek végén az egész Szovjet-

unióban már összesen 15,7 ezer tudományos és szakkönyvtár működött, a teljes állomány pedig elérte a 234 millió egységet (átlag nem egészen 15 ezer kötet).

1934 márciusában a Központi Végrehajtó Tanács (parlament) határozatot fogadott el a Szovjetunió könyvtárügyéről. Ebben megállapítják, hogy fejlődött a könyvtárügy: a teljes könyvtári állomány 124 millió, az olvasók száma 15 millió. Ugyanakkor a határozat számos hiányosságot említ: sok könyvtárban nincsenek meg Marx, Engels, Lenin és Sztálin fontos művei, hiányoznak a politikai sajtótermékek, kevés a jól felkészült könyvtáros, helytelennek bizonyult a könyvtárirányítást rábízni az illető könyvtár vezetőjére, mert ettől színtelen lett a könyvtárak munkája, zavaros a gyarapítás, helytelen állománykivonások történtek stb. A határozat előírja a könyvtárosképzés erőteljes fejlesztését, a Tervhivaltól a könyvtárak anyagi-műszaki bázisának megerősítését követeli, míg a helyi tanácsoktól azt, hogy minden iskolában legyen könyvtár. A harmincas évek második fele a nagymértékű, ám elaprózott hálózatfejlesztés ideje lett.

1935-ben az elemi (4 osztály) és a „nem teljes középiskolák” (1–7-ik osztályig) könyvtári ellátása a következő adatokkal jellemezhető: 35,3 ezer iskolában van általános iskolai könyvtár, 3,2 millió gyerek, 3,36 millió kötet; nincs iskolai könyvtár 59,6 ezer iskolában (az összes általános iskola 63%-a), ahol 4,27 millió gyerek tanul, 12,6 ezer „nem teljes középiskola” rendelkezik könyvtárral, ezek összesen 4,1 millió könyvvel, a tanulók száma 3,65 millió; 4,3 ezer „nem teljes középiskola” (25%) nem rendelkezik könyvtárral, ezekben 1 millió gyerek tanul.

A harmincas évek végére – a 2007-es orosz *Könyvtári enciklopédia* adatai szerint (889. p.) – a közkönyvtárak száma elérte a 77 ezres szintet. Ezek közül fenntartás szerint: állami 38,5 ezer, szakszervezeti 15,3 ezer, és kolhozok keretében működött 19,3 ezer. A teljes állomány mindezekben 146,8 millió egység. Az összesből közel 39 ezer, vagyis minden második könyvtár falun működött, ezekben volt az összes állományból

34,2 millió (az összes 23%-a, egyben könyvtárként átlag mintegy 900 kötet). Másként: a falusi könyvtárak fele (18 ezer könyvtár) rendelkezett ezer kötetnél nagyobb állománnyal és könyvtárossal. A kolhozok – ,illetve ezek „klubjainak” – könyvtáraiban tipikusan 250-350 kötet volt található.

A szovjet könyvtárak alapvető feladataként a vezetés elvárta az „új ember” kinevelésében való tevékeny részvételt. Még foglalkozunk az olvasók „vezetésének” kérdésével később, most annyit érdemes megemlíteni, hogy a szabadpolc gondolata megérintett ugyan néhány könyvtárost – jellemző módon a műveltségével sok mindenben kiemelkedő Leningrádban –, ám ezek a próbálkozások kérészerűtlenül bizonyultak. Az első próbálkozás a húszas évek végén egy nagyobb gyár szakszervezeti könyvtárában kezdődött, s ehhez még a területileg illetékes szakszervezeti főnökség pecsétjét is megkapták, ám hamarosan olyan támadások érték őket, hogy abba kellett hagyniuk. Arra azonban jó volt, hogy szélesebb szakmai körök kezdjenek a kérdéstről gondolkodni és vitatkozni. Az is a kor tünete, hogy végül az első próbálkozást maga a minisztérium kegyeskedett betiltani. A következő – és utolsó próbálkozás – a város Kirovról elnevezett kulturális központjának (Dvorec kulturai im. Kirova) könyvtárában valósult meg 1934–1937 között (az egyik résztvevő negyedszázaddal később leírására támaszkodhatunk). Ez a kísérlet jobban épített a könyvtáros „olvasó-vezető” munkájára, s érdekes módon a szakrészlegek koncepcióját vállalta. A kölcsönző részleg együttesen viszonylag tekintélyes – eleinte 25, majd 1937-ben már 50 ezres állományhoz férhettek hozzá az olvasók. Az egész vállalkozás talán legérdekesebb részlete, hogy közel hároméves fennállása alatt kétezer szakmabeli zárandokolt el hozzájuk: ez jelezheti, mekkora újító hajlam élt – ha lefojtva is a körülmények által – magukban a könyvtárosokban.

A háború kitörése előtti állapotként a fent említett *Könyvtári enciklopédia* a következő általános adatokkal szolgál: minden típusban összesen 277 ezer könyvtár, 527 milliós állomány, 56,5 millió

olvasó (ez az akkori lakosság negyedét jelentené, realitása erősen kétséges). A közkönyvtárak ebből 95 ezer intézménnyel és 184,8 milliós állománnyal részesedtek (az átlag csaknem kétezer egység): az összesből csaknem kétharmad (56 ezer, 62%) a kolhoz- vagy klubkönyvtár. A tudományos és szakkönyvtárak száma 18 ezer, állományuk 274 millió. Az iskolai könyvtárak száma 164 ezer, állományuk 68 millió (vagyis az átlag 400 körüli kötet). Lényegében ekkorra alakították ki a „világ legnagyobb könyvtárhálózatával rendelkező ország” mitologemáját, pedig látható, hogy a könyvtáraknak meghatározó része (56 ezer falusi és 164 ezer iskolai, együtt: 220 ezer, 81%) a száz év előtti magyar terminus szerint „népkönyvtár”, amely csupán a legminimálisabb igények kielégítésére alkalmas.

1941. augusztus 11-én *Goebbels* – Hitler mindenható propagandaminisztere – meghallgatja a frontról hazalátogató *Günter d’Alquent*. Naplójában közel másfél oldalon rögzíti a kapott információkat. A számunkra lényeges mondat: „Mindenesetre a legkisebb faluban is van egy olyan párház, amelyben példaszerű könyvtár és filmvetítő működik. Ezen a téren a bolsevizmus figyelemreméltót alkotott.” *Goebbels* ekkor – még a nagy győzelmek mámorában – lehetett „nagyvonalú”: lám, ezek a kommunisták milyen jó példával szolgálnak...

Állomány: tisztogatás és zárolt gyűjtemények⁸

„Látja, idáig jutottam [...]. Pedig mezőgazdasági akadémiát végeztem. Meg felsőfokú pártiskolát. [...] De elkezdtek dőlni a fák. [...] A professzorokat tucatszám söpörték ki. Be kellett vallani a hibákat? Én bevallottam. Meg kellett tagadni? Megtagadtam. [...] Kisöpörték a biológiai tanszéket. [...] Bezúrták a nagy tudósok könyveit, megváltoztatták a tanterveket, rendben van, egyetérték. [...] Rendben van, elmegyek könyvtárosnak. Könyvtárosnak a messzi Kokindába. [...] Mennyit hátráltam! De életben maradtam, de a gyerekeim elvégezhették a főiskolát! Erre a könyvtárosoknak titkos listákat küldenek, hogy semmisítsék meg a genetikai témájú könyveket, lévén áltudomány!

Név szerint ezeknek és ezeknek a könyveit! [...] Én összeállítom a listát, a pártszervezet és a hatóság jóváhagyja, mi pedig bedugjuk a kályhába a genetikát! A baloldali esztétikát, az etikát, a kibernetikát, az aritmetikát! ... [...] Máglyák az utcán? Ugyan, minék nekünk ilyen fölösleges dráma? Mi szép csöndben bedugjuk a kályhába, még meleget is ad!”

Ezt olvashatjuk *Szolzenyicin Rákosztály* című regényében.⁹

A tárgyalt időszakban hullámszerűen újra- és újraindították a könyvtári állományok tisztogatását (*ocsisztka fondov*, – a mai szakszövegekben a „csisztka” szó szerepel állomány esetében is, ahogy a párttisztogatás értelmében is). Már a közkönyvtári folyóirat, a *Krasznij Bibliotekar* (Vörös Könyvtáros) első évfolyamaiban (1923–1924) hosszabb „tanulmány” foglalkozik e kérdéssel, majd hozzászólások vitatkoznak a témáról. Hisz nem csak a párttagságot, hanem a könyvtári állományt is rendszeresen tisztogatni kell... Ebben az évtizedben három nagy hulláma volt a könyvtári tisztogatásoknak: 1923, 1926, 1929. Különösen ez utóbbi volt döbbenetes méretű: Bljum adatai szerint a könyvtári állományok átlag 50%-át leselejtezték ideológiai okokból. Időnként ezek az eljárások valahogy visszhangra leltek, megjelent például egy-egy felháborító eset leírása a sajtóban: ekkor a főhatóság, vagy épp a pártközpont keményen megfeddte a „túlzásba esőket”. Tehát az a „játék” zajlott, amelynek élén maga Sztálin állt, hisz ő indította el a rettenetes embervesztéssel járó kuláktanítást, majd pár hónappal később cikket írt a Pravdába a „helyi káderek túlkapasairól”... Így aztán senki nem tudhatta, mikor mondják ki rá a verdiktet: azért-e, mert nem elég határozottan hajtja végre a párt utasításait, vagy épp ellenkezőleg: illetően igyekevéért rásütik a túlkapas bélyegét.

A harmincas években a művelődési főhatóság szakértői külön terminust találtak ki: az állomány „amortizációját”, azaz mintha ipari berendezésről lenne szó. Három tényező révén áll össze szerintük az amortizáció: az egyes kötetek fizikai elhasználódása; az olvasók fegyelmezetlensége és felelőtlensége (elvezítés

stb.); s végül, legfőképp: az „ideológiai amortizáció”. A nagy tisztogatás (1936–1937) éveiben az ideológiai amortizáció is csúcsra ért: évente az országos közkönyvtári állomány 15%-a lett elpusztítva, vagyis könyvek milliói, ha nem tíz-milliói. A kevésbé drasztikus években is elérte az amortizáció a 10%-os szintet. Hisz elég volt, ha egy bukott párt- vagy állami vezető neve vagy fényképe szerepelt egy lapban, egy könyvben, hogy ezért máris kivonassák a könyvtárak állományából.

A tudományos és szakkönyvtárak esetében továbbbi megoldás a zárt gyűjteményrész, oroszul a *szpechran* (*szpecialnoe hranyenyije* = különleges tárolás). Ide került minden olyan anyag, amely bármilyen szempontból eltért az épp fennálló pártvonalától. Ehhez nem kellett még csak ellenségesnek sem lenni. A Szovjetunió szétesése után arról számoltak be a vezető könyvtárak illetékesei, hogy e zárt gyűjtemények elérték az egy-két milliós nagyságrendet is.

A közkönyvtárakban volt még néhány célirányos módszer. Az olvasói katalógusokból kiszedték a nem teljesen megfelelő, vagy nem egyértelműen támogatott anyagok céduláit. Továbbá az olvasókat is kategorizálták, egy magasabb állású hivatalnok elvtárs mást kaphatott kézbe, mint egy „mezei” pedagógus. Számos belső terminus dívott szegény könyvtárosok körében: például az olyan irodalom, amely nem volt kiadható és olvasható korlátozás nélkül, megkapta az „MND”-cégért (*masszam nye davaty* = a tömegeknek nem való, nem adható ki). Ezzel szemben az a pártvonalas anyag, amelynek olvastatása kifejezett ideológiai célként tételeződött, elnyerte a „könyvtári mag” (*bibliotyecsnoe jadro*) minősítést.

A húszas évek végén – az erőltetett iparosítás „forrásoldalának” biztosítása végett – „nagyipari” szinten adták el a vezető múzeumok és könyvtárak régi kincseit. *Afanaszjev* tanulmánya szerint az éves, Nyugatra történő kiszállítás könyvek estében elérte, és egyes években meghaladta a százötven-kétszáz tonnát (ez legalább háromszázezer kötet), s természetesen lehetőleg 18–19. századi (de mindenképp a for-

radalom előtti) kiadványokról volt szó. Számos nagy amerikai egyetem így alapozta meg mai elismert szlavisztikai gyűjteményét. A múzeumok köréből nem volt kivétel a leningrádi Ermitázs világhírű gyűjteménye sem, innen is rengeteg unikális kincset adtak el.

A harmincas években – még a nagy perek előtt – a Glavlit többször megcélózta a könyvtári állományokat a gyanús trockista vagy más ellenforradalmi kiadványok kivonása végett. Szinte évente születtek több ezer tételt felsoroló jegyzékek. A moszkvai Lenin Könyvtárban óvatosságból ezért már azokat az újságokat sem adták az olvasók kezébe, amelyekben Lenin publikált, hisz neve mellett előbukkanhattak a „nép ellenesei” is. Mondhatnánk, Lenin is gyanússá vált, vagy legalábbis tévedett... 1937-ben a Glavlit – *Glazkov* 2002-es tanulmánya szerint – közel tíz ezer tételt tartalmazó jegyzéket küldött szét a könyvtárakba a kivonás egyértelmű parancsával. Mai ismerettel elmondható, hogy a jegyzék olyan sietséggel készült, hogy egyáltalán nem ellenőrizték pontosan, valóban elítélt-e egyik vagy másik szerző. Ilyen körülmények közt nem meglepő, hogy *L. Z. Mehlisz*, Sztálin korábbi titkára, levelet írt *Molotov*nak, az akkori miniszterelnöknek, jelölve a Glavlit bűnös felelőtlenségét: erre az NKVD, a politikai rendőrség közel 30 embert tartóztatott le a Glavlit központi apparátusából, a pártközpont pedig belső utasítást adott ki az állománytisztogatás követendő rendjéről. A Glavlit ellenőrzése során kiderült, hogy nem teljesítették a külföldről behozott (úgynevezett arany rubellel fizetett) anyag átvizsgálását, amivel kárt okoztak a népgazdaságnak. 1938 végén a Glavlit elnöke újraszabályozta, hol hozható létre zárt gyűjtemény (*szpechran*), pontosan megjelölve a városokat és intézményeket. Például Moszkvában 16 ilyen engedélyeztek (a központi és a városi pártbizottság könyvtára, NKVD, Glavlit, Szovjet Tudományos Akadémia, Lomonoszov Egyetem, Marx-Engels Intézet stb.), ezek jó része nem minősül nyilvános könyvtárnak. A ma legismertebb kutató, *Glazkov* adatai szerint 1938–1939-ben összesen 24 millió könyvet vontak ki a könyvtári forgalomból.

Jegyzetek

- 1) F. Dzerzsinszkij – a nagyhatalmú Cseka és számos más állambizottság vezetője – írta röviddel halála előtt egyik vezetőtársához címzett levelében. Idézi: Krausz Tamás: A Szovjetunió története 1914–1991. Bp.: Kossuth K., 2008. 69. p. Sztálin szavait idézi M Heller – A. Nyekrics: Orosz történelem. II. k. A Szovjetunió története. Bp.: Osiris K., 2003. 198., illetve 232. p. Trockij írása: www.marxists.org/archive/trotsky/majakovszkij.htm (2013.09.03.), fordította Kiss Ilona. Trockij az öngyilkos Majakovszkijt búcsúztatta 1930 áprilisában. O. Mandelstam Dicsőség-harsogó jövőendő századok című versét Baka István fordította. www.delmagyar.hu/baka_istvan/mandelstam_stacioi/106395 (2013.09.03.) B. Paszternak: Zsivago doktor. Ford. Pór Judit. Bp.: Európa, 1988. 566. p. (Az idézet a húszas évek végi állapotokat jellemzi, s az egész korra érvényes.)
- 2) M. Bulgakov főművét, a Mester és Margaritát 1930-ban kezdte írni.
- 3) Csak egy példa: 2013. július 17-én az Orosz Állami Levéltár egy nagyszabású projekt – A szovjet korszak dokumentumai 1917–1991. – keretében 300 ezer eredeti dokumentum (a bolsevik párt Politbürojának jegyzőkönyvei 1919–1932. között, I. V. Sztálin fondja 1866-1996.) elektronikus másolatát tették nyilvánossá, ld. www.sovdoc.rusarchives.ru/ (2013.09.03.)
- 4) Az áttekintésünkhöz felhasznált főbb források: Heller és Nyekrics monográfiája, Krausz Tamás könyve (ld. 1. jegyzetpont); PIPES, R.: Az orosz forradalom története. Bp.: Európa, 1997. – 599 p.; A sztálinizmus hétköznapjai. Tanulmányok és dokumentumok a Sztálin-korszak történetéből. Szerk. Krausz Tamás. Bp.: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003.; RAYFIELD, D.: Sztálin hóhérai. A zsarnok, és akik neki gyilkoltak. Bp.: Park K., 2011. – 615. A GULÁG-ról korrektnek tűnő adatok egy friss orosz elemzésben: <http://tortenelemklub.com/erdekesegek/erdekesegek-a-vilagtoertenelemben/370-a-szovjet-gulagialakulasa-es-toertene> (2013.09.03.). Amerikai szemmel a Gulágról: A. Applebaum: A Gulág története. I-II. Bp.: Európa, 2005. – 1212 p. A korszak nyomasztó hangulatát talán legjobban SINKÓ Ervin: Egy regény regénye. Moszkvai naplójegyzetek 1935–1937. című könyve idézi fel (Újvidék - Bp.: Fórum - Magvető, 1988. – 659 p.). TUCKER, R. C.: Stálin in power. The revolution from above 1928–1941. New York – London: W. W. Norton, 1992. – 707 p., Das System der Besserungsarbeitslager in der UdSSR. 1923–1960. Red. N. Ochoťin, A. Roginski. Moskau, Memorial, 1998. (Berlin, 2006) – 85 S.; SCHLÖGEL, K.: Terror und Traum. Moskau, 1937. 4. Auflage. München: C. Hanser V. 2008. – 816 S.
- 5) Főbb forrásaink: 20 let Sovetskoj vlasti. Statističeskij sbornik. Moskva, Partizdat, 1937. www.istmat.info/node/17651 (2013.11.05.); Schrift und Macht. Zur sowjetischen Literatur der 1920er und 30er Jahre. Hrsg. v. T. Lipták, J. Murašov, Wien – Köln – Weimar: Böhlau V., 2012. 282 p.; Postanovlenie Politburo CK VKP(b) „O perestrojke literaturno-hudožestvennyh organizacij” 23. aprilä 1932 g. <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/USSR/1932.htm>; FITZPATRICK, Sh.: Everyday Stalinism. Ordinary life in extraordinary times: Soviet Russia in the 1930s. Oxford University P., 2000. 288 p.; WESTERMANN, F.: Ingenieure der Seele. Schriftsteller unter Stalin. Eine Erkundungsreise. Berlin: Ch. Link V., 2003. 288 p.; BROVKIN, V.: Russia after Lenin: politics, culture and society. 1921–1929. London, New York, Routledge, 1998. 267 p. http://www.revalvaatio.org/wp/wp-content/uploads/brovkin-russia_after_lenin_politics_culture_society_1921-1929.pdf (2013. 09. 12.); FITZPATRICK, Sh.: Cultural revolution in Russia, 1928–1932. = Journal of Contemporary History, vol. 9. no. 1. 1974. p. 33–52.; MIKKONEN, S.: State composers and the red courtiers. Music, ideology, and politics in Soviet 30s.). Jyväskylä, Univ. of Jyväskylä Press, 2007. 336 p. (Jyväskylä Studies in Humanities, 78.) <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/13463/9789513930158.pdf> (2013. 09. 12.); KENEZ, P.: The birth of the propaganda state: Soviet methods of mass mobilization, 1917–1929. Cambridge Univ. P., 1985. 324 p.; LENOE, M. E.: Closer to masses: Stalinist culture, social revolution, and Soviet newspapers. Russian Research Center Studies, 85. Book. Harvard Univ. Press, 326 p.; RAYFIELD, D.: Sanitizing the classics in Soviet Russia = Comparative Criticism, vol. 16. 1994. p. 19–32.; Narodnoe obrazovanie, nauka i kul'tura v SSSR. Moskva: Statistika, 1977. 448 p.; Pečat' SSSR v 1987 godu. Moskva: Finansy i statistika, 1988. 238 p.; BLÜM, A. V.: Knižnye izdatel'stva nakanune bol'sogo terrora. Po arhivam leningradskoj cenzury pervoj poloviny 30-h godov. In: Kniga: issledovaniä i materialy. T. 75. Moskva: Terra, 1998. 173–192. p.
- 6) A téma főbb forrásai: ZELENOV, M. –DEWHIRST, M.: A selected bibliography of recent works on Russian and Soviet censorship. In: Solanus, New series, vol. 11. 1997. pp. 90–98.; Censorship. A world encyclopedia. vol. 3. L– R. Ed. by D. Jones. London, Chicago, Fitzroy Dearborn Publ., 2001. (ld. a Russia, Soviet Union stb. cikkeket, pp. 2077–2112.); BLIUM.A.: Censorship of public reading in Russia, 1870–1950. = Library & Culture, vol. 33. no. 1. 1988. pp. 17–25.; DŽIMISOV, S.: Epitafäi spečranu? = Novyj mir, 1990. 5.; BABIČENKO, D. L.: Pisateli i cenzori. Sovetskaä literatura 1940-h godov pod političeskim kontrolem CK. Moskva, 1994.; Istoriiä sovetskoj političeskoj cenzury: Dokumenty i kommentarii. Sost. T. M. Goräeva. Moskva, Roszszipen,

- 1997.; ERMOLAEV, H.: Censorship in Soviet literature: 1917–1991. Rowman&Littlefield P., 1996. 323 p.; ZELENOV, M. V. Glavit i sovetskaâ istoričeskaâ nauka v 20–30-e godi. = Voprosi istorii, 1997. no. 3. 22–30. s.; BLIUM, A. – FARINA, D.: Early Soviet censorship directives. In: Book History, vol. 1. 1998. pp. 268–282.; A. V. BLŪM: A. Sovetskaâ cenzura v epohu total'nogo terrora: 1929–1953. S. Peterburg, Akademičeskij proekt, 2000. 313 p.; ŽIRKOV, G. V.: Istoriâ cenzury v Rossii XIX–XX vv. Moskva, Aspekt P, 2001.; GERBEN Ágnes: A második világháború frontjáról a Gulágra. = Valóság, 2007. 12. sz. 43–56. p.; Uő.: A szovjet cenzúrahivatal jelentései = Nagyvilág, 1999. 3–4. sz. 265–276. p.; ERMAKOV, A.: Nožnici nebytiâ. Sergej Boriszovics Ingulov (1893–1938) = Otkrytyj tekst. Elektronnoe periodičeskoe izdanie. <http://www.opentextnn.ru/censorship/russia/sov/personalia/leader/ingulov/> (2013. 09. 16.); DIANOV, S. A.: Krepkaâ uzda proletarskoj diktatury: organy Glavlita ha Uraleb 1922–1941 gg. Perm': Permskij gos. Peg.institut, 2010. 164 p.
- 7) A könyvtárpolitika jellemezéséhez felhasznált források: Central'nyj Ispolnitel'nyj Komitet SSSR: Postanovlenie ot 27 marta 1934 goda „O bibliotečnom dele v Soúze SSSR”. www.liussr.ru/doc_ussr/ussr_3974.htm (2013. 11. 06.); Bibliotečnaâ enciklopediâ. Moskva, 2007.; RAYMOND, B.: Krupskaia and Soviet Russian librarianship, 1917–1939. Metuchen (N. J.) – London: The Scarecrow Press, 1979., főleg a 4–7. fejezetek (73–193. p.); ATKINS, A. N. friss dolgozata (Discretion in Russian librarianship: Pre-Soviet, Soviet, Post-Soviet. Ohio State University, 2012. 61 p.); Sekretnyj cirkuljâr CK VKP(b) o szpechranah v bibliotekah. 2 p. www.opentextnn.ru/russia/sov/law/Tsk/1930/2id=226 (2013. 09. 10.); KONOVALOVA, N. A.: Partijnoe i gosudarsvennoe rukovodstvo bibliotečnym stroitel'stvom v Moskve, 1921–1925 gg. In: Bibliotečnoe stroitel'stvo v SSSR. Mežvuzovskij sbornik naučnyh trudov. Vyp. 61. Moskva: MGIK, 1984. 112–119. p.; TROCKIJ, L. D.: Leninizm i bibliotečnaâ rabota = Sovetskaâ bibliografiâ, 1991. 2. no. 122–135. p.; HARLAMOV, V. I.: Fenomen bibliotečnoj ideologii: s pozicij istorika = Sovetskoe bibliotekovedenie, 1991. 3. no. 41–46. p.; Istoriâ bibliotečnogo dela v SSSR. Bibliotečnoe stroitel'stvo v period NEP-a (1921–1929). 1–2. sz. Red. I. L. Benderskij. Moskva, Gos. biblioteka im. Lenina, 1991.; GLAZKOV, M. N.: Proval centralizacii bibliotečnogo dela v Rossii v 1922–1930 gg = Bibliotekovedenie, 1994. 6. no. 22–31. p.; Bibliotečnoe delo v Rossii (oktâbr' 1929 – maj 1941): dokumenty i materialy. Sost. M. N. Glazkov. Č. 1–2. Moskva: Paškov dom, 2007.; DELOUGAZ, N.: Some problems of Soviet librarianship as reflected in Russian library periodicals = Library Quarterly, vol. 15. no. 3. 1945. pp. 213–23.; Glazkov, M. N.: Bibliotečnoe delo: kratkaâ hronika vtoroj i tre'tej sovetskih pâtiletok = Bibliotekovedenie, 2009. 1. no. 117–122. p.; GLAZKOV, M. N.: Massovyje biblioteki v kontekste partijno-gosudarsvennoj bibliotečnoj politiki. Disszertaciâ. Moskva, 2009. – 339 p.; SZAHAROV, V. F.: Iz istorii primeneniâ otkrytogo dostupa v massovyh bibliotekah Leningrada. In: Za otkrytyj dostup. Iz opita raboty Leningrada i Leningradskoj oblasti. Moskva: Leningradskij gosudarstvennij bibliotečnij institut im. N. K. Krupskoj, 1959. 96–106. p.; Die Tagebücher von Goebbels. Hrsg. von E. Fröhlich. T. II. Diktate 1941–1945. B. I. Juli – September 1941. München, London, Paris: Saur V., 1996. 214. p. Németül: „Allerdings gibt es in jedem kleinen Dorf ein Parteihaus mit vorbildlichen Bibliothek- und Filmanlagen. Hier hat der Bolschewismus einiges Beachtenswerte geschafft.”
- 8) Főbb forrásaink: VARFOLOMEeva, M. V.: Rol' massovyh bibliotek v kul'turnoj revolúcii v SSSR. (1928–1941 gg.). Moskva, Nauka, 1974. 234 p.; VARLAMOVA, Sz. F.: Spectajni otečestvennoj kul'tury = Sovetskoe bibliotekovedenie, 1992. 3–4. no. 116–117. p.; VARLAMOVA, Sz. F.: Spechran RNB: prošloe i nastoâšee = Bibliotekovedenie, 1993. 2. no. 74–82. p.; DOBRENKO, E.: The making of the state reader, 1997. (főként: The end of a perspective: the library – turning loaves into stones. pp. 181–235., a könyvtári állomány tisztogatásáról); GLAZKOV, M. N.: Čistki fondov massovyh bibliotek v gody sovetskoj vlasti (oktâbr 1917–1939). Moskva, Paškov dom, 2001. 104 p. (Otečestvennaâ istoriâ bibliotečnogo dela); AFANAS'EV, M. D.: Eksport dorevolúcionnyh knig iz SSSR v 1918–1930-e gg. In: Kniga: Issledovaniâ i materialy. T. 79. Moskva: Terra, 2001. 184–196. p.; GLAZKOV, M. N.: Dokumenty svidetel'stvuût... (o čistkah fondov rossijskih bibliotek vo vtoroj polovine 1930-h godov = Bibliotekovedenie, 2002. 3. no. 109–113. p.
- 9) SZOLZSENYICIN, A.: Rákosttály. Ford. Szabó Mária. Bp.: Árkádia, 2000. 462–463. p.

Beérkezett: 2013. november 9.

Könyvtárvilág 5.

Megjelent a Könyvtárvilág, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete webmagazinjának 5. száma.

Elérhető az egyesület honlapján: www.mke.info.hu címen.

A számban többek között részletes beszámoló található az idei szingapúri IFLA konferenciáról, bemutatják a Vasi Könyvtári Portált, valamint beszámolók olvashatók a Műszaki Könyvtáros Szekció vajdasági, és a Komárom-Esztergom Megyei Szervezet felvidéki tanulmányútjáról.

(Katalist, 2013. november 15. Fehér Miklós híre alapján)

Közös program antik szövegek digitalizálására

Az Oxfordi Egyetem Bodleian Könyvtára és a Vatikáni Könyvtár 2012-ben jelentette be négyéves közös projektjét, melynek keretében együttesen mintegy másfél millió oldalnyi antik szöveget tesznek elérhetővé az interneten. Mindkét könyvtár gyűjteményének legfontosabb darabjaiból válogat a digitalizáláshoz.

A virtuális gyűjteménybe héber és görög kéziratok, valamint korai nyomtatott könyvek kerülnek.

A közös tárhelyre (<http://bav.bodleian.ox.ac.uk>) elsőként felkerült anyagok között szerepel a Gutenberg biblia és egy 15. századi fametszetekkel illusztrált német biblia.

A 3,3 millió dollárból megvalósuló programot a nemzetközi felsőoktatás támogatására és az információkhoz való hozzáférés demokratizálására létrejött Polonsky Alapítvány támogatja.

(Forrás: Google Értesítő, 2013. dec. 4. http://www.hirado.hu/Hirek/2013/12/03/17/Antik_iratokat_tett_kozze_az_interneten_a_Vatikan.aspx#)

Eltűnt vagy tönkrement amerikai némafilmtekercek

A Kongresszusi Könyvtár átfogó vizsgálatot végzett az amerikai némafilmek helyzetéről. A kétéves projekt eredményei szerint az 1912 és 1930 között gyártott mintegy 11 ezer némafilmnek ma már csak 14%-a létezik eredeti formájában. A „túlélőknek” nagyjából 11%-a idegen nyelvű változatban vagy gyenge minőségű formátumban maradt meg. A némafilmek 1912 és 29 közötti virágkorában a mozizás volt a szórakozás egyik legnépszerűbb formája. A nitrocellulóz filmek kétségtelenül gyúlékonyak voltak és könnyen rongálódtak, de sokszor a filmgyártók is hanyagul kezelték, és gyakran egyszerűen megsemmisítették a kópiákat. A New York-i Modern Művészetek Múzeuma, a Kongresszusi Könyvtár és néhány levéltár évtizedek óta őriz korai filmeket, de amint a tanulmány rámutatott, minden fennmaradt klasszikusra féltucatnyi eltűnt alkotás jut. A legnagyobb filmstúdiók közül az MGM kiemelkedő munkát végzett némafilmjeinek megőrzésében. Összesen 113 a stúdió által gyártott filmet mentettek meg.

(Forrás: Google Értesítő, 2013. dec. 5. http://hvg.hu/kultura/20131204_Szetrohadtak_az_amerikai_nemafilmtekercese)

Október – az iskolai könyvtárak világhónapja

A világhónap eseményei, pályázatai a Könyvtárostanárok honlapján követhetők, és megtekinthető az esemény plakátja magyar fordításban (http://www.ktep.hu/sites/default/files/ismposter2013_hun.pdf)

A honlapon letölthető logók, plakátok is találhatóak (<http://www.ktep.hu/vilagnaplogo>),

valamint tájékoztatás az IASL honlapján szerepelő hírekből, anyagokból

(<http://www.iasl-online.org/events/ism/ism-resources.htm>)

(Katalist, 2013. okt. 1. Szakmári Klára híréből)

A nyílt hozzáférés elkerülhetetlen

LEWIS, David W.: Inevitability of Open Access című tanulmányát (College & Research Libraries, vol. 73. 2012. no. 5. p. 493-506.) Mohor Jenő tömörítette.

A nyílt hozzáférés (Open Access, a továbbiakban OA) mozgalom a tudományos folyóiratok előfizetésének üzleti modellje alternatívájaként jött létre. Annak ellenére, hogy nincs formális struktúrája, hivatalos szervezete és kijelölt vezetője, gyökeresen megváltoztatta a korábban alig módosult publikálási gyakorlatot.

A nyílt hozzáférés módozatai

Az OA két úton jár, van arany és zöld iránya. Az arannak több változata van: a közvetlen arany (*Direct Gold OA*) utat azok a folyóiratok járták, melyek valamennyi cikküket a publikálás pillanatában szabadon hozzáférhetővé teszik. Késleltetett (*Delayed OA*) névvel illetik azt a

gyakorlatot, amikor egy bizonyos idő eltelte után teszik szabadon hozzáférhetővé cikkeiket. Egyes előfizetéses folyóiratok díjfizetés ellenében a szerzőnek lehetővé teszik, hogy szabadon hozzáférhetővé tegye a cikkét: ez a hibrid OA megoldás. A zöld utat az önarchiválás jelenti. A szerző az írását (gyakran nem végleges változatot) teszi szabadon hozzáférhetővé saját honlapján, illetve valamelyik intézményi vagy tárgyköri repozitóriumban. Fontos különbség, hogy a zöld OA az előfizetéses rendszer mellett működik, és nem kísérli meg felváltani azt. A késleltetett és a hibrid OA pedig nem más, mint az előfizetéses modellt megtartó folyóiratok nyílt hozzáférést (is) nyújtó opciója. Kizárólag az arany OA használ merőben más üzleti modellt és utasítja el a korlátozott hozzáférést, illetve az olvasóktól, a könyvtáraktól való pénzbegyűjtést.

A tudományos folyóiratok piacai

A folyóiratok versenye két piacon folyik. Az egyikben az olvasók – vagy könyvtáraik – pénzért, ahol az OA folyóiratoknak egyértelmű előnyük van az olvasók szempontjából. Még ha az olvasó hozzá is fér ingyen a könyvtára által előfizetett folyóirathoz, a hozzáférés kontrolja okozhat némi kellemetlenséget, és ennek, valamint a copyright szigorításoknak köszönhetően ezek a cikkek nehezebben oszthatók meg a kollégákkal, hallgatókkal, mint az OA keretében megjelentek. A másik piac, ahol a legjobb cikkekért folyik a verseny, sokkal összetettebb és sokkal fontosabb. Ennek a piacnak érdekes jellemzője, hogy a szerzők nem pénzért, hanem presztízsért, egy sokkal kevésbé megfogható dologért bocsátják áruba munkájukat. (A növekvő presztízs teszi lehetővé előmenetelüket, emiatt kapnak kutatási támogatást, jobb munkalehetőséget.) Mivel a tekintély megszerzése időigényes, ma a legtekintélyesebb folyóiratok előfizetésesek. Mivel a kutatók is tekintélyre töreksenek, a tekintélyes lapokban akarnak publikálni, és kevésbé áll szándékukban kockázatot vállalni alternatívák felfedezésével. A megállapodott kutatók sikeresek az előfizetéses folyóiratokkal, és nem érzik szükségét, hogy publikálási választásukat módosítsák. Jelenleg ez az előfizetéses folyóiratoknak kedvez.

Az OA folyóiratok egy gyakorlati és egy elvi előnyt nyújtanak. Mivel szabadon és könnyen elérhető bárki számára, aki az internethez kapcsolódik, a szerző munkája a lehető legszélesebb közönség számára válik hozzáférhetővé, ami több használathoz, következésképp több hivatkozáshoz vezet. Végeredményben idővel az OA publikálás presztízs-növekedéshez is vezet, különösen akkor, ha az OA folyóiratokat is indexelik, és magas impakt-faktort érnek el. Ami az elveket illeti, sok (főként profit-érdekelt) előfizetéses folyóirat-kiadó monopolisztikusan használja a helyzetét annak érdekében, hogy folyamatosan növelhesse árait. Azonban ez az árpolitika és maga a tudás-monopólium is ellentétes a kutatók és az egyetemek érdekeivel.

A nyílt hozzáférésű folyóiratok története és mai helyzete

Mikael Laakso és társai 2011-ben publikált tanulmányukban¹ az arany OA úton járó folyóiratok történetét dolgozták fel. Az „úttörés” éveit (1993–1999) a kísérletezés jellemezte: az első folyóiratokat egyének vagy kis csoportok fejlesztették egyszerű technológiával (gyakran csak egyszerű honlapokon). Azóta a gyors gyarapodás mellett az első folyóiratok nagy része megszűnt. Az „innovációs években” (2000–2004) az újság- és folyóirattartalmak mindenféle típusa nagy sebességgel átköltözött a világhálóra. Növekedett a folyóiratok és a cikkek száma, új üzleti modellek alakultak ki. A *BioMedCentral* megmutatta, hogy a nyílt hozzáférés kompatibilis a profitáló publikálással, a *Public Library of Science* pedig azt demonstrálta, hogy az OA folyóiratoknak is lehet magas minőségük és presztízsük. A „konszolidáció éveit” (2005–2009) alatt folytatódott a növekedés, és évről-évre nőtt az OA folyóiratokban publikált cikkek átlagos száma. Az OA kiadást támogató infrastruktúra megerősödött. Széles körben használatos lett a *Public Knowledge* projekt *Open Journal System* elnevezésű nyílt forráskódú szoftvere, mely lehetővé teszi a publikálási felület létrehozását, kis költséggel és viszonylag könnyen. A *Directory of Open Access Journals* (DOAJ) dokumentálja és indexeli a nyílt hozzáférésű folyóiratokat; a Google és a Google Scholar kereső-eszközöket nyújt; a Creative Commons licencekkel a jogok kezelése válik könnyebbé. Megállapításaik szerint 1993-ban 20 OA folyóiratban 247 cikk jelent meg; 2000-ben 741 folyóirat 35 519 cikket, 2005-ben 2837 folyóirat 90 720 cikket, végül 2009-ben 4767 folyóirat 191 851 cikket jelentett meg. Ez a legutóbbi szám az abban az évben megjelent összes tudományos cikk 7,7%-a.

A bomlasztó innováció

Clayton M. Christensen² több könyvben és cikkben egész elméletet dolgozott ki a „bomlasztó innovációról” (*disruptive innovation*), ami az a mechanizmus, ami a termékeket olcsóbbá és könnyebben használhatóvá teszi. Amikor megállapodott, komoly cégek találkoznak vele, az esetek legtöbbszörében nem tudnak alkalmazkodni, és gyakran el is veszítik szerepüket a piacon. Ironikus módon a bomlasztó innováció termékei nem szuper-termékként kezdik, hanem szinte mindig a bejáratott termékek bejáratott piacának alján. Két jellemző tulajdonságuk van: valamiféle új értéket hordoznak, rendszerint új technológia és új üzleti modell alkalmazásával, és rendszerint olyanok számára teszik elérhetővé a terméket vagy szolgáltatást, akik a korábbiakat nem engedhették meg maguknak. Az új technológia és új üzleti modell olyan árelőnyt biztosít, ami a bejáratott terméktől is egyre több fogyasztót vonz. Idővel a bomlasztó innováció is egyre jobbá lesz, és lassan piacvezetővé válik. Az informatikában ezt a folyamatot többször megfigyelhettük. (Az amerikai autóipart is így zülleszteti szét a japán és koreai, de jó példa a szolgáltatások körében az internetes szolgáltatások megjelenése az utazási irodák piacán.)

Az elmondottak alapján megállapítható, hogy az arany OA a bomlasztó innováció minden tulajdonságával és hatásával rendelkezik.

Ami a jövőt illeti: ha Laasko adataiból kiindulva az utolsó tíz évet tekintjük, 2025-re a cikkek 25%-át, ha csak a 2005–2009 közötti növekedést vesszük alapul, 27%-át az OA fogja kiadni. Ezzel a lineáris becsléssel szemben azonban a bomlasztó innováció esetén rövidebb-hosszabb „lappangási idő” elteltével gyorsan kezd növekedni az új termék terjedésének üteme. A lappangási időt nehéz megbecsülni. (A digitális fényképezés pl. tíz évig alig-alig volt jelen, majd néhány év alatt szinte teljesen elsöpörte a hagyományos fényképezést.) Egy lehetséges becslés szerint a *Direct Gold OA* folyóiratok (bomlasztó innovációként) 2017-re az előfizetéses folyóiratok felét fogják felváltani, és 2025-re a tudományos cikkek több mint 90%-át azok publikálják majd.

A nyílt hozzáférés hatásai

A szerzők az arany OA dominálta rendszert kedvezőnek fogják tekinteni, hiszen munkájuk széles körben terjed, és hozzáférhető lesz mindenki számára, akinek szüksége van rá; könnyebbé válik a megjelenést követő értékelés, vita, alkotó párbeszéd.

Az olvasók szempontjából jobb nem is lehetne: környezettől, gazdasági helyzetétől függetlenül hozzáférhetővé válik az emberi tudás teljessége, ami az egyén és a közösség érdekében felhasználható. Kihívás lesz a megfelelő kereső és szűrő módszerek kialakítása. (Néhányan viszont fel fogják vetni, hogy ennyi ismeret hozzáférhetővé válása mindenki számára nem vezet-e visszaélésekhez.)

A könyvtárak szempontjából egyrészt bátorító, hogy véget érhet évtizedes küzdelmük a folyóirat-árakkal; becslések szerint a teljes kiadói ipar piaci értékét közel hatvan százalékkal fogja csökkenteni a nyílt hozzáférés térnyerése. Ugyanakkor a könyvtáraknak arra is gondolniuk kell, hogy az OA olyan új üzleti modellel jár együtt, amelyben a könyvtárak mint tartalomközvetítők nem szerepelnek. Egyes könyvtárak elkezdtek a „másik oldalon” szerepet vállalni: hosztolják az *Open Journal System* szoftvert és egyéb támogatást nyújtanak egyetemükön a kiadóknak. Ezzel viszont végeredményben lehet, hogy a tudományos kiadást, akár magukat az egyetemi kiadókat rombolják le.

A „komoly” előfizetéses folyóiratok kiadói nehéz helyzetben találják magukat, hiszen üzleti modelljük a tartalom tulajdonlásán alapul. Ám ez a modell nem teljesít jól egy olyan „hálózati gazdaságban”, amely a részvételi modelleknek, az összekapcsolt információknak kedvez. Ahogy nő az OA, a könyvtárak egyre kevésbé fizetnek elő a drága folyóiratokra, a kevesebb előfizetés következtében szükségszerűen növekednek az árak, végül ez a spirál gazdaságilag fenntarthatatlanná teszi az előfizetéses folyóiratokat. Az is valószínű, hogy a „hagyományos” kiadók kénytelenek lesznek folyamatos harcot vívni azzal, amit „saját” tartalmaik nem megfelelő használatának tartanak. A legjobb cikkekért folyó ver-

senyben pedig, ahogy az arany OA folyóiratok megszilárdítják helyüket az élvonalban, a szerzők ezt fogják jobb alternatívának tekinteni, ez pedig az előfizetési folyóiratok színvonalának spirális süllyedéséhez vezet. További fejlemény lesz, hogy a cikk egyre inkább elválik a folyóirattól, ami az OA esetében mellékes, az előfizetési folyóirat kiadója viszont nem egy-egy cikket, hanem egy egész „csomagot” akar eladni. *A tudományos társaságok, egyesületek* számos folyóiratot adnak ki, ezek legtöbbször még a nyomtatott korszakban keletkezett, és döntően előfizetési alapú. Az egyesület lapját hagyományosan a tagság egyik legfőbb előnyének tekintik, ráadásul a könyvtári előfizetésekből befolyó bevételből az egyesület más programjait finanszírozzák. Mindezek alapján a tudós társaságok tagjai csak akkor békélnek meg folyóirataik hozzáférhetővé tételével, ha minden tudományos egyesület alapvető küldetésére gondolnak, ami nem más, mit a tudás szabad terjesztése.

A nyílt hozzáférés egyéb formái közül a hibrid és a késleltetett voltaképpen az előfizetési rendszer kísérlete arra, hogy saját modelljén belül tartsa a nyílt hozzáférést, így sorsa kötődik az előfizetésekhöz. Többen – nagy valószínűséggel – előbb-utóbb OA formát fognak öltetni. A zöld OA szükségtelenné válik, mint a tudományos tartalmak elsődleges hozzáférési eszköze. Néhányan fenn fognak maradni, mert a szakmai repozitóriumok hasznosak lehetnek,

illetve mert egyes egyetemek, vagy karok saját repozitóriumban is be akarják mutatni, meg akarják őrizni tudományos teljesítményüket.

Zárszó és tanulság

Nem az a kérdés, hogyan engedhetjük meg magunknak a rendszer finanszírozását, hanem az, hogyan tudunk olyan rendszert létrehozni, amelyet megengedhetünk magunknak.

Jegyzetek

1. LAAKSO, Mikael (et al.): The development of open access journal publishing from 1993 to 2009. = PLOS ONE, 6. 2011.
(<http://www.plosone.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pone.0020961>)
2. Például CHRISTENSEN, Clayton M.: The innovator's dilemma: When new technologies cause great firms to fail. Cambridge, Harvard Business Press, 1997. és CHRISTENSEN, C.M. – HORN, M.B. – JOHNSON, C.W.: Disrupting class: How disruptive innovation will change the way the world learns? New York, McGraw-Hill, 2008. – Jelen cikk szerzője Christensen munkáját a felsőoktatási-tudományos könyvtárakra alkalmazta: (Lewis, David W.: The innovator's dilemma: Disruptive change and academic libraries = Library Administration & Management, 18. 2004. Spring, 68–74. p.)

Beérkezett: 2013. március 6.

Száz éve született Székely Sándor, az MKE egykori elnöke

Dr. Székely Sándor (1913–1991) orr- fül- gégész, a Magyar Könyvtárosok Szabó Ervin Körének titkára (1964), majd 1965-től az újra megalakult Magyar Könyvtárosok Egyesülete titkára, később elnöke (1972–1978), az Országos Orvostudományi Dokumentációs Központ (OODK) egykori igazgatója, orvos-történész idén november 23-án lett volna száz éves. Az MKE fennállásának 50. évében, 1985-ben az akkor alapított MKE emlékéremmel ismerték el munkásságát.

Az első kitüntetettek között volt még Kéki Béla, Papp István, Somkuti Gabriella, Vajda Erik és Zsidai József. Az MKE a Székely családdal együtt 2013. november 29-én megemlékezést tartott az OSZK-ban Székely Sándorról.

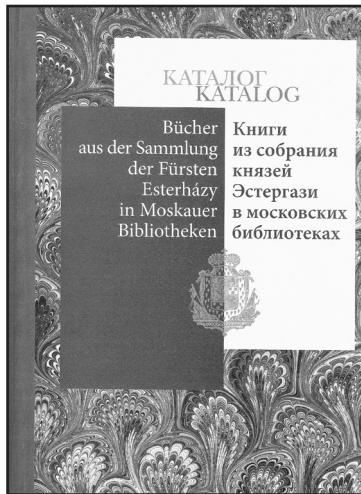

Az Esterházy–gyűjtemény kötetei moszkvai könyvtárakban

A visszaadott könyvek katalógusáról – hat évvel megjelenése után

Az ismertető vaskos kiadvány az *Összoroszországi Állami Idegennyelvű Könyvtár*; a *Vserossijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka inostrannoj literatury im. M. I. Rudomino* (a továbbiakban VGBIL) sorozatának legújabb darabja. A sorozat azokat a kulturális javakat tárja fel, melyek a második világháború után Európa különböző országaiból kerültek a Szovjetunióba, és orosz könyvtárak, levéltárak, múzeumok mélyén várják, hogy visszakerüljenek a nemzetközi kulturális és tudományos vérkeringésbe. (2012-ben publikálták a *Yorck von Wartenburgok könyvtára megmaradt könyveinek katalógusát: Knigi iz sobraniâ grafov Jork fon Wartenburg v rossijskih bibliotekah : katalog = Bücher aus der Privatsammlung der Grafen Yorck von Wartenburg in russischen Bibliotheken.*)

A 2007-es kötetről már 2008-ban röviden beszámolt *Monok István* a Magyar Könyvszemle első számában (221–222.), aki akkor még csak remélte, hogy a könyvek egyszer visszakerülnek eredeti helyükre, és észrevételeivel pontosította az orosz könyvtárosok néhány adatát.

Knigi iz sobraniâ knâzej Èstergazi v moskovskih bibliotekah : katalog / [nad kat. rabotali Dmitrieva, K. A. i dr.] ; [izd.

Vserossijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka inostranoj literatury im. M. I. Rudomino, Častnyj fond Èstergazi, Gosudarstvennaâ publičnaâ istoričeskaâ biblioteka Rossii) / [rukovoditel' proekta.

E. ű. Genieva]. – Moskva : Rudomino, 2007. – 349, [3] p., [24] t. : ill., színes ; 29 cm – Bibliogr.: p. 317-318.

ISBN 978-5-7380-0255-7

Párhuzamos cím: Bücher aus der Sammlung der Fürsten Esterházy in Moskau Bibliotheken : Katalog

A bevezetések és a tanulmány orosz és német nyelven

Részletezőbb ismertetésünk aktualitását az adja, hogy 2013 végéig visszatér Moszkvából Eisenstadtba a *Bibliotheca Esterházyana*, az Esterházy-könyvtár legrégebbi része. A második világháború végén Kismartonban (Eisenstadt) hadizsákmányként lefoglalt és a Szovjetunióba szállított kötetek most az orosz és az osztrák állam tíz éve tartó tárgyalásai eredményeként térnek haza. Ezzel párhuzamosan szakmai munka is folyt mind Moszkvában, mind Kismartonban: e tevékenység gyümölcse ez a kötet, melyhez az anyagi támogatást az *Esterházy-magánalapítvány* biztosította. (A kötetnek nemcsak a címe, hanem minden eleme német és orosz nyelvű: a bevezetők, a tanulmány, a katalógustételekhez fűzött megjegyzések és a mutatók címei is kétnyelvűek.)

Az első rövid bevezetés írója *Melinda Esterházy* (született Ottrubay Melinda), *Esterházy Pál* (1901–1989) özvegye, aki a háború borzalmainak és a hercegi család gazdasági és kulturális szerepének felvázolása után – *Goethe* „Esterházy tündérbirodalom”-ról beszélt – a könyvtár 1938. évi egyesítéséről és a második világháború utáni veszteségeiről számol be (1646 kötetnek veszett nyoma). Pál letartóztatása és bebörtönzése (1948–1956) miatt nem sikerült kinyomozniuk, mi lett a könyvek sorsa, csak Pál halála után sikerült kurátorainak és a VGBIL munkatársainak segítségével tisztázni a könyvek útját, majd elősegíteni visszajuttatásukat Eisenstadtba. Az özvegy reméli, hogy a lappangó 296 kötet is előkerül, s hogy folytatódik az orosz kollégákkal való együttműködés, sőt barátság is.

A második előszót *Ekaterina Genieva*, a VGBIL főigazgatója jegyzi, akinek szívügye az a kiadványsorozat, mely a második világháborúban Európából a Szovjetunióba került kulturális értékeket tárja fel. A szóban forgó katalógust egy minden szempontból rendkívüli *magángyűjteménynek* szentelték. A benne szereplő könyveket Moszkvában a két legnagyobb szövetségi könyvtár őrizte, a VGBIL és az *Oroszország Allami Nyilvános Történeti Könyvtára* (*Gosudarstvennaâ publičnaâ istoričeskaâ biblioteka Rossii, GPIB*). (Előbbiben 933, utóbbiban csak 16.) Az állomány XV–XIX. századi kötetei azért is értékesek, mert egy vezető szerepet betöltő főúri család tizenkét nemzedéke gyűjtötte össze őket a maga érdeklődése szerint. Genieva köszönetet mond Melinda Esterházynak és az Esterházy-magánalapítványnak (Privatstiftung) az együttműködésért és a 2005-ben rendezett kiállításért.

A 400 éve alapított könyvtárról, legújabb kori történetéről, a katalógus anyagáról, értékeiről és a feldolgozás részleteiről *Nikolaj N. Zubkov* és *Karina A. Dmitrieva*, a Rudomino könyvtár két munkatársa számol be részletesen tanulmányában (14–29. p.). Hangsúlyozzák, mennyire értékes az anyag, amely a 20. században már 70 000 kötetre rúgott. (Fontosnak tartják kiemelni, hogy nem marad el a császári könyvtártól, ami az osztrák nemzeti könyvtár alapja volt.)

A szovjet csapatok Eisenstadt bevétele után (1945. április 2.) az Esterházy kastélyból hadizsákmányként ládákból 20 teherautón elszállították a gyűjtemény legértékesebb részét. A könyvtárat Esterházy Miklós nádor (1553–1645) alapította, amit fia, (I.) Pál 1696-ban a kismartoni Szent Mihály ferences kolostorra hagyott, de végrendeletét csak halála (1713) után, 1756-ban hajtották végre. A könyveket (V.) Pál 1938-ban visszakérte, és a kastélyba vitette, hogy teljesebb legyen a gyűjtemény. (1937-ben *Hárich János* készített róluk jegyzéket.) Ezt a ládában tárolt állományt szállították a Szovjetunióba, ahol a zsákmányolt könyvek szétszórása szinte azonnal megtörtént: nagyrésztük a moszkvai VGBIL-be, pár kötet a GPIB-be, illetve magángyűjteményekbe került (1970-ben a VGBIL antikvár forgalomban jutott egy könyvhöz, melyen az Esterházy-könyvtár bélyegzője volt), de nincs tudomásuk arról, hogy más oroszországi vagy FÁK-beli könyvtárakba jutottak-e példányok. Érdekes adatokkal szolgál a magánkönyvtár további darabjainak „vándorútja”. Az ötvenes évek végén *Borsa Gedeon*, az OSZK munkatársa, elismert szakembere bukkant a kelet-berlini *Staatsbibliothek*ban az Esterházy-könyvtár 336 kötetére; ezeket az NDK 1960-ban átadta a berlini magyar követségnek („Magyarország felszabadulásának 15. évfordulójára”). A könyvek az Országos Széchényi Könyvtárba kerültek, majd a keszthelyi Helikon műemlékkönyvtárba; 2003 márciusában *Görgey Gábor* kulturális miniszter ünnepélyes keretek között adta át a köteteket Melinda Esterházynak. (Az NDK minisztertanácsa 1970-ben további 311 kötetet – főleg vallási és teológiai témájú könyveket – adott vissza Magyarországnak, mivel „tudományos szempontból fontosak” voltak; nem tudni, miképp kerültek az NDK-ba, bizonyára az 1956 és 1958 között visszaszolgáltatót német könyvek közé keveredhettek.)

A VGBIL-ban a gyűjteményt először 1949 augusztusában említik: a „zsákmányolt” irodalom nyolc darabjáról van szó. 1952 júniusában a szovjet külügyminisztériumból érkezik pár könyv, később a Nemzetközi Kapcsolatok Főis-

koljáról kb. 700 kötet, melyek az Esterházyak bélyegzőjét vagy ex librisét viselik. 1999-től a főnemesi könyvtár korábbi kurátora, *Theresia Gabriel* több könyvet azonosított a kézirásos bejegyzések alapján: *Thomas Schreiner*rel együtt közel százat. A VGBIL-be került könyvek új leltári számot kaptak, és miközben a korábbi tulajdonjegyek érintetlenül maradtak, a könyvtár szétszóródott az állományban. Változást csak az 1974. év hozott, amikor létrehozták a *ritka könyvek részlegét*; ide került valamennyi 1800 előtti nyomtatvány, köztük a legértékesebbek az Esterházy-könyvtár darabjai (11 ősnymtatvány a 19-ből és az antikvák zöme). Ebben a részlegben is lehetnek még lappangó tételek.

1998-ben került sor a „*Könyvek az Esterházy hercegek könyvtárából*” című kiállításra Moszkvában, ami után folytatódott a könyvanyag azonosítása, s 2003-ban elektronikus katalógusuk is elkészült (860 rekorddal). 2004-ben a VGBIL-ben került sor az orosz-osztrák szakértői bizottság ülésére, mely az Osztrák Köztársaságnak az Esterházy-könyvtár visszaadására vonatkozó kérését vizsgálta. A benyújtott dokumentumok alapján a bizottság megállapította, hogy a VGBIL-ben őrzött anyag a hercegi könyvtárból származik.

2005-ben az osztrák követség és az Esterházy-magánalapítvány támogatásával újabb kiállítást rendeztek „*Az Esterházy hercegek: a család és a könyvgyűjtemény története*” címmel. (Ennek nyomán kerülhetett sor a szóban forgó katalógus kiadására.)

A könyvanyagon nyolcféle tulajdonjegy különböztethető meg, bélyegzők, exlibrisek és egy supralibris – ezek fotóit a tanulmány közli, de gyakoriak a sötétvörös tintával írt számok (és egyéb jelzetek más színnel vagy ceruzával).

Esterházy (I.) Pál könyvtárának összetételéről már sokat írtak a kutatók. A moszkvai állomány hasonló jellegű, csak néhány természettudományos és alkímista mű tekintetében tér el attól. A már említett ősnymtatványok mellett szerepelnek Aldus Manutius, Plantin és Frobenius műhelyének a kötetei, továbbá nagyon ritka régi magyar nyomtatványok is – köztük Esterházy (I.)

Pál saját művei. A terjedelmes tulajdonosi kolligátumokban a német reformáció vezető képviselőinek és tekintélyes evangélikus teológusok XVI. század végi írásai is megtalálhatók – az Esterházyak katolikusok voltak –, de alig akad ókori szerző (Arisztotelész, Cicero, Vergilius) benne. (Kivételnek számít egy Lukianosz-kötet *Oláh Miklós* könyvtárából.) Kevés a XVII. század nyomtatvány, csak 200 kötet, főleg Grazban és Nagyszombatban készült könyvek, melyeket Pál tanulmányai során vásárolt. A XVIII. századi nyomtatványokon is megtalálható a „Bibliotheca Esterházyana” bélyegző, főleg latin nyelvű tudományos, vallásos és politikai témájú könyveken, míg a XVIII. századi és XIX. század eleji exlibrisek szinte kizárólag a francia nyelvű könyveken, az exlibris nélküli jelzetek pedig különböző tárgyú műveken fordulnak elő.

A könyvtár a XVII. századig kézikönyvtárként, nem pedig díszként funkcionált: sem a tudós Oláh Miklós, sem Esterházy Miklós és Pál nem kedvelte a luxust. Csak a XVIII. század vége felé jelentek meg a szattyánnal vagy más, értékes bőrrel borított kötéstáblák, de többnyire borjúbőrbe köttették a könyveket (mint a 918. tétel esetében).

A kismartoni könyvtár azért is érdekes, mert nagy magángyűjtemény. A többi könyvtárral ellentétben a tulajdonosok rendkívül nagy szabadsággal rendelkeztek: gyakorlatilag nem volt anyagi akadály a gyarapításnak, és a könyvanyag összetételében döntő szerepe volt az egyéni érdeklődésnek. (A szerzők úgy vélik, ebből a szempontból is fontos a gyűjtemény alaposabb elemzése.)

A szerkesztők kijelentik, hogy a nyomtatott katalógus tételei *átmenetet* képeznek a mindennapi és a tudományos célra szánt *leírások* között. A leírás egysége az egy- vagy többkötetes kiadásoknak a *példánya*, azaz a több kötetes művek – és folyóiratok – egy sorszám alá kerültek (a duplumok külön számra). A tulajdonosok által létrehozott kolligátumok is egy számon szerepelnek analitikusan feltárva, míg a kiadói kolligátumokat egyszerűsítve közlik. A leírásokat rövidítették az alábbiak szerint:

- Szerepel a cím (az azonosításhoz szükséges mértékben) és a címre vonatkozó legszükségesebb adatok.
- Közlik a szerkesztő, fordító stb. adatait.
- A szerző nem szerepel a szóban forgó dokumentumon szereplő formában (kivéve álnév vagy más fontos eltérés esetén).
- Az esetleges indexek meglétére vonatkozó adatokat a megjegyzésekben közlik (néhány humanista kiadványt kivéve).
- Az u – v, és i – j betűket szöveghűen írják le, a standard ligatúrákat feloldják.
- A megjelenési hely mai formájában [!] szerepel, a fiktív megjelenési helyet közlik, de a helyes alakot szögletes zárójelben megadják.
- A kiadó (nyomdász) neve nominativusban áll, a keresztnévet rövidítik.
- Az ősnymtatványok címe és impresszuma a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően szerepel.
- A terjedelmi adatokat közlik (az üres oldalak nélkül).
- Az illusztráción szereplő festő vagy rézmetsző jegeit úgy közlik, ahogy a táblákon a legteljesebb formában szerepel (a névtelenségre csak akkor utalnak, ha a szignáltakon kívül anonim illusztrációk is akadnak).
- Kitétetett figyelmet szenteltek a példányok egyedi sajátosságainak, így a bélyegzőket a beírt leltári számmal megadták, a tulajdonbejegyzéseket lehetőleg feloldották. (Hegyes zárójelbe került az olvashatatlan szöveg, szögletesbe a szerkesztők kiegészítései.) Közlik a jelzetek meglétét – főleg a vörös tintásokat –, és a többit is jelzik.

A könyvek kötését az alábbi séma szerint írták le: datálás, anyag, vak- vagy dombornyomás, etikett megléte, jellege stb. (Restaurált és kicserélt kötések esetében megadták a kötéstábla anyagát, a rossz állapotban lévőknél szerepel a „restaurálásra szorul” megjegyzés.)

Az orosz könyvtárosok első ízben használtak elektronikus forrásokat a katalógus munkálatai során, elsősorban a *Karlsruhei Virtuális Katalógus* adatbázisát, de csak a VD-17 azonosító számai kerültek be a nyomtatott katalógusba. A

hagyományos segédletek közül a Nemzeti Közös Katalógusra (NUC), a német antikvakatológusra (VD-16) és az *Index Aureliensis*re, valamint a VGBIL és a GPIB nyomtatott katalógusaira támaszkodtak.

Az Esterházy-gyűjtemény a moszkvai évek alatt mindvégig a kutatók rendelkezésére állt, s harminc kötetét restaurálták. Az elkészült katalógus talán ennek az időszaknak méltó megkoronázása – remélik a tanulmány szerzői, akik a katalógus szerkesztésében is részt vettek.

A katalógusrészt megelőzi a *könyvészeti szakki-fejezések* német-országi szótára (32. p.). A katalógus maga közel 300 oldalas, egy-egy oldalon átlagosan 3–6 tétel szerepel (33–316. p.). A leírások a szerzők, illetve a címek betűrendjében követik egymást rövidítve. A megjegyzések először oroszul, majd németül következnek: a kötésről, a címlapról, exlibrisről, jelzetről, margináliákról közölnek adatokat. A könyv állapotát is leírják, illetve közlik az azonosításhoz használt forrásokat (rövidítve) és megadják a (VGBIL) leltári számot.

A 96 színes címlapfotó a kötet közepébe van kötve, egy-egy oldalon négy kép szerepel a télszámmal együtt.

A *bibliográfiai* részben kapott helyet a felhasznált szakirodalom (317–318. p.) és az elektronikus források jegyzéke (319. p.), majd a mutatók következnek. Az első a *nyelvi* mutató, melyből kiténik, hogy a latin nyelvű műből van a legtöbb,

utána a német, a francia és a magyar nyelvű a sorrend; 11 angol, 1 arameus, 1 horvát, 34 ógörög, 2 héber, 12 olasz, 2 spanyol, 1 szír és 2 szlovák nyelvű a kisebb rész. A *helynévmutató* (321–323. p.) a mai névformát adja – ezt már Monok is szóvá tette –, így kissé anakronisztikus, hogy Budapest szerepel az 1772-es Budán és az 1794-es Budán és Pozsonyban kiadott könyvön is, de előfordul a Pest alak is (871. tétel).

A *nyomdászok és kiadók* jegyzéke a 324–329., a *fiktív impresszumok* listája pedig a 329. oldalon található. A kötetet a címmutató zárja a 330–[350.] oldalon – a végére kerültek a görög betűsők (349–350.). Sajnos, sem névmutatót, sem tulajdonosi mutatót nem lelünk a kötetben – bizonyára terjedelmi okokból.

Végül is a tizenhárom orosz könyvtáros jóvoltából remek kötet született. A kiadó az osztrák és magyar szakemberek segítségét név szerint is megköszöni a címlap verzóján. Egyet kell értenünk egyikük, Monok István véleményével, hogy a katalógus birtokában a

„magyarországi kutatók számára [...] lehetővé válik Esterházy Pál nádor könyvtárának szinte teljes rekonstrukciója, illetve a könyvtár beillesztése abba a környezetbe, amelynek egyéb részei [...] meglehetősen alaposággal ismertek.”

Murányi Lajos

Kitüntetések, elismerések

Az idei Vas megyei Prima-díjat oktatás és közművelődési kategóriában Pallósiné dr. Toldi Márta, a Berzsényi Könyvtár igazgatója kapta.

2013. október 16-án a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár két munkatársa, Havas Katalin ny. főkönyvtáros és Illényi Ildikó humánpolitikai referens Miniszteri Elismerő Oklevélben részesült.

2013. november 4-én az OSZK-ban átadták a Füzéki István Emlékérem díjat. Ez alkalommal dr. Balázs Sándorné, dr. Veredy Katalin lett a kitüntetett. A díjat Villám Judit vette át helyette.

Gratulálunk a kitüntetetteknek!

Könyvtári Intézet **Könyvtártudományi Szakkönyvtár**

1014 Budapest, Szent György tér 4–6.
(Budavári Palota F épület)

Levélcím: 1827 Budapest,

Telefon: 224–3795 (szerkesztőség),
224–3725 (tájékoztatás)

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

— 2013. december —

(Az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet

honlapja:

<http://ki.oszk.hu>

a szakkönyvtár honlapja:

<http://ki.oszk.hu/konyvtar>

az online katalógus (LibriVision):

<http://nektar.oszk.hu>

**könyvtárközi kölcsönzés, dokumen-
tum-szolgáltatás:**

kszk@oszk.hu

MANCI, THES adatbázis:

<http://w3.oszk.hu/manci.htm>

**ProQuest Library Science
adatbázis**

(helyben használható)

Könyvtári Figyelő:

<http://ki.oszk.hu/kf>

HUMANUS adatbázis:

[http://www.oszk.hu/humanus/
konyvtartud/konyveskonyvtartud.html](http://www.oszk.hu/humanus/konyvtartud/konyveskonyvtartud.html)

EPA-HUMANUS-MATARKA

közös kereső:

<http://ehm.ek.szte.hu/ehm>

online tájékoztatás

a LibInfo keretében:

<http://libinfo.oszk.hu>

Könyvtár- és információ- tudomány

Általános kérdések

Lásd 236

Történet

221/2013

JAEGER, Paul T. [et al.]: Libraries, policy and politics in a democracy : four historical epochs. – Bibliogr. In: The library quarterly. – 83. (2013) 2., p. 166-181.

Könyvtárak, kormányzat és politika a demokráciában: történeti áttekintés

Állami irányítás; Könyvtárpolitika; Könyvtártörténet -nemzeti; Tájékoztatás szabadsága

A cikk a könyvtárak, a kormányzat és a politika közötti történeti kapcsolatot vizsgálja az Egyesült Államokban. Gyakran a politikának és a könyvtárakkal kapcsolatos politikai vitáknak kevés történeti kontextusa van. Míg a könyvtárak hosszú ideje a demokrácia alappilléreinek tartják magukat azáltal, hogy szolgáltatásaikkal támogatják a képzett, informált és elkötelezett polgárokat, a politikai és kormányzati határozatok sokféle, de egészen más módon kezelik őket,

a semmibevételtől a közvetlen beavatkozásig. A könyvtárak, a kormányzat és a politika közötti helyi, állami és országos szintű kapcsolatok alakulását vizsgálva a cikk megállapítja, hogy ezek a kapcsolatok négy különböző időszakot éltek át. Ezeknek a megértése és a könyvtári lobbizásba és a kormányzati és politikai diskurzusba való beépítése lehetővé teszi a könyvtárak számára, hogy bizonyítsák a könyvtárak hozzájárulását a demokráciához, beállítottságuk okait és azoknak a kormányzati és politikai döntéseknek a fontosságát, amelyek támogatják és megfelelő anyagi ellátásban részesítik a könyvtárakat.

(Autoref.)

222/2013

WEBB, Kerry: „The House of Books”: libraries and archives in Ancient Egypt. – Bibliogr. In: Libri. – 63. (2013) 1., p. 21-32.

Könyvtárak és levéltárak az ókori Egyiptomban

Könyvtártörténet -egyetem

1957-ben John Sperry cikket publikált a Libri c. folyóiratban „Egyiptomi könyvtárak: a bizonyítékok vizsgálata” címmel. 55 év elteltével ez a tanulmány újra előveszi a témát, figyelembe véve az elmúlt fél évszázad egyiptológiai kutatásainak eredményeit. A szerző eredetileg a manchesteri egyetem online egyiptológiai kurzusára írta hosszabb változatban azt az esszét, aminek alapján a cikk született: azokat a bizonyítékokat mérlegeli benne, amelyek az intézményi (azaz állami használatra és működtetésre létesített) könyvtárak és levéltárak létre utalnak az ókori Egyiptomban a dinasztikus korban (i.e. 3500–i. sz. 30-ig); bemutatja történetüket, céljukat és bizonyos mértékig irányításukat. Kitér olyan témára is, amelyet Sperry nem említett cikkében, az ókori Egyiptom „magánkönyvtáira” (egyénekek által saját használatra gyűjtött szövegek összessége). Az írásbeliség becsült szintje a lakosság körében eleve kizárná a saját épülésre szánt gyűjtemények széles körű elterjedését, van

azonban bizonyíték arra, hogy léteztek magánkönyvtárak az ókori Egyiptomban. A cikk végül röviden értékeli ezeknek az ókori könyvtáraknak az örökségét és hatását az alexandriai könyvtár létrehozására, az ókoriéra és modern manifesztációjára egyaránt.

(Autoref.)

Kutatás

223/2013

CIBANGU, Sylvian K.: A memo of qualitative research for information science : toward theory construction. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 69. (2013) 2., p. 194-213.

Kvalitatív kutatás az információtudományban

Felmérés; Könyvtártudományi kutatás

A kvalitatív kutatás az elméletalkotás kedvelt eszköze. Az információtudomány azonban alig foglalkozik a kvalitatív kutatás és az elméletalkotás kérdéseivel, sőt maga az elméleti munka is ritka.

Több mint 500 cikk elemzése azt mutatja, hogy az eddiginél átláthatóbb és kevésbé töredékes módon kellene alkalmazni a kvalitatív módszereket az információtudományi kutatásban. A vizsgált cikkek szerzői gyakran nincsenek tisztában a kutatás alapvető fogalmaival, és felületesen használják a terminusokat. Nem adnak számot a kvalitatív kutatás jellemzőiről, módszereiről és arról, hogy mivel járul az hozzá az információtudomány ismerettárához. Csak a cikkek 4,3%-a említi, hogy mivel gazdagítja az információtudomány szakirodalmát, bár a szerzők 5,6% jelzi a cikk autoreferátumában, hogy kutatása kvalitatív természetű. Az elemzésből leszűrhető, hogy a publikációk nem adják jelét az információtudomány különböző területei közötti együttműködésnek, továbbá az információtudomány nem járul hozzá a tágabb tudományos közösség elméleti vitáihoz. A vizsgált cikkek

szervezői nem ismerik, vagy nem figyelnek az információtudomány elméleti munkáira.

Nem elég tehát, ha valaki a kvalitatív jelző használja, feltételezve, hogy az olvasó tudja, hogy mi az. A kvalitatív jelleget a módszerek világos kifejtésével és alkalmazásával lehet demonstrálni, valamint azzal, hogy megmutatjuk, mivel járul hozzá az információtudomány tudásbázisához. Mindezt a címnek és az autoreferátumnak is tükröznie kell.

(Koltay Tibor)

Lásd még 225, 227, 267, 285

Tudománymetria, bibliometria

224/2013

LIU, Yuxian – ROUSSEAU, Ronald: Interestingness and the essence of citation. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 69. (2013) 4., p. 580-589.

Az érdekesség és a hivatkozás lényege

Hivatkozás; Publikálás -tudományos kiadványoké

Annak, hogy a tudományos közlemények szer-

zői miért hivatkoznak mások írásaira, számos oka van. Tiszteletüket fejezhetik ki elődeiknek, elismerhetik a kapcsolódó munkákat és kutatókat, felismerhetik az alkalmazott módszereket és eszközöket. Rámutathatnak háttér-olvasmányokra, kiigazíthatják maguk és mások korábbi munkáját, kritizálhatják az utóbbiakat. Alátámaszthatják érveiket, felhívhatják a figyelmet készülő vagy kevésbé ismert művekre. Adatokat hitelesíthetnek. Felfedhetnek olyan publikációkat, amelyekben eredeti ötletek, fogalmak vagy eponimák (pl. Pareto-elv) szerepelnek. Tudjuk, hogy a hivatkozások lehetnek redundánsak vagy éppen nem teljesek, egyes hivatkozások véletlenül vagy szándékosan maradnak ki.

Új megközelítésként a vizsgált téma érdekességét is megjelölhetjük. Ehhez a megállapításhoz a dolgok lényegével és a hivatkozásra vonatkozó tisztán ésszerű gondolkodással kapcsolatos filozófiai megfontolások vezetnek. A hivatkozás lényege ugyanis a hivatkozó és a hivatkozott dokumentumban megjelenő különböző eszmék közötti interakció. Mindez azonban csak az etikus (nem szeszélyből vagy öncélúan létrehozott) hivatkozásokra vonatkozik.

(Koltay Tibor)

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

225/2013

BERNIUS, Steffen [et al.]: Exploring the effects of a transition to open access : insights from a simulation study. – Bibliogr. In: Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 64. (2013) 4., p. 701-726.

A nyílt hozzáférésre történő áttérés hatásainak vizsgálata: szimulációs tanulmány

Elektronikus folyóirat; Megőrzés; Publikálás -tudományos kiadványoké

A nyílt hozzáférés (Open Access=OA) mozgalma, amely a közpénzből finanszírozott kutatások eredményeinek ingyenes és korlátlan online elérését jelenti, jelentős lendületet vett az utóbbi években. Az OA-nak két fajtája van: egyrészt a tudományos munka szerzője által történő önar-

chiválás („zöld út”), másrészt nyílt hozzáférésű folyóiratokban történő publikálás („arany út”). Nincs még egyetértés azonban arról, melyik modellt kell inkább támogatni. Ez a szimulációs tanulmány olyan mechanizmusok feltárását és olyan fejlemények előrejelzését szolgálja, amelyek a piacot átalakító lehetséges forgatókönyvek sajátos kimenetelére utalhatnak. Az OA-val kapcsolatos elméleteket is gazdagítja azáltal, hogy igazolja, miért előnyösebb nyílt hozzáférésű cikkekre hivatkozni, és megjeleníti a folyóiratpiac rendszerének összeomlását hosszú távon, ami a folyóiratválság továbbélésének a következménye. A kutatás gyakorlati értékét az adja, hogy minden piaci szereplőt bevont. Az OA-modellek esetleges finanszírozására vonatkozó határozatok összhangban állhatnak a kutatás eredményeivel, és egy-egy kiadó azal a döntésével, hogy folyóiratait az OA arany útjára tereli. Az eredmények azt jelzik, hogy a tudományos kommunikáció számára általában a zöld út bizonyos szintű előfizetéses publikálással és néhány vezető folyóirat „áttérésével” kombinálva lenne a legelőnyösebb.

(Autoref.)

226/2013

RÖSCH, Hermann: Weltweites Engagement gegen Zensur und ideologische Bevormundung : das IFLA-Komitee „Freedom of Access to Information and Freedom of Expression”, FAIFE In: BuB. – 65. (2013) 4., p. 280-284.

Res. angol és francia nyelven

Elkötelezettség világszerte a cenzúra és az ideológiai korlátozás ellen: az IFLA „Szólás- és Információs Szabadsága” (FAIFE) bizottságáról

Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Szellemi szabadság; Tájékoztatás szabadsága

A politikai, gazdasági és a világnézeti hatalomért folyó küzdelem során demokratikus országokban is sérül az információ- és vélemény szabadság. Nem könnyű azonban a cenzúra felismeré-

se. Amikor az ifjúság védelmében internetszűrőt alkalmaznak a könyvtárban, korlátozzák a felnőttek információhoz való hozzáférését. Ez cenzúra lenne? Legyenek szélsőséges vagy fundamentalista nézeteket hirdető kiadványok is a könyvtárban? Nem könnyű a válasz erre: egymással ütköző értékeket kell mérlegelni. Egyszerűbb megoldás, ha a cenzúra minden formája ellen fellépünk.

Az IFLA szakmai világszervezetként küzd a cenzúra ellen, a szólás- és az információs szabadságot pedig fontos alapértéknek tekinti az ENSZ emberi jogok egyetemes nyilatkozatának 19. cikke alapján. („Minden személynek joga van a vélemény és a kifejezés szabadságához, amely magában foglalja azt a jogot, hogy véleménye miatt ne szenvedjen zaklatást, és hogy határokra való tekintet nélkül kutathasson, átvihessen és terjeszthessen híreket és eszméket bármilyen kifejezési módon.”) Ezért jött létre 1997-ben a FAIFE-bizottság, melybe az országok delegálnak tagokat (15 főt), és amely e kérdéseket tudatosítja a szakmán belül és kívül (együttműködve az UNESCO-val és jogvédő szervezetekkel). A bizottság eleinte a cenzúra ellen vette fel a harcot elsősorban, majd proaktív lett: állásfoglalásokat (Internetkiáltvány – 2002, Kiáltvány az átláthatóságról – 2008), *Spotlight* (Fókuszban) címmel aktuális problémákat tett közzé (www.ifla.org/faife.spotlight), és előadásokat tart. A bizottság projektje volt a szakmai etikai kódex (*Code of Ethics for Librarians and other Information Workers*) kidolgozása is, melyet tavaly fogadtak el. A kódex hat témával foglalkozik: 1) az információkhoz való hozzáférés, 2) az egyének és a társadalom iránti felelősség, 3) adatvédelem, diszkréció és átláthatóság 4) nyílt hozzáférés és szellemi tulajdon, 5) semlegesség, személyes integritás és szakértelem, 6) a munkatársak, valamint a vezetők és beosztottak viszonya. Csak totalitárius államokban fordul elő a nyílt, előzetes cenzúra, de kevésbé nyíltan másutt is megpróbálkoznak vele. Példaként említi a szerző egy német város polgármesterét, aki az atomenergiát ellenző könyvek kivonására kérte a könyvtár vezetőjét. Rosszabb a helyzet, ha a magasabb

rendű értékek nevében történik a korlátozás (biztonság, ifjúságvédelem, terrorizmus stb.). Nyilvánvaló, hogy a szólásszabadságnak ott a határa, ahol mások alapjoga sérül – bár sokszor nehéz eldönteni, hol van ez a határ. A könyvtárosok legyenek semlegesek és függetlenek az állománygyarapítás során is (külső nyomás vagy egyéni érdeklődés ne befolyásolja őket a döntésben): sokat segít ebben az etikai kódex és a FAIFE egy-egy állásfoglalása is.

A szakma tekintélye sokat profitálhat abból, ha sikerül magát a cenzúra ellenfeleként, az információs jogok védelmezőjeként, világnézetileg semleges, professzionális és minőség-orientált szolgáltatásokat nyújtó félként elfogadtatni. Ennek azonban az a feltétele, hogy 1) a könyvtárakban az értékekről folytatott vita intenzív és folyamatos legyen, 2) a könyvtárosi alapértékeket a különböző dokumentumokban kifelé is kommunikálják, 3) a könyvtárhasználók számára ezek az értékviszonyok a könyvtári gyakorlatban is tapasztalhatók legyenek, 4) a könyvtárosok és a szakmai szervezetek az eddiginél intenzívebben kapcsolódjanak be a cenzúráról és az információs szabadságról folyó nyilvános vitákba.

(Murányi Lajos)

227/2013

SPEZI, Valérie [et al.]: Researchers' green open access practice: : a cross-disciplinary analysis. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 69. (2013) 3., p. 334-359.

A nyílt hozzáférés „zöld útja” a kutatók körében

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Hozzáférhetőség; Megőrzés; Publikálás -tudományos kiadványoké

A nyílt hozzáférés „arany útja” mellett ott van a „zöld út is”. Az utóbbi esetében nem a publikálás költségeit fizetik meg a szerzők az előfizetés helyett, hanem a hagyományos folyóiratoknál megjelent cikkek e-printjei kerülnek nyílt hozzáférésű repozitóriumokba. A *PEER Observatory* (Publishing and the Ecology of

European Research, <http://www.peerproject.eu/>) a kiadók, a kutatók és a repozitóriumok együttműködésében vizsgálja az önarchiválás hatását Európában. A PEER kutatása keretében 12 kiadó különböző tudományterületeken kutató szerzőit kérdezték meg egy 1247 értékelhető választ hozó felmérésben és egy workshop keretében. A repozitóriumok ismertsége annak ellenére nem nőtt 18 hónap alatt – két PEER felmérés között –, hogy a kutatások finanszírozói egyre gyakrabban követelik meg, hogy a cikkek egy-egy példánya valamelyik repozitóriumba kerüljön, és ilyen repozitóriumok egyre nagyobb számban jönnek létre. A felmérésben részt vevők mintegy fele helyezte (helyeztette) az utóbbi 5 évben el cikkének valamilyen változatát nyílt hozzáférésű repozitóriumban. A növekedés a PEER első fázisában (2009. április és szeptember között) 53%, a második fázisában (2010. szeptember és 2011. augusztus között) 59%.

Az intézményi repozitóriumokat némileg jobban preferálták a válaszadók, mint a tematikusakat. Negyvenhat százalékban önkéntesen helyezték el ezekben a cikkeket, 20%-ban a munkáltató követelte meg, 16% esetében a kiadó, 12%-ban egy kolléga és 11%-ban a repozitórium javasolta, hogy ott helyezzenek el e-printeket. A fizika, a kémia, a matematika, a társadalomtudományok, valamint a humán tudományok művelői inkább az önkéntesség hívei, viszont az orvostudományok és az élettudományok területén gyakrabban tesznek eleget a kiadók ösztönzésének. Negyvennégy százalék a cikk végleges változatát töltötte fel.

Magát az elhelyezést alapvetően könnyűnek minősítették, és a felmérést megelőző évben a válaszadók kétharmada töltött le cikket repozitóriumból, amelyhez közvetett módon (leggyakrabban a *Google Scholar*ban végzett keresés nyomán) jutott el. A kutatók 62%-a a cikkek végleges, publikált változatát részesítette (vonna) előnyben, ami azonban tudományáganként eltérő volt, figyelembe véve például, hogy egyes területeken nagy hagyománya van a preprintek használatának. Vannak olyan kutatók, különösen az orvostudományok területén, akiknek az

adatok megléte, valamint a táblázatok és illusztrációk olvashatósága különösen fontos, tehát a végleges változatot részesítik előnyben. A válaszadók kétharmada utoljára cikkíráskor használt valamilyen repozitóriumot, míg közel felük naprakészségét igyekezett fenntartani, vagy új témát vizsgált.

(Koltay Tibor)

Nemzeti könyvtárügy

228/2013

SABARATNAM, Julie S. – ONG, Esther: Singapore libraries : from bricks and mortar to information. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 39. (2013) 2., p. 103-120.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Szingapúri könyvtárak

Fejlesztési terv; Könyvtári rendszer -országos; Könyvtártörténet -nemzeti; Nemzeti könyvtár

A cikk átfogó áttekintés nyújt Szingapúr könyvtárügyének alakulásáról. Mintegy 190 évvel ezelőtt a Szingapúri Nemzeti Könyvtár és a Szingapúri Állami Egyetem jelentős szerepet játszott a könyvtárak alapításában ebben a délkelet-ázsiai szigetállamban. Azóta Szingapúrban egyre bővült a könyvtári rendszer, amelybe beletartoznak a felsőoktatási, szak- és a közkönyvtárak. A kormányzati politikával és stratégiával támogatott könyvtárak a szingapúriak életének fontos szereplői. A technológiai fejleményeket követve és a használói igények, szokások változásához alkalmazkodva az ország könyvtárai új utakat és módszereket kerestek gyűjteményeik kezelésére és a használói igények kielégítésére. A tanulmány ismerteti a szingapúri könyvtárügy történetét, majd kitér az új fejleményekre, különös tekintettel a digitális termékekre és szolgáltatásokra, köztük a számítógépes könyvtári

rendszerekre, elektronikus forrásokra, digitális eszközökre, valamint a közösségi média használatára az olvasókkal való kapcsolattartásban.

(Autoref.)

Központi szolgáltatások

Lásd 258

Együttműködés

229/2013

PEKÁREK, Aleš: Projekt Europeana Newspapers – online brána k evropským historickým novinovým sbírkám In: ITlib. – 16. (2013) 1., p. 26-27.

Az Europeana Newspapers Projekt – online kapu az európai periodika-gyűjteményekhez

Digitalizálás; Együttműködés -nemzetközi; Időszaki kiadványok gyűjteménye

A nemzetközi projektet az EU alapja finanszírozza, amelynek első évében eddig a közép-európai országok közül sem a csehek, sem a szlovákok és a magyarok sem vettek részt.

A kulturális örökség fontos részét valamennyi nemzet esetében az időszaki kiadványok jelentik. Könyvtári szempontból a régi hírlapok, folyóiratok olyan páratlan történeti források, amelyek gazdagon és sokoldalúan tükrözik az elmúlt korok örökségét. A mai digitális technológiáknak köszönhetően a történeti jelentőségű régi újságokat kényelmesen, otthonról nézegethetjük. A nemzeti gyűjtemények jelentős része a digitalizálás terén nagy lépéseket tett az időszaki kiadványok megmentésére, archiválására. Az Europeana Newspaper projekt éppen azokban az anyaintézményekben kezdődött, ahol a nemzeti periodika-gyűjtemény digitalizálási befejezettek. A digitalizálást követően az újságok tartalmának hozzáférését kell biztosítani. Példaértékű ebből a szempontból a Holland Királyi Könyv-

tár, amely Európában egyedülállóként online hozzáférést biztosít periodika gyűjteményéhez. Az Europeana portál segítségével valamilyen európai nemzet lehetőséget kap arra, hogy csatlakozzon a projekthez időszaki kiadványai tartalmi közzétételével. A holland példa egyedülállósága részben a magas finanszírozással is összefügg.

A projekt keretében mintegy 18 millió újságot teljes szövegű elérését tűzték ki célul. A partnerek digitális tartalomszolgáltatók, nemzeti és állami könyvtárak (Berlin, Hamburg, Hollandia, Észtország, Ausztria, Franciaország, Finnország, Lettország, Lengyelország, Törökország, Nagy-Britannia és Dél-Tirol). A technikai partnerek között egyetemi könyvtárak (Manchester, Innsbruck, Belgrád) is szerepelnek. Jelenleg a projektben 12 európai ország (köztük Törökország) 18 partnerrel vesz részt, a fő koordinátor a Berlini Állami Könyvtár.

A digitalizálás első fázisát a kémiai tisztítás jelenti, amellyel hosszadalmas folyamatok kezdődnek az újságok online tartalmának hozzáférhetővé tételében. Az OCR, OLR (Optical Layout Recognition) tevékenység eredménye, sikere összefügg a tisztítási munka minőségével. A minőség ellenőrzését és a fejlesztéseket a Manchesteri Salford Egyetem végzi, amely az online portálon szolgáltatandó újságok tartalmi elérését teszteli. A hírlapok digitalizálásában élenjáró Holland Királyi Könyvtár a projekt szakmai irányítója.

A hozzáférés biztosításának fontos eszközét jelentik a metaadatok. Jelenleg nem áll rendelkezésre központi szabvány a digitalizált újságtartalmak leírásának kezelésére, amely a megosztást nehezíti. Ezért a meglévő és alkalmazott metaadat-formátumok elemzésével új, ideális módszerek kidolgozására és a könyvtárak által szabadon használható bevezetésére van szükség (a METS, MOTS, ALTO modellek alapján). A munkában az Innsbrucki Egyetem működik közre.

A projekt sikeréhez fontos a koordináció és az információk széles körű, európai szinten történő terjesztése. Ezért a projekt szisztematikus pro-

pagálást, reklámozást igényel a nyilvánosság körében, nemzetközi szinten is. Megkezdődött a konferenciákon való népszerűsítése, nemcsak az EU-ban, hanem Amerikában is (Torontó, Washington), ami európai projektek esetében ma még szokatlan.

A projekt a jövőben remélhetőleg kilép majd az európai keretből, és világszinten is megvalósul. Jelenleg nem mindenütt állnak rendelkezésre források és eszközök, Hollandiának úgy sikerült megvalósítania célját, hogy a beszkenelt oldalakat Indiába küldték, ahol kézzel, bér munkában végezték el az átírást. Remélhetőleg a jövőben sikerül kevésbé hagyományos módszereket alkalmazva digitalizálni és hozzáférhetővé tenni a történeti értékű hírlapokat, időszaki kiadványokat.

(Prókai Margit)

230/2013

SOUČKOVÁ, Alena: Linked Heritage – koordinace standardů a technologií za účelem obohacení European In: Čtenář. – 65. (2013) 6., p. 212-214.

Linked Heritage – a szabványok és technológiák koordinálása az Europeana fejlesztésében

Digitalizálás; Együttműködés -nemzetközi; Hozzáférhetőség; Megőrzés; Terminológia

A Linked Heritage az Europeana egyik tematikus projektje, amely nemcsak új tartalmakkal gazdagítja a portált, hanem a digitális szabványok, a szakterminológia és az új szoftvereszközök fejlesztését is magában foglalja. A projektnek három fő célja van: nagy mennyiségű új adat bevitele nemcsak a nyilvános, hanem a magán-szférából is, a tartalmak minőségének javítása és minőségi keresés biztosítása. A nagy gyűjtők, gyűjtemények vagy tartalomszolgáltatók közül elsősorban azok kerültek be, akik eddig nem vagy kisebb mennyiségű adatszolgáltatással vettek részt a kulturális örökség építésében.

Az elérhető forrásokat a metaadatok teljes mélységben feltérképezik. A Linked Heritage tartal-

mát RDF-modellel konvertálják és teszik közzé a Linked Data modellben. A projekt keretében kerül sor a terminológia linkelésére is, amelyet erre a célra fejlesztett teaurusz segítségével írnak le.

A Linked Heritage projektben 21 országból 39 intézmény vesz részt, elérhetőségük a <http://www.linkedheritage.eu> weboldalon található. A Cseh Köztársaságot a *Művészeti és Színházi Intézet* képviseli. A projekt tevékenysége 7 munkacsoport keretében valósul meg.

A teljes projekt koordinátora az olasz *Istituto Centrale per il Catalogo Unico delle biblioteche italiane e per le informazioni bibliografiche* (ICCU). Feladata a szakmai együttműködési hálózat kialakítása, a technikai infrastruktúra biztosítása, együttműködés a többi projekttel. A második munkacsoportot az angol *Collection Trust* vezeti, feladata a művészeti információtartalmak kutatása, a legmegfelelőbb modellben való tárolása és közvetítése. A terminológiáért felelős munkacsoport gondoskodik arról, hogy a szemantikus webnek megfelelő tartalmi leírások legyenek hozzáférhetőek. Célja, hogy a lokális terminológiák a soknyelvű teaurusz által kompatibilisek legyenek egymással. A terminológiai alapokért a belga *Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis* felel. A magánszektor projektbe való bekapcsolásáért az angol *EDItEUR* intézet felelős. Feladata a magánszektor metaadatainak egységesítése, a jogi háttér biztosítása az adatok megosztásához. A technikai integrációt az *Athéni Nemzeti Műszaki Egyetem* fejleszti. Célja, hogy az online felületen a használók számára megfelelő technológiai platformot biztosítson az adatok eléréséhez. A tartalmak összehangolását a ciprusi székhelyű *Cyprus Research and Educational Foundation* és az említett ICCU közösen végzi. Ez a közreműködőkkel való kommunikációt és a tartalmak visszakereshetőségének összehangolását jelenti. A Linked Heritage széles körű, nyilvános megismertetéséhez járul hozzá a hetedik munkacsoport, amelynek vezetője az olasz *Università di Padova*.

A projekt tervei között hárommillió új adat közzététele mellett a kulturális örökség területén

jól informált és minőségi közösség létrehozása, az Europeana adatszolgáltatási kézikönyvének, útmutatójának publikálása, valamint nyílt forráskódú új szoftvereszközök bevonása is szerepel.

Az Europeana projekt láthatóbbá tételével, a soknyelvűség, a multikulturális akadályok áthidalásával olyan keresőszolgáltatás válik elérhetővé, amely a sokszínű európai kultúrát népszerűsíti. A magánszektor bekapcsolásával a kereskedelmi kiadók és terjesztők is a portál részeseivé válhatnak.

(Prókai Margit)

Lásd még 238, 258, 260

Jogi szabályozás

231/2013

ANDERSON, David: Preserving Europe's digital cultural heritage : a legal perspective. – Bibliogr. In: New review of information networking. – 18. (2013) 1., p. 16-39.

Európa digitális kulturális örökségének megőrzése: jogi szempontok

Digitalizálás; Elektronikus publikáció; Megőrzés; Szerzői jog

A szellemi tulajdonról és a szerzői jogról szóló törvények alapvetően meghatározzák a digitális megőrzés gyakorlatát, és nemcsak annak megértése fontos, amit a jogszabály követel, hanem mérséklési stratégiákat is ki kell dolgozni válaszul azokra a jogi kockázatokra, amelyek bármilyen javasolt digitális megőrzési tevékenységgel együtt járnak. Ez a feladat egyáltalán nem könnyű, nem utolsósorban azért, mert a szellemi tulajdonról és a szerzői jogról szóló európai jogszabályok nem állnak összhangban a nemzeti törvényhozási rendszerekkel, valamint az egyes EU-tagországok gyakorlata is eltérő.

Olyan kulcsfontosságú kifejezéseket, mint például a „multimédiás alkotás”, különbözőképpen értelmezik Európa-szerte, és az európai közösségi keretrendszert, amely összehangolt jogi környezetet lenne hivatott biztosítani, nem alkalmazzák egyformán az EU-ban. Az a tendencia figyelhető meg, hogy a nemzeti törvényhozás általában sokkal megengedőbb, mint a közösségi jog, és nagyobb fokú részletes szabályozást nyújt. Néhány, a nemzeti törvényhozás által támogatott viszonylag liberális gyakorlat bizonyos területeken csaknem teljesen összeegyeztetetlen a közösségi joggal. A digitális megőrzés szempontjából az alábbi általános következtetések vonhatók le:

- a közösségi jog nem nyújt megfelelő jogi keretet;
- az EU-szintű kivételek egyike sem szolgálja teljes mértékben a megőrzés követelményeit;
- az EU-jog nem gondoskodik a kötelespéldánnyal, a tudományos, tanulási és oktatási célú használattal kapcsolatos követelményekről;
- számítógépes programok és adatbázisok másolását – még ha kulturális intézmények végzik is, és a nemzeti szintű jogszabályok ezt lehetővé teszik – általában tiltja az EU-szabályozás.

(Autoref. alapján)

232/2013

ZEMSKOV, A. I. – ÁKOVLEVA, T. V.: Vozmožnosti ocifrovki fondov bibliotek, obuslovlennye osobennostami rossijskogo zakonodatel'stva po avtorskomu pravu. (Na primere fondov GPNTB Rossii) In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2013) 5., p. 39-57.

A könyvtári állomány digitalizálása és az orosz szerzői jogi törvények (a GPNTB példája alapján)

Digitalizálás; Konverzió; Szerzői jogi

A könyvtárak az egész világon az elektronikus szövegekkel folyó munka technológiájának

elsajátításával foglalkoznak. Míg külföldön elsősorban a kiadványaikat digitálisan kínáló szolgáltatókra figyelnek, Oroszországban igyekeznek saját nyomtatott állományaikat is digitalizálni, amit külső cégekkel vagy saját erővel lehet megoldani. Az Oroszországi Tudományos-Műszaki Nyilvános Könyvtárban (GPNTB Rossii) mindkét módszert kipróbálták, az aktuális feladattól függően mindkettő hasznosnak bizonyult.

A könyvtárosoknak a gondot a szerzői jogi törvényekben foglalt korlátozások okozzák. A szerzői jogok védelmét Oroszországban 3 történeti szakaszra lehet bontani:

- 1828–1917: a szerzői jog a többi ország hagyományait követte, 60–80 év lemaradással. Ebben a védelem a szerző halála utáni 25 évre szólt.
- 1917–1993: Az ebben az időszakban megjelent jogszabályok egyike sem említ korlátozást a könyvtárak számára. Az 1918. novemberi dekrétum szerint a tudományos, irodalmi, zenei és képzőművészeti alkotások állami tulajdont képeznek, beleértve az élő és halott szerzők publikált és nem publikált műveit. A halott szerzők után általában az örökösöknek nem járt semmi, egy korábbi dekrétummal összhangban garantált létminimum kivételével. A nem állami tulajdonnak tekintett művek sokszorosítási, terjesztési joga a szerzőé maradt, halála után még 6 hónapig volt érvényben. A dekrétumot az évtizedek során többször módosították.

A Szovjetunió 1952-ben csatlakozott a genfi Egyetemes Szerzői Jogi Egyezményhez, az országban azonban csak 1973-ban lépett hatályba. Eddig az időpontig a szerzői jogra csak a szerző, örökösei és az állam volt jogosult. A jogszabály szerint a védelem a szerző halála után 25 évig áll fenn. A jogvédelem megszüntetéséhez először érvényesíteni kellett a jogokat a Szovjetunióban 1973 előtt nem védett művekre, valamint az NDK-val, Lengyelországgal és Csehszlovákiával kötött kétoldalú szerződések hatókörébe eső alkotásokra.

- 1993-tól napjainkig: az 1993-ban elfogadott szerzői és szomszédos jogokkal foglalkozó tör-

vény a védelmet 50 évre emelte, és először említi a könyvtárakat a szellemi tulajdonnal kapcsolatban. Ezt a törvényt 2004-ben kibővítették a művek könyvtári használatára vonatkozó paragrafusokkal, beleértve a digitalizált műveket is; ez utóbbiakat azonban csak a könyvtár helyiségeiben a digitalizált másolási lehetőség kiküszöbölésével lehet használni. A törvény a szerzői jogvédelmet 70 évre emelte.

A GPNTB-ben a katalógusok konverziója 2010-ben zajlott le. Eddig az ideig az 1990 után megjelent dokumentumok leírásai az elektronikus katalógusban voltak, míg az 1990 előttiék cédulákon. A konverzió után, 2013 elején a katalógusban 632 ezer tétel volt az elektronikus katalógusból, és mintegy 2,5 millió a cédulák digitalizálásából. A cédulakatalógust dokumentumtípusok szerint 6 adatbázisban rögzítették: hazai könyvek, külföldi könyvek, hazai periodika, külföldi periodika, nem publikált fordítások, preprintek. Mivel az 1925–2006. időszakban elfogadott törvények nem visszamenőleges hatályúak, minden 1958 előtt publikált mű köztulajdon, és a könyvtárak belátásuk szerint használhatják azokat. (Az állomány külföldi részéhez a kiadótól veszik meg a backfile-okat.) Az adatbázisokban azonban nehéz statisztikai kutatásokat végezni. Az 1942 előtt megjelent időszak kiadványok számát 30 ezerre becsülik, az 1958 előtt megjelenteké meghaladja a 60 ezret. A könyvtár évi 2,5 ezer dokumentumot (250–400 ezer oldal) tud digitalizálni, vagyis a teljes 1942 előtti állomány feldolgozásához 10–15 év, az 1958 előttihez pedig 20–30 év szükséges. A megoldást a nagy kiadókkal létrejövő együttműködés jelentheti.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 233

Könyvtárosi hivatás

233/2013

MICHNIEWICZ-WANIK, Krystyna: Úlohy knihovníkov pri šírení etiky digitálnej kultúry. – Bibliogr. In: Knižnica. – 14. (2013) 5., p. 3-6.

Res. angol nyelven

A könyvtárosok feladatai a digitális kultúra etikájának terjesztésében

Adatvédelem; Használók képzése; Könyvtáresetika; Könyvtárosi hivatás; Szerzői jog

Az információs forradalom következtében létrejött digitális térben valamennyi emberi tevékenység megjelenik. Az új technológia által kialakult változások meghatározzák az emberi kapcsolatokat, normákat és viselkedést, amely új társadalmi és etikai dimenziót kapott. Az informatikai bűnözés elleni harc és a digitális tér etikájának népszerűsítése a szakmai etikai kódexekkel összhangban a könyvtárosok és információs szakemberek feladatai közé tartozik.

A számítógépes etika definiálásával számos kutató, az 50-es évek végén Norbert Wiener, a 60-as években Donn Parker és James H. Moor is foglalkozott. Parker dolgozta ki 1973-ban a számítógépes viselkedés kódexét, majd 1995-ben az Intel Corporation – Sally Hambridge vezetésével – a netikett szabályait (Netiquette Guidelines).

Netikettnek nevezzük azoknak a szabályoknak az összességét, amelyek internetes környezetben érvényesek. Az internet használatában nemzetek feletti harmonizáció vált szükségessé, amelynek szabályait Joanna Kulesza a következő tíz pontba sűrítette: 1. Tartsd tiszteletben a szerzői jogokat, 2. Védj a személyes adatokat és a magánéletet, 3. Törődj az elektronikus levelezés biztonságával, 4. Kerüld a spameket, írd tömören és címzetten, 5. Óvd a hálózat biztonságát, 6. Tégy eleget információs kötelezettségednek, 7. Tarts be a technikai szabályokat, 8. Tartsd be

a szerkesztési szabályokat, 9. A hálózati etikának megfelelően viselkedj, 10. Légy toleráns.

A szerző a Wikipédia, a Creative Commons (CC) és a Free Software Foundation tevékenységét mint a jogi problémák lehetséges megoldásait mutatja be. A kibertér szabályozására új jogterület (ius internet) bevezetését javasolja. Internetes környezetben számos lehetőség adódik a szerzői jog megsértésére. A web 2.0 a plagizálás és szerzői jogi tolvajok birodalma, ahol nem törődnek a szellemi tulajdon kérdésével. A virtuális közösségekben a relatív anonimitás új identitások kialakítására ad lehetőséget, amellyel nemcsak élni, hanem visszaélni is lehet. Komoly problémát jelentenek a hackerek, akik destruktív céllal, vírusokkal fertőzik meg az adatokat, ezért válik fontossá a személyes adatok védelme az interneten.

A kibertér tiszteletben tartásának szükségessége a könyvtárosok és információs szakemberek személyes felelőssége. Szakmai etikai kódexük része kell, hogy legyen ez a felelősség is. Fontos szempont az etikai kódexben, hogy a könyvtári és információs állományok biztonságáról és védelméről a szakembereknek gondoskodniuk kell. Be kell tartaniuk a licencszerződéseket, a hálózati etikát, meg kell akadályozniuk az illegális másolást.

A könyvtárosok és információs szakemberek az információs kultúra terjesztői és erősítői, az olvasási kultúra népszerűsítői. Az információs kultúra körébe tartozik az információs műveltség, amelynek terjesztése is a feladataik közé tartozik. Kötelességük, hogy az új technológiákkal együtt az etikai alapelveket is közvetítsék, és küzdjenek a rosszindulatú netes viselkedésekkel szemben, megakadályozzák a tiltott tartalmak propagálását, hozzáférését.

Ahogy az internetes adatbázisok, források és keresők használatát, úgy az etikai szabályokat, viselkedési normákat is lehetne kötelező online kurzusok segítségével terjeszteni. A személyes adatok védelme, a szerzői jogok tiszteletben tartása, a netikett alapelvei és hasonló hálózati szabályok és normák betartása a könyvtárosok és

információs szakemberek szakmai kötelessége, mindannyiunk és a kiberkultúra közös érdeke.

(Prókai Margit)

234/2013

SHAFFER, Christopher – CASEY, Olga: Behind the glasses and beneath the bun : portrayals of librarians in popular cinema and a guide for developing a collection. – Bibliogr. In: Collection building. – 32. (2013) 2., p. 39-45.

Könyvtárosok ábrázolása népszerű mozifilmekben

Film; Könyvtárkép; Könyvtárosi hivatás

A könyvtárosokról a nagyközönség fejében élő sztereotípiák kialakulásához és megszilárdításához nagyban hozzájárulnak filmbeli ábrázolások – a filmvászonon jellemzően szigorú, komoly, művelt és középkorú, különc vénkisasszonyként láthatjuk viszont magunkat.

S bár a könyvtárosok képzése sokat fejlődött, és feladataik is nagyon megváltoztak az elmúlt ötven évben, a fizetés és a társadalmi megbecsülés nem követte ezt megfelelőképpen. Így a könyvtárosok presztízse és a róluk alkotott kép sem korszerűsödött számottevő mértékben. Talán az Amerikai Könyvtáros Egyesület erőfeszítései és a könyvtárakban is nyilvánvalóan megjelenő technikai és technológiai fejlődés hatása azonban, hogy egyre gyakrabban láthatunk titkos tudása birtokában rejtélyes hatalommal bíró könyvtárost is, aki fantasztikus kalandok főszereplője – mint például Batgirl, aki „civilként” Dr. Barbara Gordon, Gotham város könyvtárigazgatója.

A könyvtárskép megváltoztatásához jobban kellene hangsúlyozni a könyvtárosok technológiai jártasságát és szakértelmét, mellyel a köz javát és használók igényeit szolgálják. Digitális olvasóköri létrehozása például hatékonyan segíthetné ezt a változást. Ki kell használni azt is, hogy a személyes kapcsolatépítésre már nemcsak az olvasópulznál van lehetőség, hanem a virtuális világban is.

A könyvtárosok ábrázolását a popkultúrában már sokan vizsgálták, a kérdésről általában kisebb cikkek születtek. Vannak azonban igen alapos gyűjtések és elemzések, melyek szinopszissal együtt tartalmazzák a könyveket és filmeket, melyekben könyvtárosok fordulnak elő. A cikk a két legjobb forrás alapján ismerteti tíz amerikai, hét nyugat-európai, tizenöt orosz (és szovjet) és hat ázsiai filmet. Ezek alapján a könyvtárosokra vonatkozó – nem feltétlenül negatív – sztereotípiák jellemzője, hogy leggyakrabban intelligens és különként mutatják őket. Tanulságként az is megállapítható, hogy fontos ugyan figyelemmel kísérnünk a kép változását, hiszen ez is hatással van a könyvtárosi pálya alakulására, de ajánlatos mértékletesen és humorral kezelni a rólunk mutatott képet. A filmeket tanulmányozva a könyvtárosok és könyvtáros hallgatók szembesülhetnek a közvéleménnyel, de eszközként is használhatják a filmeket a szakma fejlesztéséhez.

(Fazokas Eszter)

235/2013

SMITH, Dennis J. – HURD, Jessi – SCHMIDT, LeEta: Developing core competencies for library staff : how University of South Florida Library re-evaluated its workforce. – Bibliogr. In: College & research libraries news. – 74. (2013) 1., p. 14-17., 35.

A könyvtárosok alapvető kompetenciáinak fejlesztése: a University of South Florida könyvtárának kísérlete

Egyetemi könyvtár; Képesítés; Könyvtárosi hivatás; Továbbképzés

A University of South Florida könyvtárának a nyugdíjazások és a folyamatosan szűkülő költségvetési keretek miatt munkaerő-problémákkal kellett szembenéznie. A megüresedő pozíciókat nem engedték betölteni, így a megmaradt munkatársaknak kellett ellátnia a távozók munkáit is. A készségek és kompetenciák terén jelentős hiányok keletkeztek. A probléma megoldására

alakítottak egy munkacsoportot, akik a hiányzó kompetenciák fejlesztésére dolgoztak ki stratégiát.

Az elvárások világossá tétele érdekében tanulmányozták az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) és az egyetem készségekre és kompetenciákra vonatkozó dokumentumait. Az összegyűjtött készségek és kompetenciák az egyetemen használt teljesítményértékelési rendszerrel együtt jelenítették meg az elvárásokat. A könyvtárban lévő összes álláshelyet és a hozzájuk kapcsolódó elvárásokat is egy kereshető adatbázisban kezelték.

A készségekről két lista készült, egy részlegenként írta le a kívánatos készségeket, amelyet az értékelési szintek meghatározása követett.

Az alapvető kompetenciák kidolgozásához az egyetemen készült lista szolgált kiindulópontul. Nyolc teljesítménymutató az egyetemen használt hagyományos kategóriák közül került ki, mint „az álláshoz szükséges tudás”, „produktivitás”, a „munka minősége”. Bizonyos szubjektív területek a viselkedésre fókuszáltak: „kommunikáció”, „szolgáltatásminőség”, „csapatmunka”. Továbbá megjelentek a „kezdeményező-készség” és a „problémamegoldás”. Ezekhez kettőt tett hozzá az alapvető kompetenciák fejlesztésével megbízott munkacsoport: az „alkalmazkodókészséget” és az „emberek vezetését”.

A hagyományos teljesítménymutatók értékelése vonatkozásában az egyetemen megszokott ötfokú skálán az egyes elemeknek (nem kielégítő, fejlesztése szükséges, megfelelt, dicséretes, kiváló) definiálták a pontos jelentését az egyes kompetenciák esetében.

A munkacsoport végül javaslatot tudott tenni egy átfogó programra, amely az alapvető kompetenciák és készségek értékelését és fejlesztését tűzte ki célul. Az alapvető kompetenciákról és teljesítménymutatókról szóló zárodokumentumot benyújtották a könyvtár vezetésének, amelyet 2010 novemberében fogadtak el. Később számos képzési programot kínáltak ennek alapján.

A programban kulcsfontosságú volt, hogy a teljesítményről és a készségekről hatékony kommunikációt teremtett az alkalmazottak-

kal. A könyvtár a dokumentum alapján világos irányt tudott mutatni készségeik fejlesztésére. A könyvtári vezetés is felismerte a változó környezet nyomán megjelent kihívásokat, és megértette a készségek fejlesztésének fontosságát, hogy könyvtár meg tudjon felelni a használók igényeinek.

(Tóth Máté)

236/2013

WINGATE GRAY, Sara: Locating librarianship's identity in its historical roots of professional philosophies : towards a radical new identity for librarians of today (and tomorrow). – Bibliogr. In: IFLA journal. – 39. (2013) 1., p. 37-44.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

A könyvtáros hivatás identitásának megtalálása a könyvtár-filozófia történeti gyökerei alapján: a jelen (és a jövő) radikálisan új könyvtárosi identitása felé

Könyvtárosi hivatás; Könyvtártörténet -egyetemes

A „könyvtáros identitás” egy olyan vitatott téma, mely láthatóan csapdába esett a „polgárság” hagyományos elvei és a huszadik század végi fogyasztói demokrácia felé tartó elmozdulás között folyó értékháborúban. A frissen végzetek óvakodnak csatlakozni a szakmai hierarchia kialakult rendszereihez, ha ezek feltehetően nem figyeltek eléggé arra, *ahogy ez az értékváltás lezajlott*. A leglényegesebb kérdés az, hogyan ment végbe ez a váltás az *információmenedzsment és az információfogyasztás* irányába, hogyan lett az olvasóból *ügyfél*, és hatott-e a szakmai identitás egészére egy-egy magán- vagy társadalmi vállalkozás által nyújtott könyvtári ellátás új modellje, s mit jelent ma, ha könyvtárosnak nevezük magunkat?

A tanulmány nyomon kívánja követni a könyvtároság változó filozófiájának a gyökereit, hogy kiderüljön, miképp alakult át a szakmai identitás *Edwardstól és Dewey-től* kezdődően, akiknek a könyvtárosai *könyvrök- katalogizálók*

vagy *könyvtárgazdászok* voltak, *Otlet* és *Shera dokumentalistájáig*, majd *Ranganathan* könyvtáros *segítőjéig*, és végül mai megtestesítőjéig, *Lankes* könyvtárosáig, aki már a *közösségi tudás létrehozásának segítője*. A könyvtároság történeti gyökereinek elemzését felhasználva a tanulmány azt a tézist fogalmazza meg ezzel kapcsolatban, hogy azon mai könyvtárosok számára – akik nem hagyományos területeken és módokon tevékenykednek – hasznos lehetne „a könyvtártudomány visszhang kamráján kívüli” utat javasolni a könyvtároság történelmi ösvényének bizonyítéka mentén. Úgy véli, hogy a könyvtároság mögöttes filozófiáinak vizsgálatával és azoknak a szakembereknek a meghallgatásával, akiknek nincs hagyományos könyvtári képesítésük vagy nem hagyományos intézményekben, hanem az információk és az információs műveltségi készségek területén dolgoznak, egyfajta új *identitás-hamisítás* figyelhető meg. A hivatás tagja vagy nem tagja kettősség kiterjesztésével és a tevékenységek példáival mutatja be, miképpen alakítható ki ez az új identitás úgy, hogy főnixszerűen, egy radikálisan új, magával ragadó és elkötelezett formában szülessen újjá.

(Autoref.)

Lásd még 288

Oktatás és továbbképzés

237/2013

COOKE, Nicole A. – HENSLEY, Merinda Kaye: The critical and continuing role of library and information science curriculum in the teacher training of future librarians. – Bibliogr. In: Information research. – 18. (2013) 3.

Tanárképzés a könyvtár- és információtudományi tantervekben

Könyvtárosképzés -felsőfokú; Tanterv, óraterv

A könyvtár- és információtudományi tantervek alig nyújtanak formális képzést azzal kapcsolatban, hogy miként tanulhatunk meg tanítani. A legtöbb munka közben tanulják meg ezt. Az oktatás módszertanára vonatkozó kurzusok megléte nem újdonság a könyvtárosképző intézményekben, viszont a képzés továbbra is következetlen. Ezt orvosolandó az Illinois Egyetemen (Urbana-Champaign) egy olyan képzést dolgoztak ki, amely rövid demonstrációt tartalmaz az oktatásról annak érdekében, hogy szimulálja a valós könyvtári oktatást, viszont ezt követően a hallgatók egymást oktatják, lehetővé téve, hogy kísérletezzenek, majd reflektáljanak a tanulás közben észlelt jelenségekre.

A program nem fedi le az oktatás teljes idejét, így nem képes megismételni az ott megjelenő összetett kihívásokat. A kurzus elméleti háttérét adó tapasztalati tanuláselmélet és a reflektív gyakorlat azt sugallja, hogy annak elsajátítása, miként tanítsunk, hosszú ideig tartó folyamat, amely magában foglalja azt, hogy többször szerezhetünk gyakorlati tapasztalatokat a tanításról.

A Kolb-féle tapasztalati tanuláselmélet és a reflektív gyakorlat megfelelő pedagógiai megvilágításba helyezi a könyvtárosok tanításra való felkészítését. Az előbbi a tapasztalati tanuláson

alapszik, amely azt jelenti, hogy nemcsak gondolatban, hanem közvetlenül szembekerülünk a tanulmányozott jelenségekkel. Ezt követi a reflexió, amely lehetővé teszi, hogy érzékeljük a tanulási célokat, tudatossá váljunk, és hozzájárul az önfejlesztéshez. A hallgatók kritikusan és elmélyülten szemlélik tanulásuk tartalmát, majd alkalmazzák életükre és megoldási módszereikre.

A reflektív gyakorlat elősegíti a tapasztalatok révén történő tanulást (learning by doing), és javítja a problémamegoldó készségeket. A reflexió több szintjét feltételezi: a leíró jellegűt, amely lehet egy esemény leírása; a dialogikus, amely az eseménytől való eltávolodást és az okairól való elmélkedést jelenti, valamint a kritikait, amely a tágabb társadalmi, etikai, morális és történelmi kontextusokat is szemléli. A tapasztalati tanuláselmélet és a reflektív gyakorlat együttműködése olyan tanulási ciklust eredményez, amely az oktató könyvtárosok fejlődését és hozzáértésének növekedését hozza magával.

(Koltay Tibor)

Lásd még 235

Egyesületek

Lásd 226

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

Lásd 257

Felsőoktatási könyvtárak

238/2013

BALL-WALKER, Jill: Start-up library : my experience at NYU Abu Dhabi. – Bibliogr. In: College & undergraduate libraries. – 20. (2013) 2., p. 224-231.

Egy könyvtár indulása. Tapasztalatok a New York University új campusán (Abu-Dhabi)

Egyetemi könyvtár; Együtműködés -nemzetközi; Fejlesztési terv

Az Egyesült Arab Emírátsokban, Abu-Dhabiban 2008-tól működik a New York University (NYU) új, önálló campusa (NYUAD). Ez az egyetem része a Global University Network (GNU) kezdeményezésnek, ami azt jelenti, hogy nem egyszerűen a NYU külföldi campusa, hanem egy nagyobb, globális egyetem nemzetközi „portálcampus”. Öt kontinensen, tíz helyen vannak ilyen, külföldi tanulási lehetőséget kínáló intézmények (Tel-Aviv, Accra, Buenos Aires, Prága és mások), a legközelebbi Sanghajban létesül. Maga a NYUAD évente 150 hallgatót vesz fel, jelenleg, a harmadik évben 450 hallgatója és 100 oktatója van. A jelentkezés többszörös (2016-ra pl. 2470 fő).

A NYUAD könyvtárának létrehozását nyolc hónappal az első hallgatók érkezése előtt kezdték meg öt fővel. Az előkészítő munka az eltérő kulturális és nyelvi környezet, az internetkapcsolat és a hálózati sebesség problémái miatt sok nehézséggel járt. Tízezer könyv beszerzését tervezték. A kezdeti időszakban még kevés információ állt rendelkezésre az oktatókról, az oktatási területekről és a tantervekről. A beszerzéseket két könyvtáros irányította, egy helyben és egy New Yorkban. A nyomtatott könyvek gyűjteményét 50 ezer kötetben maximálták. Rendelkezésre állnak viszont a NYU könyvtárban található e-könyvek és online források, valamint a közös katalógus. A vendégoktatók héthetes turnusokban érkeznek a NYUAD-ra. Ideális esetben hónapokkal érkezésük előtt megadják, milyen dokumentumok beszerzését kérik.

A hallgatók, oktatók és könyvtárosok a világ minden tájáról érkeznek az intézménybe. A fő cél az, hogy a GNU összes telephelyén azonos szolgáltatásokat kapjanak a felhasználók. A NYUAD-on alkalom volt új szolgáltatások bevezetésére is, ezek a következők: kihelyezett könyvtári órák a kollégiumokban, konzultáció

dolgozatíráshoz, iPad-kölcsönzés, kamerák és más eszközök kölcsönzése.

A NYUAD harmadéves hallgatói a GNU különböző intézményeibe utaznak. A kiutazóknak a könyvtár előzetes tájékoztatókat szervez, és a célállomáson könyvtári kapcsolattartó várja őket. A hallgatók mellett a könyvtárosok is részt vesznek különböző csereprogramokban: a NYUAD könyvtárosait néhány hetes képzésre küldik New Yorkba és viszont; az amerikai kollégák különböző projekteket hajtanak végre (a használók képzése, a gyűjteményfejlesztés és a dokumentumszolgáltatás területén). Az együttműködés állandó, például videokonferenciákra is sor kerül. A helyi közösségből is vesznek fel munkatársakat (ők ugyanis ismerik a nyelvet, az ünnepeket, az üzleti kultúrát stb.).

(Hegyközi Ilona)

239/2013

DENDA, Kayo: Study abroad programs : a golden opportunity for academic library engagement. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 39. (2013) 2., p. 155-160.

Külföldi tanulási programok – kiváló szolgáltatási lehetőségek a felsőoktatási könyvtárak számára

Egyetemi könyvtár; Együtműködés -nemzetközi; Külföldi hallgató; Oktatás információellátása

A felsőoktatási hallgatók számára mostanában egyre több lehetőség nyílik arra, hogy tanulmányaik egy részét külföldön végezzék, s ezáltal egyre inkább a globális társadalom polgáiraivá váljanak. A külföldi tanulmányok során a hallgatók sokszor kapnak konkrét kutatási feladatot is. A cikk azt vizsgálja a *Rutgers Egyetemen* készült esettanulmány keretében, hogy ezek a hallgatók milyen igényekkel rendelkeznek, mit tud nyújtani számukra könyvtáruk, és a könyvtárak között milyen együttműködés folyik ezen a területen. A vizsgálatba az egyetem oktatóit, vezetőit és hallgatóit, külföldön a programban működő munkatársait, végül partnerintézmények képviselőit vonták be.

A Jersey roots, global reach mottó azt sugallja, hogy a globális és nemzetközi oktatás a Rutgers Egyetemen, New Jersey állami egyetemén az oktatási küldetés fontos komponense. Közel negyven, különböző hosszúságú programot ajánlanak külföldi tanulásra és szakmai gyakorlat szerzésére, amelyek az oktatás szerves részei, értük kredit jár. A külföldi gyakorlat három modultól áll: egy helyi kurzus elvégzése, kiutazás, a záródolgozat elkészítése.

A vizsgálat első része a külföldi tanulmányokkal kapcsolatos könyvtári igények felmérésére irányult az oktatók és a hallgatók körében, második része más könyvtárakat is bevonva elemezte ugyanezt. A Rutgers Egyetem könyvtárában online kalauzt állítottak össze azok számára, akik külföldi programokban vesznek részt. A kalauz az igénybe vehető szolgáltatásokat, a kapcsolattartó személyek elérhetőségét és a célországokra vonatkozó hasznos információkat foglalja össze. A hallgatókon és az oktatókon kívül az érintett családok is érdeklődnek iránta.

A mai fiatal generáció számára nem jelent gondot, hogy a globális és komplex világban forogjon és kommunikáljon. A könyvtáraknak stratégiai szerepet kell vállalniuk abban, hogy a felsőoktatás nemzetközi jellege erősödjék. Négy területen vállalhatnak szerepet:

- a külföldi tanulmányaikat végzők számára speciális szolgáltatásokat nyújtanak, és ezeket weblapjukon meg is hirdetik; gondoskodnak arról, hogy a licencszerződések keretében elérhető forrásokat a résztvevők távolról is el tudják érni;
- intézményi repozitóriumi szolgáltatásaikat az alsóévesek számára is rendelkezésre bocsátják, beleértve a külföldi tanulmányokkal kapcsolatos tartalmat;
- külön felelőst jelölnek ki a külföldön tanulókkal és oktatókkal való kapcsolattartásra, a vonatkozó források frissítésére;
- aktívan kommunikálnak az érintettekkel, kiveszik részüket a paradigmaváltásból, az új technológiai lehetőségeket is kihasználva.

(Hegyközi Ilona)

240/2013

ISSARTEL, Pascale: La bibliothèque de la Sorbonne : vers un nouvel équilibre entre collections et services In: Bulletin des bibliothèques de France. – 58. (2013) 3., p. 69-76.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Gyűjtemény és szolgáltatás egységének megteremtése a Sorbonne könyvtárában

Állomány; Egyetemi könyvtár; Könyvtáráépület -egyetemi, főiskolai; Szolgáltatások

2003 őszén a Sorbonne könyvtárának működését vizsgáló bizottság kedvezőtlen döntést hozott. A könyvtár bezárását sürgették a helyszín alkalmatlansága miatt.

Hosszú évek után a Sorbonne könyvtára 2013 őszén újra megnyitja kapuit. E tíz év alatt nemcsak az épület felújítására került sor, hanem ez az idő alkalmas volt a teljes állomány fizikai megújításán túl a gyűjtemény szellemi értékeinek újragondolására is. Ennek során a gyűjtemények láthatóvá és könnyen használhatóvá tétele és a felhasználók, kutatók igényeinek megfelelő szolgáltatások kialakítása volt az elsődleges cél. Egy 19. századi épületet átalakítani úgy, hogy az mindenben megfeleljen a 21. század elvárásainak, nem könnyű feladat. Különösen, hogy a gyűjtemény rendkívül szerteágazó és minden dokumentumtípus tekintetében igen gazdag. A majd kétfélmillió kötet időben a 10. századi kéziratokig nyúlik vissza. Néhány jellemző adat: 3600 kézirat, hétezer metszet és fotó, körülbelül százezer 1801 előtt nyomtatott mű, tehát régi könyv, 565 ősnymtatvány, 100 ezer e-book. Ha csak a 2011-ben beszerzett dokumentumokat vizsgáljuk, 68%-uk idegen nyelvű. A folyóiratoknál ez az arány még magasabb. A 17 750 folyóiratból 3889 élő cím, amelyből majdnem háromezer ugyancsak külföldi folyóirat.

A gyűjtemény vonzereje tehát érthető. Egyúttal ez ad magyarázatot arra a hosszú, sokéves huzavonára, amely az állomány biztonságos elhelyezése körül tartott. A 2010-ig e körül folyó viták, építkezések sikeres és sikertelen megoldásai

mellett a következő hat fő szempontot tartalmazó stratégia született a Sorbonne projektben:

- 1) új könyvtárat kell építeni a Sorbonne épületében;
- 2) létre kell hozni egy virtuális könyvtárat;
- 3) modernizálni kell a könyvtári érkeztető helyiséget, és fejleszteni kell mindazon szolgáltatásokat, amelyek célközönségét a kutatók alkotják;
- 4) ugyancsak fejleszteni kell a gyűjtemények hozzáférhetőségét, feltártságát, hatékonyságát;
- 5) hatékonyabbá kell tenni a belső működést;
- 6) teljesen meg kell újítani a könyvtárimázst.

Hogy ez összességében mennyire sikerült, a jövő olvasói fogják eldönteni.

(Pajor Enikő)

241/2013

SINIKARA, Kaisa: Service design and collaboration
In: Scandinavian library quarterly. – 46. (2013) 2., p. 5-6.

Szolgáltatástervezés és együttműködés

Egyetemi könyvtár; Könyvtárépület -egyetemi, főiskolai; Szolgáltatások

A Helsinki Egyetem könyvtára a legnagyobb felsőoktatási könyvtár Finnországban. 1995 és 2012 között 160 kisebb könyvtár egyesítésével hozták létre. Nyilvános könyvtár. Központi könyvtárának épületét 2012-ben avatták fel.

Az építészeti tervpályázatra 80 érdeklődő jelentkezett. Közülük 10 céget hívtak meg, további húszat pedig sorsolás útján választottak ki (hogy fiatalok is lehetőséget kapjanak). 27 terv érkezett be, a döntőbe jutott pályázatok közül egy volt a kisorsoltak közül. A tervezés során a következő szempontokat tartották a leglényegesebbnek: ügyfélközpontúság, szolgáltatások a tanuláshoz és a kutatáshoz, fejlődő gyűjtemények, a személyzet munkafeltételei, együttműködés, hatékonyság és minőség. Az épület megtervezése során a következő célokat

követtek: az épület legyen funkcionális, többcélú és rugalmasan alakítható, elrendezése legyen logikus és letisztult, biztosítson könnyű eligazodást, legyen az innovációt támogató, kiváló és érdekes létesítmény.

A szolgáltatásokat tekintve a hallgatók és a kutatók számára egyaránt vonzó épületet kívántak kialakítani. A hallgatói igényeket „a Helsinki a világ dizájn fővárosa 2012” projekt részeként vizsgálták meg. Olyan épületet szerettek volna létrehozni, amely befogadja a különböző tanulási stílusokat, a tanulók és a kutatók legkülönbözőbb igényekkel rendelkező képviselőit, amely az olvasáshoz és a munkavégzéshez nyugodt helyet biztosít, a csoportmunkához pedig megfelelő tereket. A korszerű információtechnológiát kihasználó a könyvtárban helyet adtak információs műveltségi képzéseknek. A pihenésre és a kávézási lehetőségekre is gondoltak. A szolgáltatásokkal kapcsolatban a kulcsszavak a következők voltak: sokféleség, rugalmasság, átalakíthatóság, az interakció támogatása.

A központi könyvtár elsősorban a bölcsész, a jog-, a teológiai és a társadalomtudományi hallgatókat szolgálja ki. Helyet ad az Amerikai Forrásközpontnak, valamint a finn statisztikai tájékoztatási központnak is.

Az egyetemi könyvtárban található nyomtatott dokumentumok száma 1,5 millió. Az összevonas alatt kiiktatták a felesleges duplumokat. A gyűjtemény tematikusan van elrendezve. A gyűjtemény közös felhasználása, az országos együttműködés, a digitális dokumentumok növekvő száma jelentős megtakarítást eredményez a működési kiadásokat tekintve. A kölcsönzést automatizálták, használják az RFID rendszert. A hallgatók saját számítógépeikkel jöhetnek, vagy igénybe vehetik a számítógépes laboratóriumot.

A kutatók számára a nyugodt alkotómunkához megfelelő teret adtak, kellemes találkozóhelyet, könnyen elérhető helyen, vonzó légkörben. A tervezés számára kihívást jelentett a csendes és a zajos övezetek elválasztása, a használók korrekt eligazítása, a dokumentumforgalom logisztikájának megoldása. Emellett közel 140 munkatárs

számára kellett ergonomikus munkahelyet és közösségi tereket kialakítani és berendezni.

A kutatás támogatása igen lényeges cél a Helsinki Egyetemi Könyvtárban, amely létrehozta a kutatási információk adatbázisát, támogatja a nyílt hozzáférésű publikálást, adatszolgáltatást biztosít, valamint vállalja a kutatási eredmények bibliometriai elemzését, és a kutatók számára testre szabott online szolgáltatásokat biztosít.

A szolgáltatások centralizálásának eredményeként megerősödtek az interdiszciplináris kutatási lehetőségek, hatékonyra vált a használat, fejlődtek a könyvtárosok készségei, és elmélyült tudásuk a digitális publikálás, az e-tudomány és a szolgáltatástervezés terén.

(Hegyközi Ilona)

242/2013

STEVENS, Christy R.: Reference reviewed and re-envisioned : revamping librarian and desk-centric services with LibStARS and LibAnswers. – Bibliogr. *In: The journal of academic librarianship.* – 39. (2013) 2., p. 202-214.

A könyvtáros- és pultcentrikus referenz szolgáltatás átalakítása a LibStARS és LibAnswers rendszerrel

Kommunikáció -használókkal; Online üzemmód; Referenz

A cikk első része a referenz szolgáltatások változó jellegével kapcsolatos szakirodalmat tekinti át. Először azt állapítja meg, hogy országos szinten csökkent a referenz tevékenység, ennek mi az oka, és hogy az online referenz szolgáltatások talán majd megállíthatják vagy visszajára fordíthatják ezt a hanyatlást. Ezután a referenz kifejezés definícióit elemzi rámutatva, hogy ezek a definíciók nem minden esetben fedik a valóságot, azaz a referenzpultnál zajló tevékenységet. Ezután a referenz munka pultcentrikus modelljének bírálatát vizsgálja kitérve arra, hogy sok felsőoktatási könyvtárban még mindig fennmaradt a pult. A cikk második része részletesen bemutatja, hogy egy amerikai

egyetemi könyvtár (University Library at Cal Poly Pomona) hogyan szervezte át referenz tevékenységét. Bevezették a LibStARS (Library Student Assistant Researcher Support) programot, azaz könyvtárosok helyett könyvtár szakos hallgatókat alkalmaztak a pultnál heti 40 órában, és a referenz munka automatizálása érdekében bevezették a LibAnswers rendszert. A tanulmány az új kezdeményezés előnyeinek áttekintésével zárul.

(Autoref.)

Lásd még 265, 269, 276

Közművelődési könyvtárak

243/2013

BARBIAN, Jan-Pieter: Von der „Türkischen Bibliothek“ zur „Interkulturellen Bibliothek“ : die Vision der Stadtbibliothek Duisburg als einer „Agentur für transnationale und transkulturelle Sozialisation“ *In: BuB.* – 65. (2013) 3., p. 215-221.

Res. angol és francia nyelven

A „Török Könyvtár”-tól az „interkulturális könyvtár”-ig: a Duisburgi Városi Könyvtár szolgáltatása

Nemzetiségi olvasó; Városi könyvtár

Törökország, a 2013. évi német könyvtári kongresszus díszvendége, különleges szerepet játszik Németország és a német könyvtárak életében. Csaknem 3 millió török származású ember él Németországban, és a könyvtárak fontos feladatot tölthetnek be a bevándorlók és leszármazottaik befogadásának és beilleszkedésének elősegítésében. A Duisburgi Városi Könyvtár megfelelő szemléletmódjával és sikeres, modellértékű programjaival élen jár ebben a folyamatban, „Török Könyvtára” az interkulturalitás középpontját jelenti.

Duisburgban a bevándorlók a lakosság 32,7%-át teszik ki: a csaknem 480 ezer lakosból 150 ezer származik bevándorló családból, a bevándorlók

25%-a török gyökerekkel rendelkezik. Számukra létesítette és bővíti folyamatosan a város a „Török Könyvtárát”, amely ma már több mint 11 ezer médiaegységet tart nyilván állományában. A gyűjtemény Törökországban és Németországban megjelent török nyelvű szépirodalmat, tudományos irodalmat, referenzműveket, hírlapokat és folyóiratokat, valamint CD-k és DVD-k széles választékát tartalmazza. Nagy számban található meg benne török vagy kétnyelvű gyermek- és ifjúsági irodalmi művek. Így a könyvtár „török” használói anyanyelvükön férhetnek hozzá a világirodalomhoz. Anyanyelvi készségeik fejlesztése is alapvető feltétel a második nyelv, a német, és további idegen nyelvek tanulásához: ebben az értelemben az idegen nyelvű gyűjtemény az első összekötő kapocs a befogadó Németországgal.

A „Török Könyvtár” állománya kiterjed a Törökországban megtalálható összes vallási csoportra és kulturális területre. Ily módon a városi könyvtár használói számára otthonos légkört teremt, miközben semleges, demokratikus hely marad, ahol mindenki hozzáférhet a Törökországra vonatkozó, elfogulatlan információkhoz.

(Autoref.)

244/2013

HOLMGAARD LARSEN, Jonna – LURIDSEN, Jens: Model programme for public libraries In: Scandinavian library quarterly. – 46. (2013) 2., p. 15-17.

Építési mintaprogram közkönyvtáraknak

Könyvtárépítés, berendezés; Közművelődési könyvtár

A dán közkönyvtárakban napjainkban gyakorlatilag mindenütt jelentős átalakítási folyamat zajlik válaszul a digitális tartalom és a kulturális együttműködés iránti használói igények növekedésére. Az átalakulás az egyes helyeken eltérően zajlik a helyi hagyományok, a jelenlegi feltételek és a jövőbeni ambíciók függvényében.

A vonatkozó mintaprogram 2012 nyarán indult a *Dán Kulturális Ügynökség* és a Realdania kezdeményezése nyomán. A cél a könyvtárak fizikai tereinek fejlesztése az új funkciókkal és a városfejlesztési törekvésekkel összefüggésben. A program 2014 őszén zárul. Nem tervezési kalauzt kívánnak összeállítani, hanem inspiráló megoldásokat felkínálni ahhoz, hogy a közkönyvtárakban jelentős változások induljanak el. A program a berendezés optimális kialakítására is kitér, az új funkciók számára teret létrehozva, több funkció egymásra hatását megkönnyítve.

A program keretében bizonyos tervezési elveket határozottan rögzítettek. Ezek egyike, hogyan kell a könyvtárát a nyilvános városi tér fontos részeként megjeleníteni. Ehhez szöveget, illusztrációkat és hivatkozásokat adtak. A Birminghami Városi Könyvtárban például, amelyet példaképnek tekintenek, az új könyvtárépület „amfiteátruma” kiváló példa arra, hogyan lehet színvonalas kulturális élményt nyújtani részben a könyvtárban, részben egy nyilvános városi térként. Vagy: egy külső térrel is rendelkező kávézó is jó kapcsolatot teremthet a külvilág és a könyvtár között. A könyvtár akár ki is települhet olyan helyekre, ahol új használókat nyerhet meg (lásd koppenhágai strandkönyvtár). A tervezésnél ki kell fejezni a digitális és a fizikai könyvtár egységét: a digitális platformokat és érintőképernyős terminálokat a könyvtári tér minden pontjára beépítve, a térben mozgó könyvtárosokat pedig például iPadekkel felszerelve, hogy azonnali segítséget tudjanak adni a használóknak.

Meg kell fontolni, hol legyenek azok a terek, ahol a használók maguk alkothatnak, számítógépes laborokat használhatnak. Arra is gondolni kell, hogyan alakíthatók át ezek a terek más célokra, akár a különböző napszakokban, amikor más-más használók dominálnak a látogatók között.

A mintaprogram irányító bizottságában jeles könyvtárosok is helyet kaptak szakértőként. Más szakmák képviselőit is bevonták az ügynevezett jövőkép-csoportba. A programhoz tanulmányutak, tapasztalatcserék is kapcsolódnak (Malmö,

Helsinki, holland könyvtárak). Ezekből azt szűrték le, hogy igen fontos, hogy a könyvtárosok láthatók és elérhetők legyenek. A könyvtárnak az általa kínált sokféle dinamikus tartalmat barátságos és sokféle célra alkalmas fizikai környezettel és gazdag rendezvénykínálattal kell ötvöznie. A mintaprogramban három település (Thisted, Billund és Sonderborg) nyerte el a lehetőséget, hogy épülete átalakítását megelőzően szakmai tervezési szemináriumot rendezzen. (Közülük két helyen a jövőben részben áttérnek az önkiszolgálásra.)

A rendezvények mellett a projekt weboldalán futó blogban bárki kifejtheti véleményét a jövő könyvtáráról általában és az adott településen konkrétan. A weboldalon folyamatosan megjelennek a projekttel kapcsolatos információk, tapasztalatok és a rendezvények hírei. Ezt a dinamikusan fejlődő forrást a projekt hivatalos lezárása után is tervezik megtartani.

(Hegyközi Ilona)

245/2013

KEITE, Uta: Dialog in Deutsch : hingehen, sprechen, wiederkommen : Erfolgreiches Bürgerengagement in den Bücherhallen Hamburg : Mehr als 60 aktive Gesprächsgruppen : Freiwillig und unbürokratisch
In: BuB. – 65. (2013) 4., p. 302-304.

Res. angol és francia nyelven

Beszélgetés németül: hatvannál több társalgási csoport a hamburgi közkönyvtári hálózatban

Nemzetiségi olvasó; Nyelvismeret -használóké; Városi könyvtár

A Hamburgi Közkönyvtári Alapítvány 2007 óta jelentős mértékben bővítette szolgáltatásait: az eddigi könyvtári projekteken kívül elindult az önkéntesek program is. (Jelenleg az 500 főfoglalkozású könyvtáros mellett 450 önkéntes segíti a közkönyvtárakat négy projektben.)

2010 elején indult a *Beszélgetés németül (Dialog in Deutsch)* projekt olyan felnőtt bevándorlók számára, akik már részt vettek integrációs tan-

folyamon, de alkalmazni és gyakorolni szerették volna a német nyelvet, s közben új ismerősökre találni. A program a hamburgi munkaügyi, szociális, családi és integrációs hivatal megkeresése nyomán szerveződött; a bevándorlók igényét elégítette volna ki: a nyelvtudás elmélyítését szakmai és privát környezetben. Az elmúlt három évben hatvannál több *társalgási csoport* jött létre, és a résztvevők hetente találkoztak a 32 fiókban és a központi könyvtárban. A kéthárom képzett önkéntes által moderált foglalkozások nyitottak és ingyenesek; fontos, hogy a részvétel önkéntes és bürokrácia mentes (nem kell előre bejelentkezni és nincs jelenléti ív). Oldott légkörben, a soknemzetiségű csoport által javasolt témákról folyik a szó. A nyelvtudás elmélyítésén és az új ismeretsegeken kívül a csoportvezető és a résztvevők között kölcsönhatás jön létre, ami a német és a bevándorlók országainak kultúrája közötti érdeklődést illeti. Több résztvevő később maga is csoportvezetővé válik, s ma már az önkéntesek negyedét a bevándorlók teszik ki. A projekt a bevándorlók és menekültek szövetségi hivatala *integrációs programjának* egyik modellprojektje, irányítója pedig egy szociálpedagógus, akinek a könyvtárosokon kívül két szövetségi önkéntes is segít. A hamburgi közkönyvtárak számos együttműködő partnerre is találtak közben (a török közösség, az integrációs tanfolyamot szervezők, népfőiskola stb.).

Az önkéntesek munkájuk során nemcsak érdekes emberekkel találkoznak, hanem maguk is fejlődnek (előítéletek, félelmek stb. oszlanak el); tapasztalataikat nyilvános *blogjukon* is megosztják (<http://dialogindeutsch.wordpress.com>).

A projektfinanszírozást főleg a város munkaügyi, szociális, családi és integrációs hivatala végzi. Az éves költségvetés öt számjegyű (személyi kiadások, az önkéntesek útiköltsége és továbbképzése, dologi kiadások stb.). Minden évben a hivataltól kell igényelni a támogatást, hogy folytathassák a programot. (2013-ra csökkent az összeg, ezért kevesebb csoportot, legfeljebb heti 65-öt terveznek.) Bevételek jelentenek a különböző pénzdíjak is (2012: Max-Brauer-Preis,

2013: Aktiv für Demokratie und Toleranz). Mivel az ország több könyvtára is szeretne hasonló foglalkozásokat szervezni, szabadalmaztatták a projektet. *Az önkéntesekkel mindenki jól jár*: az érintettek, akiknek a szolgáltatás készül, az önkéntesek, mert tehetségüket megfelelő célra használják, a könyvtárak, mert új szolgáltatásokhoz és célcsoportokhoz jutnak, és végül a társadalom, melyet előre visz az interkulturális behálózottság. Az önkéntesek növelik a könyvtár lehetőségeit, és nagy médiavisszhangot teremtenek.

A szerző végül figyelmeztet arra, hogy a helyi politikusok a jövőben kikényszeríthetik az önkéntesek bevonását az alapvető szakmai tevékenységekbe is, ezért előre érdemes olyan projekteket tervezni, melyekben az önkéntesek kapnak majd főszerepet.

(Murányi Lajos)

246/2013

KULA, Onur Bilge: Eine lange und reichhaltige Geschichte : Streifzug durch das türkische Bibliothekswesen : Beginn im 8. Jahrhundert : Modernisierung auf vielen Gebieten In: BuB. – 65. (2013) 3., p. 224-225.

Res. angol és francia nyelven

Hosszú és gazdag történet: utazás a török könyvtárügyben

Könyvtárügy

2013 tavaszán Törökország volt a lipcei könyvtáros kongresszus díszvendége, s ennek alkalmából a Könyvtári és kiadványrészleg vezetője röviden áttekintést ad országának könyvtárügyéről. Az első könyvtár az ujjur nagybirodalomban létesült a 8. században; a fennmaradt 30 ezer dokumentum jelenleg a berlini *Staatsbibliothek* birtokában van. Amikor a törökök áttértek az iszlámra (a 9. században), könyvtárak létesültek a mecsetek korániskoláiban (*medreszék*). A 9. században a szeldzsuk fővárosban – a szul-

tán magánkönyvtárán kívül – már tíz könyvtár működött.

Az oszmán birodalom jelenti az átmenetet a történelmi könyvtárügy és a Török Köztársaság könyvtárügye között: gazdag kéziratos és régi nyomtatványanyagokkal az utóbbiak képezik számos mai szakkönyvtár alapját. A könyvtárak az oszmán korban is a medreszékben voltak: az első a nyugat-török *Iznik*ben létesült a 14. században. II. Mohamed alatt – ő foglalta el Konstantinápolyt – fellendült a könyvtáralapítás a korániskolákban. A másik jellegzetes típus ebben a korban a mecsetkönyvtár volt: az első az isztambuli Fatih-, majd Sehzade-mecsetben (1548.). A legjelentősebbeknek azonban külön épületek adtak otthont (ilyen volt az isztambuli Köprülü könyvtár, 1667); ezek a gyűjtemények gazdagok voltak, és a tudomány különböző ágait ölelték fel. A meghódított országokban is számos könyvtár létesült a török-izlám kultúra terjesztése érdekében, pl. Rodoszon négy, Leszboszon három, Cipruson egy.

Az oszmán birodalom bukása, az első világháború után számos könyvtár Törökország határain túl rekedt. A török parlament megalakulása (1920) után a könyvtárak az oktatási minisztérium kulturális részlegéhez kerültek, majd 1960-ban az újonnan létrehozott Könyvtári általános részleghez, s átnevezték őket *nyilvános könyvtáraknak* (halk kütüphanaleri). 1971-ben átkerültek a kulturális minisztériumba, majd 2003-ban, a kulturális és az idegenforgalmi minisztérium összevonását követően a Könyvtári és kiadványrészleg elnevezést kapta. A részleghez jelenleg 1060 nyilvános, 47 gyermek-, 5 irodalmi múzeumi és 36 mozgókönyvtár tartozik. Az irodalmi múzeumi könyvtárak azért létesültek, hogy ösztönözzék török irodalmi művek alkotását. Emellett 81 megyeszékhelyen gyermek- és ifjúsági könyvtárakat létesítettek. (2013-ban megkezdik hét megyei könyvtár modernizálását.) Írása végén a szerző beszámol a jelenleg folyó fontosabb projektekről (a KOHA nyílt forráskódú könyvtári rendszer bevezetése, a gyengén látók segítése, az RFID bevezetése három könyvtárban, 266 folyóirat előfizetése a könyvtárak számára

stb.). Bővebb információ a témáról németül a www.goethe.de/bibliotheksportal-tuerkei címen olvasható.

(*Murányi Lajos*)

247/2013

LYONS, Ray: Rainy day statistics : U.S. public libraries and the great recession In: Public library quarterly. – 32. (2013) 2., p. 97-118.

Az Egyesült Államok közkönyvtárai és a gazdasági válság

Költségvetés; Könyvtárhasználat; Könyvtárpropaganda; Közművelődési könyvtár; Statisztika; Támogatás -pénzügyi -általában

Az Egyesült Államokban a nagy gazdasági válság alatt és után a közkönyvtárak támogatását kérő üzenetek a költségvetési csökkentéseket és a szolgáltatások (különösen a technológiai jellegűek) megnövekedett igénybevételét hangsúlyozták. A cikk a számszerű adatokat elemzi a könyvtártámogatás propagandaanyagaiban, és másfajta adatokat javasol az anyagokban megjelenő igények hitelességének értékelésére. A közkönyvtárak recesszió idején szerzett tapasztalatainak statisztikai összesítése nagyrészt nem ad teljes képet. Az amerikai könyvtárak olyan általános jellemzése, hogy „többet tettek kevesebből” túlzott állítás, mivel a recesszió utóhatásaként a könyvtárak többségének nőtt a pénzügyi támogatása. Csak a közkönyvtárak 23%-a nyújtott több szolgáltatást, miközben kisebb költségvetéssel működött. A cikk azt javasolja, hogy a támogatást kérő kampányok propagandaanyagaikban törekedjenek pontos, kiegyensúlyozott és teljes információ közlésére.

(*Autoref.*)

248/2013

MIETTINEN, Virve: The future library designed with you In: Scandinavian library quarterly. – 46. (2013) 2., p. 7-9.

A jövő könyvtára – az olvasókkal közösen megtervezve

Kommunikáció -használókkal; Könyvtárépítés, berendezés; Könyvtárépület -közművelődési; Városi könyvtár

A Helsinki Városi Könyvtár központi könyvtára 2018-ban új épületet kap. Az épület tervét a könyvtárosok, a város lakói és más partnerek együttműködésével, párbeszéd során alakítják ki. A munka 2012-ben kezdődött. Az új épületet úgy emlegetik, mint a tudás, a készségek és a történetek házá, digitálisan intelligens, ún. harmadik helyként. Úgy vélik, hogy a könyvtár nemcsak az irodalom háza, hanem publikációs platform is, különböző társas tevékenységek tere, eszköze és csatornája, ahol mindezen a területeken a könyvtáros is tág teret kap a közvetítő tevékenységre.

A 2009-2012-es időszakban végzett kérdőíves önértékelés során kiderült, hogy a város lakóinak közel 80%-a szerint igen kevés beleszólási lehetőségük van a döntéshozatali folyamatokba, ugyanakkor egyre nagyobb lenne erre az igény. A városi könyvtár most lehetőséget adott a véleménynyilvánításra. Az új fejlesztési folyamat magában foglalja a használóközpontú innovációt, az érintett csoportokkal való közös munkát és az átlátható, közös tervezést. Mindez lehetővé teszi a helyi részvételi demokrácia érvényesülését és a döntéshozatal befolyásolását.

A bekapcsolódásra külső helyszíneken folytatott kampánnyal hívták a lakosokat. A kampány során ismert művészek és közszereplők mondták el elképzeléseiket a könyvtárról, és invitálták a város lakóit, hogy osszák meg ötleteiket. Az ötletek rövid leírását fel lehetett aggatni egy valóságos vagy egy virtuális (digitális) fára. A városi könyvtár munkatársai emellett elmentek olyan helyekre, ahol az emberek találkoznak. Volt cél-

zott kampány is: szemináriumokon ismertették meg a partnerekkel és a célcsoportokkal az elképzeléseket és az együttműködés modelljét. A tervpályázatra beérkezett munkákat kiállították, a lakosok érintőképernyős terminálokon online szavazhattak, és megtehették észrevételeiket. Online vitafórum is üzemelt, az ötleteket beépítették a tervekbe. Egy bizonyos napon a használók a könyvtárban kis cédulák felragasztásával – magára a dicsért vagy kifogásolt szolgáltatásra stb. (akár a könyvtáros hátára is!) – jelezheték véleményüket a könyvtárban. Három alkalommal tartottak költségvetési vitát, ahol a használók százezer euró sorsáról dönthettek. Ennek során nyolc kísérleti projekt közül négyet választhattak ki, amelyek 2013-ban indulnak.

Az interjúk, felmérések és véleménykérések során feltett kérdéseket a könyvtárosok fogalmazták meg. Az ötletekből az elemzés, koncepcióalkotás és végrehajtás fázisai után válhatnak szolgáltatások. A kollektív innováció során a könyvtárosok és a használók szerepköre összeszemosódik. A használók nemcsak hallatják a hangjukat, hanem problémamegoldó készségeiket is kibontakoztathatják, valamint a könyvtár szócsöveiként is fellépnek.

Az épülő könyvtár igazgatója kijelentette, hogy a Helsinki Városi Könyvtár arra törekszik, hogy a jövő könyvtára, a világ egyik leginnovatívabb könyvtára legyen.

(Hegyközi Ilona)

249/2013

MORRIS, Jen: Free to learn : helping ex offenders with reentry In: Public library quarterly. – 32. (2013) 2., p. 119-123.

Szabadon tanulni: börtönviselték beilleszkedésének segítése a könyvtárban

Használók képzése; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Igény; Továbbképzés; Városi könyvtár

A közkönyvtárak olyan programokat dolgoznak ki, melyekre a helyi közösségnek szüksége van, de egyre több olyan program születik

mostanában, melyeket a börtönviselték speciális igényeire szabnak. (Colorado államban a visszaesők száma három év után majdnem 50%-os, az Egyesült Államokban pedig 2,6 millió azok száma, akik letöltötték a büntetésüket.)

A Denveri Városi Könyvtár (DPL) aktív szerepet vállal a büntetett előéletű nőknek nyújtott szolgáltatások biztosításában. 2010-2011-ben kimunkált *Szabadon tanulni* (Free to Learn, FTL) programjuk olyan forrásokat és képzéseket biztosít, melyek az egykori női bűnözőknek segítenek visszakerülni a munkaerőpiacra. Csoportos és egyéni foglalkozások keretében három fő területen kapnak képzést: munkakeresésben, számítógépes és könyvtári ismeretekben. 2011-ben a 40 fős csoportból 26 fő adott be álláspályázatot, és 23 el is helyezkedett.

A program sikerében fontos szerepet játszik a könyvtárosok megtanítása arra, hogyan segíthetnek az egykori elítélt nőknek, hiszen nem szívesen beszélnek a múltjáról, mert szégyellik. Lényeges az is, hogy a könyvtár kapcsolatot építsen társadalmi partnereivel, elsősorban az átmeneti szállókkal, kormányügynökségekkel, büntetés-végrehajtó intézetekkel, illetve egyéb illetékes szervezetekkel. Ezek révén a könyvtárosok tapasztalatokat szerezhetnek ennek a speciális csoportnak az információs igényeiről és arról, hogyan kell foglalkozni velük. Míg a programfinanszírozás csak a női elkövetők segítésére elegendő, az információ és a tájékoztató anyag mindenki számára hozzáférhető. (Minden lényeges tudnivaló – így hogyan kell kitölteni egy munkahelyi pályázatot, vagy éppen miképp juthat a „bűnlajstromához” – megtalálható a DPL honlapján: <http://denverlibrary.org/free-to-learn>.)

A következőkben kivonatolt olvashatunk annak az online kalauznak a munkakereséssel kapcsolatos tudnivalóiból, melyet kifejezetten az egykori elítéltek számára készített a könyvtár munkatársa, Amy DePo. A szerző reméli, hogy megfelelő finanszírozás esetén majd férfi elítéltek is bekapcsolódhatnak a könyvtár programjába.

(Murányi Lajos)

250/2013

POYANT, Véronique: Les ressources numériques à la bibliothèque du Chesnay : expérimentation et perspectives In: Bulletin des bibliothèques de France. – 58. (2013) 3., p. 53-59.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Digitális források Chesnay könyvtárában: kísérletek és perspektívák

Elektronikus könyvtár; Portál; Városi könyvtár

A Versailles-hoz közeli 30 ezer lakosú Chesnay városának 1850 négyzetméteres új közkönyvtárát 2009 júniusában avatták fel a „városrész minőségi újjáépítése” projekt keretében. A város körülbelül harmincezer lakosú, 51,6%-a negyven, 25%-a húsz évnél fiatalabb, 20%-a elmúlt hatvanéves. Ez adta azt a hátteret, amelyhez meg kellett tervezni az új kulturális komplexumot.

Az elmúlt négy év alatt az intézményegyüttes és a könyvtár a megnyitáshoz képest a mai napig semmit nem veszített látogatottságából és vonzerejéből. Ebben közrejátszhatott az is, hogy a könyvtár szervezeti felépítését nagyon tudatosan tervezték meg: CD-ket, DVD-ket tartalmazó zenei és multimédia-részleg a régi, 70 ezer kötetes könyvtárban egyáltalán nem létezett. Ezért a könyvtárosok úgy gondolták, hogy ideje létrehozni egy ilyen állományegységet, de nem elkülönítve, hanem a könyvtár szívévé téve azt.

A jelenlegi hibrid modellben mindössze száz négyzetméteren ötvenhárom számítógép áll a felhasználók rendelkezésére. Egyébként a teret nem nyomják el a polcok, asztalok, állványok. A könyvtár a fiatal olvasók igényeinek megfelelően az új médiatár, a digitalizált dokumentumok megismertetésére fektet nagy hangsúlyt azzal is, hogy zenei végzettségük segítségével animációkat, különféle rendezvényeket szerveznek a hét mindennapján nyitva tartó épületben. Az utóbbi három év kínálatából kiemelkednek az „Éjszakai játékok”, a „Digitalizált reggeli” és a francia Internet Fiesta-szerű rendezvények.

A felhasználók multimédia- és internethasználatát minden hónapban figyelemmel kísérik. E vizsgálatok alapján kiderült, hogy a zenei és multimédia-anyagok kihasználtsága még gyenge, és egyéb téren is vannak fejleszteni valók.

2013 tavasza fordulópontot jelentett a könyvtár életében. Egy új, kereskedelmi funkciókkal is ellátott portált nyitottak. Ennek egyik erőssége, hogy az integrált tartalmakat úgy szolgáltatja, mintha internetes áruház lenne. Az interfész számos hasznos funkcióval rendelkezik, amely megkönnyíti a láthatóságot, a hozzáférést. A tartalom különlegesen gazdag: könyvek, konferenciaanyagok, képregények, VOD (video on demand) dokumentumokkal kiegészített hálózati források, sajtótermékek és más anyagok állnak a felhasználók rendelkezésére.

Fejlett számítógépes szolgáltatásai miatt a könyvtár az utóbbi évben az EPN, a digitalizált közösségi hálózat fejévé vált megfelelően ezzel annak a 2008-ban megfogalmazott francia szakmai követelménynek, mely szerint „a könyvtáraknak és a médiatáraknak 2012-ig tanulási és információmegosztási helyként kell működniük.”

(Pajor Enikő)

251/2013

RICHTER-NGOGANG, Barbara: Ohne Tradition keine Innovation : öffentliche Bibliotheken in Japan In: Bibliothek. – 37. (2013) 1., p. 103-110.

Res. angol nyelven

Hagyomány nélkül nincs innováció. Közkönyvtárak Japánban

Gyermek- és ifjúsági olvasók; Képregény; Közművelődési könyvtár

Japánban csak a második világháború után alakultak korszerű könyvtárak, és erősen hatott a könyvtárügyükre az észak-amerikai példa; a nemzeti könyvtár (National Diet Library) – egyben a parlament könyvtára is – vezető szerepet játszik a nemzeti információs intézettel együtt.

A nemzeti könyvtár a kulturális örökség megőrzése mellett segíti a köz- és gyermekkönyvtárakat is. A nemzeti információs intézet hozzájárul a tudományos infrastruktúra kiépítéséhez és a nemzeti, valamint a nemzetközi együttműködés egyik legfontosabb intézménye, és több projektet fog össze (egyetemi közös katalógus, az állami egyetemek együttműködő állománygyarapítása és katalogizálása, könyvtárközi kölcsönzés, virtuális kutatási környezet, e-folyóiratok és online kiadványok tárai, központi dokumentumszolgáltatás).

1876-ban nyílt Oszakában az első megyei könyvtár, melyet több is követett, de pénzügyi támogatás hiányában megszűntek. 1949-ben az első szakkönyvtár is megyei könyvtárban létesült (Chiba). A könyvtári törvény 1950-ben született meg. A japán könyvtáros egyesület 1952-ben csatlakozott az IFLA-hoz; fő feladatának ekkor a kölcsönzések növelését tűzte ki célul. Egy 1964-ben alapított városi könyvtár (Hino) mozgókönyvtári ellátást szervezett.

2010-ben Japánban 3188 közkönyvtár működött, köztük 62 megyei, 2433 városi, 610 községi és 83 magánkönyvtár, a munkatársak száma 12036 volt – ebből 6152 képzett könyvtáros. A települések fele rendelkezik csak könyvtárral, és mind az olvasásra nevelés, mind a közösségformálás és a modern technika alkalmazása fontos feladatuk. Az öregedő és csökkenő népesség miatt időszerű lenne a feladatok újragondolása.

A gazdasági válság nemcsak a gyarapításra, hanem a személyzet létszámára is negatívan hatott.

A tanulmány fő részben a *tokiói* közkönyvtárak – a két főkönyvtár és a nagyobb kerületek központi és fiókkönyvtárainak – bemutatása következik. (Némelyik egy-egy magas épület 9. és 10. emeletén kapott helyet). Ezután a *Kanszai régióban* folyó új fejleményekre tér ki a szerző (a bibliobattle nevű játékra, a felolvasószínházra, a honismereti dokumentumok gyűjtésére, a digitalizálásra). Külön foglalkozik a szerző a *manga* műfajával és a *kiotói* nemzetközi mangamúzeummal.

Rövid története ellenére jól szervezett Japán könyvtárügye, a közkönyvtárak szolgáltatásai minden célcsoportnak szólnak, de fontos a gyermekkönyvtárakban folyó munka. Az időseket elsősorban egészségügyi információkkal látják el, de Japánban is keresik a közhasznú és üzleti információkat. A fogyatékkal élőknek valamilyeni könyvtár nyújt szolgáltatásokat. A modern törekvések akkor igazán sikeresek, ha a hagyományokra épülnek.

(Murányi Lajos)

252/2013

SOMBY, Marit A.: New roles – new spaces In: Scandinavian library quarterly. – 46. (2013) 2., p. 12-14.

Új szerepek – új terekben

Kommunikáció -használókkal; Könyvtárépítés, berendezés; Közművelődési könyvtár

A könyvtárak új szerepeinek betöltéséhez újra végig kell gondolni a fizikai könyvtári térrel kapcsolatos kérdéseket is. A norvégiai Tromso megyében a nemzeti könyvtár és a megyei önkormányzat támogatásával ilyen projekten dolgoznak kisebb könyvtárakban. A projekt céljai: a könyvtári tartalom fizikai megosztása, a könyvtár mint irodalmi központ megvalósítása. Mindez más szereplőkkel együttműködve, a helyi viszonyokhoz, társadalmi követelményekhez igazodva valósul meg. A gyűjtemények helyett a könyvtárak tevékenységeit szeretnék a közép-pontba helyezni.

A fejlesztési elképzeléseket más városok kutatási eredményeire és tapasztalataira építik. Alapdokumentumnak tekintik a *Közkönyvtárak a tudástársadalomban* című dán jelentést, amely a könyvtárakat funkcióik alapján inspirációs, tanulási, találkozási és előadási térként írja le és strukturálja.

A projektben Mette Milling dán építésszel és belsőépítésszel dolgoznak együtt, aki a használókból és a tereket megtöltő tevékenységekből, a munkafolyamatokból, továbbá a közös megol-

dásokból indul ki. A jól megfontolt, rugalmasan alakítható belsőépítészeti megoldások híve.

A terveket szemináriumok során alakították ki, amelyeken a használók, az önkormányzat munkatársai és a könyvtár partnerei vettek részt. A bútorzatról szóló ötletelés során például rájöttek, hogy korlátozott forrásokkal is lehet változtatni, mégpedig újrahasznosítással, az új, régi és speciálisan tervezett bútorzatot kombinálva. Egy másik ülés során arról döntöttek, hogy milyen tevékenységek kerüljenek az inspirációs, milyenek a tanulási, találkozási, illetve előadási terekbe. Vizsgálták a tevékenységek esetleges átfedéseit is, és megtárgyalták, hogy milyen élményeket, érzeteket közvetítsenek az egyes terek, milyen legyen az elrendezésük. A terveket rajzban is felvázolták. A résztvevők többfunkciós megoldásokra, többféle tevékenységre alkalmas bútorzatra szavaztak. A szemináriumok eredményeképp lényegében megszülettek az építések számára a funkcionális követelményeket rögzítő szakmai programok. Rögzítették, hogy ahhoz, hogy a könyvtárak életet vigyenek a helyi közösségekbe, megfelelő fizikai és pénzügyi feltételeket kell teremteni számukra.

(Hegyközi Ilona)

Tudományos és szakkönyvtárak

253/2013

LAMBLE, Jeanette – SCHNEIDER-KEMPF, Barbara: Das Herz ist wieder hergestellt : ein moderner Ort für Forschung und Kultur: der neue allgemeine Lesesaal im Haus Unter den Linden der Staatsbibliothek zu Berlin In: BuB. – 65. (2013) 3., p. 232-236.

Res. angol és francia nyelven

A tudomány és kultúra korszerű helyszíne a Berlieni Állami Könyvtár új általános olvasóterme az Unter den Lindenen

Általános tudományos könyvtár; Átépítés; Könyvtár-épület -tudományos és szakkönyvtári; Olvasóterem

2012 decemberében adták át a Berlieni Állami Könyvtár, a *Staatsbibliothek zu Berlin – Stiftung Preussischer Kulturbesitz* (SBB-PK) régen várt új épületét az *Unter den Lindenen*: száz évvel az épület (akkor még királyi könyvtár) felavatása és hetven évvel a kupolás olvasóterem lebombázása, majd lebontása után újra funkcionális központtá lett. Először fennállása óta nyújt a kor technikai színvonalának megfelelő munkakörülményeket az ország legnagyobb általános könyvtára két épületben, a *Potsdamer Platzon* és az *Unter den Lindenen*. Az egyesítés után az évtizedekig külön tevékenykedő két intézmény összevonása nem volt egyszerű feladat, de ma már vezető szerepet játszik számos hazai és nemzetközi projektben.

A fejlesztés fontos része volt az *Unter den Lindenen* lévő épület modernizálása, és a központi olvasóterem „felélesztése”.

Az épületegyüttes közepén a 36 méter magas üveghasábban elhelyezett általános olvasó lett a történeti, a *Potsdamer Platzra* pedig a modern olvasóterem, azaz előbbiben a 19. század végéig terjedően, utóbbiban pedig az utána következő korszak könyvei kaptak helyet. Az új olvasóterem 250 – a régi nyomtatványok terme 48 helylyel, az utóbbi (50 éve épült) olvasóterem 900 helylyel áll az olvasók rendelkezésére a hét hat napján. A már látogatható új létesítmény méreteit, technikai adatait (raktárak, könyvszállító rendszer stb.) ismertetik a szerzők fényképek kíséretében. (Az épületegyüttes teljesen 2016-ban készül el.)

Egy keretes részben a könyvtár valamennyi fontos adata megtalálható, az állomány nagyságától a létszámig.

(Murányi Lajos)

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

254/2013

FALTIN, Franziska – SAFADI, Samira: „Wenn die Kinder nicht zu den Büchern kommen können, dann müssen die Bücher zu den Kindern kommen”: der Bibliobus des Deutsch-Französischen Kulturzentrums in Ramallah : ein Bericht aus den Palästinensischen Gebieten In: BuB. – 65. (2013) 5., p. 387-389.

Res. angol és francia nyelven

A ramallahi Német-Francia Kulturális Központ bibliobuszos szolgáltatása gyermekeknek

Gyermekkönyvtár; Mozgókönyvtár

Közismert, hogy a nehezen elérhető könyvtárakat nem is igen használják. Ez a sorsa a palesztinok lakta Ramallahban működő Német-Francia Kulturális Központ gyermekkönyvtárának is. A nyugati part izraeli elfoglalása nemcsak elszáktította az intézményt hagyományos jeruzsálemi használótól, hanem utcai blokáddal, ellenőrző pontokkal és egy 759 km hosszú fallal aka-

dályozta a lakosok szabad mozgását az országon belül. A palesztin területek lakói számára a könyvtár elérhetetlen luxussá vált. E probléma megoldására a ramallahi Goethe Intézet mobil könyvtári buszt szerzett be.

A mozgókönyvtár diplomáciai rendszámablájával Palesztina minden területére eljut. 2010 óta a bibliobusz a nyugati part és Jeruzsálem számos állami és magániskolájába elment. A nyári hónapokban a Gázai övezetben járt. Külföldi intézményként a Goethe Intézet azzal a kiváltsággal rendelkezik, hogy az üres könyvtári buszt elviheti a Gázai övezetbe, ahol aztán megtöltik a Qattani Gyermekközpont anyagaival.

A politikai helyzet azonban továbbra is mindennapos kihívást jelent. Például a nyugati partról származó palesztinai polgár nem foglalhata el projekt-koordinátori állását, mivel egy palesztinai nem szerezhethet a jeruzsálemi vagy a gázai övezeti ellenőrző ponton való átkeléshez szükséges vezetői engedélyt. A napi könyvtári munka is nagyon bonyolult. A könyvrendelések például három hónap alatt jutnak át az izraeli vámon, így jelentős késedelmek és forgalmi akadályok gátolják a könyvtárakat az olvasói kérések kielégítésében.

(Autoref.)

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

255/2013

BROWN, Jeanne M. – STOWERS, Ewa D.: Use of data in collections work : an exploratory survey. – Bibliogr. In: Collection management. – 38. (2013) 2., p. 143-162.

Adatok felhasználása az állománnyal kapcsolatos munkában: felmérés

Állomány; Egyetemi könyvtár; Felmérés; Statisztika; Személyzet

A statisztikai adatok gyűjtése és felhasználása különösen fontos, amikor a könyvtárak megpróbálják szolgáltatásaik és állományuk fontosságát demonstrálni. A szerzők azokat a könyvtárosokat kérték fel a vizsgálatukban részvételre, akik valamelyik könyvtári állománnyal foglalkozó levelezőlistára iratkoztak fel, hogy megismerjék az állománnyal kapcsolatos adatgyűjtésük gy-

korlatát. Több mint kétszázan válaszoltak. A felmérés kiterjedt az állományadatok használatára, valamint azokra az intézményi gyakorlatokra és szempontokra, melyek ösztönzik vagy gátolják az adatok felhasználását (beleértve a képzést és a minősítést), és arra, hogy a munkaköri leírásokban szerepelnek-e adatértékelési elemek.

(Autoref.)

256/2013

SIEMS, Katrin: Die Stärken digitalen Publizierens endlich vollständig nutzen : Patron Driven Acquisition aus der Verlagssicht In: Bibliothek. – 37. (2013) 2., p. 191-196.

Res. angol nyelven

Használjuk ki a digitális publikálás előnyeit! Olvasó kezdeményezte gyarapítás és a kiadók

Állománygyarapítás; Elektronikus könyv; Használó; Igény; Könyvkiadás és könyvkereskedelem

A *Patron Driven Acquisition* (PDA), vagyis az olvasók által kezdeményezett gyarapítás tíz éve létezik az USA könyvtáraiban, de már Európában is gyakori. Jelenleg a világon közel 400-600 az ezt az állománygyarapítási formát használó felsőoktatási könyvtárak száma. Az első szerződést 1999-ben írta alá a *NetLibrary* és a *Colorado Alliance of Research Libraries*; a szövetség csak olyan címeket akart beszerezni, melyeket sokan elolvasnak. A kísérleti projekt lehetővé tette, hogy a felhasználók válasszák ki az elektronikus könyveket: ezzel biztosítva a használat növekedését és csökkentve egy ideig a könyvtárosok terheit. A tudományos könyvtárakban ez a módszer hasznos (a gyakorlati nehézségek ellenére).

Ennél bonyolultabb a tudományos kiadók helyzete, főleg a nagyoké: számukra a több évre és nagy mennyiségben értékesített tartalom (big deal) a célszerűbb. Érthető az aggregátorok és a könyvtárak panasza, hogy a kiadók ezen a téren „kelletlenek”; a kritikák és az egyre bővülő digi-

tális tartalom következtében azonban a kiadók is kísérletezni kezdtek ezzel a formával.

Az elmúlt években egyre inkább a *használat* a döntő az új tudományos kiadványok beszerzése során: ehhez a technikai feltételek is adottak a COUNTER-rel (*Counting Online Usage of Networked Electronic Resources*). Természetesen a gyakori használat még nem biztosíték egy könyv (főleg egy speciális tudományág irodalmának) minőségére, de egy-egy folyóirat-előfizetés megújításának mérlegelésénél jól jöhet. Az e-könyvek esetében nem járható ez az út: először be kell szerezni a címet, legfeljebb a következő évre azután már nem fizeti elő a könyvtár. Ez a kiadók számára problematikus, mert nemcsak sűrűn használt könyveket adnak ki, és kockázatos számukra, ha – az eddigi gyakorlattól eltérően – nem a megjelenés után vásárolják meg a könyveit, hanem jóval később, így költségei is később térülnek meg.

Ugyanakkor a használatra támaszkodó gyarapítás új esélyeket kínál a kiadók számára, akik a legkülönbözőbb tárgyú műveket adnak ki.

A *Walter de Gruyter* – a szerző a kiadó értékesítési alelnöke – a kísérlet előkészítéseként elemzéseket végzett arról, mekkora könyvtárakként az értékesített tartalom aránya. Kiderült, hogy az éves dokumentumtermésnek csak legfeljebb a felét szerezték be a legjobb ügyfelek is; az okok sokrétűek lehetnek. Milyen hatása lenne a könyvtárakra, ha a PDA-formát a teljes kiadói programra kiterjesztenék? A kutatók érdekében nyújtott kínálatbővítés – egy alkalmas üzleti modell esetén – mindenki számára előnyös lenne, de ehhez választ kell kapni az alábbi kérdésekre: 1) Ki dönt a tartalom hosszú távú beszerzéséről? 2) Hogyan akadályozható meg, hogy a könyvtár számára kezelhetlenné váljon a költségvetési kockázat? 3) A tartalom megjelenítésének melyik formája kínálkozik, lehet-e a kiadó teljes kínálatának kisebb részeit PDA-ként biztosítani? 4) Milyen a jó árképzés? Mire alapozzák?

Ezután a tanulmány *bizonyítékon alapuló szelekcióként* (evidence based selection) foglalkozik az olvasók által kezdeményezett gyarapítással – „tisztá” formája nem jó megoldás –, a koc-

kázatok kézben tartásával, a kínált tartalmak optimális méretével, az értékelés alapjával és az árakkal. Végül a felhasználó – könyvtáros – kiadó viszonyrendszert elemzi, és megállapítja, hogy nem szabad takarékoságból alkalmazni ezt a gyarapítási formát, és hogy az információk szervezése – és a könyvtáros – egyre fontosabbá válik digitális korunkban.

(Murányi Lajos)

Állományvédelem

257/2013

BRAKKER, Nadežda Viktorovna – KUJBYŠEV, Leonid Abramovič: Opyt nacional'nyh bibliotek zarubežnyh stran po sboru i dolgovremennomy sohraneniü resursov Interneta In: Bibliotekovedenie. – (2013) 2., p. 88-96.

A nemzeti könyvtárak tapasztalatai az internetes források összegyűjtésében és hosszú távú megőrzésében

Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Patriotika; Számítógép-hálózat

A cikk 15 ország nemzeti könyvtárában a hálózati források összegyűjtése és archiválása terén szerzett tapasztalatokat és a kapcsolódó jogi problémákat tekinti át. A forrásokról az információt a begyűjtési (harvesting) eljárással kapják vagy a kötelezpéldány-rendelet alapján érkező művek tematikus válogatásával, kigyűjtésével és archiválásával; legtöbbször a két módszer kombinációjával.

Az archiválási projektek megvalósításához hosszú távú finanszírozás és megfelelő jogi alapok szükségesek. A háttérrel általában a kötelezpéldány-törvény és a kiadókkal kötött kétoldalú megállapodások biztosítják. Nem egyértelmű azonban a hálózati publikáció meghatározása, sokszor ismeretlen a szerző vagy a kiadó, bizonytalan a kiadás kelte, a példány fogalom pedig értelmét veszítette. A jogi szabályozás

sokszor nem tud lépést tartani a technológiai fejlődéssel, ha pedig már a jövőre gondolva fogalmazzák meg, akkor a jelenben értelmezhetetlen. Néhány országban nincs is törvényi szabályozás, a források gyűjtése/beszolgáltatása önkéntes alapon történik. Az archivált anyagok elérését a szellemi tulajdonnal foglalkozó nemzetközi és nemzeti törvények szabályozzák, ezért több országban az elérhetőség korlátozott vagy nem lehetséges.

Ausztráliában a nemzeti könyvtár 1996 óta foglalkozik a digitális információ hosszú távú megőrzésével. A PANDORA archívumba az ország számára fontos dokumentumokat válogatják össze az e célra fejlesztett PANDORAS szoftver segítségével.

Kínában 2003 óta a WICP információgyűjtési és archiválási projekt keretében folyik a munka. A *China Events* projekt kiválogatja, indexeli és közzéteszi a történelmi eseményekkel kapcsolatos, az ország számára fontos honlapokat; célja a kulturális örökség legfontosabb részének védelme és megőrzése.

Litvániában az 1996-ban módosított kötelezpéldány-törvény alapján folyik a dokumentumok (köztük az elektronikusok) gyűjtése és tárolása. A nemzeti könyvtár az .lt nemzeti doménról félévenként veszi át a dokumentumokat, gyűjti az ország számára fontos egyéb, valamint a kereskedelmi és állami e-anyagokat. Az anyagi hordozókon érkező dokumentumokat hagyományos módon dolgozzák fel, a hálózatiakat statikus oldalakként gyűjtik és tárolják. 2002-ben jött létre az Elektronikus Források Archívuma a LIBIS (Litván integrált könyvtári-információs rendszer) alrendszerként.

Új-Zéland egyike volt azoknak az országoknak, ahol elsőként terjesztették ki a kötelezpéldány fogalmát a digitalizált dokumentumokra, köztük a nyílt hozzáférésű internetes forrásokra. A 2003. évi törvény szerint a nemzeti könyvtár jogosult az elektronikus publikációk és az internetes források gyűjtésére és tárolására. A Digitális Örökség Nemzeti Archívumát (NDHA) a digitális információk korlátlan idejű megőrzésére alapították. A digitális anyagok forrásai:

kötelespéldány, internetes keresés, ajándék, saját digitalizálás. Az anyagokat az ország mindhárom hivatalos nyelvén (angol, maori, jelnyelv) tudják tárolni. Az archívum a tudósok, egyetemi hallgatók és a könyvtár olvasói számára érhető el. A projektben az Ex Libris Group és a Sun Microsystems cég vesz részt.

Portugáliában a tudományos informatika nemzeti alapja (FCCN) gyűjti és tárolja a .pt nemzeti doménről az információs forrásokat. A nyílt hozzáférésű archívum az 1998 és 2009 közötti időszak anyagait tartalmazza. A Tomba archívum és keresőmotor prototípusát a Lisszaboni Egyetem kutatócsoportja dolgozta ki.

A cikk röviden áttekinti még Németország, Dánia, Hollandia, Norvégia, az Egyesült Királyság, az Egyesült Államok, Finnország, Franciaország, Csehország és Svédország nemzeti könyvtáraiban alkalmazott módszereket és az elért eredményeket.

A hálózati információk hosszú távú megőrzéséhez Oroszországban is nemzetközi együttműködésben kidolgozott szabványokat, metaadatrendszereket és nyílt szoftvereket kell alkalmazni.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 231, 259

Raktározás

258/2013

RENEWICK, Helen: Collaborative storage of print serials in New Zealand. – Bibliogr. In: Library management. – 34. (2013) 4/5, p. 335-341.

A nyomtatott folyóiratok közös tárolása Új-Zélandon

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -belföldi; Időszaki kiadványok gyűjteménye; Tároló könyvtár

Új-Zélandon nyolc egyetem működik, öt északon, három délen, hallgatóik száma 2600-tól 32 600-ig terjed. A kilencvenes évektől a kor-

mány jelentős mértékben támogatta a felsőoktatást, beleértve könyvtáraikat is, de csak az állománygyarapítást finanszírozta jobban, új könyvtárak nem épültek. Az egyetemi könyvtárak dolgozói együttműködnek az Új-Zélandi Egyetemi Könyvtárosok Tanácsaként (Council of New Zealand University Librarians): ez a CONZUL, mely az Új-Zélandi Egyetemek (UNZ) egyik bizottsága. Az UNZ-ban az egyetemek kancellárjai vagy fő vezetői foglalnak helyet.

Az új-zélandi könyvtárügyet az együttműködés jellemzi; már 1941-ben megkezdték a központi közös katalógus kiépítését, melyet 1983-ban már automatizáltak (<http://natlib.govt.nz/librarians/te-puna/te-puna-search>). A helyhiány miatt válaszut elé kerültek: vagy csökkentik az állományt, vagy külső raktárakat létesítenek; ebben a helyzetben kezdett kialakulni a CONZUL raktározási projektje 2000-ben. Hosszas, alapos előkészítés és egy sikertelen pályázat után 2009-ben támogatást nyert *Collaborative Storage of Library Print Collections* programjuk, mely csak a felsőoktatási könyvtárak számára volt elérhető. Megfelelő előkészítés – várható kötetszám, szükséges polcfolyóméterek, a kiszervezés lehetőségének és a várható költségek mérlegelése stb. – után úgy döntöttek, hogy minden folyóiratról egy-egy példányt őriznek meg – az első szakaszban tíz évig –, kiszervezik a raktározást (a *Crown Records Management*hez). Az UNZ lesz a könyvtárak képviselője; a költségmegosztás úgy alakul, hogy minden intézmény egyformán fizeti a költségek harmadát, a fennmaradó rész esetében pedig a raktározott anyag arányában. A program hozadéka, hogy egyrészt a kutatók számára fontos, de ritkán használt dokumentumok egy példányban továbbra is hozzáférhetőek, a felesleges többes példányoktól pedig megszabadulhatnak a könyvtárak, másrészt a nyomtatott folyóiratok teljes sorai kerülnek központi tárolásra a „beadott” évfolyamok esetében. (Utóbbinál fontos feltétel a jó állapot és a teljesség.) A dokumentumszolgáltatás a szokott módon történik: folyóiratcikkek esetében másolatban vagy szkennelve küldik a kért anyagot – ha nincs elektronikus megfelelője még.

A projekt előkészítése és az állományokban bekövetkezett változások „adminisztrációja” – átvezetése a helyi és a központi katalógusban – gyakorlati tapasztalatokkal szolgálhat a hasonló terveket fontolgató országok szakemberei számára.

(Murányi Lajos)

259/2013

SAARTI, Jarmo – VATTULAINEN, Pentti: Management of and access to print collections in national and repository libraries in Europe : collection for use or for preservation. – Bibliogr. In: Library management. – 34. (2013) 4/5., p. 273-280.

Nyomatott gyűjtemények kezelése és hozzáférhetősége európai nemzeti és tároló könyvtárakban

Állományvédelem; Felmérés; Hozzáférhetőség; Kötelesempéldány; Megőrzés; Tároló könyvtár

Napjainkban a tudományos dokumentumok kezelését három, egymással szorosan összefüggő trend határozza meg: a költséghatékony tárolás és szolgáltatás, a digitalizálás és a kiadványok hatalmas mennyisége. Becslések szerint a világon 130 millió könyvet és 50 millió tudományos cikket publikáltak eddig. E hatalmas mennyiség kezelése nem valósítható meg a tudásszervezés hagyományos eszközeivel, a megszokott együttműködési modellekkel.

A nyomtatott dokumentumok tömeges gyűjtésének lényegében két megoldása van: a kötelesempéldányok letétbe helyezése és a tároló könyvtárak működtetése. A kötelesempéldány-szolgáltatás története igen régen kezdődött (1537, Franciaország). Manapság az e-dokumentumok jelentenek kihívást e területen, a gyűjtési gyakorlat igen sokféle. A kötelesempéldányok hozzáférhetővé tétele valódi kihívást jelent. A nyomtatott dokumentumok tároló könyvtárai a 20. században jelentek meg. Ezek olyan helyet és szolgáltatást jelentenek, amelyek keretében a helyben kevésbé használt dokumentumokat több könyvtár közösen elhelyezi és hozzáférhetővé teszi. Ez segít

a térrel való optimális gazdálkodásban, a hatékony és gazdaságos tárolásban, könnyű és gyors hozzáférést biztosít.

A szerzők 2012 elején e-felmérést végeztek európai nemzeti könyvtárakban és tároló könyvtárakban a nyomtatott dokumentumok megőrzésére és használatára vonatkozóan. A 47 megkérdezett könyvtár közül 9-en válaszoltak (Azerbajdzsán, Bulgária, Dánia, Észtország, Finnország, Németország, Norvégia, Svédország intézményei). A könyvtárak úgy nyilatkoztak, hogy valamennyien államilag finanszírozott intézmények, amelyeket törvény kötelez arra, hogy a nemzet kulturális örökségét megőrizze és elérhetővé tegye. Főleg nyomtatott dokumentumokkal foglalkoznak, az intézmények felében őriznek digitális dokumentumokat. Az észt és a finn tároló könyvtárnak speciális gyűjtőköre van, Azerbajdzsánban most jön létre a vonatkozó intézmény.

A kapott adatokat táblázatba foglalták (a könyv- és időszakkiadvány-gyűjtemény nagysága, éves növekedés polcfolyóméterben, a rendelkezésre álló terület négyzetméterben). A könyvgyűjtemény nagysága kb. félmilliótól 14 millió egységig terjed. A gyűjteményekre a helybeni használat a jellemző, a könyvtárak közel fele kölcsönöz. Másolást az intézmények kétharmada végez, közel 45%-a szed térítési díjat szolgáltatásaiért. Egy kivétellel a gyűjtemények interneten elérhető katalógusai rendben elkészültek. A nyomtatott kulturális örökség letétbe helyezéséről kötelező előírások vannak érvényben. Nagy az igény az országos és a nemzetközi együttműködésre ezen a területen. A tároló könyvtári elhelyezésről csak egy könyvtár végzett költség-haszon elemzést.

A válaszolók csekély mennyisége miatt az eredmények leíró jellegűek, csak az Észak-Európára vonatkozóak általánosíthatók. Néhány következtetés levonására és néhány ajánlás megfogalmazására azért sor került: Európában a gyűjteményekkel kapcsolatos koncepciók és megoldások országos szintűek. Az új logisztikai és digitalizálási eszközök segítségével új módszerekkel lehetne az európai kulturális öröksé-

get terjeszteni. Természetesen figyelembe kell venni a nemzeti könyvtárak speciális igényeit és alapvető felelősségüket a nemzeti dokumentumörökséggel kapcsolatosan. Szükség lenne a különböző dokumentumszolgáltatási, tárolási és használati modellek költséghatékonyságának nemzetközi vizsgálatára. A használók ugyanis globalizált dokumentumszolgáltatási világban működnek. A régebbi kulturális örökség digitalizálása mellett igény lenne a kevésbé használt, szerzői joggal védett és a könyvpiacról kifogyott dokumentumok használatának biztosítására is. A digitális dokumentumok letétbe helyezését és terjesztését globális projektként kell kezelni, különben a könyvtárak a szerzői jogi megkötések miatt hatalmas összegeket fektetnek be olyan szolgáltatásokba, amelyek a széles nagyközönség számára nem hozzáférhetőek.

(Hegyközi Ilona)

260/2013

YANG, Daryl: UK Research Reserve: a sustainable model from print to E?. – Bibliogr. In: Library management. – 34. (2013) 4/5, p. 83-95..

UK Research Reserve: fenntartható modell a nyomtatott dokumentumokról az elektronikusra történő váltáshoz

Állományalakítás; Esettanulmány; Együttműködés-belföldi; Felősktatási könyvtár; Megőrzés; Tároló könyvtár

A *UK Research Reserve* (UKRR) koncepciót 2007-ben dolgozták ki a felsőoktatási szektor változó igényeinek kielégítésére az Egyesült Királyságban. Célja egy olyan osztott nemzeti, a tudományos kutatást szolgáló dokumentumállomány kialakítása volt, amelyben elérhetőek lesznek a ritkán használt nyomtatott folyóiratok, és megőrzésük biztosított lesz. Az UKRR a felsőoktatási szektor és a British Library (BL) együttműködésére épül, részt vesznek benne azok az intézetek, amelyek készek állományukat a ritkán használt anyagok kiszűrésével csökken-

teni, és ezzel helyet felszabadítani. A projekt első szakaszában (2007. január–2008. augusztus) 11 ezer folyóméter szabadult fel. A siker nyomán indult a második szakasz (2009–2014), mindkét projektet a felsőoktatási alap támogatta.

Egy 2011. évi, a felsőoktatás helyzetét elemző tanulmányban tíz olyan tényezőt találtak, amelyekkel az egyetemeknek szembesülniük kell, és amelyek mind közvetlenül hatnak a könyvtár munkájára és fejlesztésére. A könyvtárak irányításában döntő jelentőségű a csökkenő költségvetés és a növekvő kiadások együttléte, az örökös helyhiány, a legjobb hallgatók és oktatók támogatása, technológiaváltás a nyomtatott dokumentumokról az e-anyagokra, a versenyhelyzet (a hallgatóknak a könyvtár munkáját is értékelniük kell).

A könyvtárak az UKRR-hez csatlakozás eldöntésekor azzal is számoltak, hogy a felesleges példányoktól való megszabadulás lényeges anyagi megtakarítást is jelent. A felszabadult helyet többen közösségi térré, tanulószobává stb. alakították. Volt, akinek a raktárbérlés lemondásával sikerült takarékoskodnia. A második projekt kezdete óta több mint 60 ezer folyóméter anyagot dolgoztak fel, a Walesi Nemzeti Könyvtár átszámítási képlete szerint ez 9,3 ezer m² szabad helyet és több mint 18 millió font megtakarítást jelent.

Az UKRR folyamatai: az éves tagdíjat fizető intézetek állományukból felajánlják az UKRR-nek a ritkán használt anyagokat. A BL állományával történő összevetés után három példány marad: egy kerül a BL-be a dokumentumszolgáltatáshoz, kettő a tagkönyvtárban marad. Ezzel a módszerrel sikerült sok hiányzó példányt pótolni a BL állományában. Érdekes a felajánlott anyagok elemzése: a természet-, műszaki és orvostudományi folyóiratok száma jóval meghaladta a bölcsész- és társadalomtudományi címeteket. A 2010–2011-ben fejlesztett *LARCH* (Linked Automated Register of Collaborative Holdings) szoftver koordinálja a duplumok kiszűrését, és tárolja az összes felajánlott dokumentum állományadatait, támogatja a UKRR-tagok, a projektirányítók és a BL munkáját, belépési pont

az adatok eléréséhez, jelentéseket készít. A rendszer továbbfejlesztéséhez értékelték a tagok véleményét és jövőbeni igényeit. A legfontosabbak voltak: a költségek, igény az állományok csökkentésére, a még felajánlható állomány, mi lesz a 2. projekt után.

A jövőbeni közös munkára vonatkozó kérdésre egy tag sem adott nemleges választ; a kérdés az UKRR működési formája a felsőoktatási támogatás megszűnése után. Lehetséges változatok: stratégiai üzleti egység, nonprofit, profitorientált vagy hibrid nonprofit vállalkozás.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Feldolgozó munka

261/2013

TOSAKA, Yuji – PARK, Jung-ran: RDA : resource description and access : a survey of the current state of the art. – Bibliogr. In: Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 64. (2013) 4., p. 651-662.

Áttekintés a Resource Description & Access (RDA) alkalmazásának jelenlegi helyzetéről

Dokumentumleírási szabályzat; Formátum -gépi; Szakirodalmi szemle (forma)

A Resource Description & Access (RDA) célja, hogy olyan rugalmas és bővíthető keretrendszert hozzon létre, amelybe a gyorsan fejlődő digitális környezetben belül minden típusú tartalom és média elhelyezhető, ugyanakkor kompatibilis maradjon az *Anglo-American Cataloging Rules 2.* kiadásával (AACR2). A katalógizálók közössége az AACR2-ről az RDA-ra váltás gyakorlati problémáival küzd; határozott igény fogalmazódott meg az információszerzés főbb tárgyköreinek és témáinak értékelésére az új RDA paradigma keretében. A tanulmány célja, hogy e feladatot azáltal teljesítse, hogy a 2005 és 2011 között az RDA-ról megjelent irodalmat kritikusan és alaposan szemléli. A szemle főként az RDA és az

AACR2 közötti különbségek főbb területeivel foglalkozik, az új katalógizálási szabályzat és a metaadat-szabványok közötti kapcsolattal, az olyan szabványok hatásával, mint pl. a MARC, a használói szempontokkal és a gyakorlati szakemberek véleményével az RDA alkalmazásáról és ilyen irányú képzésről. A további kutatások során behatóbban kell majd vizsgálni az RDA várható előnyeit és azt, mennyire fogja javítani az új katalógizálási szabályzat az AACR2-höz képest az információkeresést és a bibliográfiai ellenőrzést mind a használók, mind a katalógizálók számára. Azt a kérdést, hogy a katalógizálók közössége hogyan léphet a legjobban tovább az AACR2/MARC környezetből, nagyon körültekintően kell körüljárni, hogy az információ-előállítás, -kezelés és -használat fejlődő környezetében körvonalazódjon a bibliográfiai ellenőrzés jövője is.

(Autoref.)

262/2013

VAN HOOLAND, Seth [et al.]: Evaluating the success of vocabulary reconciliation for cultural heritage collections. – Bibliogr. In: Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 64. (2013) 3., p. 464-479.

Mennyire sikeres az ellenőrzött szótárak egybehangolása a közgyűjteményekben?

Gépi dokumentumleírás; Koordináció -nemzetközi; Tárgyszójegyzék; Tézaurusz

A Linked Data (kapcsolt adatok) fogalma a kulturális örökségi szektorba is bekerült, mivel használatával heterogén gyűjtemények integrációja válhat lehetővé, és a meglévő metaadatokból hozzáadott érték nyerhető ki. Azonban a gyakorlati szakembereknek és a kutatóknak egyaránt jobban meg kell érteniük, milyen ésszerű eredményt várhatnak a helyi metaadatok és a hagyományos ellenőrzött szótárak – amelyek már a Linked Data „felhő” részét képezik – közötti egyeztetési folyamatától. A tanulmány mélyreha-

tó elemzést nyújt arról, hogy egy helyi szinten készített szótár mennyire sikeresen hangolható össze a Kongresszusi Könyvtár tárgyszójegyzékével (LCSH) és a Művészeti és Építészeti Tezaurussszal (AAT) egy interaktív adatátalakítást szolgáló általános eszköz (OpenRefine) segítségével. Az összehangolási folyamatot negatívan érintő kérdéseket is felsorolja, valamint javaslatokat tesz annak érdekében, hogy automatizált módon lehessen maximális értéket teremteni a meglévő metaadatokból és az ellenőrzött szótárakból.

(Autoref.)

Információkeresés

263/2013

KAREN, Vladimír: Objevte discovery! – Bibliogr. In: Knižnica. – 14. (2013) 4., p. 3-8.

Res. angol nyelven

Fedezzük föl a Discoveryt!

Gépi információkeresés; Gépi információkeresési rendszer; Használói szokások

2009-ben jelent meg először a piacon az az új generációs szolgáltatás, amelyet a lefordíthatatlan nevű „discovery szolgáltatás”, röviden „discovery” jelöl. A nemzetközileg gyakran használt „web-scale discovery service” terminus helyett leggyakrabban a „központi kereső” vagy „discovery szolgáltatás” szinonimák terjedtek el.

Több korábbi, használói kutatással foglalkozó tanulmány jutott arra a következtetésre, hogy az egyetemi hallgatók a kutatásaikat SOHA nem a könyvtári webes katalógusokban kezdik. A tudósok ennél okosabbak, ismerik a könyvtárakat és szolgáltatásaikat, de könyvtárba ők is egyre ritkábban járnak.

A központi keresőszolgáltatás eleve megkönnyíti a forrásokhoz való hozzáférést azok számára, akik nem szentelnek időt a klasszikus keresési

módszereknek, olyan nagy mennyiségű releváns információ összegyűjtésével, amelyet a weben szabad kereséssel nem találnának meg.

Az áttekinthetatlenség kezelésére kezdetben az ún. metakeresők szolgáltak, amelyek a kérdésfeltevéstől számítva kb. 10-30 másodpercen belül válaszoltak. A mai információkeresőknek sokkal gyorsabb és a releváns információt tartalmazó, áttekinthető halmazokra van szükségük. Nekik olyan könyvtári kereső kell, amelyik a Google-hoz hasonlóan 1-2 másodperc alatt relevancia alapján súlyozott találati eredményt mutat.

Az ALA 2009-es téli konferenciáján mutatták be a *Summon* szolgáltatást, amellyel nemcsak a bibliográfiai adatok indexeiben, hanem a teljes szövegű dokumentumokban is egyszerre lehetett keresni. Így jött létre egy olyan központi kereső, amelynek a funkciója az internetes böngészőkével azonos – vagyis valamennyi rendelkezésre álló forrásban tud keresni.

A központi kereső azon az elven működik, hogy a használók a kiválasztott keresőkérdést megjelenítő találati halmazt különböző szempontok alapján pontosítani, szűkíteni vagy tágítani akarják. Lehetőséget nyújt a keresésekhez kapcsolódó további szolgáltatásokra (export, teljes szövegű hozzáférés stb.). A *Summon* a piacon további megoldások követték, pl. az EBSCO szolgáltatása, az EDS. A cseh könyvtárakban már több helyen alkalmazzák a *discovery* szolgáltatás valamelyik típusát (a nemzeti könyvtárban, a pardubicei egyetemi könyvtárban, az országos műszaki könyvtárban, a prágai gazdasági főiskolán).

A mai központi keresők jóval többet tudnak, mint a néhány évvel ezelőttiek: megnőtt ugyanis azoknak a kiadóknak a száma, akik hozzáférést biztosítanak tartalmaik indexeléséhez, javult az adatok és metaadatok minősége, szélesedett az adatok köre. A központi indexelést gyakran integrálják más rendszerekkel (pl. a *VuFind*), népszerű nyílt forrású portállal, amely a könyvtári katalógusra alkalmazható eszköz. Ezek kombináltan javítják az integrált, hibrid keresési lehetőségeket (pl. *Primo* – Princeton University, *Drupal* – University of Michigan). A *Summon*

például 13,5 millió teljes szövegűen indexelt könyv és azok bibliográfiai adatai között egyszerűen tud keresni. Az indexelt könyvek több mint fele angol nyelvű, de 22 ezer cseh és 5 ezer szlovák is van közöttük.

A központi keresők eredményeként a könyvtári források kihasználtsága növekedett. Előnyük, hogy a hagyományos és elektronikus forrásokban egyidejűleg keresnek, egyetlen feltételük az indexelés. Másik nagy előnyük a relevancia szerinti minőségi rangsorolás, amelyet az algoritmus optimalizálásával értek el. A relevancia növelését szolgálja a szakkategóriák szerinti indexekben való keresési lehetőség. A központi keresők az ún. OpenURL link resolver (linkserver) alkalmazásával működnek, ha a központi index nem közvetlenül mutat a teljes forrásokra vagy a további szolgáltatási lehetőségekre (pl. könyvtárközi kölcsönzés).

A központi keresők hatalmas lépést jelenthetnek a használók könyvtári szolgáltatásokkal való elégedettségének javításában.

(Prókai Margit)

264/2013

RICHARDSON, Hillary A. H.: Revelations from the literature : how web-scale discovery has already changed us. – Bibliogr. In: Computers in libraries. – 33. (2013) 4., p. 12-17.

A szakirodalomból adódó felismerések – hogyan változtatott meg minket máris a Web-Scale Discovery?

Egyetemi hallgató; Gépi információkeresési rendszer; Online információkeresés; Számítógép-hálózat

Megközelítőleg egy évtizede folyik a diskurzus az internetes keresők könyvtári környezetben történő alkalmazásáról. A Google és az Amazon cégekéhez hasonló keresőeszközök és felületek támogatói felbecsülhetetlennek tartják ezek kényelmi szolgáltatásait, amelyek sok forrásban történő egyidejű és egyszerű kutakodást tesznek lehetővé. Ez igen vonzóvá teszi őket a használók

körében, ám kritikusabb könyvtárosok azt állítják, hogy a kifinomultabb könyvtári eszközökkel nem vethetők össze, és komolyabb kutatásoknál legfeljebb első lépcsőfokként szolgálhatnak.

Az internetes keresőeszközöknél lényegesen jobb eredményeket mutatnak a webmértű kutatóeszközök, illetve az ezekkel nyújtott szolgáltatások (*web-scale discovery services* = WSDS). A különböző platformokon létrehozott, általában egyesített indexállomány segítségével működő webmértű keresőeszközök azért válnak mind elismertebbé a könyvtári világban, mert segítségükkel a használók akár egyszerű kulcsszavas kereséssel a könyvtárban rendelkezésre álló összes (tehát saját, előfizetett és nyílt hozzáférésű) forrásban, egyidejűleg kereshetnek, és gazdag eredményhez juthatnak.

Az új technológia az utóbbi öt évben egyre terjed, folyamatosan fejlődik és erőteljesen hat az olvasók és könyvtárosok szokásaira, munkájára. Az eddig megjelent szakirodalomból az derül ki, hogy leginkább az integrált rendszereket, az állomány használatát, a tájékoztató szolgáltatot és a használóképzést befolyásolja. Jelentősen megnőtt például a teljes szövegek letöltése, viszont csökkent a szakadatbázisokban történő keresések száma. A diákok szívesen alkalmazzák, de ehhez jobban kell támaszkodniuk a könyvtárosok szakértelmére és útmutatásaira. Ez viszont lehetőséget ad a hallgatók információs műveltségének növelésére, a források értékelésének megtanítására és más könyvtári szolgáltatások bemutatására is.

A könyvtári szakirodalomban a webmértű kutatási szolgáltatásokkal kapcsolatos vizsgálódások nyomán 2007 óta exponenciálisan nő az ezzel kapcsolatos cikkek száma. A részletes tartalom-elemzés például azt mutatja, hogy a szaknyelv még korántsem egységes ezen a területen, hogy a szolgáltatások közül leggyakrabban a *Serials Solutions' Summit* említették, hogy a cikkek többsége tartalma szerint értékelés, kritika, és az új szolgáltatás bevezetésével kapcsolatos tapasztalatok átadása. Sokszor fordul elő az információs műveltségre gyakorolt hatás, illetve a könyvtárosok ezzel kapcsolatban felmerülő

oktatási feladatainak említése is, melyekre példákat is kapunk.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 267, 282

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

265/2013

CHAKRABORTY, Mou – ENGLISH, Michael – PAYNE, Sharon: Restructuring to promote collaboration and exceed user needs : the Blackwell Library access services experience In: Journal of access services. – 10. (2013) 2., p. 90-101.

A szolgáltatások újjászervezése egy egyetemi könyvtárban: a Blackwell Könyvtár hozzáférési szolgáltatásának tapasztalatai

Egyetemi könyvtár; Kölcsönzés; Munkaszervezés; Olvasószolgálat; Tankönyvgyűjtemény

A Salisbury Egyetem (USA) Blackwell Könyvtárában a hozzáférést nyújtó (Access Services=AS) osztályon a változás akkor kezdődött, amikor létrehozták a nyilvános szolgáltatások vezetője (Head of Public Services= HPS) munkakört. Az új vezető terveiben új munkafolyamatok és új kommunikációs stratégia kialakítása, az osztály átszervezése szerepelt, beleértve az új, AS könyvtáros munkakört. Az új kezdeményezések megvalósításában az AS könyvtáros és a kölcsönző szakember (nonlibrarian) jobban tudtak együtt dolgozni, példát mutatva a könyvtárosok és más szakemberek közötti szorosabb együttműködésre.

A szolgáltatások korszerűsítése a küldetésnyilatkozat megújításával kezdődött, a figyelem középpontjába az olvasók és az ügyfélszolgálat került. Ennek során az új vezető 3 célt tűzött ki: a kommunikációs csatornák és az együttműködés javítását az osztályon belül és a tájékoztatói szolgálattal; az egyes kurzusokhoz szükséges tananyagok és a velük kapcsolatos

szervi jogi kérdések jobb kezelését; az olvasók folyamatosan változó igényeinek támogatását, az ügyfélszolgálat szintjének emelését. Az első összdolgozói értekezletet követően a vezető egyénileg is megbeszélte a munkatársakkal a tapasztalatokat; félévenként közös megbeszélést szervezett a nyilvános szolgálat dolgozóival. Egyik alapelve volt a munkatársak kölcsönös megbecsülése; ezzel lehetősége nyílt arra, hogy a kölcsönzésben dolgozókat kimozdítsa munkaszobájukból, különböző rendezvényeken társelőadónak kérje fel őket.

A tananyagok kezelésének megújításához a könyvtár számára a Docutek ERes rendszerét választották. Első lépésként az eddig papíralapú nyilvántartás (iratgyűjtőkben lévő listák) helyett egy laptopot állítottak be. A listák négy példányából kettő a kölcsönzésben volt a hallgatók és szükség esetén a munkatársak számára. Minden tárgynak volt egy lapja, amelyen a cím, a vonalkód, a raktári jelzet és az adott kurzushoz megállapított kölcsönzési idő szerepelt. Ezek a listák nehéz és időigényes volt keresni, sok papírra volt szükség (a módosítások miatt), és nagy volt a hibalehetőség. A laptop beállításakor egy félévig még használhatók voltak a listák is. Az ERes rendszert kitétték az egyetem honlapjára, az AS könyvtáros a hallgatók és a munkatársak számára elkészítette a laptop és az ERes használatához szükséges tudnivalókat.

A szerzői jogi ismeretek terjesztése érdekében az AS könyvtáros figyelemfelkeltő e-mailt küldött az összes karnak, majd az első félév végén azoknak a karoknak, ahol a tananyagok kezelése miatt több mint 100 dollár engedélyezési díjat kellett fizetni. Többen nem is tudtak a szerzői jogi köztételségekről, hogy sokszor az elektronikus tananyagok hálózati közzététele (a kiadói engedélyezés miatt) többbe kerül, és más megoldásokat kell keresni. Ezekkel a kérdésekkel minden évben foglalkozni kell, ezért évenként kétórás szemináriumot tartanak a méltányos használatról (fair use) és a szerzői jogokról.

A hallgatók jobb kiszolgálása érdekében vet-

tek – kölcsönözhető laptopokat és netbookokat; a

Tájékoztató is 16 netbookot kapott, amelyeket elsősorban az információs műveltség órákon használnak;

- 10 személyhívót ahhoz, hogy a hallgatóknak a kölcsönözhető gépekre ne kelljen várniuk;
- két újabb szkennert, amelyeken a hallgatók pdf formátumban ingyenesen rögzíthetik anyagaikat.

Az új vezető irányításával 2010-ben felmérték a hallgatók elégedettségét a könyvtár munkájával. Az ekkor kapott javaslatok közül többet is megvalósítottak, (mint a nyomtatási lehetőség a tanórák kezdete előtt, a számítógépekhez különböző kiegészítők beszerzése stb.).

Az ügyfélszolgálat megújítása érdekében az AS munkatársai és a diákmunkaerők megismerték a többi osztály munkáját, hogy szükség esetén helyettesíteni tudjanak.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Kölcsönzés

Lásd 265

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

266/2013

PERCY, Joanne: E-book lending : the challenges facing interlibrary loan In: Interlending & document supply. – 41. (2013) 2., p. 43-47.

E-könyvek kölcsönzése: kihívások a könyvtárközi kölcsönzésben

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyv; Felmérés; Kölcsönzés; Könyvtárközi kölcsönzés

2012-ben az Egyesült Államokban az e-könyvek eladása már meghaladta a nyomtatott könyvekéét. A szerző egy 60 könyvtárra kiterjedő felmérés során azt vizsgálta, megjelent-e már a könyv-

tárközi kölcsönzésben ennek a jelentős változásnak a hatása.

Az előzmény egy 2010-es felmérés, amely szerint a könyvtárak mindössze 2%-ának volt csak felhasználási szerződésben biztosított joga e-könyv állományának könyvtárközi kölcsönzésére, 52%-nak nem volt ilyen jogosultsága, 40% munkatársai pedig nem tudtak róla, hogy van-e. A fő probléma, hogy a jogkimerülés elve nem érvényes az elektronikus dokumentumokra. Ezek ugyanis nem eredeti műpéldányok, hanem maguk is csak az eredeti fájl másolatai. Így a könyvtár nem az eredeti „könyvet” vásárolja meg, hanem annak csak egy reprodukciójára szerez használati jogot – így továbbkölcsönzésére sem jogosult addig, amíg nem állapodik meg erről a jogtulajdonossal vagy az annak megbízottjaként működő közvetítő céggel.

A cikk szerzője 2012-es vizsgálata során a 2010. évi felméréshez hasonlóan azt kérdezte meg a könyvtáraktól, kölcsönöznek-e könyvtárköziben e-könyveket, és van-e a kölcsönzésre irányuló licencszerződésük. A 66 részt vevő könyvtár közül 60 még nem kölcsönöz, és csak 6 folytat licenccel kapcsolatos tárgyalásokat. A legnagyobb kiadók egyelőre vagy a kölcsönzések számának meghatározásával, vagy egyéb módon korlátozzák ezt a lehetőséget. Két nagy tudományos kiadó engedélyezi, de erről kevés könyvtárnak van tudomása, akik pedig ismerik, nagyon időigényesnek és bonyolultnak tartják az e-könyvek elérhetővé tételét a kérő könyvtár számára.

Az eredményekből kiderül, hogy a könyvtárközi kölcsönzés elterjedéséhez szükség van a könyvtárosok képzésére, a licencszerződések előtérbe kerülésére, valamint megkötésük könnyítéséhez a megfelelő kifejezések egységesítésére, továbbá a technikai problémák, például a sokféle formátumból (AZW, ePub, MOBI, PDF) adódó technikai bonyodalmak megoldására. Fontos a már elérhető e-könyvek kapcsán a könyvtáron belüli jobb kommunikáció, a hozzáférés lehetőségének erőteljesebb tudatosítása. Az ügyben mindenestre határozott előrelépés tapasztalható: egyre több kiadó hajlandó egyre kedvezőbb feltételeket biztosítani a könyvtárközi kölcsönzéshez.

A szerző saját könyvtárában is kísérletbe fogott: egyelőre húsz e-könyv olvasót vásároltak, és ezeket a használók figyelmébe ajánlották. A kísérleti szakasz fél éve alatt 36 kölcsönözhető e-dokumentumot szereztek be rájuk. Az e-könyvek és kölcsönzésük kifizetődőbbnek bizonyult a nyomtatott könyvekénél a beszerzési ár, a szállítási költség és a ráfordított munkaidő szempontjából is. A visszajelzések az új szolgáltatást illetően kifejezetten pozitívak voltak. A könyvtárközi e-könyv kölcsönzés összes lehetősége adva van tehát, már csak a kiadók együttműködési hajlandóságát kell megerősíteni, hogy a könyvtár által beszerzett, felhőkben tárolt tartalmak távoli használatra, más könyvtár számára is akadálytalanul kölcsönözhetővé váljanak.

(Fazokas Eszter)

Tájékoztatói eszközök

267/2013

JAIDKA, Kokil – KHOO, Christoper S. G. – NA, Jin-Cheon: Literature review writing : how information is selected and transformed. – Bibliogr. In: Aslib proceedings. – 65. (2013) 3., p. 303-325.

Szakirodalmi szemlék írása: hogyan választjuk ki és alakítjuk át az információt

Cikk; Felmérés; Folyóirat -könyvtári; Informatika; Szakirodalmi szemle

A tanulmány célja, hogy feltárja és leírja, melyek a kutatók preferenciái az idézett tanulmányokból nyert információk kiválasztása során, amikor ezekből szakirodalmi szemlét készítenek, és milyen átalakító és szerkesztési megoldásokat alkalmaznak a kiválasztott információkra.

A cikk egy nagyobb projekt része, melynek célja olyan automatikus összefoglaló módszer kifejlesztése, amely az emberi szakirodalmi szemléírás jellemzőit szimulálja. A kutatási kérdések az alábbiak voltak: hogyan készül egy szakirodalmi szemle – honnan szerzik be a kutatók az informá-

ciókat, milyen típusú információkat választanak, és hogyan alakítják át ezeket? Mi a kapcsolat a szakirodalmi szemle stílusai (integratív és leíró), és az alábbi változók (forrás szakaszok, információ típusok és az átalakítás típusai) között? A szerzők a *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 2001 és 2008 között megjelent szemlérovatának húsz cikkét elemezték, hogy választ adjanak ezekre a kérdésekre. Hivatkozott mondatokat vetettek egybe 279 forrástanulmánnyal, hogy meghatározzák a mondatok forrását. Elemezték a kiválasztott információ típusát, a forrástanulmány kiválasztott szakaszait, ahonnan az információ származott, és a szemle szerkesztésbeli változtatásainak típusait.

Az integratív szakirodalmi szemlék több kutatási eredmény információt és kritikát tartalmaznak, és több információra hivatkoznak a forrástanulmányok eredményeket tagláló és összefoglaló szakaszaiból. A leíró szakirodalmi szemlék több kutatási módszer információt tartalmaznak, és több információra utalnak az összefoglaló és a bevezető szakaszokból. A leggyakoribb átalakítás a magas szintű összegzés, bár a leíró szakirodalmi szemle több *cut-and-paste*-et alkalmaz, különösen a referátumokból vett információk esetében. A cikk leírja a szerkesztés fajtáit – helyettesítéseket, beszúrásokat és törléseket – a forrásmondatokhoz igazodva.

A leírt eredmények hasznosak a szakirodalmi szemle készítésének oktatásában, és bemutatják olyan automatikus összefoglaló rendszerek alkalmazását, melyek helyettesíthetik az embert a szakirodalmi szemle elkészítésében.

(Autoref.)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

Lásd 243, 245, 246, 249

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

Lásd 233, 257

Könyvtártudományi tájékoztatás

268/2013

MANZARI, Laura: Library and information science journal prestige as assessed by library and information science faculty. – Bibliogr. In: *The library quarterly*. – 83. (2013) 1., p. 42-60.

Könyvtár- és információtudományi folyóiratok presztízse az oktatók véleménye szerint

Felmérés; Folyóirat-könyvtári; Közvéleménykutatás; Oktató-könyvtárosképzésben

Ez a „presztízsz”-vizsgálat az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) által akkreditált könyvtár- és információtudományi (LIS) programok oktatóinak a szakma folyóiratairól alkotott véleményét elemezte. Az oktatóknak 1-től 5-ig terjedő skálán kellett nyolcvanegy folyóiratot a kutatásban és az oktatásban betöltött fontosságuk szerint osztályozniuk. A kapott eredmények rangsorolását átlag- és módusz számítással végezték el. A sorrend: *Journal of the American Society for Information Science and Technology (JASIST)* – 4,04, *Library Quarterly* – 3,45, *Annual Review of Information Science and Technology (ARIST)* – 3,30, *Journal of Documentation* – 3,12, *Library Trends* – 3,11. Ezután fel kellett sorolniuk azt az öt tekintélyes folyóiratot, melyekben azért publikáltak, hogy intézményükben véglegesítsék, illetve előléptessék őket. Az első öt szaklap egyaránt 5 pontot kapott (*Information Processing and Management, Journal of Documentation, Journal of the American*

Society for Information Science and Technology (JASIST), Library and Information Science Research, Library Quarterly). Sok folyóirat mindkét módszer alapján magas osztályzatot kapott. Az oktatók által adott osztályzatok nemcsak folyóirat-rendelések, hanem véglegesítések, illetve előléptetések mérlegelése során is jól használhatók.

(Autoref.)

Kutatás és termelés információ-ellátása

269/2013

MAMTORA, Jayshree: Transforming library research services : towards a collaborative partnership. – Bibliogr. In: *Library management*. – 34. (2013) 4/5, p. 352-371.

A kutatóknak nyújtott szolgáltatások átalakítása egy ausztrál egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Használói szokások; Könyvtárosi hivatás; Kutatás információellátása; Továbbképzés

A tanulmány célja, hogy feltárja a kutatási könyvtáros (research librarian) új és változó szerepét különös tekintettel az ausztráliai Charles Darwin Egyetemre (CDU). Az ország északi területén lévő CDU könyvtára számos szolgáltatást fejlesztett ki, hogy megfeleljen az egyre növekvő kutatási közösség speciális igényeinek. A CDU könyvtára által a tudósoknak nyújtott támogatás hatását két kérdőíves felméréssel értékelték, melyet fókuszcsoportos megbeszélések követtek. A visszajelzéseket rendszeresen összegyűjtötték a műhelybeszél-

getések résztvevőitől értékelő lapokon. Annak érdekében, hogy a kutatók igényeit kielégítsék, a könyvtár munkatársai sikeresen használták a folyamatos szakmai továbbképzés formális és informális módszereit, hogy áthidalják azokat a hiányosságokat, amelyekre az értékelés során fény derült. A változó kutatási környezet miatt a kutatási könyvtárosnak készségeit és képességeit folyamatosan frissítenie kell majd annak érdekében, hogy a kutatók szükségleteit ki tudja elégíteni. A könyvtárosoknak olyan új szerepeket kell elsajátítaniuk, amelyek hagyományosan nem a sajátjuk, mint például az adatkezelés és a kurátorság. A gyakorlati következmények közé tartozik még a kutatási könyvtáros folyamatos továbbképzésén kívül a könyvtár funkcionális egységeinek lehetséges átszervezése és a könyvtáros és a változó környezetben dolgozó kutatók kapcsolatának alakulása. A tanulmány kérdése-

ket intéz a képzőintézményekhez is a készségek fejlesztésének lehetőségeivel és a kutatói közösséggel kapcsolatban álló könyvtárosok státuszával kapcsolatban. A tanulmány összefoglalja a kutatási könyvtárossal foglalkozó újabb szakirodalmat, és olyan témával foglalkozik, amely jelenleg számos felsőoktatási könyvtár érdekel. A CDU által elfogadott stratégia érdekes a kisebb, elszigetelt és kevés erőforrással rendelkező, hasonló helyzetben lévő egyetemi könyvtárak számára.

(Autoref.)

Oktatás információellátása

Lásd 239, 276

Vezetés, irányítás

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

270/2013

DÜREN, Petra: Leadership in libraries in times of change. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 39. (2013) 2., p. 134-139.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Könyvtárvezetés változások idején

Képesítés; Munkaszervezés; Vezetés

A könyvtárakban a változás folyamatosan jelen volt, de annak sebessége és összetettsége az elmúlt években még inkább megnőtt. A szerveze-

tekben a nagyszabású változások a tervezés és szervezés mellett komoly vezetői kompetenciákat is igényelnek. Miután a menedzsment felismerte a változásra vonatkozó igényt, azt világosan el kell magyarázni minden érintett számára. A megvalósítás fázisában fontos, hogy minden olyan munkatárs vegyen részt benne, akinek az befolyásolja az életét. A projekt végén pedig időt kell hagyni, hogy elsajátítsák az új folyamatokat, majd értékelni a változásokat.

A Hamburgi Egyetem könyvtárosképző intézetében mind BA, mind pedig MA szinten számos olyan kurzus van, amelyben a hallgatók elsajátíthatják a nagyszabású változásokkal járó ismereteket és készségeket.

A változásokat jelentő folyamatokban mindig jelen vannak olyan kérdések, mint: Miért kell változtatni? Melyek a megvalósítandó célok? Mit jelent mindez számomra személyesen? A

kritikus sikertényezők ebben a tekintetben az információ, a kommunikáció és a részvétel. Kétirányú kommunikációval megteremthető a csapat tagjai közötti megértés, az átláthatóság, és növelhető az aktív részvétel.

A Hamburgi Egyetemen több szakdolgozat és kutatás is született a könyvtári menedzsmenttel kapcsolatosan. Egy hallgató négy mélyinterjút készített egyetemi könyvtárak felső vezetőivel. Hárman is a kooperatív vezetői stílus mellett tették le a voksukat. Ők a csapatuk tagjait szakértőknek tartják, és szívesen delegálják is a feladatokat. A tekintélyelvű vezetők – a csapatuk tagjaival való állandó konfrontálódás miatt – nem is nagyon érhetnek el sikereket. Valamennyi vezető elvárja, hogy a vezetettek önállóan dolgozzanak. Munkájuk jelentős részét teszi ki a kommunikáció. Van, aki rendszeresen besegít a munkába az információs pultnál is, hogy jobban ismerje a beosztottak feladatait.

A Hamburgi Egyetem oktatói szintén végeztek kutatásokat. Köz- és felsőoktatási könyvtárak középvezetőivel készített interjúk alapján arra keresték a választ, hogy a változásokat jelentő projektek során miként küzdötték le a csapattagjaik körében meglévő aggodalmakat, kételyeket és félelmeket, hogyan kommunikáltak, és mit tennének másként, ha újra kezdenének?

Egy nagyszabású változtatás bevezetéséhez a vezetőknek fel kell ismerniük a trendeket és a kihívásokat, hogy proaktívan tudjanak cselekedni, és ne csak a külső kényszereket kövessék. A megbízhatóság és a feladatok világos kijelölése növeli a bizalmat. Fontos, hogy ismerjék a változásmenedzsment eszközeit és módszereit, a változások folyamatait, a munkatársak reakcióit, és hogy mindez milyen hatással van a vezetői stílusra. A beosztottak aggodalmainak felismerése kulcsfontosságú, hatékony kommunikációval lehet ezeket eloszlatni. A kommunikáció azonban a menedzsment irányában is fontos, leginkább a közvetlen felettessel.

Összességében megállapítható, hogy a vezetőnek világos jövőképpel kell rendelkeznie, amelynek nyomán a változtatásokat megbízhatóan, határozottan és a csapat tagjainak aggodal-

maira figyelve kell végrehajtani. A legfontosabb, hogy olyan gyakran kommunikáljon a vezető, amilyen gyakran csak lehetséges.

(Tóth Máté)

271/2013

HOSSEINI-ARA, Moe – JONES, Rebecca: Overcoming our habits and learning to measure impact. – Bibliogr. In: Computers in libraries. – 33. (2013) 5., p. 3-7.

Lépünk túl a megszokáson, és tanuljuk meg a hatást mérni!

Hatékonyág; Szolgáltatások

Miért küszködünk annyit mérési eszközök meghatározásával és megtalálásával, hogy meggyőzzük a döntéshozókat arról, mennyire értékesek könyvtári szolgáltatásaink és programjaink lakhelyünk, egyetemünk, testületeink vagy szervezeteink számára? Legyünk őszinték: számos oka van a küszködésünknek – ezekről tudunk, s meg is tudjuk oldani őket. Először az okokat kell tisztáznunk, problémaként kell megfogalmaznunk, majd meg is kell oldanunk őket. Öt alapvető probléma létezik, és csak az a dolgunk, hogy megoldjuk őket:

- 1) A könyvtárak nem tűznek ki célokat értékeléseik elé.
- 2) Nem értjük pontosan, mi az érintettek érték-mérője.
- 3) Az értékelést nem tekintjük a szolgáltatások vagy programok szerves részének.
- 4) Az értékek mérése nem választható el a működés értékelésétől; az eredményeket összekeverik a teljesítménnyel, ami mindenkit megzavar.
- 5) A működés értékelésének nincs világosan megfogalmazott felelőse.

A szerzők a továbbiakban ezt az öt problémakört vizsgálják, és ajánlják a *ha, akkor* logikai modell négy elemének alkalmazását. A *logikai modell* részei a ráfordítás (input), a teljesítmény (output), az eredmény (outcome) és a hatás (impact).

Mind az öt fent említett problémakört gyakorlati példákkal szemléltetik, magyarázzák. Meggyőzően érvelnek amellett, hogy a könyvtárak munkájának javításához csupán néhány alapvető és logikus lépést kell következetesen megtenni.

(Murányi Lajos)

Pénzügyi és gazdasági kérdések

Lásd 247

Marketing, közönségkapcsolatok

272/2013

STEMPLER, Amy F. – POLGER, Mark Aaron: Do you see the signs? : evaluating language, branding and design in a library signage audit. – Bibliogr. In: Public services quarterly. – 9. (2013) 2., p. 121-135.

Látod a jeleket? A nyelv, a branding és a dizájn értékelése az eligazító jelzések vizsgálata során

Eligazító jelzés; Felmérés; Marketing; Public relations

Az eligazító jelzések a könyvtárról alkotott benyomások fontos részét képezik, az infrastruktúra és a brand lényeges elemei. A hatásos feliratok következetesek, tömörek, nem fenyegetőek és nem szaknyelven íróttak.

A vizsgálat a New Yorki Városi Egyetemhez tartozó Staten Island Főiskolában (City University of New York, College of Staten Island) folyt. A könyvtár a központi épülettel szemben található, három szintet foglal el: az első emeleten található a kölcsönzés, a tájékoztatás és az irodák, a második emeleten van a hallgatói olvasó- és tanulóterem, ahol a könyvtárhasználati képzés is folyik, valamint a különgyűjtemények. Mindkét emeleten vannak terminálok, nyomtatók, fénymásolók és olvasói terek. A harmadik emeleten van a kölcsönözhető könyvállomány, az időszaki kiadványok, számítógépek, kutatószobák és kisebb olvasói terek.

A vizsgálat mindhárom emeleten a könyvtári szolgáltatásokra és a forrásokra utaló, állandó és ideiglenes jelzésekre terjedt ki. Az állandó jelzéseket szakemberek tervezték és kiviteleztek, az ideigleneseket általában a könyvtárosok maguk állították elő. Az eligazító jelzések tartalmi elemzése, a dizájn és a branding értékelése a stílus, a forma és a közlendő nagyon vegyes képét mutatta. Számos jelzést a vizsgálat kezdete előtt elavultnak ítélték rossz minőségük, ellentmondásos vagy felesleges tartalmuk miatt. Az ideiglenes jeleknél a színek, betűméretek, a nyelv és a terminológia, a képek stb. sokszínűségét találták. Az állandó jelek között is voltak pontosítást vagy megújítást igénylők, de összességében az állandó jelzések hatásosnak bizonyultak.

A jeleket három csoportra osztották:

– irányjelzők (a különböző kiszolgáló egységekhez vezető utak),

– elvi (általános könyvtárhasználati) jelek,

– információk (új beszerzések, rendezvénynap-tár stb.).

A vizsgálatához egy online hallgatói kérdőívet is összeállítottak. Az elemzés nyolc olyan információs jelet érintett, amelyek az olvasók által gyakran keresett helyiségekre utaltak. Két hónap alatt 238 válasz érkezett (a felmérés nem reprezentatív). A kérdés az volt, hogy értik-e a jelrendszert, a feladat, hogy rangsorolják megnevezésük alapján a kitöltés közben nem látható jeleket. A válaszadók több mint 80%-a elsőéves volt, több mint 60%-a lány. Többségük hetente többször jár a könyvtárba, 39%-uk havonta egyszer. A legtöbben a kölcsönzés és a tájékoztatás jelét értették, legkevésbé ismerős a könyvtárközi kölcsönzés és a mikroformátumok jele volt. A használóbarát jelleg értékelésében a vezető helyen a nyomtatók, fénymásolók, a kölcsönzés és a tájékoztatás volt, a sort a csoportos kutatószoba, a könyvtárközi kölcsönzés és a mikroformátumok zárta. A magyarázat, hogy az elsőéveseknek a mikrofilm/mikrofilmlap fogalmak ismeretlenek, a könyvtárközi kölcsönzést csak a felsőbb évfolyamok veszik igénybe.

A jelek számát tekintve a legtöbb az ideiglenes információs csoportba tartozott, ezt követték az

ideiglenes, majd az állandó elvi jelek. Az elvi jelek nagy része általában tiltás, a barátságos légkörhöz kevesebb is elég lenne; ellentmondásokat is főleg ezeknél a jeleknél találtak. A kézzel írt, információs jelek általában valaminek az áthelyezéséről szóltak. A felcímkéző jelek mind ideiglenes információs jelek voltak, használatukat alaprajzzal/térképpel lehet kiváltani. Az elavult jelzésekről az éves felülvizsgálaton kell dönten, eltávolításukért felelőst kell megbízni.

A jelrendszer újratervezése nagyobb kiadással jár, az egységes dizájn és brand a munkatársak támogatását, egy bizottság vagy felelős személy kijelölését igénylik. A vizsgálat eredményeit a „bevált gyakorlatok” gyűjteményében, a jelölésrendszer irányelveiben és a branding-stratégiában kell feldolgozni.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 248, 252

Felhasználók és használat

Használat- és igényvizsgálat

273/2013

CHEVALLIER, Philippe – EVANS, Christopher: Attention, lycéens ! : enquête sur les publics réviseurs à la BPI et à la BnF In: Bulletin des bibliothèques de France. – 58. (2013) 2., p. 24-29.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Felmérés a Francia Nemzeti Könyvtár (BnF) és a Pompidou Központ könyvtárának (BPI) gimnazista használóiról

Felmérés; Könyvtárhasználat; Középiszkolás; Közművelődési könyvtár; Nemzeti könyvtár

A gimnáziumok utolsó éveibe járó, pályájukra, jövőre önálló életük megkezdésére törekvő fiatalok a felvételikre készülési időszakában mind gyakrabban fordulnak meg a nyilvános könyvtárakban. Egyaránt ez a tapasztalata a Francia Nemzeti Könyvtárnak (BnF) és a Pompidou Központnak (BPI). A gimnazisták tömeges fellépésükkel, zajos és a könyvtári rendet, szabályokat sokszor megsértő magatartásukkal nem kevés feszültséget okoznak e könyvtárak rendszeres olvasóinak. Egyúttal mintavételi lehető-

ségként szolgálnak az intézmények munkatársainak, akik a szolgáltatások fejlesztése, jobb tétele érdekében rendszeres felméréseket végeznek olvasóik körében. A jelenlegi két – kvalitatív – felmérés szintén az érettségizőkre fókuszált. Mindkettőt szociológia szakos, mesterképzésben részt vevő hallgatók végezték 2010-2011-ben professzoraik és más szakemberek iránymutatásával.

A „Ki miért jár éppen ebbe az intézménybe?” kérdésre adott általános válasz napjaink közismert közösségi gyakorlata alapján egyértelmű: azért, mert a nagykönyvtár az egyik legjobb közösségi tér. Tehát maga a tér, a tanulásra, egyúttal alkalmas környezet az elsődlegesen vonzó a gimnazisták számára. Sokkal inkább, mint a szakmai szolgáltatások. „Azt hiszem, hogy egy olyan környezet, ahol mások is dolgoznak, tanulnak, olvasnak, segít nekem is...”. „Itt optimálisak a feltételek, mert otthon sok minden elvonja a figyelmemet...”. „Jó hangulat uralkodik itt.” „Itt egyszerre dolgozhatok és szórakozhatok.” „Munka közben kimehetek a balkonra kávézni...”. „Néha, a nap végén bejövök ide, amikor már unatkozom, belelapozok egy kicsit néhány könyvbe a filozófiai polcon, de nem használok semmit...” – sorjáznak a vélemények.

A válaszok egyik része a nagykönyvtárak felkeresését úgy mutatja be mint a napi tevékenységek egyikét. A szokványos mindennapok életformájának egyik rítusa a BnF-be vagy a BPI-be való járás. A csend, a nagy tér, az itteni hangulat, „egy másik univerzumban való lét” megfogja a gimnazistákat. „Nem ilyenek képzeltem” – írják többen. A kérdések során azt is megvizsgálták, hogy mi a hasonlóság és a különbség a két könyvtár, valamint a két könyvtár látogatottsága, elfogadása között. A Pompidou könyvtárát a gimnazisták jobban szeretik, mert szerintük a nemzeti könyvtárban túlságosan komoly a hangulat, inkább a munkát segíti elő. A sok tanulást igénylő felkészüléshez viszont kiváló. „Itt minden szép, a kert is, minden...” „a napijegy drága, de megéri, mert kevesebb a zaj, a hajléktalan, csavargó... ez elitté teszi”.

A könyvtáraknak nevet adó François Mitterand és George Pompidou történelmi tanulmányaikból már ismertek, ez is hozzájárul, hogy szívesen választják a nagy embereket idéző nagy könyvtárakat.

A felmérések a sok általánosnak tűnő válasz ellenére egyértelművé tették, hogy a gimnazista réteg nem egységes. Magatartásukban, cselekedeteikben, elvárásaikban ugyan vannak hasonlóságok, de sok a különbség is. Ennek megfelelően vonták le következtetéseiket a szakemberek: tekintetbe véve a különféle olvasói csoportokat, tovább kell fejleszteni a könyvtárakba érkező felhasználók fogadó övezetét, és nagy hangsúlyt kell fektetni a fiatalok könyvtári szocializációjára, hogy ezzel is elősegítsék későbbi tanulmányaikat és szakszerű könyvtárhasználatukat.

(Pajor Enikő)

274/2013

SCHOMISCH, Siegfried – ZENS, Maria – MAYR, Philipp: Are e-readers suitable tools for scholarly work? Results from a user test. – Bibliogr. In: Online information review. – 36. (2013) 3., p. 388-404.

Alkalmasak-e az elektronikus olvasókészülékek a tudományos munkához? Egy használói felmérés eredményei

Egyetemi hallgató; Elektronikus könyv; Felmérés; Olvasás; Szolgáltatások használata

A tanulmány az e-olvasókészülékek használhatóságát, elfogadottságát és korlátait vizsgálja – figyelembe véve a tudományos munka sajátos követelményeit, hiszen annak megfelelően kell segíteniük a nem lineáris olvasást, a könyvjelzőzést, kommentálást, kivonatolást és a nem szöveges elemek integrációját is. A szerzők a vizsgálat során társadalomtudományokat hallgató egyetemisták egyik csoportját kérdezték arról, milyen tapasztalatokat szereztek a tanulmányaikhoz használt e-kiadványokkal kapcsolatban. Ezután a diákoknak négyféle olvasókészülékkel két eltérő fájlformátumú digitális dokumentumon több szöveggel kapcsolatos feladatot kellett elvégezniük, majd részletesen értékelték teljesítményüket. Az elektronikus kiadványok már teret nyertek a tudományos életben is, noha az e-olvasók nem illenek zökkenőmentesen a tudományos szövegalkotás kialakult láncolatába, ha azt nézzük, miként használják a használók a dokumentumot az olvasás alatt és után. A cikk íróinak tesztjei lényeges hiányosságokat tártak fel e technikákban. Az e-olvasókészülékek tudományos munkában való használhatóságának tesztelése egybevág a természettudományokban az e-könyvek túlsúlyáról és a hordozható olvasókészülékek teszteléséről szóló tanulmányokkal, de a cikk más látásmóddal fókuszál a társadalomtudományok területén végzett tevékenység jellemzőinek és mozzanatainak a vizsgálata során, és e normákhoz viszonyítva méri az e-olvasóknak és a fájlfunkcióknak a használhatóságát.

(Autoref.)

275/2013

THOMPSON, Susan: Student use of library computers : are desktop computers still relevant in today's libraries? – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 31. (2012) 4., p. 20-33.

Egyetemi hallgatók és a könyvtári számítógépek használata: szükség van még rájuk?

Egyetemi hallgató; Felmérés; Kiszámítógép; Szolgáltatások használata

A felsőoktatási könyvtárak hagyományosan számítógépeket biztosítanak a hallgatók számára a gyűjtemény elérésére és újabban a tanulás minden tekintetben való megkönnyítésére. A legújabb technológiai változások, elsősorban a mobil eszközök elterjedése felveti a kérdést, hogyan tudnának a könyvtárak a legjobb technológiai támogatást nyújtani, és ez miként hatna a többi könyvtári szolgáltatás használatára. A Kaliforniai Állami Egyetem San Marcos könyvtárában két éven keresztül vizsgálták a hallgatók számítógép-használatát, mind a könyvtár asztali számítógépeit, mind a hallgatók saját laptopjait. A tanulmány azt találta, hogy bár a hallgatók egyre növekvő számban rendelkeznek mobiltechnológiával, még mindig határozottan jobban szeretik a könyvtári számítógépeket használni. Az is bebizonyosodott, hogy a könyvtári számítógépet használó hallgatók nagyobb valószínűséggel vették igénybe a könyvtár egyéb szolgáltatásait és nyomtatott állományát is.

(Autoref.)

276/2013

VOLENTINE, Rachel – TENOPIR, Carol: Value of academic reading and value of the library in academics' own words. – Bibliogr. In: Aslib proceedings. – 65. (2013) 4., p. 425-440.

A tudományos művek és a könyvtár értéke a felsőoktatásban dolgozók véleménye szerint

Egyetemi könyvtár; Egyetemi oktató; Felmérés; Hatékonyosság; Kutató -mint olvasó; Oktatás információ-ellátása; Olvasás

A dolgozat arra a kérdésre keres választ, mi a felsőoktatásban dolgozók számára a tudományos művek olvasásának az értéke és eredménye, hogyan segíti az egyetemi könyvtár gyűjteménye az oktatók kutatási és oktatási tevékenységét, mi a szerepe az egyetemi könyvtár anyagának a tanításban és a tanulásban. A tanulmány betekintést nyújt a tudományos olvasás értékeibe és eredményeibe, leírja az általános olvasási szokásokat, és megvilágítja azokat a témákat, melyekkel a tudósok foglalkoznak. Hat brit egyetem nagyjából 2000 oktatója töltötte ki a webes kérdőívet, amelynek segítségével mind mennyiségi, mind minőségi adatokat gyűjtöttek. A felmérés a tudósok legutóbbi olvasmányát használta fel arra, hogy információkat szerezzen olvasmányaik és a könyvtári gyűjteményekhez való hozzáférésük céljáról, eredményeiről és értékeiről. A kérdőív végén kötetlen véleményközlésre is volt lehetőség: ezek állnak a cikk középpontjában. A vélemények az összes tevékenységben, de főleg a kutatásban a folyóiratcikkek olvasásának a fontosságát emelték ki. Hangsúlyozták a könyvtár e-folyóiratainak az értékét, és foglalkoztak az elektronikus hozzáférés kérdéseivel is. A nyitott válaszok csak az egyik módszer a tudományos olvasás és a könyvtár értékének a mérésére. A tanulmány más részeiben leírt eredmények tanulmányozása és vizsgálata még további adatokkal szolgál a tudományos könyvtárak értékeiről szóló átfogó megállapításokhoz. A tanulmány továbbá rávilágít a tudományos olvasás és a könyvtár alapvető szerepére a tudományos vállalkozásban. Ez a fajta minőségi „történet” segíti a könyvtárakat értékeik bizonyításában, és értékeli a problémás területeket.

(Autoref.)

Lásd még 263

Olvasás

Lásd 276

Használók képzése

277/2013

EYNON, Andrew: Welsh Information Literacy Project
In: Library and information research. – 37. (2013)
114., p. 17-22.

A Walesi Információs Műveltségi Projekt

Használói szokások; Használók képzése

A projekt célja az, hogy előmozdítsa az információs műveltségnek a walesi oktatásban, a munkahelyeken, valamint a tágabb közösségekben történő megismerését és fejlesztését. A jelenlegi fázisban a közkönyvtárakban dolgozó könyvtárosok információs műveltségi készségeit kívánják fejleszteni annak érdekében, hogy ezek a könyvtárosok segíthessenek felhasználóik információs műveltségi készségei fejlesztésében. Egyúttal az iskolai könyvtárosokkal és tanárokkal együttműködve középiskolások ilyen irányú fejlesztését is megcélozták. A tantervekbe integrált információs műveltség fontosságának és releváns voltának hangsúlyozása mellett két iskolában folytatnak kísérleti projektet. Célul tűzték ki, hogy az iskolai könyvtárosok körében létrehozzák az információs műveltség pártfogóinak hálózatát, ami cél a közkönyvtárak esetében is. Ebben a körben a hírverés középpontjába a tágabb közösséget kívánják állítani, és a projektek a könyvtárosok készségeinek fejlesztésére irányulnak. A támogatók feladata – többek között – az, hogy elsődleges intézményi referenciapontok legyenek, segítsenek a képzések lebonyolításában, és bátorítsák a könyvtárosok részvételét ezeken, továbbá biztosítsák a helyi és a nemzeti stratégiák összhangját.

A korábbi fázisokban – számos más eredmény mellett – átfogó nyilatkozat és a fogalmi szin-

teket megadó keretrendszer született az információs műveltségről, összegyűjtötték a bevált gyakorlat példáit. Elnyerték az illetékes minisztérium és az akkreditációs testületek jóváhagyását. Elemezték a munkahelyi információs műveltség hasznát.

A projekt egyes szakaszairól részletesen ld.: <http://librarywales.org/en/information-literacy/project/>.

(Koltay Tibor)

278/2013

GROMOVA, Ol'ga Konstantinovna: Razvitie informacionnoj gramotnosti škol'nikov : problemy i podhody
In: Bibliotekovedenie. – (2013) 2., p. 39-45.

Az iskolások információs műveltségének fejlesztése: problémák és megközelítések

Használói szokások; Használók képzése -iskolában; Könyvtárosi hivatás

Az iskolások információs műveltsége az egyik legaktuálisabb kérdés a világon. Ezzel szemben Oroszországban gyakorlatilag nem létezik a pedagógusok ez irányú tömeges képzése, a felsőfokú pedagógus- és könyvtárosképzés irányelvei nem tükrözik a középiskolai oktatási tantervekben foglalt követelményeket. Az iskolákban az információs műveltség fejlesztésével foglalkozó órák az alaptanterv regionális vagy iskolai elemébe kerülnek. A speciális foglalkozásokat vagy az órarendbe illesztik, vagy az iskolai/közkönyvtárakra építve általában az iskolai vagy a gyermekkönyvtárosok tartják: többségük saját tapasztalatai alapján, szakképzettség nélkül.

A fogalmak tisztázása: a szakirodalom alapján az információs műveltség része a személyiség információs kultúrájának, ez pedig az ember általános kultúrájának. Az információs műveltséget a tanulás „technológiájának” is lehet tekinteni. Oroszországban a könyvtárosok sincsenek mindig tisztában a fenti fogalmak közötti különbséggel, ami munkájukra is kihat; a könyvtárosok információs kultúrája is sok esetben kívánnivalót

hagy maga után. A gyerekekkel és a fiatalokkal foglalkozó könyvtárosok információs műveltségét vizsgálva a főbb problémák a következők:

- nem értik az információs műveltség fejlesztésében végzendő munka értelmét és tartalmát: vagy számítógépes órának vagy könyv- és könyvtártörténetnek tekintik;
- nem tudnak szöveget olvasni és értelmezni;
- nem tudják kiválasztani és értékelni a számukra fontos információt;
- nem tudják feldolgozni és megjeleníteni a releváns információt: egyes esetekben összefoglalni, máskor elemezni a táblázatokban, ábrákon stb. kapott adatokat;
- nem tudják kiemelni vagy saját szavaikkal összefoglalni a talált szöveg lényegét (sokszor megfigyelhető a szakozóknál).

Az iskolásokkal folytatott hatékony munkához tisztában kell lenni azzal, hogy az információs kultúra nem egy főiskolai elméleti tantárgy, hanem az információs munka értelmének megértése és elsajátítása.

Az iskolások információs kultúrájának fejlesztésében két megközelítés jellemző: a hagyományos és az ún. aktív (tevékeny). Az első szerint az információs kultúra önálló (elméleti ismeretekre és gyakorlatra épülő) tantárgy, míg a második szerint az információs munka folyamatának elsajátítása és értelmének tudatosítása. A Kemerovoi Egyetem információtechnológiai kutatóintézete az összes iskolai évfolyam számára kidolgozta a hagyományos módszer alkalmazásához szükséges programot. A szerző és munkatársai az aktív úthoz dolgoztak ki az iskolások fokozatos fejlesztéséhez szükséges modellt. Mindkét esetben láthatók az értékelési és a módszerek terjesztését fékező problémák. Az aktív módszer támogatói szerint szükség van a tanárok és a könyvtárosok megfelelő képzésére, az információs kultúra fejlesztésének beillesztésére a tanrendbe és a könyvtárak munkájába – az akadályt a konzervatív továbbképzési rendszer jelenti. A hagyományos módszer követői szerint az 1–11. osztályban külön tantárgynak kell lennie, ezt viszont a tantárgyi tematika hiánya és

az iskolások túlterhelése gátolja; a szaktanárok képzése ebben az esetben is szükséges.

A cikk a „Szeptember elseje” (Pervoe sentábrá) kiadóház által 2006 óta szervezett továbbképző tanfolyamokon írt dolgozatokra épül. A tanfolyamokon elég hamar kiderült, hogy a könyvtárosok nagy része felkészületlen, hiányoznak a rendszerszintű fejlesztések. A levelező tagozat számára kidolgozott kurzus nyolc előadásból, két felmérő és egy záródolgozattól áll. A kiadóház nagy könyvtárak megrendelésére is szervez tanfolyamokat, és a regionális könyvtárak kérésére rövidebb ideig tartó tréningeket. A nappali tagozatos hallgatók előadások helyett az aktív módszerek gyakorlati megvalósításában vesznek részt.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

279/2013

REEDY, Katharine: iKnow : information skills in the 21st century workplace. – Bibliogr. In: Library and information research. – 37. (2013) 114., p. 105-122.

iKnow: információs készségek a 21. századi munkahelyen

Használati szokások; Használók képzése; Információkeresés

Az Open University *iKnow* (Information and Knowledge at Work) elnevezésű projektjének célja az, hogy feltárja és megfogalmazza a 21. századi munkahelyeknél fontos információs műveltségi készségeket. Bár néhány kutatás rámutatott már a rossz hatékonyságú munkahelyi információkeresés költségeire, kevés online anyag jelent meg, amely orvosolná ezt a problémát.

A projekt során először hat alapvető kompetenciát határoztak meg: (1) a hatékony információkeresés képessége, (2) annak megértése, hogyan találhatjuk meg gyorsan és hatékonyan az információt, (3) miként mérhetjük a megtalált információ minőségét, (4) hogyan kezelhetünk nagy mennyiségű információt, (5) hogyan tegyünk ezt jogszerűen a munkahelyen, valamint

(6) miként legyünk naprakészek az információk segítségével.

Ezek alapján általános jellegű tananyagokat állítottak össze az információk megtalálásáról, a források ismeretéről, értékeléséről, kezeléséről, szervezéséről és a naprakészségről. Ezekben belül rövid tananyagok készültek a keresés tervezéséről, az üzleti információforrások megtalálásáról, az információ minőségéről és értékeléséről, a gyorsolvasásról, az adatvédelemről, az iratkezelésről, az elektronikus levelezésről, és arról, hogy miként maradhatunk naprakészek.

Arra törekedtek, hogy minél több munkaadót és munkavállalót vonjanak be a tananyagok értéke-

lésébe. Ehhez mindkét kategóriában e-mailben megküldött, rövid, feleletválasztós kérdőívet használtak, mivel ezek kitöltése nem vesz túl sok időt igénybe. Három nagyvállalat, egy kisvállalat, egy múzeum, valamint egy oktatási intézmény véleményét kértezték meg, míg tíz munkavállaló (hat vezető és négy beosztott) tesztelte az anyagokat. Bár a munkáltatók hasznosnak találták a hat kompetenciát, kevés képzési lehetőséggel találkoztak ezek kapcsán.

(Koltay Tibor)

Lásd még 269

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

Lásd 229, 230, 231, 232

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

Lásd 266, 274, 287, 289

Információ- és kommunikációs technológia

280/2013

BILANDZIC, Mark – FOTH, Marcus: Libraries as coworking spaces : understanding user motivations and perceived barriers to social learning. – Bibliogr.

In: Library hi tech. – 31. (2013) 2., p. 254-273.

A könyvtárak mint a közös munka terei. A közösségi tanulás használói motivációi és akadályai

Használó; Információtechnológia; Könyvtárhasználat

Napjaink tudástársadalmában a kreativitás, az interdiszciplináris gondolkodás, a problémamegoldás és a másokkal való együttműködés képessége mind nagyon fontos készségek, amelyek elsajátítása nagyon nehéz lenne csupán a könyvekből. A könyvtáraknak reagálniuk kell ezekre a kihívásokra. Jelen esettanulmány a Queenslandi Állami Könyvtár digitális kulturális központjának (könyv nélküli könyvtári tér, amit The Edge-nek neveztek el) példáján keresztül arra keresi a választ, hogy

1. Miként veszik használatba az emberek az együttműködésre szolgáló könyvtári tereket?

2. Milyen stratégiák vannak a terek olyan kialakítására (az ún. smart space technológiát is bevonva), hogy az segítse a használók közösségi tanulását?

A digitális kulturális központ építészeti is sugallja, hogy mindenki számára nyitott. Ugyan számos elkülönített helyiségből áll, amelyek között azonban üvegfalak vannak, így az egész egyetlen közös tér látszatát kelti. A helyiségek tovább szeparálhatók félig átlátszó függönyökkel. A számítógépes laborok – amelyekben speciális programokat, workshopokat, kiállításokat szoktak tartani – szintén üvegfalakkal vannak csupán elkülönítve.

A kutatásban interjúkat készítettek vezetőkkel, használókkal és azokkal a munkatársakkal, akik a látogatókat közvetlenül szolgálják. Mindezek mellett megfigyelések útján tanulmányozták a használók szokásait. Összesen 70 informális beszélgetés és 30 mélyinterjú szolgált az eredmények alapjául. A megfigyeléseket a hét különböző napjain, különböző napszakokban végezték.

Öt archetípust sikerült azonosítani, amelyeket nevekkkel azonosítottak.

- Nem-érdekel-Claire az intézményben kizárólag az információtechnológiai eszközökhöz és szoftverekhez való ingyenes hozzáférési lehetőséget látja. Nem különösebben érdeklik az együttműködésre szolgáló terek.
- Mit-tudok-itt-csinálni-Sophie egyáltalán nem ismeri fel a helyben rejlő lehetőségeket.
- Tanulásörült-Frednek nagyon tetszik a központ. Szereti, ha ihletet meríthet, ha együttműködhet másokkal. Tisztában van vele, hogy az interakció kulcsfontosságú kreativitása kibontakoztatásához.

– Megosztanám-Garrett egy-egy téma iránt különösen érdeklődik. Elsősorban a szervezett programok miatt élvezi az ittlétet. A tudásra, a megértésre és az új dolgok létrehozására vágyik elsősorban. Szívesen megosztja tudását másokkal, de inkább a formális együttlét híve.

– Együttműködő-Chris harmadik helyként használja az intézményt. A saját laptopján dolgozik. Élvezi a közösség nyüzsgését, az informális beszélgetéseket, a véletlenszerű találkozásokat a büfében kávéra várakozva.

Háromféle használat rajzolódik ki az archetípusokból: 1) az információtechnológiai eszközök használata (Claire); 2) a harmadik hely (Chris); 3) az informális tanulási tér (Fred és Garrett).

A megfigyelések alapján nem jellemző, hogy különböző egyéni kulturális háttérrel rendelkező idegenek egymást inspirálnák, hogy természetes módon valósuljon meg a közösségi tanulás. A terekben – bár az együttműködésre találták ki őket – elsősorban egymás melletti tanulás zajlik.

Az intézmény elsősorban magas intenzitású találkozóhelyet jelent, amely akkor válhat alacsony intenzitású találkozásokban gazdag (azaz sok önszervező, közösen dolgozó-tanuló csoportot jelentő) helyé, ha nagyon sokféle háttérrel bíró embert sikerül bevonzani egy időben. Mások megszólításának az a legfőbb korlátja, hogy nincsenek tisztában egymás készségeivel és érdeklődésével, valamint hogy félnek idegeneket megszólítani.

(Tóth Máté)

Lásd még 274, 275, 281

Könyvtárgépesítés, könyvtáráépület

Könyvtáráépítés, -berendezés

Lásd 241, 244, 248, 252, 253

Számítógépes könyvtári rendszerek

281/2013

BÉRARD, Raymond: Next generation library systems : new opportunities and threats In: *Bibliothek*. – 37. (2013) 1., p. 52-58.

Res. német nyelven

Új generációs könyvtári rendszerek: új lehetőségek és veszélyek

Információtechnológia; Integrált gépi rendszer; Közös katalogizálás

Hogyan tudnák a nemzeti bibliográfiai irodák megállni a helyüket azokkal a fenyegető veszélyekkel szemben, amit a webméretű könyvtári integrált rendszerek megjelenése jelent számukra? Erre a kérdésre keresik a választ a francia nemzeti katalogizálási ügynökség, az ABES munkatársai.

Az egyre nyilvánvalóbb, hogy a nyolcvanas években elterjedő könyvtári integrált rendszerek az elektronikus dokumentumok tömeges elterjedése miatt már nem felelnek meg a dokumentumkezelés céljainak. Manapság a használók amúgy sem az OPAC-okban kezdik a keresgélést, hanem az interneten. A könyvtárak ugyan jelen vannak a weben katalógusaikkal és információforrásaikkal, de a különböző részegységek, szoftverek, eltérő interfészek, a sokféle szereplő és beszállító miatt nagyon nehéz érvényesülniük – ezért nincs más hátra, használniuk kell az új generációs rendszereket és a számítási

felhőket. Utóbbiak alkalmazása azért is előnyös, mert nem kell szervereket venni, a technológiával bajlódni, ráadásul a könyvtár felhőben tárolt adatai hatékonyabban érvényesülnek a központi közösségi zónában. Segítségükkel elkerülhető a rekordok duplikációja, és megvalósítható a valódi közös katalogizálás.

A piaci kínálatnak jelenleg két főszereplője van: az Ex-Libris (Alma) és az OCLC (WorldShare). Előbbi már jól ismert modulokat, rendszereket kínál (Voyager/Alepp, SFX/bX, stb.) és neves egyetemeket mondhat felhasználóinak. Az OCLC pedig 2009 óta fejleszti felhő alapú integrált rendszerét, melynek 2012-re már 210 könyvtár volt előfizetője. Az alternatív kereskedelmi megoldások közül megemlítendő az Intota, az Innovative, a Sierra és az Encore; a nyílt forráskódúak közül a Quali Open library environment, a Koha és az Evergreen. Központi kérdés, hogy valójában ki birtokolja a közös térbe kerülő adatokat, és hogyan lehet felhasználni őket? Az adatok szabad felhasználását valló ExLibris és az üzletesebb szemléletű OCLC gyakorlata és elvárásai például teljesen eltérőek.

Hogyan hathatnak tehát ezek a webméretű új generációs rendszerek az olyan nemzeti katalogizálási rendszerre, mint például a francia ABES, melynek Sudoc nevű közös katalógusában jelenleg 134 egyetemi könyvtár 1400 könyvtári egysége dolgozik?

Mivel egy felmérés megmutatta, hogy Franciaországban egy új, felhőben működő osztott rendszerre meglepően nagy lenne az igény, hozzáfogtak a tervezéshez, a hatáselemzéshez és a költség-haszon kiszámításához. Egyelőre annyi bizonyos, hogy az áttérésnek számos és jelentős hatása lesz a könyvtárosokra és informatikusokra egyaránt. A felhőszámítás elmossa a határokat a hagyományos könyvtárosi munkakörök között – egységesen kezelve például az eddig elválasztott hagyományos dokumentumok állományépi-

tését az elektronikus dokumentumokéval. Ezt és a többi hatást együtt mérlegelve egyelőre nem jutottak döntésre a francia nemzeti katalogizálási ügynökségnél, de hogy változtatni kell valamilyen módon, azt biztosra veszik.

(Fazokas Eszter)

282/2013

ROSECKÝ, Václav – ŽABIČKA, Petr: Požadavky na výměnu dat mezi knihovním a discovery systémem na příkladu implementace systému VuFind v Moravské zemské knihovně. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Knihovna. – 24. (2013) 1., p. 79-88.

Res. angol nyelven

Az adatcsere feltételei a könyvtári és a discovery rendszer között a VuFind implementációs rendszer alkalmazásával a Morva Területi Könyvtárban

Gépi információkeresési rendszer; Integrált gépi rendszer; Online katalógus; Portál; Szoftver

A brnói Morva Területi Könyvtár 2011-ben tette közzé nyílt hozzáférésű, VuFind rendszerű új generációs könyvtári katalógusát azzal a céllal, hogy a discovery szolgáltatás integrálja valamennyi információforrásának az elérését.

A modern discovery rendszerek a klasszikus könyvtári rendszerek alternatív keresői lettek, amelyek a használók számára több forrásban egyszerre, a web 2.0 elemeit ötvözve, kényelmes keresést biztosítanak. A hagyományos könyvtári rendszer discovery szolgáltatásba integrálásával a használók elhagyhatják a klasszikus webopac2 felületét.

Az információforrások megkülönböztetésére három típus jellemző: nemzeti források (nemzeti nyelveken), helyi források (intézményi katalógusok), a keresés alapján egy közös indexű (pl. Summon) vagy helyi indexű rendszerek (pl. VuFind) lehetnek.

Ezeknek a hozzáféréseknek a kombinációja teszi lehetővé a helyi és központi indexekben való egyidejű keresést. A könyvtári rendszernek a discovery rendszerrel való integrációja

különböző lehet. Bizonyos rendszerek, mint pl. a VuFind vagy a Primo, az OPAC valamennyi legfontosabb funkcióját tartalmazzák.

2007-ben a Digital Library Federation csoportot alakított a könyvtári és discovery rendszerek integrációjának elemzésére. A megfogalmazott ajánlások a következő protokollok és szabványok alkalmazását javasolták: az OAI-PMH – strukturált metaadatok gyűjtését teszi lehetővé adott időintervallumban, a SIP (Standard Interchange Protocol) kommunikációs protokoll az önkiszolgáló kölcsönzőállomások és könyvtári rendszerek között, a NCIP – NISO (Circulation Intechange Protocol), önkiszolgáló kölcsönzést, hosszabbítást, visszaadást, tartozásokat kezel, az ISO 20775:2009 – mindenféle típusú egység leírására szolgál, a példányok hozzáférést a DLF API (Application Programming Interface) biztosítja. A fenti ajánlások a JISC Open Bibliographic Data Guide-dal összhangban vannak.

A VuFind nyílt forrású könyvtári katalógus, amelyet a Villanova Egyetem fejlesztett ki 2007-ben PHP programozási nyelven. Adatbázisként MySQL-t vagy PostgreSQL-t használ, a keresés indexeléséhez Solr eszközt alkalmaz, legújabb verziója, a 2.0 2013-ban jelenik meg.

A VuFind lehetővé teszi a különböző metaadatformátumok helyi és külső források találatainak együttes elérését.

Az Aleph könyvtári rendszert használó Morva Területi Könyvtárban a VuFind 1.3 alkalmazására került sor. A bibliográfiai adatokat MARC ISO 2701 formátumban exportálták. A Solr 4.0 automatikusan, óránkénti aktualizálással frissíti az indexeket. Alkalmazásakor figyelembe vették a cseh nyelv sajátosságait. Az indexelést kibővítették a teljes szövegű könyvek tartalmára is. A találati eredmények ezzel jelentős mértékben javultak. A kölcsönzések és tartozások kezelésében az Aleph szolgáltatásait használják.

A cseh nemzeti könyvtár és a morva könyvtár együttműködésében került sor a nemzeti digitális könyvtár kialakítására a VuFind alkalmazásával, amely mindkét könyvtár információforrásainak elérését biztosítja. Az Aleph rendszer

valamennyi speciális funkciót támogatja, a cím előjegyzésének kivételével, mivel rezerválást csak példányszinten lehet megadni.

A VuFind 2.0 a helyi katalógusok integrációjának megvalósítását, központi portál létrehozását fogja biztosítani, amellyel több könyvtár és konzorcium lesz elérhető Csehországban. A Finn Nemzeti Digitális Könyvtár is a VuFind rendszerrel és központi portálszolgáltatással teszi elérhetővé különböző könyvtári rendszereinek forrásait.

(Prókai Margit)

283/2013

SINGH, Vandana: The nuts and bolts of migration to open source ILS : experiences and recommendations from librarians. – Bibliogr. In: Libri. – 63. (2013) 2., p. 108-122.

A nyílt forráskódú könyvtári rendszerekre történő váltás nehézségei: könyvtárosok tapasztalatai és javaslatai

Hozzáférhetőség; Integrált gépi rendszer

A nyílt forráskódú integrált könyvtári rendszerek (OSS ILS) iránt egyre nő az érdeklődés a könyvtárak körében. Ezzel együtt az ILS-választék összehasonlítását szolgáló empirikus kutatások és példák hiányoznak, ami nyugtalanítja az érintett könyvtárosokat. Ennek a vizsgálatnak a keretében 20 olyan könyvtárossal készítették interjút, akik olyan könyvtárban dolgoznak, ahol már áttértek a nyílt forráskódú rendszerre, vagy éppen az áttérés folyamatában vannak. Az interjúk során főleg arra voltak kíváncsiak, miként sikerült az alkalmazási és migrációs folyamatot megvalósítani. Az OSS ILS migrációs folyamatának életciklus modellje a következő lépésekből áll: az OSS ILS tesztelése, az adatok előkészítése a migrációra, a rendszer tesztelése és telepítése, végül a rendszer karbantartása és frissítése. E lépések során a könyvtárak vagy kiképzik munkatársaikat a technika használatára, vagy a rendszert szállító cégre bízják a menet közben

felmerülő problémák megoldását. A cikkben az interjúk eredményeit általánosították, és olyan könyvtárosoknak ajánlják, akik vizsgálni és/vagy alkalmazni szeretnének nyílt forráskódú könyvtári rendszereket. További információk a felmérés online információs portálján érhetők el: <http://opensourceils.com>. A tanulmány természetesen nem vállalkozhatott minden könyvtár tapasztalatának általánosítására, csupán egyes intézmények eredményeit és következtetéseit mutatja be. Fontos hozadéka azonban, hogy részletesen feltárja, mennyire értik meg a könyvtárak az OSS ILS állandó kihívásait, akár a migráció után is, és küzdenek meg vele.

(Autoref.)

Elektronikus könyvtár

284/2013

MÜLLER, Uwe: Erfolgreicher Start in die Betaphase der Deutschen Digitalen Bibliothek In: Dialog mit Bibliotheken. – 25. (2013) 1., p. 33-36.

A Német Digitális Könyvtár béta verziójának sikeres startja

Elektronikus könyvtár; Nemzeti könyvtár; Portál

A Német Digitális Könyvtárral (DDB) megszületett a német kultúra és tudomány digitális tárgyaihoz és dokumentumaihoz való hozzáférés központi portálja: bárki közös felületen és egy ponton léphet be a számtalan részt vevő intézmény digitális gyűjteményébe, legyen az könyvtár, levéltár vagy múzeum, esetleg kutatóintézet vagy műemlékvédelmi hivatal. A DDB 2012 novemberében kezdte meg nyilvános működését. (A kulturális projekt finanszírozása szövetségi, tartományi és helyi forrásokból történik.)

A DDB az *Europeana* német kapcsolata is, mely aggregált metaadatokat szolgáltat; emellett a részt vevő intézmények kompetenciahálózata is, melynek révén tapasztalatokat, szolgáltatásokat

és technológiákat cserélhetnek. A koordináció a Német Nemzeti Könyvtár (DNB) feladata.

A szoftverértékelés kimutatta, hogy további fejlesztésekre van szükség: elsőként a portál nyilvánossá tételével a legsürgősebb funkcionális és üzemi feltételeknek tettek eleget, a második szakaszban a komponensek bővítésére került sor, ami működőképessé teszi a DDB-t. Jelenleg 5,6 millió tárgy és (zömmel) dokumentum van a könyvtárban 90 intézménytől; a könyvtár csupán a metaadatokat és az ún. derivátumokat tárolja, a nagy felbontású anyagokat az anya-intézmény őrzi. A portál működését sűgő és videosegédletek magyarázzák.

A DDB komplexitása az egyes intézményekben készített eltérő eredeti adatokból ered. A megfelelő keresés és az egységes megjelenítés érdekében ezeket egységesíteni kell: a LIDO a múzeumi, EOD a levéltári, MARC, METS/MODS, Dublin Core a könyvtári anyagok esetében használatos, tehát sok feladattal és teszteléssel kell még megbirkózniuk.

Jelentős problémát jelentenek a jogi vonatkozások is (a megjelenített és a csatolt adatok, illetve azok harmadik félhez való továbbítása), de itt csak a metaadatokról van szó. Míg az Europeana esetében CC0-licences, szabad felhasználású metaadatokkal találkozunk, a DDB-ben – kivételes esetben – olyanok is vannak, melyek korlátozott licencűek (a CC-BY esetében a jogtulajdonost meg kell nevezni, a CC-NC-nél

kizárt a kereskedelmi felhasználás), de fontos a digitális tárgyak esetében a hozzáférési és használati jog is.

A béta-fázis alatt tovább kell javítani a DDB technikai és szervezeti infrastruktúráját és a portál funkcionalitását. (Erre 2013-ban mind szövetségi, mind tartományi külön források állnak rendelkezésre.) A fejlesztési tervek között szerepel az adatmodell átdolgozása, a szabványos adatok felhasználása, az Europeana számára való szolgáltatás lehetőségének a megteremtése, a portál-funkciók bővítése. Emellett virtuális kiállításokra és az ehhez szükséges eszközök biztosítására is sor kerül; egy alkalmazás-programozási felület (API) is készül. Az intézmények csereplatformjaul szolgáló ún. szervizportált fejlesztenek ki a munkafolyamatok támogatására, de fontos feladat újabb adatállományok mielőbbi integrálása a DDB-be. Most folynak a rutin üzemmód előkészületei (a folyamatok meghatározása, jogi és szervezeti kérdések tisztázása stb.). A szervezet támogatása érdekében 2013-ban szervizállomás is létesül, mely a részt vevő intézmények és a technikai lebonyolító (FIZ) között összekötőként funkcionál, és a technikai projektvezetéssel együtt ez is a nemzeti könyvtárban kap helyet. (A DDB címe: <http://www.deutsche-digitale-bibliothek.de>.)

(Murányi Lajos)

Lásd még 227, 250

Kapcsolódó területek

Kiadói tevékenység

285/2013

LEE, Carole J. [et al.]: Bias in peer review. – Bibliogr. In: Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 64. (2013) 1., p. 2-17.

Elfogultság a lektorálásban

Könyvtártudományi kutatás; Lektorálás; Publikálás-tudományos kiadványoké

A lektorálásban tapasztalható elfogultsággal kapcsolatos kutatások a tudományos kommunikációt és a támogatási folyamatot vizsgálják annak érdekében, hogy megállapítsák annak a

mechanizmusnak az ismeretelméleti és társadalmi legitimitását, amellyel a tudományos közösségek ellenőrzik és szabályozzák munkájukat. A szóbeli aggodalmak ellenére, ha közelebbről megvizsgáljuk az elfogultsággal kapcsolatos kutatások empirikus és módszertani korlátait, kérdések merülnek fel az elfogultság számos feltételezett formájának meglétéről és mértékéről. Ez a tanulmány röviden bemutatja a lektorálás funkcióját, történetét és alkalmazási területét; kifejti és bírálja az elfogultság fogalmát a vele kapcsolatos kutatások ismertetésével, jellemzi és vizsgálja az elfogultságra vonatkozó empirikus, módszertani és normatív követelményeket, és mérlegeli a helyzet lehetséges alternatíváit. A szerzők végül az elfogultsággal kapcsolatos fogalmak és tanulmányok bővítését javasolják, hogy megbirkózzanak a lektorálásban közvetlenül vagy közvetve részt vevők társadalmi interakcióinak komplexitásával.

(Autoref. alapján)

286/2013

MULLIGAN, Adrian – HALL, Louise – RAPHAEL, Ellen: Peer review in a changing world : an international study measuring the attitudes of researcher. – Bibliogr. In: Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 64. (2013) 1., p. 132-161.

Lektorálás a változó világban: nemzetközi felmérés a kutatók véleményéről

Felmérés; Kutató -mint olvasó; Lektorálás; Publikálás -tudományos kiadványoké

Ez a nagyszabású nemzetközi tanulmány több mint 4 ezer kutató véleményét méri fel a szakértői lektorálásról. 2009-ben tudományos dolgozatok 40 ezer szerzőjét kérték fel a világ minden részéről egy online felmérésben való részvételre. A kutatóknak számos általános megállapítást kellett értékelniük, majd a válaszadók az a része, akik maguk is lektoráltak korábban, a lektorálással kapcsolatos saját tapasztalataikat kifejező

állításokat minősítettek. A tanulmány úgy találta, hogy a lektorálási folyamatot a kutatók túlnyomó többsége igen magasra értékeli, és a tudományos kommunikáció alapvető elemének tartja. Tízből kilenc szerző úgy véli, hogy a lektorálás javította utoljára publikált cikkének a minőségét. A kettős lektorálás a leghatékonyabb formája a lektorálásnak. A kutatók csaknem háromnegyede szerint a technológiai újítások hatékonyabbá teszik a lektorálást. A legtöbb kutató úgy gondolja, hogy bár a lektorálásnak le kell lepleznie a csalást, rendkívül nehéz ezt megtenni. A bírálók elkötelezettek a további lektorálási munka iránt, és úgy vélik, hogy néhány olyan gyakorlati lépés, mint például új bírálók képzése, tovább javíthatja a lektorálás minőségét.

(Autoref.)

287/2013

RAMIREZ, Marisa L. [et al.]: Do open access electronic theses and dissertations diminish publishing opportunities in the social sciences and humanities? Findings from a 2011 survey of academic publishers. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries. – 74. (2013) 4., p. 368-380.

Csökkentik-e az elektronikus szakdolgozatok és disszertációk a publikálási lehetőségeket a társadalom- és humán tudományok területén? Az egyetemi kiadók körében 2011-ben végzett felmérés eredményei

Elektronikus publikáció; Felmérés; Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké

A felsőoktatási intézmények világszerte egyre inkább elektronikus formában kérik a végzős hallgatóktól szakdolgozataik és disszertációik (ETD) benyújtását, majd nyílt hozzáférésűvé teszik ezeket a munkákat az online repozitóriumokban. A tanulási tanácsadók és a végzős hallgatók azonban aggódnak, hogy ez a fajta szabad hozzáférés a munkájukhoz csökkenti jövőbeni publikálási lehetőségeiket. Ez a tanulmány társadalomtudományi, művészeti és

humán tudományi folyóiratok szerkesztőinek és egyetemi kiadók igazgatóinak véleményét vizsgálta az ETD-ről. Az eredmények szerint az olyan kéziratokat, amelyek nyílt hozzáférésű ETD revideált változatai, mindig szívesen fogadta vagy esetenként mérlegelte közlését a folyóirat-szerkesztők 82,8, illetve az egyetemi kiadók igazgatóinak 53,7 százaléka.

(Autoref.)

288/2013

SCHRIMSHER, Robert H. – NORTHROP, Lori A.: Helpful hints for every librarian's nightmare : publishing an article. – Bibliogr. In: College & undergraduate libraries. – 20. (2013) 1., p. 87-94.

Tippek ahhoz, hogy a könyvtárosok számára a publikálás ne legyen rémálom...

Cikk; Könyvtárosi hivatás; Publikációs tevékenység; Szerkesztés -tudományos kiadványoké

A szakcikk a könyvtáros szakmában is arra való, hogy a szakemberek egymással megosszák tapasztalataikat. Számos írástechnikai, stílussal és nyelvtannal foglalkozó – nyomtatott vagy elektronikus – segédlet áll az érdeklődők rendelkezésére, akik publikálni szeretnének.

A felsőoktatási könyvtárosoktól az intézmények el is várják, hogy publikáljanak, mivel ez oktatói státuszuk feltétele. Más területeken dolgozó könyvtárosokat pedig az motivál, hogy szeretnék megosztani bevált gyakorlatukat vagy új felfedéseiket. Vannak olyanok is, akik vonakodnak publikálni, jóllehet az írás kommunikációs eszköz, olyan szükséges készség, amelynek semmi köze a tehetséghez. Bárki meg tud tanulni hatékonyan írni, gondolatait világosan közölni, és gyakorlással lehet csiszolni is az íráskészséget. Az írás olyan, mint egy jó referensz interjú, olyan kvalitásokat igényel, mint bármely szakmai siker: logikát, világos gondolkodást, összefogottságot és pontosságot. Maga az írás is segíti a gondolkodást, segít rendezni és tisztázni a gondolatokat.

Az írás gyakorlat kérdése. Kevesen rendelkeznek eleve írástehetiséggel, de gyakorlással nagy fejlődést tudnak elérni. A jó írásművet a következők jellemzik: az olvasójának szól, céltudatos, világos, tömör, korrekt és egyszerű. A szerző tegye fel magának ezt a kérdést: „miért is írom mindezt le a jövő olvasó számára?” A világos cél meghatározza az egész cikk tónusát és lényeges jellemzőit. További kérdések: mennyire ismerjük a témát, és mennyire ismerik azt leendő olvasóink. A szövegben feltétlenül jelezni kell, amikor nem tényről, hanem véleményről, feltételezésről vagy saját következtetésről van szó.

Még a legjobban megírt cikk sorsa is lehet elutasítás, például amikor a kézirat nem a megfelelő folyóirathoz kerül. Ezért célszerű alaposan áttanulmányozni a szerzőknek szóló instrukciókat, amelyben szerepel a lap témája, küldetése, az elfogadott cikktípusok, az olvasóközönség, a kézirat formátuma stb. Előfordulhat, hogy a kéziratot azért utasítják el, mert a cikkben szereplő vizsgálat nem volt elég alapos (ez az eredeti kutatásoknál fordul elő). Elutasításra adhat okot, ha a kézirat rosszul van megírva. A lektorok ugyanis nem foglalkoznak a kéziratok átírásával, korrigálásával. És végül, elutasítás azoknak a cikkeknek a sorsa, amelyek nem adnak semmiféle új tudást egy adott területen, illetve annak szakirodalmához.

Hogyan lehet egy cikk sikeres? Legyen mások számára hasznos mondanivalója. Megírása előtt mindig szemléljük a meglévő szakirodalmat, a már létező tudásanyaghoz viszonyítsuk mondanivalónkat, annak összefüggéseibe helyezzük kutatásunkat. Válasszunk megfelelő folyóiratot a közlésre, szükség esetén előre érdeklődjünk a szerkesztőknél.

A cikkeket harmadik személyben írjuk, objektív és formális stílusban, részekre tagolva. Az eredeti kutatásokról szóló cikkek szokásos tagolása szerint haladva:

- a bevezetés a cikk célját közli (jelen időben);
- a szakirodalom áttekintése a korábbi kutatásokat foglalja össze, és a saját kutatás indokoltságát alapozza meg;
- a módszerekről szóló fejezet a kutatás tervét,

- tárgyát, elemzéseit mutatja be (múlt időben);
- az eredmények rész a módszertan sorrendjében objektíve írja le, mire jutott az adott kutatás, olyan módon, hogy azok is értsék, akik a nyers adatokat nem ismerik (múlt időben);
- a tárgyalás rész adja meg az eredmények rész magyarázatát, magát a kutatási kérdésre adott választ; az első bekezdés fogalmazza meg tömören az általános következtetést;
- a következtetések rész voltaképpen a cikk tömör összefoglalója egy bekezdésben (azt szeretnénk, hogy erre emlékezzen az olvasó a cikk elolvasása után).

(Hegyközi Ilona)

289/2013

ZEMSKOV, Andrej Il'ič – ŠRAJBERG, Âkov Leonidovič: Razvitie rynka elektronnyh knig : sovremennye trendy i osobennosti In: Bibliotekovedenie. – (2013) 2., p. 30-38.

Az elektronikus könyvek piacának fejlődése: korszerű trendek és sajátosságok

Állománygyarapítás; Elektronikus könyv; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Statisztika; Szolgáltatások használata

Az elektronikus könyvek technológiai fejlődési szintje, az eladott mennyiség, a használat és a társadalmi hatás egyelőre nem aktuális kérdések az oroszországi könyvtárakban: a technológia alkalmazása a könyvtárakban és az oktatásban messze elmarad attól, amit az élet megkíván. A moszkvai metróban ugyan többen olvasnak e-könyvet, mint hagyományos könyvet vagy folyóiratot, de egyetlen nagyváros sem vett még a város egészére kiterjedő licencet az e-tananyagok használatára.

Az e-könyvek eladási statisztikái szerint az Egyesült Államokban 2012-ben az e-könyvek eladásából több bevétel keletkezett, mint a nyomtatott könyvekből, és a növekedés üteme is nagyobb. Kutatási adatok alapján szoros összefüggés látható a készülékek és a tartalmak

növekvő eladása között. A brit piac adatai szerint a diákok 60%-a olvas e-könyvet, forrásuk a könyvtár vagy az ingyenes letöltés. A legkedvezőbb az a megoldás, amikor az egyetem megveszi a tankönyveket a hallgatók számára, és harmadik fél rendszerén keresztül teszi azokat elérhetővé.

Oroszországban is nő az e-könyvek forgalma, az utóbbi 3 évben évi 100%-kal. A Smart-Marketing elemző csoport adatai szerint 2011-ben mintegy 1,43 millió olvasó volt a piacon, 2012-re 2 milliót vártak. Jelenleg több mint 3 millió készülék van használatban. Az inFOLIO Research Group az elektronikus szövegek piacát vizsgálta. 2011-ben a legális piac forgalma 112 millió rubelt tett ki (a könyvforgalom 0,16%-a), a növekedés viszont évi 80% körül van. Az előrejelzések 2015–2017-re a könyvpiac 5%-ával számolnak. A kutatócsoport adatai szerint a legálisan elérhető címek száma meghaladta az 58 ezret, a nem legálisaké pedig a 262 ezret. Az orosz piacon sajátosan elkülönül a készülékek és tartalmak forgalmazása.

Az Oktatási és Tudományos Minisztériumhoz tartozó Szövetségi Oktatásfejlesztési Intézet a 2011/2012-es tanévben az e-tankönyvek használatát vizsgálta. A projektben 38 iskola, több mint 500 pedagógus és 3,5 ezer 6-7. osztályos diák vett részt szüleivel együtt, akiknek 1155 különböző típusú, nagyságú olvasókészüléket osztottak szét. A tapasztalatok szerint a tanítási folyamatban a *netbookok* és a táblagépek használhatók jobban, az elektronikus tintával működő olvasók viszont egy feltöltéssel tovább működnek, és kevésbé ártanak a szemnek. A szülők 80%-a szerint az e-könyveket könnyebb vinni és tárolni.

Oroszországban egy legális e-könyv (szöveg) ára 91 rubel. Az e-könyvek a nagyvárosokban népszerűbbek, ahol a közlekedés sok időt vesz igénybe. A Simba Information cég 2012. évi kutatása szerint nőtt azoknak a száma, akik e-könyvet olvasóknak tekintik magukat, ugyanakkor például az iPad készülékek tulajdonosai nem sorolják magukat közéjük.

2012 őszén az Universitetskaâ kniga c. folyóirat kerekasztal-konferenciát rendezett *Az e-könyv-olvasók nemzeti piacának sajátosságai: lehetőségek és veszélyek* címmel. Ezen a következőket fogalmazták meg:

- a készülékek és az e-könyvek számában az oroszországi piac lemaradása 25-30-szoros az amerikai piachoz képest;
- Oroszországban az e-könyvek a könyvforgalom 0,12-0,16%-át teszik ki, az USA-ban 20-25%-át;
- az oroszországi szolgáltatók előnyben részesítenék a „kölcsonzési” üzleti modellt, például elektronikus olvasójegy bevezetésével. Ugyanakkor a tv-előfizetések hasonló rendszere igazolja, hogy előfordul, nincs a csomagban megfelelő

tétel; jobbnak tűnik, ha csak a valóban szükséges könyvért kell fizetni.

- a könyvtárosok egyelőre semlegesek az e-könyvek tekintetében. Ha a könyvtár jogot tud szerezni az e-könyvek csoportos (kollektív) kölcsönzésére, akkor lehetővé válik a szolgáltatás legalább a könyvtár területén.
- az oroszországi kiadók és könyvtárosok egyelőre nem számolnak egy külföldi szolgáltató megjelenésével. Ha a külföldi üzletemberek vonzódnak találják az orosz piacot, működésüknek nincs akadálya.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 225

Az ismertett cikkek forrásai

Aslib proceedings (GB)	65. (2013) 3., 4.
Bibliotekovedenie (RU)	(2013) 2.
Bibliothek (DE)	37. (2013) 1., 2.
BuB (DE)	65. (2013) 3., 4., 5.
Bulletin des bibliothèques de France (FR)	58. (2013) 2., 3.
Collection building (US)	32. (2013) 2.
Collection management (US)	38. (2013) 2.
College & research libraries (US)	74. (2013) 4.
College & research libraries news (US)	74. (2013) 1.
College & undergraduate libraries (US)	20. (2013) 1., 2.
Computers in libraries (US)	33. (2013) 4., 5.
Čtenář (CZ)	65. (2013) 6.
Dialog mit Bibliotheken (DE)	25. (2013) 1.
IFLA journal (I)	39. (2013) 1., 2.
Information research (I)	18. (2013) 3.
Information technology and libraries (US)	31. (2012) 4.
Interlending & document supply (GB)	41. (2013) 2.

ITlib (SK)	16. (2013) 1.
The journal of academic librarianship (US)	39. (2013) 2.
Journal of access services (US)	10. (2013) 2.
Journal of documentation (GB)	69. (2013) 2., 3., 4.
Journal of the American Society for Information Science and Technology (US)	64. (2013) 1., 3., 4.
Knihovna (CZ)	24. (2013) 1.
Knížnica (SK)	14. (2013) 4., 5.
Library and information research (I)	37. (2013) 114.
Library hi tech (US)	31. (2013) 2.
Library management (GB)	34. (2013) 4/5
The library quarterly (US)	83. (2013) 1., 2.
Libri (I)	63. (2013) 1., 2.
Naučnye i tehničeskie biblioteki (RU)	(2013) 5.
New review of information networking (GB)	18. (2013) 1.
Online information review (I)	36. (2013) 3.
Public library quarterly (US)	32. (2013) 2.
Public services quarterly (US)	9. (2013) 2.
Scandinavian library quarterly (Sx)	46. (2013) 2.

Camus-kiállítás QR-kódokkal

Mobileszközökön fejthető meg Albert Camus francia író centenáriumi emlékkiállítása a Szegedi Tudományegyetem Tanulmányi és Információs Központ átriumában.

A Francia Intézet Szegeden is bemutatta QR-kódok mögé elhelyezett Albert Camus-kiállítását a Nobel-díjas író születésének 100. évfordulója alkalmából. Az SZTE Klebelsberg Könyvtár előterében látható kiállítás egy ingyenesen letölthető mobilalkalmazásból és hét plakátból áll.

Utóbbiakon vannak a QR-kódok, amelyek leolvasásával másfél órányi multimédiás Camus-anyag érhető el hat nyelven. A kisméretű, de nagyszabású virtuális kiállítás mellé az egyetemi könyvtár hagyományosan elérhető Camus-könyveit is közzemlére tette.

A QR-kódokat okostelefon vagy táblagép segítségével lehet elolvasni, így legjobb, ha a látogató ilyen eszközzel érkezik. Előre is fel lehet rá készülni, mert a szükséges alkalmazás letölthető az Institut Français weboldaláról.

(Forrás: Google Értesítő, 2013. nov. 27.

http://www.delmagyar.hu/szte/camus_szabadsag_qr-kodok/2359596/)